

- ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Юридичний факультет
- Люблінський католицький університет Івана Павла II
(м. Люблін, Республіка Польща)
Факультет права, канонічного права та адміністрації
- Університет Масарика (м. Брно, Чеська Республіка)
Юридичний факультет
- Трнавський університет у Трнаві (м. Трнава, Словачька Республіка)
Юридичний факультет
- Карловий університет в Празі (м. Прага, Чеська Республіка)
Гуситський теологічний факультет
- Грацький університет імені Карла і Франца (м. Грац, Республіка Австрія)
Центр східноєвропейського права
- Мішкольцький університет (м. Мішкольц, Угорщина)
Юридичний факультет
- Західний університет ім. Васіле Голдіш (м. Арад, Румунія)
Юридичний факультет
- Центр правової підтримки осіб, постраждалих внаслідок
військового вторгнення
Національної академії правових наук України

МАТЕРІАЛИ
XIV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ЗАКАРПАТСЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ.
ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ПРАВОВИХ СИСТЕМ КРАЇН
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ»**

28–29 квітня 2022 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

НАУКОВА РАДА КОНФЕРЕНЦІЇ:

Голова наукової ради конференції – **Лазур Ярослав Володимирович** – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»;

Розач Олександр Янович – доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «УжНУ»;

Ks. prof. dr hab. Sitarz Mirosław – проректор, завідувач кафедри публічного та конституційного й церковного права Люблінського католицького університету Івана Павла II (Республіка Польща);

Dr. hab. prof. KUL Herbert Andrzej – декан факультету права, канонічного права та адміністрації Люблінського католицького університету Івана Павла II (Республіка Польща);

Doc. JUDr. Mgr., Ph.D. Škop Martin – декан юридичного факультету Університету Масарика (Чеська Республіка);

Doc. JUDr. Ing., Ph.D. Radvan Michal – заступник декана з міжнародних та зовнішніх зв'язків Університету Масарика (Чеська Республіка);

Prof. JUDr. Mgr., Ph.D. Olšovská Andrea – деканка юридичного факультету Трнавського університету в Трнаві (Словацька Республіка);

ThLic. Mgr., Th.D. Moravčíková Michaela – заступник декана з розвитку юридичного факультету Трнавського університету в Трнаві (Словацька Республіка);

Doc. ThDr., Ph.D. Kamila Veverková – деканка гуситського теологічного факультету Карлового університету в Празі (Чеська Республіка);

Prof. ThDr., Dr.h.c. Jan V. Lášek – заступник декана гуситського теологічного факультету з наукової роботи та міжнародних зв'язків Карлового університету в Празі (Чеська Республіка);

Univ.-Prof. DDR. Dr. h.c. Wieser Bernd – директор Центру східноєвропейського права, заст. декана юридичного факультету Грацького університету імені Карла і Франца (Республіка Австрія);

Prof. Dr. Csilla Csák – деканка юридичного факультету Мішкольцького університету (Угорщина);

Assoc. Prof. Dr. Barzó Tímea – завідувач кафедри цивільного права Мішкольцького університету (Угорщина);

Assoc. Prof. Ph.D. Remus Daniel Berlingher – декан юридичного факультету Західного університету імені Васіле Голдіш (Румунія).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Голова організаційного комітету – **Смоланка Володимир Іванович** – доктор медичних наук, професор, ректор ДВНЗ «УжНУ»;

Заступник голови організаційного комітету – **Менджул Марія Василівна** – докторка юридичних наук, професорка, заступниця декана юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»;

Заступник голови організаційного комітету – **Білаш Олександр Володимирович** – кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»;

Андрушко Андрій Васильович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ «УжНУ»;

Берч Вероніка Вікторівна – кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «УжНУ»;

Белов Дмитро Миколайович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «УжНУ»;

Бисага Юрій Михайлович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «УжНУ»;

Болдіжар Сандра Олександрівна – докторка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «УжНУ»;

Булеца Сібілла Богданівна – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «УжНУ»;

Заборовський Віктор Вікторович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «УжНУ»;

Карабін Тетяна Олександрівна – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «УжНУ»;

Котляр Ольга Іванівна – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри міжнародного права ДВНЗ «УжНУ»;

Переш Іван Євгенійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ «УжНУ»;

Ревуцька Ірина Емілівна – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного публічного права та процесу ДВНЗ «УжНУ»;

Рошканюк Вадим Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри господарського права ДВНЗ «УжНУ»;

Савчин Михайло Васильович – доктор юридичних наук, професор, директор НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права ДВНЗ «УжНУ»;

Свида Тетяна Олександрівна – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного права ДВНЗ «УжНУ»;

Ступник Ярослав Валерійович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та процесу ДВНЗ «УжНУ»;

Черевко Павло Павлович – кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»;

Фрідманський Роман Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»;

Хохлова Ірина Валеріївна – кандидатка юридичних наук, доцентка, заступниця декана юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ».

3 – 18   **Закарпатські правові читання. Трансформація національних правових систем країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасних викликів** : Матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 28–29 квітня 2022 р. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 420 с.

ISBN 978-966-992-774-3

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на XIV міжнародну науково-практичну конференцію «Закарпатські правові читання. Трансформація національних правових систем країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасних викликів», яка відбулась на базі Ужгородського національного університету 28–29 квітня 2022 р.

УДК 34(063)

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. СИНЕРГЕТИКА ПРАВА: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, СОЦІОЛОГІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ

Нові акценти в захисті прав людини у практиці Конституційної Ради Французької Республіки (справи за 2021–2022 роки) Бадида А. Ю.	14
Knowledge of a foreign language as a component of professional and communicative image Bokshorn A. V.	19
Становлення та розвиток інституту притулку в міжнародному праві (X – XX ст.) Головач А. Й.	22
Юридичні підвалини формування торговельних марок на українських землях у першій половині XIX ст. Дружкова І. С.	26
Поняття конституційного контролю в Україні: деякі аспекти Лопушанська-Гондорчин М. А.	29
Методологічні основи свободи як категорії, що виражає природну сутність людини Луцький Р. П.	31
Політико-правові аспекти діяльності релігійних організацій в Україні Палінчак М. М.	34
Соціологічні теорії походження права Переш І. Є., Фрідманський Р. М., Когут М. Г.	37
Правові питання щодо розуміння земель рекреаційного та водного призначення як окремих складових екологічної мережі Петрецька Н. І.	41
Основні засоби подолання колізій в сучасному українському законодавстві Погребняк С. П.	44

Розуміння категорії обов'язку у поглядах французьких мислителів Е. Ла Боесі та М. Монтень Попович Т. П., Бариська Я. О., Телеп Ю. В.	49
Метамодерн у праві: про його витоки Савчин М. В.	53
Правове регулювання прав, свобод та інтересів людини і громадянина: абсолютна визначеність чи свобода форми і змісту Самбор М. А.	57
Принципи правової визначеності та пропорційності в умовах правового режиму воєнного стану Смородинський В. С.	61
Цифрова трансформація публічного міжнародно-правового простору, цифрове право і цифрова дипломатія в умовах поліцентричного світоустрою: інституціоналізація національних правових систем Ціватий В. Г.	65
НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: УКРАЇНА І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	
The Tax Obligation from the Perspective of the Principle of the Citizens' Trust in the State Kobylski P.	70
Реалізація принципу народного суверенітету – фундамент належного функціонування демократичної правової держави в Україні Берч В. В., Пирога І. С.	73
Парадигма гарантування прав та свобод осіб в умовах введення воєнного стану Бисага Юрій Михайлович	76
Місьцеве самоврядування в США Біла-Тюріна Ю. З.	79

Нормативно-правове регулювання забезпечення екологічної безпеки військової діяльності Васильчук Л. Б.	83
Людська гідність як основний критерій захисту в умовах воєнного стану Грищук О.	87
Проблеми комунікації ОТГ та місцевого населення Дербаль К. І.	92
Проблеми місцевого самоврядування України: сучасний стан та шляхи вирішення проблеми Довбуш О. С.	98
Взаємодія органів місцевого самоврядування із загонами територіальної самооборони Лемачок Д. І.	105
Корупційні зловживання в органах місцевого самоврядування: окремі аспекти Лукач А. В.	108
Заборона політичних партій в умовах воєнного стану Лук'янов Д. В.	112
The constitutional and legal category of «decent living conditions» as a human right and an integral characteristic of a legal state Onyshchuk I. I.	115
Проблеми організаційно-правового забезпечення взаємодії суб'єктів законодавчої ініціативи з органами державної влади та суддівського врядування в Україні Плакса В. І.	119
Конституційно-правове регулювання права на освіту: європейський дискурс Продан В. І.	123
Місцевий референдум. Перспективи введення Савчук А. Ю.	127

Правова характеристика повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування Семйон І. В.	132
Проблеми існування місцевих держадміністрацій та шляхи вдосконалення Тодер В. В.	137
Європейське об'єднання територіального співробітництва як форма розвитку транскордонного співробітництва Фетько І. І.	142
Особливості реалізації конституційного права громадян на звернення до суду у воєнний час Шелевер Н. В.	145
Дискреційні повноваження регулятора у сфері енергетики в Україні Янєв М. О.	148

НАПРЯМ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Альтернативна (невійськова) служба в Україні: істинність релігійних переконань як умова заміни військового обов'язку Білаш О. В.	152
Правові гарантії фінансової безпеки щодо надання допомоги Україні після війни Білоус В. Т., Тернушак М. М.	156
Взаємозв'язок якості освіти та якості освітньої діяльності у роботі закладів вищої освіти Ворон Д. Л.	158
Зарубіжний досвід правового регулювання адміністративних процедур Гаріфуллін М. В.	162
Адміністративно-правовий захист прав дітей в Україні Гачак-Величко Л. А., Ролюк О. В.	165

Адміністративно-правове забезпечення захисту персональних даних в умовах воєнного стану Головацький Н. Т.	168
Співвідношення економічних принципів оподаткування та засад податкового законодавства Дамірчиєв Мушфік Іскендер огли	172
Особливості організації митного контролю та пропуску гуманітарної допомоги під час воєнного стану Дорофєєва Л. М.	176
Особливості визначення конфлікту інтересів у відносинах адвоката з клієнтом – юридичною особою Заборовський В. В.	179
Універсальні міжнародні стандарти доступу до адміністративного судочинства Завидняк А. В.	182
Правове регулювання внутрішньо переміщених осіб як інститут міграційного права Карабін Т. О.	186
До питання вдосконалення правового режиму адміністративного договору Козар Ю. Ю.	189
Проблеми виконання судового рішення в адміністративних справах Олашин В.	192
Правова реформа поліцейських сил Чеської Республіки: щодо законодавчого забезпечення Копча В. В.	194
Особливості правового регулювання оплати праці освітян під час оголошення воєнного стану Тимчак В. В.	199
Нові пріоритети в діяльності Державної міграційної служби Трачук П. А.	203

НАПРЯМ 4. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО НА СТИКУ ЦИФРОВИХ ЗМІН

Structure of the Hungarian Pension System Judit Barta	207
Legal status of the succession manager. Comments against the background of the succession management – a new institution in the polish inheritance law Pawel Widerski	212
The Renewable Hungarian Copyright Law in the Light of Digital Development Edit Sápi	216
Legal definition of family and legal protection of marriage and same-sex partnerships in Central-Europe Tímea Barzó	221
Civil Law Protection of the Reputation of the Legal Person in Hungary and in the International Context Zita Nyikes	227
Страхування діяльності організатора атракціону: інноваційний крок для підвищення ефективності системи Бабійчук В. М.	232
Медична помилка при воєнному стані Булеца С. Б.	236
Peculiarities of legal regulation of copyright and related rights during the digital transformation of civil relations Vudvud K. S.	240
Особисте немайнове право юридичної особи на місцезнаходження Давидова Н. О.	244
Критерії визначення малозначних справ у цивільному процесі в порівняльно-правовому контексті: Україна та країни ЄС Зелінська С. А.	248
Проблеми правового регулювання електронних правочинів за цивільним правом України Змикало О. І.	252

Форми реалізації цивільно-правових відносин волонтерської організації	
Калько А. І.	258
Правовий статус криптовалюти в країнах Африки	
Логойда В. М.	262
Чи можуть смарт-контракти замінити комерційних посередників?	
Манзюк В. В.	266
Ведення бізнесу в умовах війни: нові виклики та реалії	
Маркулинець А. А.	270
Усиновлення дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в період воєнного стану	
Марчук В. О.	273
Значення принципу найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану	
Менджул М. В.	277
Правові наслідки вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності	
Надьон В. В.	280
Обмеження права власності в період введення воєнного стану	
Нечипорук Г. Ю.	283
Правова природа обмежень свободи договору	
Расько Ю. О.	286
Наукові витоки розвитку правового регулювання підстав створення сім'ї	
Ревуцька І. Е.	288
Тенденції правової охорони авторського права у цифровому середовищі	
Тарасенко Л. Л.	293
Принцип безпосередності цивільного процесу	
Феннич В. П.	296
Часові аспекти укладення мирової угоди в цивільному процесі	
Юраш І. І.	298

НАПРЯМ 5. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТРУДОВОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

Соціальний захист дітей під час збройних конфліктів: актуальні питання та виклики сьогодення Абдель Фатах А. С.	303
Відпустки, їх види та порядок надання: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та зарубіжних країн Ванюшкін О. О.	307
Значення права на працю в системі прав людини Василенко Е. Е.	310
Забезпечення першочергової виплати заробітної плати в умовах воєнного стану Гордієнко Т. О.	312
Охорона праці жінок у зв'язку з вагітністю Ільчук А. В.	317
Ринок праці в Україні: характеристика та пріоритети Карпенко Р. В., Зибіна А. С.	321
Модернізація зайнятості населення: сучасний стан та перспективи Карпенко Р. В.	323
Заборона примусової праці як принцип трудового права Крічфалушій В. В.	325
Перспективи пенсійної реформи в умовах економічної відбудови України Рошканюк В. М.	330
Зарубіжний досвід вирішення трудових спорів Сятиня Н. В.	334
Аналіз правових позицій Верховного Суду по розірванню контрактів Тиха К. І.	338
Особливості працевлаштування та роботи неповнолітніх в Україні Цибик І. В.	342

Особливості прийняття на роботу прокурорів Шимончинець Р. А.	345
--	-----

НАПРЯМ 6. ПОСТПАНДЕМІЧНА ЕКОНОМІКА ТА ПРАВО

Особливості застосування категорій «добросовісність» та «зловживання правом» при визначенні меж податкового планування Греца С. М., Греца Я. В.	348
---	-----

Обов'язкова вакцинація від COVID-19: правові аспекти Доді К.	352
--	-----

Уроки пандемії або як митний постаудит допоможе розв'язати проблеми Дорофєєва Л. М., Бадов Е. А.	357
---	-----

Відтворення та структурна модернізація економіки: цілі та умови реалізації Калініченко З. Д.	361
---	-----

Правові аспекти регулювання ринкової економіки: міжнародний аспект Ковальчук І. В.	364
---	-----

Інклюзивна освіта в Україні Хохлова І. В.	369
---	-----

НАПРЯМ 7. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Кримінальне законодавство держав Європи та Азії про відповідальність за насильницьке зникнення Андрушко А. В.	372
--	-----

До питання кримінальної процесуальної форми в умовах воєнного стану (аксіологічний вимір) Глинська Н. В.	379
---	-----

Конвенційні процедури у кримінальному процесі України Демура М. І.	384
--	-----

Проблеми нормативної протидії колабораційної діяльності за Кримінальним кодексом України Кузнецов В. В., Сийплові М. В.	388
Детермінанти вчинення злочинів терористичної спрямованості Маслюк О. В.	392
Звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру Навроцька В. В.	397
Об'єкт бездіяльності військової влади у доктрині кримінального права Надосв А. А.	401
Формування стресостійкості як складового елемента професійно-психологічної підготовки працівників правоохоронних органів Нестерова І. А., Софілканич О. В.	406
Корупція як загроза національним інтересам і безпеці України Ступник Я. В.	410
НАПРЯМ 8. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (XX–XXI СТОЛІТТЯ): МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ ПАМ'ЯТІ ГЕОРГІЯ ДИНИСА	
Механізм вирішення спорів у СОТ як спосіб вирішення міжнародних торговельних конфліктів Панасенко Д. В.	415

НАПРЯМ 1. СИНЕРГЕТИКА ПРАВА: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, СОЦІОЛОГІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ

НОВІ АКЦЕНТИ В ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РАДИ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (СПРАВИ ЗА 2021–2022 РОКИ)

Бадида Андріанна Юрїївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Французька Республіка має свою конституційну традицію, яка століттями формувалася та є однією із взірцевих для правової культури усього світу. Вивчаючи досвід Французької Республіки, слід відзначити, що для України, зокрема, характерний подібний тип правової традиції, що бере своє коріння ще з часів формування романо-германської правової сім'ї. Широкий каталог прав людини ще у 1789 році був сформульований у тексті Декларації прав людини і громадянина і, незважаючи на зміни форм держави за весь період від Французької революції аж до проголошення V-ї Республіки у Франції, права людини були реальністю на усіх етапах її еволюції. Сьогодні Декларація 1789 року є частиною Конституції Французької Республіки 1958 року. Щодо становлення органу конституційної юрисдикції, то на відміну від інших країн Європи чи Америки, він виник відносно недавно, зокрема з прийняттям Конституції 1958 року.

Конституційна Рада диференціює свої рішення за типами (до прикладу, DC – рішення щодо конституційного огляду звичайних законів, органічних законів, договорів, постанов Асамблей, або ж AN – рішення, що стосуються виборів до Національного зібрання чи SEN – виборів до Сенату тощо). Але в останні роки, зокрема, після реформи 2008 року акцент робиться на рішеннях пріоритетного конституційного контролю (франц. QPC). Нагадаю, що відповідно до Конституції Французької Республіки (ст. 61-1 та 62) Конституційна Рада може визначати, чи законодавча норма порушує права та свободи, гарантовані Конституцією чи ні. Якщо так, то положення відміняється з моменту публікації рішення або з більш пізньої дати, яку воно виправляє. Там, де це може бути застосовано, Конституційна рада визначає умови та межі, за яких наслідки цього положення можуть бути поставлені під сумнів.

На думку голови Конституційної Ради Лорана Фабіуса, перегляд Конституції Франції у 2008 році надав французам нове право з постановкою питання пріоритетного питання про конституційність. Він називає це «*питанням щодо громадян*», тому що він дозволяє усім тим, до кого судді бажають застосувати закон під час судового розгляду, заперечувати проти нього, якщо вони вважають, що це суперечить основним принципам, що охороняються Конституцією. Із введенням у апостеріорного конституційного контролю, тобто посиляючись на свої права та свободи, громадянин стає «учасником захисту верховенства права»¹.

Метою даного дослідження є з'ясування тенденцій у доктрині прав людини на основі рішень Конституційної Ради Французької Республіки, зокрема рішень за 2021–2022 роки, які можуть бути актуальними для юридичного кола України та показати так звані «нові акценти» у захисті прав людини.

Аналіз рішень Конституційної Ради Франції.

Рішення Конституційної Ради від 17 грудня 2021 року щодо терміну позовної давності для дій, що витікають із договору страхування. Справа стосується прав та свобод, що гарантуються Конституцією відповідно до ст. L.114-1 Кодексу страхування, у якій йдеться про те, що «усі дії, що впливають із договору страхування, встановлюються після спливу 2-х років з моменту їх виникнення». Заявники оспорюють ці положення, адже непрофесійній застрахованій особі надається лише 2-річний строк для пред'явлення позову своєму страховику, тоді як інші користувачі користуються звичайний п'ятирічним строком для порушення позову проти професійних осіб.

У цій справі Конституційною Радою була взята до уваги ст. 6 Декларації прав людини і громадянина 1789 року: «закон повинен бути єдиним для всіх, незалежно від того, захищає він або карає». Так, принцип рівності не заважає законодавцю регулювати різні ситуації по-різному або відступати від рівності по причинах загального інтересу, при умові, що у обидвох випадках відмінність у зверненні, що виникає у результаті цього, напряму пов'язано з об'єктом закону, котрий його встановлює. «Однак це не свідчить про те, що принцип рівності означає, що до людей у різних ситуаціях потрібно відноситися по-різному».

Суд вказав у справі, що згідно з ст. 2224 Цивільного кодексу строк позовної давності по цивільним, особистим або рухомим позовам складає 5 років, а положення ст. L.114-1 Страхового кодексу, що оспорується, передбачає, що «усі дії, що впливають із договору страхування,

---

¹ [Le rapport d'activité 2021 du Conseil constitutionnel. 4 octobre 2021. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/2021-09/2021_rapport_activite.pdf (дата звернення: 25.03.2022)]

визначаються протягом 2 років з моменту їх виникнення». Суд підкреслює, що договір страхування відрізняється від інших договорів, зокрема, гарантією ризику в обмін на виплату страхового внеску. Отже, законодавець мав можливість передбачити для дій, що впливають із договорів страхування, строк позовної давності, що відрізняється від п'ятирічного строку позовної давності по загальному праву.

Так, суд вважає, що відмінність у застосуванні, що було піддано критиці з боку заявників, яке, таким чином, засноване на відмінності в ситуації, пов'язано з предметом закону. По-друге, передбачивши застосування одного і того ж дворічного строку позовної давності як до дій страхувальників, так і до дій страховиків, положення, що оспорується, не створюють жодних відмінностей у відносинах сторін договору страхування.

Отже, положення ст. L.114-1 Страхового кодексу визнано Конституційною Радою таким, що відповідає положенням Конституції².

З рішення помітно, що різний термін позовної давності може бути різним залежно від виду цивільних правовідносин, Конституційна Рада вказує на те, що хоча існує різниця у строках позовної давності, бо договір страхування відрізняється від інших договорів певними ризиками, проте не існує дискримінації у правах.

Рішення від 07.01.2022 року про виконання вироку суду іншої держави члена ЄС на території Французької Республіки. Заявник, пан Мануель Р., звернувся до Конституційної Ради з оспорюванням положень абз. 2 ст. 728-52 Кримінально-процесуального кодексу, адже вони позбавляють особу, яка засуджена судом іншої держави-члена, будь-якої можливості оскаржити відмову прокурора дати згоду на приведення вироку у виконання на території Франції. З одного боку, вважає заявник, положення вказаної статті порушують право на ефективний засіб правового захисту, а з іншого боку, по відношенню до наслідків такої відмови для особистого становища засудженого право на повагу до приватного життя і право вести нормальне сімейне життя. Крім того, ці положення стосуються лише іноземців і це є порушенням принципу рівності. Конституційна Рада, посилаючись на положення ст.16 Декларації прав людини і громадянина, вивела, що не повинно бути суттєвої шкоди праву зацікавлених осіб на ефективний засіб правового захисту у суді. Згідно з ч.3 ст. 728-11 Кримінально-процесуального кодексу виконання на території Франції рішень про призначення покарання у вигляді позбавлення волі, що винесені судами інших держав-членів можливе лише з погодженням прокурора, якщо

---

² Décision n°2021-957 QPC du 17 décembre 2021. Époux T. Prescription biennale des actions nées d'un contrat d'assurance. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2021/2021957QPC.htm>(дата звернення: 25.03.2022)

засуджений є іноземцем. У відповідності із ст. 728-43 цього ж кодексу прокурор може відмовити у погоджувальній відповіді, якщо він вважає, що виконання вироку у Франції навряд чи буде сприяти соціальній реінтеграції зацікавленої особи. При цьому оспорювані положення передбачають, що вказана особа не вправі звертатися у апеляційну палату для оспорювання даної відмови. При розгляді Апеляційною палатою скарги на рішення про відмову за іншими підставами, ніж вказані у ч. 3 ст. 728-11 прокурор може посилатися на це положення, щоб відмовити у даванні згоди на виконання вироку у Франції. Далі Апеляційна палата повинна визнати це та встановити, що вирок про позбавлення волі не може бути виконаний у Франції. Це означає, що особи, яким це рішення про відмову на основі ч. 3 ст. 728-11 не підходить, не можуть оспорювати його у суді. Це протирічить вимогам ст.16 Декларації 1789 року. Отже, оспорювані положення Конституційна Рада визнала такими, що суперечать Конституції Франції³.

Так, зокрема, йдеться про порушення ст. 16 Декларації прав людини і громадянина 1789 року, з якої випливає, що наслідками для осіб може стати відсутність правового захисту, який дозволяє оскаржити рішення. Тобто йдеться про порушення принципу рівності та дискримінацію у правах, адже іноземці не мають права подавати апеляцію, лише громадяни Французької Республіки.

Висновки. Дослідження емпіричної бази за останні роки дозволяє зробити певні висновки на основі рішень Конституційної Ради Французької Республіки.

1. Проаналізовано деякі рішення у справах, які стосуються вирішення правових спорів щодо захисту прав людини, що гарантуються Конституцією Французької Республіки, зокрема щодо терміну позовної давності, що впливає з договорів страхування та про виконання вироку суду іншої держави члена ЄС на території Французької Республіки.

Усі ці рішення умовно відносяться до одного з майже десяти типів рішень Конституційної Ради – «питання пріоритетного конституційного контролю» (франц. QPC), тобто це право будь-якого громадянина оспорювати закон у процесі судового розгляду (ст. 61-1 Конституції Французької Республіки).

У рішеннях орган конституційної юрисдикції апелює до Декларації прав і свобод людини і громадянина 1789 року, адже остання є частиною так званого «конституційного блоку» та є стандартом для перегляду конституційності, що здійснюється Конституційною Радою.

---

³ Décision n° 2021-959 QPC du 7 janvier 2022. M. Manuel R. Droit de recours dans le cadre de la procédure d'exécution sur le territoire français d'une peine privative de liberté prononcée par une juridiction d'un État membre de l'Union européenne. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2022/2021959QPC.htm> (дата звернення: 25.03.2022)

2. З вищезгаданих рішень помітно, що принцип рівності є таким фундаментальним конституційним принципом, який має тривалу традицію застосування, яка і сьогодні спирається на Декларацію 1789 року. У низці рішень Конституційної Ради його зміст тлумачиться у світлі обставин конкретної судової справи. Водночас слід зауважити, що у французькій доктрині конституційного права вважається, що саме цей принцип, на відміну від інших, є водночас і принципом політичної рівності, і принципом цивільної рівності, тобто він має «подвійне обличчя». Так, зокрема, французькими вченими зазначено, що на юридичному рівні головне питання полягає в артикуляції принципу рівності та принципу недискримінації. Перший є більш загальним, ніж другий. Другий забороняє різницю в ставленні на основі критеріїв, перерахованих у текстах у той час, коли перший дає змогу зрозуміти будь-яку різницю в ставленні, незалежно від причини. Класична концепція рівності у французькому праві – рівність перед законом – передбачає, що державні органи утримуються від дискримінації. Однак, з'явилися вимоги про рівність перед правом. У цьому випадку очікується, що державні органи втручаються за законом для виправлення фактичної нерівності⁴.

Слід зауважити, що подібний підхід у розумінні принципу рівності перед законом (стаття 24 Конституції України) застосовано й у низці рішень Конституційним Судом України.

---

⁴ Les principes d'égalité et de non-discrimination, une perspective de droit compare. France. ÉTUDE. Janvier 2021. P. 9. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/679061/EPRS_STU\(2021\)679061_FR.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/679061/EPRS_STU(2021)679061_FR.pdf) (дата звернення: 25.03.2022)

KNOWLEDGE OF A FOREIGN LANGUAGE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE IMAGE

Bokshorn Anastasiia Viktorivna

*PhD, Acting Associate Professor of Language Training
Faculty of Training Specialists for Preventive Activities
Odessa State University of Internal Affairs
Odessa, Ukraine*

The formation of a professional image of law enforcement officers is one of the main factors influencing the efficiency and success of their activities. The image of a person in the workplace should demonstrate the qualities that society requires of this profession. Proper professional image is characterized by compliance with the nature, requirements of the work performed, the status of the organization, should not call into question the professionalism, morality of the employee and should meet the expectations of those seeking protection of their rights, freedoms and legitimate interests, or colleagues who make a request for information necessary to perform their duties under the state. Appropriate, adequate image is necessary for any type of social activity. In addition, with the acceleration of globalization and the expansion of Ukraine's international business ties with other countries at the political and economic levels, there is a growing need for highly qualified specialists not only in certain fields but also in international economics and business.

The work of many foreign and Ukrainian scientists, such as I. Volodarska, A. Kalyuzhny, I. Pasichnyk, N. Tarasenko, D. Francis and others, is devoted to determining the essence of the image and its constituent elements. Thus, in the foreign professional literature on the problems of image research, this term is used in the sense that could be formulated as follows: image is a reflection in the human psyche in the form of an image of certain characteristics of an object or phenomenon, which means that the term «image» professionals interpret as an image, which is understood as a set of not only material visible characteristics of the object but also ideal its invisible characteristics. O. Popova promotes her own image – “... the image of a social role, as it is constructed by society, group and individuality, is created in the process of social interaction, propagated to partners and controlled by vikonavtsty that society”¹.

---

¹ Savchenko, N. 2016. Formuvannia profesiinoho imidzhu maibutnoho vchytelia pochatkovoï shkoly v protsesi vykladannia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin [Formation of the professional image of the future teacher of elementary school in the process of teaching psychological and pedagogical disciplines] diss. for obtaining sciences Degree Candidate ped Sciences. Uman: O., 261, P. 31.

An image is defined as a stereotyped image of a specific object that exists in the mass consciousness. As a rule, the concept of image refers to a particular person, but it can also apply to a particular organization. However, its influence is not limited to this, sometimes the image has an impact on the whole profession. Professional image is a concretization of business image, which is the image of an individual as an employee, the impression of his business, including professional qualities. The analysis of the current results, having allowed us to identify the essence of the phenomenon of professional image of specialness – a wholesome, dynamic and integrative image, enthused by the professional activity of the subject, and the “Mission of specialness” itself, positive “I-concept, what is the best way to promote permanent self-development and self-development of the current fahivtsya and the company as a whole².

A professional image is built on the basis of knowledge of the image of the ideal representative of a profession in the eyes of the recipients. Image is a polymetric phenomenon with various functions, the main purpose of which is to achieve the effect of personal attraction. In our opinion, a professional image is a kind of program of social behavior of a particular person, enshrined in images, symbols and norms. A person’s image concentrates in itself all the most important professional characteristics that represent it through appearance and professional qualities.

Internal and external components are components of the image of a law enforcement officer. The inner component of the image is represented by the psychological concept of «I-concept», which is formed throughout life and consists of a person’s perception of himself, the idea of what impression he makes on others and a person’s reaction to «feedback» from others. Image is a certain image that a person, his «I» presents to the world, it is also a kind of self-presentation. The external component of the image, in our opinion, consists of a habitual image (appearance, physical constitution. No wonder in the Ukrainian language the concept of image is identical to the concept of «image», kinetic (non-verbal manifestations), mental (moral and ethical attitudes, level of professionalism, social stereotypes), communicative (verbal, ability to communicate, including in foreign languages), environmental (environment, workplace, professional and personal attributes). An important component of the communicative component is knowledge of foreign languages (especially English). After all, for law enforcement officers, whose work is probably the most important in the world and who are called to protect people and guard their peace and well-being, knowledge of a foreign language is an integral part of the professional and effective performance of their tasks. There may be situations in life when

---

² Myttseva O. Professional image of the modern professional: social-pedagogical aspect. *Pedagogy and psychology*. 2018. VIP. 59. S. 191-200, P. 199.

citizens of other countries can either commit a crime on the territory of our state, or become victims of such a crime. In both cases, you need to ask and answer questions in English to understand the essence of the case and decide on further action and registration of the offense. Time can be a key factor in solving a crime or even saving someone's life. You can't always expect an interpreter. If it is lost and made known to colleagues and the public, the employee's image can be severely affected. It is clear that legal language is the language of lawyers with their specific terminology and special linguistic style, which differs significantly from everyday language and requires more in-depth study and sometimes for professional translation the involvement of a specialist in philological education is required. However, an understanding of the basic legal concepts and a picture of what happened, according to the victim or the person who committed the offenses, which are common – is necessary for every employee.

Summing up, it is worth noting that at the present stage, when international relations are deepening and strengthening, knowledge of foreign languages is perhaps the main condition for effective interaction with international partners and one of the main elements of professional and communicative image of the employee. In order to achieve the desired result and proudly fulfill the responsibilities imposed by the state, law enforcement officers should pay special attention to improving their skills in the context of foreign language skills. Also, mastering a foreign language is one of the components of professional competence of a law enforcement officer, which not only improves the performance of official duties, but also has a positive effect on self-realization, which is known to prevent burnout.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРИТУЛКУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ (X – XX СТ.)

Головач Андрій Йозефович

*кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії
держави і права юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Територіальний притулок набув широкого поширення в часи Середньовіччя. В ці часи право притулку регламентується нормами звичаєвого права. Про його існування можна судити по повторюваним актам надання притулку, а також за наявністю договорів про видачу. Сам факт укладення останніх, а також їх зміст свідчать про дію в феодалних державах звичайної норми, згідно з якою надання притулку не вважалося актом неправомірним. Притулок отримували і кримінальні злочинці, і політичні втікачі. Їх правове становище на території держави-покровительки не було визначено. Це давало можливість видавати втікачів, коли це було вигідно для феодалів, і використовувати інститут притулку в політичних цілях.

У часи Середньовіччя також розвивався і церковний притулок. Римські папи право притулку, що могла надавати церква почали поширювати не тільки на культуру споруду християнського храму, але і на інші як церковні, так і світські об'єкти (кладовища, монастирі, будинки єпископів тощо). Той, хто порушував недоторканність притулку, піддавався анафемі й цивільному покаранню. Злочинці в пошуках притулку могли видаватися цивільним суддям, але з умовою не страчувати їх і не калічити.

Стосовно європейських країн, де тільки було запроваджено християнство головним місцем отримання притулку ставав християнський храм. Саме він користувався найбільшим авторитетом серед тих, хто його шукав. Проте, згодом церковний притулок почав здавати свої позиції та втрачати своє значення¹. Під час Реформації XVI століття його вже надавали не тільки храми та монастирі, а й державні установи з мотивів релігійної та політичної доцільності. Згодом політичний мотив надання притулку став домінуючим².

---

¹ Брокгауз Ф.А., Эфрон І.А. (1890) Убежища на Востоке. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона*: 82 т. и 4 доп. С. 249.

² Чернявський А.Л. Інститут права притулку в сучасному міжнародному праві (2013). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. № 6-1. Том 2. С. 250.

Створення інквізиції в XVI столітті призвело до нового потоку емігрантів з Італії та Іспанії. Безліч лютеран бігло в Німеччину, Швейцарію, Польщу, Англію. Кількість протестантів – емігрантів з Іспанії – була настільки великою, що вони утворили в Лондоні і у Франкфурті іспанські громади.

Боротьба за владу, за багатство також породжує еміграцію. Відомо безліч договорів, укладених в період Середньовіччя, які регулювали порядок видачі осіб, які втекли з політичних мотивів. При цьому загальна тенденція така, що при дружніх відносинах між державами політичні емігранти видавалися, якщо ж відносини були ворожими, то особи, які отримали притулок в одній з країн, зустрічали там привітний прийом і їх всіляко намагалися використовувати як зброя боротьби проти ворожої держави. Наприклад, ворожнеча між Візантією і Болгарією, породжена загарбницькими тенденціями Візантії, завжди давала можливість особам, які втекли з Болгарії, і претендентам на престол отримати притулок у Візантії. Однак найкращим чином висунути тезу ілюструють відносини між Францією і Англією в XIV столітті. У 1303 році між Англією і Францією після тривалої боротьби був укладений союз. Тоді ж був укладений договір про видачу політичних злочинців. Але відносини між цими державами незабаром ускладнюються, і договір про видачу перестає діяти. Політичні вороги Франції тепер знаходять притулок в Англії, а вороги Англії – у Франції. Так, наприклад, коли в 1336 році Філіп Валуа оголошує ворогом держави графа д'Артуа і забороняє своїм васалам давати йому притулок, то д'Артуа отримує притулок в Англії і Едуард III відмовляється видати його.

У 1760 році в Баварії на підставі папської булли вийшло розпорядження про видачу дезертирів із притулків з умовою, що вони не будуть піддані страті чи іншому тяжкому покаранню. Схожі накази були видані у 1788 році курфюрстом-архієпископом Трірським, загальним розпорядженням в Пруссії 1794 року, в Вюртемберзі (1804) і в Саксонії (1827). Папський циркуляр 1852 року обмежував право притулку трьома днями і повністю скасовував його в окремих випадках. Довше за інших право притулку протрималося в посольських будинках³.

Зміцнення національних держав призводить до падіння могутності папи. Це негайно відображається і на праві притулку. Даний привілей церкви спочатку обмежується в часі, а потім скасовується (в Швеції – в 1528 році, у Франції – в 1603 р в Австрії – в 1776 р і т.д.). Але

---

³ Колодяжна В., Трофимчук М. Становлення та розвиток інституту «право притулку» у міжнародному праві. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13457/1/14kolodjzhna.pdf> (дата звернення: 25.04.2022).

католицька церква формально ніколи не відмовлялася від цього права, тому про право притулку йдеться в кодифікації канонічного права 1917 року, в конкордаті 1929 року.

Інститут права притулку у сучасному розумінні сформувався після Великої французької революції. Зокрема, у Конституції Франції 1793 року говорилося, що Франція надає «притулок іноземцям, вигнаним зі своєї батьківщини за справу свободи»⁴. У 1922 році з ініціативи норвезького мореплавця-дослідника Фрітьофа Нансена, тоді комісара Ліги Націй у справах біженців, був започаткований міжнародний документ, котрий засвідчував особу без громадянства. Спочатку він видавався так званим білоемігрантам, а згодом – іншим біженцям, які не могли отримати звичайний паспорт⁵.

В 1928 році була проведена VI панамериканська конференція в Гавані. Її важливість пов'язувалася з тим, що було прийнято ряд міжнародних документів, які регламентували питання дипломатичного права, зокрема, статус посадових осіб дипломатичних та консульських установ, а також право притулку.

Одним із видатних документів, де закріплюється право притулку стає Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, в якій йдеться про те, «що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства». Окрема стаття цього документу стосується права притулку: «Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком. Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй» (ст. 14).

Цікаво, що під час обговорення початкового проекту названої статті пропонувалося замість словосполучення «користуватися притулком» (англ. вар. – to enjoy asylum) використовувати словосполучення «отримувати притулок» (англ. вар. – to be granted asylum). Однак пропозиція не мала належної підтримки. Держави не погодилися взяти на себе навіть морального зобов'язання з надання притулку, під яким у цілому розуміється прийняття на проживання і довгостроковий захист від юрисдикції іншої держави. Також не була підтримана пропозиція про те, щоб наділити повноваженнями надання притулку безпосередньо Організацію Об'єднаних Націй⁶.

---

⁴ Федіяк Г.С. Міжнародне приватне право (у запитаннях та відповідях) : Навчальний посібник (2000). Київ: Атіка. 336 с.

⁵ Nansen's Inventions. URL: <https://pal.home.xs4all.nl/inventio.html> (дата звернення: 25.04.2022)

⁶ Колодяжна В., Трофимчук М. Становлення та розвиток інституту «право притулку» у міжнародному праві. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13457/1/14kolodjzhna.pdf> (дата звернення: 25.04.2022).

Слабке висвітлення права притулку в міжнародних актах та не проведення його чіткого розмежування з правами біженців зумовили те, що юридична література в процесі становлення інституту права притулку не приділяє йому належної уваги. На стику цього права також розвиваються питання екстрадиції, правового статусу іноземців, громадянства, що тільки ускладнює розуміння даного правового явища.

Огляд історії зародження та розвитку інституту права притулку дозволяє зробити висновок, що основними особливостями цього інституту у сучасному міжнародному праві є:

визнання суверенного права держави надати притулок іноземцю, що зазнав чи може зазнати переслідувань з боку його власної держави чи третіх держав;

основною метою надання притулку є захист особи від переслідувань з політичних, релігійних чи інших мотивів;

існування ряду обставин (перешкод), за наявності яких право притулку не може бути реалізовано;

настання певних юридичних наслідків як для особи, якій надано притулок, так і для держави, що такий притулок надала⁷.

---

⁷ Чернявський А.Л. Інститут права притулку в сучасному міжнародному праві (2013). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-1. Том 2. С. 250.

ЮРИДИЧНІ ПІДВАЛИНИ ФОРМУВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Дружкова Ірина Сергіївна

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії
та права Одеської національної академії харчових технологій
м. Одеса, Україна*

Важливим елементом розвитку сучасного суспільства є підвищення ефективності використання об'єктів інтелектуальної власності. Можна говорити, що цінність інтелектуальної праці поступово зростає. Часто-густо у ЗМІ та у побуті ми часто використовуємо такі поняття, як торговельна марка, торгова марка, товарний знак, фірмовий знак, бренд, розрізняльний знак для товарів і послуг. І називаємо ми їх по різному.

Люди поширювали товарні знаки на речі з тих пір, коли для цього навіть не було слова. Хоча майже неможливо точно сказати, коли з'явилася перша торговельна марка. Ми маємо доступ до інформації, яка доводить, що один з найдавніших відомих прикладів датується 3 тис. років до нашої ери¹.

У цей час люди в Китаї виготовляли глиняний посуд, на якому було написано ім'я китайського імператора, що був при владі. Цей елемент також показував місце, де посуд був створений, а також ім'я людини, яка його створила. В першу чергу клеймами користувалися стародавні гончари не тільки у Китаї, але й інших стародавніх регіонах. На вироблених товарах зображали символи, які говорили про його належність тому чи іншому ремісникові. У такий спосіб, саме на посуді й з'явилися перші торговельні марки.

На теринах України, як і у більшості країн Європи, торговельні марки почали використовуватися у гончарному виробництві та поступово розповсюджуватися серед представників інших професій таких, як: ковалі, столяри, ювеліри. Використання торговельних марок – клейм датувалося періодом Київської Русі.

Торговельна марка, її функції і масштаби поступово зазнали каркаломних змін протягом ХІХ ст.

З метою припинення випадків введення в оману покупців, бо купці часто намагалися видати свої товари за іноземні, була спроба ввести указом від 19 лютого 1801 р. , згідно якого було запропоновано кожній

---

¹ Ke Shao (2005) Look at My Sign – Trademarks in China from Antiquity to the Early Modern Times J. Pat. & Trademark Off. Soc'y 654.

фабриці представляти в Мануфактур-колегію зразки виробів. Але указ швидко було ліквідовано, бо виробы фабрики були гіршої якості, а ніж надані зразки².

4 лютого 1815 р. було видано новий указ, який наказував усім цивільним губернаторам і губернським правлінням таврувати російські виробы. Неклеймовані товари прирівнювалися до заборонених до ввезення іноземних товарів. Невиконання ухвал загрожувало штрафом. Але незважаючи на указ про обов'язкове накладення фабричних тавр, постанови загалом не виконувались.

Конкретні правила та способи таврування продукції, а також кримінальні санкції за підробку товару або тавра були сформульовані лише у положенні про таврування виробів російських мануфактур, фабрик та заводів від 5 лютого 1830 р., в якому встановлювався обов'язок власників капелюшних, суконних та інших підприємств мати власні тавра. Фабрикант сам визначав необхідність таврування товарів, але таврованим товарам надавалися пільги при проходженні через митницю. Цей документ не містив ще чіткого визначення товарного тавра та порядку встановлення права на нього. Клеймо мало містити позначення імені та прізвища фабриканта, місце знаходження підприємства. Вироби, що підлягають тавруванням, були поділені на 43 групи. Для кожної групи було наведено перелік та зразки виробів, що представляють, а також правила накладання клейм. Поява такого акту була, безперечно, прогресивним кроком на шляху розвитку законодавства про промислову власність.

Указ 1838 р. «Оголошення про фабричні пломби» забороняв мати суттєву схожість між фабричними та митними пломбами. У 1845 р. до положень про покарання кримінальних та виправних були внесені норми, що стосуються покарань за підробку клейм. У 1866 р. указом «Про зміну деяких постанов щодо товарів, що користуються правом російського походження без застосування клейм» було наказано товарам російського виробництва користуватися правом вільного та безмитного пропуску при поверненні їх з-за кордону у разі пред'явлення власником митного свідоцтва про вивезення товарів із Росії¹. Російським товарним таврам у XVI та XVII ст. було притаманне використання символів православ'я: хрести, бані храмів тощо, але з другої половини XVIII ст. вони дедалі більше нагадували західноєвропейські.

У Російській імперії перший закон «Про товарні клейми» був прийнятий ще в 1830 р. Він зобов'язав усіх власників підприємств –

---

² Мельник О.М. (2001) Права охорона знаків для товарів і послуг в Україні (цивільно – правовий аспект): Монографія. Ірпін: Академія ДПС України, Мельник О.М. С. 84.

паперових, капелюшних, суконних тощо, таврувати свої вироби. Підrobка чужого тавра мала кримінально каратися.

У 1896 р. побачив світ новий закон «Про товарні знаки (фабричних і торгових марках і клеймах)». Відповідно до цього закону, товарними знаками називалися «всякого роду позначення, виставлені промисловцями і торговцями на товарах чи упаковці і посуді, у яких зберігаються, на відміну цих товарів інших промисловців і торговців»³.

Реєстрація товарних знаків відбувалася у Міністерстві торгівлі та промисловості. Відповідно до закону, виключне право на товарний знак надавалася власнику терміном на 10 років, потім його можна було відновити на певних умовах. Поступитися товарним знаком власник міг тільки разом із передачею свого виробництва чи підприємства. У ХІХ ст. в Російській імперії з'явилися багато знаменитих брендів: ювелірна компанія «Фаберже», годинникова фірма «Павел' Буре», спирто-горілчаний завод «Смирнов», кондитерські фабрики «Ейнем» (нині «Червоний Жовтень»), «А. Сіу і К» (нині «Більшовик»), «Товариство А.І. Абрикосова Синовеї» (відтворено 2009 р.), парфумерна компанія «А. Рале та Ко» та ін.

У 1830 р. прийнято новий Закон в Росії «Про товарні клейма», в якому було прописано власникам певних виробництв. Останнім дореволюційним актом щодо торговельної марки в Росії був закон «Про товарні знаки» від 26 лютого 1896 р. Цей закон продовжував діяти до буремних революційних подій 1917 року, підприємства були націоналізовані й потреба в торговельних марках відпала.

---

³ Романенко Д. Еволюція торговельної марки. URL: <http://www.romanenko.bis/ua/library/publication/9.htm>.

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Лопушанська-Гондорчин Мар'яна Антонівна
*аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородського національного університету»
м. Ужгород, Україна*

В Україні функціонування Конституційного Суду передбачено змістом Конституції України 1996 року, хоча власне Суд був створений приблизно через три місяці після цього. У 2016 році у контексті судової реформи починає діяти новий Закон України «Про Конституційний Суд України», де серед повноважень Суду одним із нововведень стала можливість громадян звернутися безпосередньо до Конституційного Суду з конституційною скаргою.

Питання конституційного судочинства та конституційного контролю є предметом дослідження багатьох українських вчених, зокрема, С.В. Головатого, В.В. Лемака, М.В. Савчина, А.О. Селіванова, С.В. Шевчука та інших. Метою даного дослідження є з'ясування сутності конституційного контролю та ролі єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні – Конституційного Суду.

Слід розпочати з того, що конституційну юрисдикцію слід розуміти як засновану на Конституції та законах України сукупність повноважень Конституційного суду України як єдиного органу судової влади, якому підвідомчі питання з розв'язання конституційно-правових спорів (конфліктів) та здійснення офіційного тлумачення норм Конституції України і законів України, а також проведення іншої діяльності відповідно до предметів (питань) конституційного значення¹.

Формування ефективного конституційного контролю є найважливішим засобом забезпечення конституційної законності (конституційності), і тут провідна роль належить конституційному правосуддю як формі конституційного контролю та спеціалізованому інструменту правової охорони Конституції. А. Крусян вважає, що Конституційний Суд України, визначаючи ту чи іншу норму неконституційною, позбавляє її юридичної сили, тобто скасовує її. Отже, можна зробити висновок, що відповідні рішення органу конституційної юрисдикції мають певні властивості нормативних актів, що встановлюють, змінюють або скасовують правові норми. У даному випадку Конституційний Суд уже виступає не як «квасисуд», а

---

¹ Конституційна юрисдикція: підручник за ред. Ю.Г. Барабаша та А.О. Селіванова (2012). Х.: Право.С. 7.

«квазіправотворець». Зазначена позиція отримала підтримку у європейських правознавців².

Порівнюючи конституційне судочинство з конституційним контролем, слід зауважити, що конституційне судочинство ширше, ніж конституційний контроль. Конституційний контроль полягає лише у встановленні відповідності Конституції певного акту, а конституційне судочинство такою компетенцією не обмежується. Щодо поняття конституційного судочинства, то – це спосіб реалізації повноважень органів конституційної юстиції, а значить – конституційна юстиція як категорія – ширша, ніж конституційне судочинство³.

В Україні конституційне судочинство є врегульованою Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України» послідовністю взаємопов'язаних процесуальних дій Конституційного Суду та інших учасників конституційного судочинства, спрямованих на вирішення конституційних справ відповідно до повноважень Конституційного Суду з метою збереження та зміцнення конституційності в суспільстві і державі⁴.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» ст. 147 Конституції України доповнена новою частиною, в якій визначено принципи діяльності Конституційного Суду України, першим з яких є принцип верховенства права. Адже реалізація принципу верховенства права у сфері конституційної юстиції має особливий індекс, тобто Конституційний Суд України: підпорядкований у своїй діяльності лише праву; він є інституціональною складовою механізму втілення верховенства права в конституційно-правові реалії через інтерпретаційну діяльність; формує судовоправовий концептуалізм на основі принципу верховенства права; визначає ціннісні прояви верховенства права, формуючи конституційну аксіологію; здійснює конституційний контроль якості законодавчих актів за критерієм відповідності їх праву. Все це свідчить про нагальну потребу надання принципу верховенства права, як принципу діяльності органу конституційної юстиції, конституційного статусу⁵.

---

² Крусян А. (2016). Конституційний контроль та процеси політико-правових перетворень в сучасній Україні. *Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві*. Збірка матеріалів міжнародної конференції, присвяченої 20-річчю Конституційного Суду України. Київ: ВАІТЕ. С. 71.

³ Григор'єв В.А. (2011). Конституційне судочинство як спосіб конституційного контролю: історична ретроспектива європейської моделі конституційної юстиції в Україні. НУ «ОЮА». С. 220. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1392/Grigoryev.pdf?sequence=1>.

⁴ Там само. С. 219.

⁵ Конституційний Суд України: зб. нормативно-правових актів (2019) / кол. уклад.; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л.Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. С. 10.

КСУ по суті є судовим органом, що здійснює юрисдикційну діяльність, рішення якого є обов'язковими для інших органів, оскільки постановлені уповноваженим державним органом. У цьому полягає правозахисна функція КСУ в прямому і побічному проявах, що ґрунтується на правовій природі конституційного контролю.

Конституційний контроль та конституційне судочинство співвідносяться як повноваження та діяльність відповідно, а здійснюють таку діяльність так звані конституційні суди. Серед основних принципів діяльності Конституційного Суду України, першим є принцип верховенства права. В основі цього принципу те, що право не обмежується лише законодавством, а й включає інші соціальні регулятори, які легітимовані суспільством.

МЕТОДОЛОГІСНІ ОСНОВИ СВОБОДИ ЯК КАТЕГОРІЇ, ЩО ВИРАЖАЄ ПРИРОДНУ СУТНІСТЬ ЛЮДИНИ

Луцький Роман Петрович

*доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
Університету Короля Данила
м. Івано-Франківськ, Україна*

Поняття свободи являється однією з найбільш складних та багатоаспектних категорій. Це пов'язано насамперед з тим, що існують різноманітні аспекти свободи – економічний, політичний, юридичний, моральний тощо. Саме тому у науковій літературі можна зустріти різноманітні концепції та визначення свободи, які нерідко залежать від певних суб'єктивних уявлень того чи іншого науковця, який вбачає в свободі те, що бажає побачити. Водночас, це зовсім не означає відсутність об'єктивних основ або підвалин свободи, серед яких на першому місці стоїть необхідність.

Свобода є тією якістю, яка ідентифікує людину, вирізняє її серед інших живих істот; вона в рівній мірі притаманна всім людям. Отже, свобода – це універсальний та найбільш важливий атрибут будь-якої людини¹.

---

¹ Бауман З. Свобода. Пер. с англ. Г. Дашевського, предисл. Ю. Левады. М.: Новое издательство, 2006. 132 с.

Будь-яке суспільство заінтересоване у збереженні свободи всіх або, принаймні, більшості учасників соціальної взаємодії. У зв'язку із цим, суспільство через уповноважені державні інститути здійснює нормування та формалізацію свободи на основі загального масштабу та рівної міри поведінки, що утворює правове регулювання. Зазначене нормування та формалізація свободи виражається у загальновідомій формулі, зміст якої можна виразити, зокрема, таким чином: «особиста свобода кожного закінчується там, де починається свобода іншого» або «свобода однієї людини обмежується свободою іншої людини».

Свобода як певний соціальний стан суспільства, як пізнана та освоєна необхідність отримує свій найбільш концентрований вираз в позитивному праві, в якому вона реально об'єктивується та матеріалізується у конкретних правових формах, принципах та інститутах. За характером розвитку позитивного права, що діє в певному суспільстві, завжди можна судити про сутність та ширину тієї свободи, яку юридично визнає і допускає державна влада. Позитивне право слугує офіційним мірилом діючої свободи, її нормою, показником меж необхідного та можливого. Разом з цим воно є гарантією здійснення цієї свободи, засобом її охорони та захисту. Виступаючи легітимною (законною) шкалою свободи, позитивне право об'єктивно відображає досягнутий рівень розвитку соціальної дійсності². При цьому слід пам'ятати, що «право – це лише мінімум людської свободи»³.

Водночас позитивне право не лише допускає, але і обмежує свободу. На думку німецького філософа права Г. Гегеля свобода існує там, де панує закон, а не свавілля⁴. Це пов'язано з тим, що правові норми являють собою норми юридично визнаної свободи, яка виражена у вигляді, насамперед, законів та інших нормативно-правових актів. Отже, сутність юридично унормованої свободи виражається, перш за все, у охороні та захисті індивіда від зовнішнього свавілля як зі сторони влади, так і зі сторони оточуючих людей.

Норми позитивного права є нормами юридично визнаної свободи, вираженої у нормативно-правових актах та інших джерелах (формах) права. Основний зміст юридично унормованої свободи полягає в обмеженні індивіда від зовнішнього свавілля зі сторони влади та оточуючих осіб. Саме в цьому полягає основна цінність та корисність позитивного права для особи, оскільки в ньому свобода отримує необхідну гарантію, а особа – можливість задоволення свого інтересу. Без права або поза ним

---

² Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права. Саратов: Изд-во Саратовской государственной академии права, 2004. 512 с.

³ Бердяев Н. А. Философия неравенства. М.: ИМА-Пресс, 1990. 286 с.

⁴ Гегель Г. В. Ф. Философия права. Пер. с нем.: ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. М.: Мысль, 1990. 524 с.

свобода була б незахищеною і саме в цій якості, а не в якості інструменту владарювання та примусу позитивне право, перш за все, необхідне людині. Позитивне право, будучи єдиним формально визначеним масштабом людської діяльності визначає межі вчинків людей, міру їх можливої та належної поведінки. За допомогою позитивного права всі суб'єкти суспільних відносин підпадають під юрисдикцію певної держави, яке в інтересах всього суспільства забороняє або дозволяє певні діяння, обмежує або розширює сферу особистих інтересів, надає права, покладає обов'язки і відповідальність, заохочує корисну та запобігає, припиняє суспільно шкідливу або небезпечну діяльність⁵.

Отже, позитивне право формально визначає рівну міру свободи для кожного. З метою забезпечення свободи право формалізує та типізує соціальні відносини, зрівнює їх учасників, абстрагуючись при цьому від їх індивідуальних особливостей. Саме цей формальний та абстрактний аспект соціального буття регулюється за допомогою права, підтримується та забезпечується у визначеному впорядкованому стані публічно-владним примусом, що, в кінцевому рахунку, забезпечує індивідуальну свободу кожного, в тому числі моральну та релігійну.

---

⁵ Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права. Саратов: Изд-во Саратовской государственной академии права, 2004. 512 с.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Палінчак Микола Михайлович

*доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародної політики,
факультет міжнародних економічних відносин,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Релігійні організації протягом багатьох років мають вагомий вплив у суспільстві. Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій¹.

Згідно з статистичних даних Державної служби України з етнополітики та свободи совісті в «Звіті про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2021 року» в Україні нараховується 37049 релігійних організацій (табл. 1), 209 духовних навчальних закладів, серед них вищі ДНЗ – 139, середні ДНЗ – 70, священнослужителів – 33013, та 553 – періодичні видання².

Рівень релігійності в Україні є досить високий, згідно з соціологічним опитуванням «станом на кінець 2010 р., порівняно з 2000 р., число громадян, які зазначають себе віруючими, зросло з 58 до 71%. Надалі, впродовж 2010-2020 рр. частка віруючих серед дорослих громадян України становила в середньому 70%»³.

Що стосується релігійної диференціації то, найбільша частина українців відносять себе до Православної церкви, Української греко-католицької церкви, Протестантських та Євангелічних церков, Римокатолицької церкви, та ін.⁴

---

¹ Закон Про свободу совісті та релігійні організації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення 23.03.2022).

² Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2021 року. URL: <https://dessa.gov.ua/statistics-2020/> (дата звернення: 23.03.2022).

³ Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2020 рр. с. 3 URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf (дата звернення: 23.03.2022).

⁴ Конфесійна та церковна належність громадян України (січень 2020 р. соціологія). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r> (дата звернення: 23.03.2022).

Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2021 року⁵

№	Область	Кількість релігійних організацій											
		Разом релігійних організацій	серед них										
			Центри	Управління	Громади					Монастирі		Братства	Місії
					Разом	заресстровані		незаресстровані	Разом	у них ченців			
діючі	недіючі	Разом	у них ченців										
1	Вінницька	2244	0	16	2184	1964	4	216	26	211	5	8	
2	Волинська	1683	3	8	1635	1511	101	23	19	226	3	7	
3	Дніпропетровська	1540	5	13	1484	1484	0	0	14	156	3	12	
4	Донецька	1876	6	16	1803	1571	232	0	13	429	1	26	
5	Житомирська	1622	1	8	1561	1561	0	0	28	310	4	13	
6	Закарпатська	2011	3	17	1905	1721	19	165	61	490	8	9	
7	Запорізька	1142	2	10	1104	1019	48	37	12	153	0	10	
8	Івано-Франківська	1442	1	10	1359	939	7	413	35	141	10	17	
9	Київська	1914	4	7	1850	1850	0	0	22	134	2	20	
10	Кіровоградська	745	0	5	734	620	91	23	5	35	0	1	
11	Луганська	869	0	11	840	792	42	6	6	58	0	7	
12	Львівська	3286	4	26	3128	2925	67	136	70	794	11	28	
13	Миколаївська	807	1	9	786	722	13	51	5	32	0	4	
14	Одеська	1388	3	17	1310	1291	16	3	25	477	2	20	
15	Полтавська	1194	0	11	1164	1164	0	0	8	88	4	4	
16	Рівненська	1636	0	7	1581	1557	5	19	22	505	1	19	
17	Сумська	545	0	4	532	532	0	0	7	0	0	0	
18	Тернопільська	1843	0	12	1767	1767	0	0	47	506	2	4	
19	Харківська	1043	0	12	1001	758	47	196	11	65	2	9	
20	Херсонська	990	0	9	967	965	2	0	7	32	1	5	
21	Хмельницька	2070	2	14	2003	1588	333	82	22	240	3	18	
22	Черкаська	1448	0	10	1419	1360	0	59	7	230	1	10	
23	Чернівецька	1381	1	12	1332	1051	119	162	21	447	0	7	
24	Чернігівська	1016	0	8	987	868	73	46	14	221	1	3	
25	м. Київ	1314	57	29	1017	977	0	40	29	849	21	111	
	РАЗОМ	37049	93	301	35453	32557	1219	1677	536	6829	85	372	

⁵ Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2021 року. URL: <https://dessa.gov.ua/statistics-2020/> (дата звернення: 23.03.2022).

Згідно 5 статті Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в Україні церква відокремлена від держави. Держава захищає права та законні інтереси церкви, не втручається в її діяльність здійснювану в межах закону. Всі релігійні організації та релігії є рівними перед законом.

Релігійні організації не беруть участь в діяльності політичних партій, не надають фінансування для політичних партій та не висувають кандидатів до органів державної влади⁶.

Питання релігійної освіти в школах досліджувалося багатьма вітчизняними вченими. Державна система освіти в країні має світських характер.

У світі виокремлюють декілька моделей фінансування релігійних організацій. А саме:

- Пряме фінансування державою релігійних організацій і державний контроль за використанням коштів.
- Збір спеціального «церковного податку», який витрачається згідно з побажаннями платників податку.
- «Церковний податок».
- Конфесії не отримують фінансової допомоги від держави і існують за рахунок добровільних пожертвувань віруючих, продажу церковної атрибутики, відправ релігійних обрядів⁷.

Держава не фінансує релігійні організації в Україні: всі релігійні організації є рівними перед законом, держава не втручається в їх діяльність⁸.

---

⁶ Закон Про свободу совісті та релігійні організації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення 23.03.2022).

⁷ Палінчак М.М., Галда П.П., Лешанич М.М. (2015). Релігійний фактор у міжнародних відносинах. Навчальний посібник. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра». С. 139-140.

⁸ Закон Про свободу совісті та релігійні організації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення 23.03.2022).

СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ПРАВА

Переш Іван Євгенійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Фрідманський Роман Михайлович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та порівняльного
правознавства юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Когут Марина Геннадіївна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, України*

Розглядаючи питання теорій походження права варто звернути увагу на два фактори: по-перше, загальну соціологію, яка відкрила юриспруденції можливість взаємодіяти з різними науками (політикою, економікою тощо) при пошуку відповідей на питання закономірностей походження права; по-друге, соціологічну юриспруденцію як доктрину, що об'єднує декілька різноманітних концепцій та вчень у питанні розкриття основних суспільствознавчих підходів щодо закономірностей виникнення права. Соціологічна теорія права поряд з класичною правовою теорією характеризується індивідуальними рисами та якостями, які несуть свій особливий посил при розкритті теорії походження права.

Основні соціологічні теорії походження права розроблені школою «природного права», теологічною теорією права, історичною школою права, марксистською школою права, теоріями «вільного права» та «живого права».

Становлення теорії природного права тривало досить довгий час. Її розвиток безпосередньо пов'язаний із конкретними історичними подіями та соціальними перетвореннями. Класична доктрина природного права формувалася під впливом розпаду феодального суспільства і боротьби з соціальною нерівністю. Її першооснови були закладені мислителями Стародавнього Сходу, філософами, юристами та

науковцями давньої Греції та Риму, зокрема: Сократом, Аристотелем, Цицероном, Ульпіаном та ін.. Своє продовження теорія природного права отримала в процесі буржуазних революційних перетворень XVII–XVIII ст. у працях таких мислителів, як Г. Гроцій, Д. Лок, Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо та ряду інших дослідників.

У XVIII–XIX ст. визнання природних прав людини було закріплено у перших конституціях європейських держав та США. Однак, незважаючи на це, у другій половині XIX століття з появою позитивістських теорій доктрина природного права практично заперечувалася, хоча вже в XX столітті отримує нове дихання у працях С. Еріха та Р. Паунда, які на основі досягнень своїх попередників сприяли визнанню і утвердженню природно-правової теорії на світовому рівні.

В основу теорії природного права покладено принцип рівності всіх людей від народження. Крім права, що встановлене державою, існує природне право, яке властиве людині від природи. Це право не дарує людині ні суспільство, ні, тим більше, держава. Природне право є необхідною умовою існування людини, воно є вічним, невідчужуваним і незмінним, і тому є вищим за позитивне право, яке встановлюється в певних історичних умовах державою¹.

Теорія природного права знімає проблему походження права тому, що воно виникає разом із зародженням людини. У XVII–VIII ст. теорія природного права стала ідеологічною основою проведення буржуазних революцій, а в другій половині XX ст. вона стала основою трансформації соціалістичних правових систем у постсоціалістичні.

Близькою до школи природного права є теологічна школа права, яка визнає, що людина є носієм невідчужуваних прав, але ці права даровані їй Богом, який створив людину.

Теологічна теорія походження права отримала своє розповсюдження в епоху середньовіччя. Її засновником вважають італійського філософа, богослова Фому (Тому) Аквінського (1225–1274 рр.), праці якого стали свого роду енциклопедією церковної ідеології.

У сучасних умовах теологічну теорію розвинули ідеологи ісламу, католицької церкви (Ж. Марітен) та представники неотомізму (Ж. Дабен, Й. Месснер та ін.).

Основою їх концепції виступає Бог, як джерело всього буття, тому числі і державно-правових явищ. Духовна складова є першоосновою будь-якого явища, а матеріальна – похідною від неї. Тому в основі виникнення держави і права закладені духовні засади, як результат втручання Бога.

---

¹ Finnis, John (2020), «Natural Law Theories», in Zalta, Edward N. (ed.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Metaphysics Research Lab, Stanford University, retrieved 2020-10-19 <https://plato.stanford.edu/entries/natural-law-theories/>

Людська природа виступає носієм Божого природно-правового буття. Справедливість, рівність, свобода та інші блага, як першооснови природного права є вічними принципами, які Бог передає людині. Такі принципи виступають Божими настановами, віддзеркалюються у людській свідомості, волі і діях людей задля досягнення поставленої мети.

Наприкінці XVIII ст. у Німеччині виникла історична школа права², яка набула широкої популярності у першій половині XIX століття. Засновником історичної школи права був Густав Гуго (1764–1844 рр.) – професор Геттінгенського університету, а найбільш яскравим представником цього напрямку був Фрідріх-Карл фон Савіньї (1779–1861 рр.) – майбутній міністр юстиції Пруссії.

У центрі уваги представників історичної школи права знаходилося питання про виникнення та історичний розвиток права. Вони вважали, що право не встановлюється законодавцем, а є таким же результатом розвитку людського духу, як, наприклад, мова та звичаї. Основні ідеї народного правового духу вчені-правознавці виражають у певних юридичних формулах, а законодавці перетворюють ці формули у конкретне законодавство. Будь-яке право, на думку представників історичної школи права, – це об'єктивний результат розвитку суспільства.

Засновниками марксистської школи права є німецькі філософи та політичні діячі Карл Маркс (1818–1883 рр.) і Фрідріх Енгельс (1850–1895 рр.).

В основі марксистського політико-правового вчення закладена класова природа права і його залежність від економічного матеріалізму, соціально-економічної сфери діяльності людини. Матеріальні умови життя панівного класу визначають сутність права та диктують умови організації держави, при якій відбувається насилля панівного класу над залежним населенням.

Для марксистської теорії характерним є тісний зв'язок права із державою. Право формується виключно інститутами державної влади, які й забезпечують його реалізацію. Основна ідея марксистської школи права полягала в тому, що її прихильники перебільшували та спрощували зв'язок держави і права, а тому вважали, що право – це ніщо без апарату, здатного силою примусу забезпечити його виконання. Тим самим заперечувалася соціальна цінність права як нормативного регулятора, який власними методами забезпечує нормальну життєдіяльність суспільства.

---

² Ковальчук О., Хаврук В. (2011) Значення історичної школи праворозуміння в збагаченні системи цінностей права. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Юридичні науки*. 87. С. 55-58. URL: http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/N_87_2011_Kovalchuk,%20Khavruk.pdf.

Засновником «вільного права» та «живого права» був науковець-юрист, вчений Євген Ерліх (1862–1922 рр.), який ґрунтовно окреслив основні ідейні принципи даних напрямів.

У концепції «вільного права» проблема виникнення права має подвійний характер. З одного боку, правові норми виникають при вирішенні спорів органами судової влади (норми рішень), а з іншого – норми (правила поведінки) виникають безпосередньо у процесі повсякденної людської діяльності (суспільне право).

Цілісним та основним є тільки те право, яке містить у собі поєднання обох порядків. Таке право є засобом соціального контролю і досягнення соціальної рівноваги й стабільності у суспільстві.

Школа «вільного права» бере за основу реальні правовідносини, розвиток яких набагато випереджає розвиток законодавства. Вивчати потрібно не тільки норми права, але й усю сукупність сформованих на їх основі у суспільстві правових відносин. Тому законотворчість визнавалась другорядною порівняно з правозастосовчою діяльністю, спрямованою на індивідуальне регулювання суспільних відносин, тим самим підвищуючи роль судової діяльності.

На думку вченого, живе право – це право, яке керує самим життям, навіть якщо воно не закріплене в правових нормах. Джерелом знань про це право виступають сучасні правові документи, безпосереднє спостереження за життям, бізнесом, звичаями, традиціями та всіма асоціативними соціальними зв'язками, причому не тільки тими, які дозволені та визнані законом, а й тими, що заборонені або не схвалені державою³.

Є. Ерліх відокремлював право від держави і вбачав право не в абстрактній нормі (законі), а в реальній нормі, яка є незалежною від держави і впливає з конкретних соціальних явищ. Він вважав, що в центрі правового розвитку знаходиться не законодавство, не юриспруденція або прецедентне право, а саме суспільство. Право є одним із соціальних явищ, яке безпосередньо визначається соціальним середовищем, на функціонування якого безпосередньо впливає соціальний розвиток. Воно є внутрішнім соціальним порядком, що визначає правила поведінки у стосунках між людьми та забезпечується примусом як з боку держави, так і суспільства.

Проаналізувавши соціологічні теорії походження права варто зазначити, що вони акцентують свою увагу на взаємопов'язаності та взаємозалежності функціонування суспільства та права, доводять прямий безпосередній вплив соціальних норм на правові норми, розкривають шляхи взаємодії соціальних норм та шляхи трансформації

---

³ Ehrlich E.(2001) Fundamental principles of sociology of law, Transaction Publisher, str. 493.

соціальних норм у правові, доводять необхідність поглибленого вивчення не тільки правових норм, встановлених державою, а й тих соціальних норм, що реально врегульовують суспільні відносини поза позитивним державним втручанням.

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗУМІННЯ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТА ВОДНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОКРЕМИХ СКЛАДОВИХ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Петрецька Наталія Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Повітря та вода – передумови існування усього живого на землі. В сьогоденні, заплутаних цінностях людського існування ми все звикли класифікувати за видами та різними ознаками. Хоча насправді є лише дві основні ознаки потреб людського існування, це придатні та непридатні умови для життя. Змішаного варіанту бути не може. Поєднаймо чисту питну воду із забрудненою отрутою водою, чи буде така вода придатна для життя та здоров'я усього живого? Відповідь: така вода може чинити незначну або значну шкоду для життя, а отже є факт негативного несприятливого впливу на здоров'я, тому і на життя. Ми не можемо поєднувати корисне із шкідливим і вважати, що це допустимо. Саме з таких міркувань ми вважаємо актуальними з'ясувати у розуміння земель рекреаційного та водного призначення як окремих складових екологічної мережі саме у правовому контексті.

У правовій доктрині та законодавстві екологічна мережа як правовий феномен розглядається як: 1) об'єкт еколого-правового регулювання; 2) каркас сталого розвитку; 3) єдина територіальна система; 4) засіб збереження біорізноманіття, генофонду тваринного та рослинного світу; 5) правовий базис регулювання та охорони ландшафтів; 6) засіб впровадження екосистемного підходу.

Законодавство про екологічну мережу України, як зазначає М.В. Краснова, ґрунтується на положеннях шести програм екологічних дій ЄС, низці міжнародних конвенцій, в основі яких визначено охороняти

переважно біоресурси, екологічні системи, ґрунти, інші природні ресурси передусім як природні комплекси, які можна віднести до поняття ландшафтів¹.

Питання ландшафтів завжди переплітаються з розумінням природних комплексів та екологічної мережі. Генеральна схема планування території України передбачає охорону і невиснажливе використання земель рекреаційного призначення, включення їх до національної екологічної мережі України. Інтерес також викликає розмежування земель рекреаційного призначення і водного фонду. Бо законодавством передбачається термін землі рекреаційного призначення. Право користування землями рекреаційного призначення, як зазначають С.М. Смирнова, В.М. Смирнов, Г.В. Яслик, проявляється у двох формах: загальному і спеціальному користуванні. Загальне користування здійснюють громадяни в порядку, передбаченому законодавством і визначеному місцевими радами. Це може стосуватися користування в населених пунктах парками, скверами, бульварами та ін.; застосування води в оздоровчих цілях у місцях, створених місцевими радами; використання сприятливого клімату. Державне управління рекреаційними територіями, як вказують вищезазвані автори, ускладнене тим, що в системі чинного екологічного законодавства України немає єдиного спеціального нормативно-правового акта, що визначає правовий режим рекреаційних територій².

А як щодо такої термінології як використання водного фонду рекреаційного призначення. Сюди можемо віднести, якщо коротко, всі води які за своїм хімічним складом є придатними для використання, чинять оздоровчу дію на організм людини. Відсутність факторів негативного впливу на здоров'я людей є законодавчою вимогою для земель рекреаційного призначення і перевіряється органами державної санітарно епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України під час погодження відповідних проектів землеустрою згідно з Методичними рекомендаціями «Обстеження та районування території за ступенем впливу антропогенних чинників на стан об'єктів довкілля з використанням цитогенетичних методів» Міністерства охорони здоров'я України.

Розглянувши різні позиції та наукові погляди щодо класифікації ландшафтів за соціально-економічною функцією, автор пропонує застосовувати її з доповненнями: 1) заповідні (природоохоронні);

---

¹ Краснова М.В. Проблеми компенсації шкоди за екологічним законодавством України: автореф. дис. ... доктора юрид. наук, спеціальності: 12.00.06. Київ, 2010. 34 с.

² Смирнова С.М., Смирнов В.М., Яслик Г.В. Наукові засади управління розвитком земель рекреаційного призначення. *Економіка та держава*. № 12/2020 96. 2020. 95-99 с. dspace.ksau.kherson.ua.

2) сільськогосподарські (агроландшафти); 3) лісгосподарські; 4) водогосподарські; 5) рекреаційні; 6) ландшафти поселень (урбанізовані); 7) промислові; 8) ландшафти, що не використовуються на даний час; додатково виділяються 9) культурні ландшафти; 10) екологічно небезпечні ландшафти³.

Отже, природними компонентами ландшафту є земля, вода, флора, фауна, надра, атмосферне повітря тощо, тією мірою, якою вони впливають на нього; антропогенними є забудова, транспортні шляхи, інші створені людиною об'єкти. Таке географічне визначення ландшафту, запропоноване О.В. Лозо, є об'єктом правової охорони, який варто розуміти як визнаний чинним законодавством та правом територіальний комплекс із визначеним місцем розташування, в межах якого природні та/або антропогенні компоненти знаходяться в усталеній взаємодії та адаптації один до одного і складають єдину систему⁴. В свою чергу, водний фонд рекреаційного призначення – всі води які за своїм хімічним складом є придатними для використання, чинять оздоровчу дію на організм людини.

---

³ Лозо О.В. Правове регулювання охорони ландшафтів в Україні та Європейському Союзі: порівняльний аналіз. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, спеціальності: 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Харків. 2015. 22 с.

⁴ Лозо О.В. Правове регулювання охорони ландшафтів в Україні та Європейському Союзі: порівняльний аналіз. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, спеціальності: 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Харків. 2015. 22 с.

ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ КОЛІЗІЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Погребняк Станіслав Петрович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії і філософії права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Відомо, що основними засобами подолання колізій є колізійні правила, колізійні норми і тлумачення норм права.

Колізійні правила є виробленими правовою доктриною положеннями, які встановлюють порядок подолання колізій під час реалізації і тлумачення норм права. Вони існують протягом багатьох століть у всіх правових системах світу. Колізійні правила спираються на припущення, що система права є узгодженою, змістовно цілою та повинна бути вільною від суперечностей. Для забезпечення подібного стану необхідно встановити правила розв'язання суперечностей між нормами права.

В їх основу покладено три основні аргументи: *аргумент хронології, аргумент ієрархії та аргумент спеціалізації*, які використовуються відповідно для подолання темпоральних, ієрархічних і змістовних колізій. Хронологічний аргумент приймає до уваги час, в якому виник акт. Аргумент ієрархії (авторитету) спирається на статус суб'єкта, який створив акт права. У свою чергу аргумент спеціалізації говорить, що лише суб'єкти, які належать до однієї тієї самої категорії, повинні трактуватися рівно.

Темпоральне колізійне правило

Згідно з правовою позицією КСУ конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 3 жовтня 1997 року № 4-зп). У такій ситуації діє загальне правило: *наступний закон скасовує дію попереднього* (lex posterior derogat priori). Тому в разі неузгодженості застосуванню підлягає норма, прийнята пізніше.

Це правило ґрунтується на презумпції розумності (раціональності) законодавця, який при прийнятті нового закону виходив з того, що на цей час відбулися суспільні зміни, які вимагають іншого правового регулювання, ніж те, що передбачено старим законом. Крім того, перевага наступного закону над попереднім зумовлена здоровим глуздом: немає жодного сенсу приймати новий закон, якщо у разі суперечності між ними перевагу буде мати старий закон.

Ієрархічне колізійне правило

Для подолання ієрархічних колізій використовується загальне правило: *акт з вищою юридичною силою скасовує акт з меншою юридичною силою* (lex superior derogat legi inferiori).

Ієрархія актів, яка визначається співвідношенням їхньої юридичної сили, передбачає підлеглість, підпорядкованість нижчих актів вищим та наявність між ними відповідних субординаційних зв'язків. Це означає, зокрема, що акт нижчої юридичної сили не може суперечити акту вищої юридичної сили, а змінювати і скасовувати акт може лише акт рівної або вищої сили. Таким чином, протилежне ієрархічне колізійне правило суперечило би самій суті юридичної сили і тому є неможливим.

Для спрощення застосування цього колізійного правила в законодавстві в прямій або непрямій формі встановлюється ієрархічний статус нормативно-правових актів, фіксується їхня юридична сила (див., наприклад, ст. 8 Конституції України, ч. 1 ст. 49 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», ч. 1 ст. 6 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»).

Змістовне колізійне правило

При виникненні змістовної колізії слід керуватися таким правилом: *спеціальний закон скасовує дію загального* (lex specialis derogat legi generali). Іншими словами, загальна норма не застосовується до тих ситуацій, у яких є ознаки, що відповідають спеціальній нормі. Наприклад, при наданні відпустки неповнолітньому працівнику норма, яка встановлює тривалість щорічної основної відпустки для неповнолітніх, має перевагу над нормою, для встановлює загальну тривалість відпустки для працівників.

Це правило ґрунтується на презумпції того, що спеціальна норма краще адаптована до конкретних відносин, ніж загальна норма. Вона враховує особливості цих відносин, пропонуючи регулювання, відмінне від загального. Перевага спеціального закону над загальним також зумовлена здоровим глуздом: немає жодного сенсу приймати спеціальний закон, якщо у разі суперечності між ними перевагу буде мати загальний закон. Водночас очевидно, що загальний закон буде застосовуватися за відсутності колізії, тобто в ситуації, коли відносини не підпадають під дію спеціального закону (наприклад, при наданні відпустки повнолітньому працівникові).

Для подолання *складних колізій* також існують правила:

– *ієрархічно-темпоральна колізія* виникає внаслідок конфлікту між прийнятим раніше актом з вищою юридичною силою та актом з нижчою юридичною силою, який прийнятий пізніше. Для подолання цієї колізії застосовується таке правило: *пріоритет віддається нормі, яка має вищу юридичну силу, хоча її прийнято раніше*. Логіка цього правила ґрунтується на тому, що акт нижчої сили не може скасовувати

або змінювати акти вищої сили незалежно від хронологічної послідовності їх прийняття;

– *ієрархічно-змістовна колізія*. Ця колізія утворюється при суперечності загальної норми вищої юридичної сили та спеціальної норми нижчої юридичної сили. Для подолання такої колізії встановлюється *перевага норми з вищою юридичною силою, навіть якщо вона є загальною*.

Логіка цього правила полягає в тому, що орган, який створював загальну норму, не бажав створювати винятки з цієї норми, інакше подібні винятки були передбачені ним шляхом створення спеціальних норм тієї самої юридичної сили. Наприклад, відповідно до правової позиції КСУ, яка міститься в рішенні від 30 жовтня 1997 р. № 5-зп у справі К. Г. Устименка, винятки з конституційних норм встановлюються самою Конституцією України, а не іншими нормативно-правовими актами. Тому в разі виникнення колізії між загальною нормою Конституції та спеціальною нормою закону, що встановлює виняток із конституційного правила, перевагу має загальна конституційна норма;

– *змістовно-темпоральна колізія* з'являється внаслідок суперечності загальної норми, яку прийнято пізніше, та раніше виданої спеціальної норми. Подолання цієї колізії відбувається таким чином: *пріоритет зазвичай віддається спеціальній нормі, хоча акт, що містить її, прийнято раніше*.

У цьому випадку слід виходити з презумпції розумності (раціональності) законодавця: незважаючи на зміну загального правила він мав на меті зберегти особливе регулювання, зумовлене специфікою певного виду відносин. Інакше, діючи послідовно, прагнучі до технічної досконалості і будучи інформованим про існуючий стан правового регулювання, законодавець вніс зміни не лише до загальної норми, але й до спеціальної. Іншими словами, загальний закон не втручається в регулювання, яке вже діє для окремих спеціальних об'єктів або суб'єктів права. Наприклад, зміни у загальні правила щодо тривалості робочого часу не скасовують перевагу спеціальних правил, що стосуються скороченої тривалості робочого часу.

Якщо ж під час тлумачення буде встановлено, що нова загальна норма усуває відмінне регулювання для різних видів відносин одного роду, яке раніше було передбачене спеціальними нормами (тобто законодавець не бажав зберегти особливе регулювання), то справедливо зробити вибір на користь більш пізнього загального закону. У цьому випадку презумпція технічної раціональності законодавця поступається презумпції його справедливої раціональності¹;

---

¹ Хук М. ван. Право как коммуникация ; пер. с англ. СПб. : Издательский дом С-Петерб. гос. ун-та; ООО «Университетский издательский консорциум», 2012. С. 211.

– найбільші труднощі виникають при подоланні *ієрархічно-змістовно-темпоральної* колізії. Однак, якщо скористатися попередніми правилами подолання складних колізій, то можна зробити такі висновки: при зіткненні норм завжди перемагають норми з вищою юридичною силою, тому врешті-решт ієрархічно-змістовно-темпоральна колізія долається за правилом, що допомагає подолати змістовно-темпоральну колізію, тобто *перевагу матиме норма вищої юридичної сили, навіть якщо вона загальна та прийнята раніше.*

Слід зазначити, що окремі колізійні правила неодноразово застосовувалися під час розгляду справ КСУ та ВС. Наприклад, в Рішенні від 18 червня 2020 р. № 5-р(П)/2020 КСУ наголошує, що принцип верховенства права (правовладдя) вимагає суддівської дії у ситуаціях, коли співіснують суперечливі норми одного ієрархічного рівня. У таких ситуаціях до судів різних видів юрисдикції висунуто вимогу застосовувати класичні для юридичної практики формули (принципи): «закон пізніший має перевагу над давнішим» (*lex posterior derogat priori*) – «закон спеціальний має перевагу над загальним» (*lex specialis derogat generali*) – «закон загальний пізніший не має переваги над спеціальним давнішим» (*lex posterior generalis non derogat priori specialis*). Якщо суд не застосовує цих формул (принципів) за обставин, що вимагають від нього їх застосування, то, на думку КСУ, принцип верховенства права (правовладдя) втрачає свою дієвість.

Колізійна норма є законодавчо закріпленим приписом, що встановлює, яка з норм, що регулюють однакові суспільні відносини, підлягає застосуванню у разі колізії. На відміну від колізійних правил, колізійні норми закріплюються в законодавстві, у зв'язку з чим вони є формально визначеними й обов'язковими до реалізації. До того ж їх особливістю є те, що вони не регулюють суспільні відносини безпосередньо, а лише сприяють такому регулюванню, відсилаючи до інших, класичних норм. Таким чином, колізійні норми в теорії права відносяться до нетипових нормативних приписів.

Подолання колізій можливе також завдяки **тлумаченню норм права**. Зокрема, інтерпретатор може подолати колізію за допомогою системного способу тлумачення права, за якого досліджуються системні зв'язки правових норм.

На думку Р. Ципшеліуса, питання конкуренції між нормами позитивного права часто переплетені з проблемами їх тлумачення. Чи суперечать норми одна одній, часто залежить від того, яким чином їх буде розтлумачено. Виходячи із загальноновизначених правил інтерпретації норм права, їх слід тлумачити в такий спосіб, що надає можливість для якнайменш суперечливого застосування. Класичним прикладом є обрання такого варіанта тлумачення закону, що найкраще відповідає конституції, у випадку, коли закон допускає можливість існування

кількох варіантів його тлумачення. Те саме стосується вибору варіанта тлумачення підзаконного акта, при якому він узгоджується із законом, а не суперечить йому. Таке тлумачення називають конформним². Воно спрямоване на узгодження змісту нормативних приписів і подальше зняття питання про існування ієрархічної колізії.

Тлумачення також може бути засобом подолання колізії у разі, якщо вибір між конфліктуючими нормами неможливо зробити на підставі традиційних колізійних правил і існуючих колізійних норм (наприклад, при колізії спеціальних норм).

На сьогодні для подолання колізій за допомогою тлумачення використовується судова практика: йдеться про ситуації, в яких суди при розгляді конкретних справ зіштовхуються з колізіями і вимушені в своїх рішеннях пропонувати правила їх розв'язання (наприклад, у висновках, викладених у постановах Верховного Суду).

Так, у постанові КАС у складі Верховного Суду від 25 лютого 2021 р. у справі № 580/3469/19 зазначається, що у практиці, зокрема, адміністративного судочинства застосовується загальний принцип *in dubio pro tributario* (пріоритет для найбільш сприятливого для особи тлумачення норми права): у разі якщо норма закону або іншого нормативного акта, виданого на основі закону, або якщо норми різних законів або нормативних актів дозволяють неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків особи у її взаємовідносинах з державою (в особі відповідних суб'єктів владних повноважень), тлумачення такого закону здійснюється на користь особи (суб'єкта приватного права).

Аналогічний підхід поділяє Велика Палата Верховного Суду, яка в постанові від 19 лютого 2020 р. у справі № 520/15025/16-а підкреслює, що відповідно до принципів верховенства права і правової визначеності в разі існування неоднозначного або множинного тлумачення прав та обов'язків особи в національному законодавстві органи державної влади зобов'язані застосувати підхід, який був би найбільш сприятливим для особи.

У постанові КГС у складі Верховного Суду від 9 листопада 2020 р. у справі № 904/2404/18 наголошується на тому, що відповідно до вимог принципу правової визначеності правозастосовний орган у випадку неточності, недостатньої чіткості, суперечливості норм позитивного права має тлумачити норму на користь невідного суб'єкта (якщо однією зі сторін спору є представник держави або органу місцевого самоврядування), адже якщо держава нездатна забезпечити видання зрозумілих правил, то саме вона і повинна розплачуватися за свої прорахунки.

---

² Циппеліус Р. Юридична методологія. Київ : Реферат, 2004. С. 65-66, 81.

РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ ОBOB'ЯЗКУ У ПОГЛЯДАХ ФРАНЦУЗЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ Е. ЛА БОЕСІ ТА М. МОНТЕНЬ

Попович Терезія Петрівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Бариська Яна Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Телеп Ю. В.

*асистент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

На сьогодні відсутнє системне наукове бачення проблематики обов'язків у політико-правовій думці епохи Відродження. Таку ситуацію можна пояснити, на наш погляд, тим, що: по-перше, безпосередньо самій категорії обов'язку мислителі цієї епохи особливо значимої уваги не приділяють; по-друге, окремі ж наявні згадки про неї не носять яскраво вираженого та чіткого характеру. У межах даної наукової розвідки спробуємо дослідити розуміння обов'язку крізь призму творчості французьких представників епохи Відродження, зокрема, Е. Ла Боесі та М. Монтень.

Французький письменник-гуманіст Е. Ла Боесі в праці «Роздум про добровільне рабство» (XVI ст.) обмірковує про те, чому людина й народи у цілому добровільно підпадають під владу, гніт, насильство, і, нарешті, рабство правителя. Мислитель запитує себе, чому, попри той факт, що бажання бути вільним уже є проявом свободи й автоматично звільняє з-під влади тирана, люди все ж обирають залежність від нього, на яку добровільно погоджуються. Як відзначає Ф. Коган-Бернштейн, трактат Ла Боесі це «обвинувальний акт проти монархічного принципу загалом»¹. У цілому ж концепція добровільного рабства говорить про гегемонію і владу. Йдеться, зокрема, про те, що політичні та економічні

---

¹ Коган-Бернштейн Ф. (1952) Трактат Ла Боесі о добровольном рабстве / Ла Боеси Э. Рассуждение о добровольном рабстве. Москва: Изд-во Академии наук СССР. С. 75.

сили через маркетингові й комунікаційні методи намагаються контролювати групу осіб².

Ла Боесі зауважує, що, якби люди жили за правилами, які встановила природа, вони б «підкорялись своїм батькам, ... розуму і не були б нічійми рабами». Природа створила всіх людей однаковими, аби вони вважали одне одного товаришами (братами). Факт же відмінностей у фізичному і духовному розвитку має місце тому, щоб сформувати середовище, в якому любов могла б себе реалізувати, «оскільки одні в змозі надавати допомогу, а інші її потребують». Звідси, отже, робить висновок ренесансний філософ, згідно з природним порядком всі люди вільні (адже «ми всі товариші»). Природа створила людей для товариськості.³ Свобода в Ла Боесі постає абсолютною цінністю⁴.

Мислитель робить також цікаве спостереження про свободу народу. З того часу як народ став поневоленим, він повністю забуває про свою свободу, і служить з такою готовністю, «як ніби не втрачав свою свободу, а виграв своє рабство». Спочатку люди служать через вплив на них силою, але кожне наступне покоління, яке не знало свободи, добровільно виконує те, що попередники чинили під примусом⁵.

Першою причиною добровільного рабства Ла Боесі називає звичку. Для людини, як вже було зазначено, природно бути вільною й бажати бути такою, водночас вона схильна звикати до того, до чого була навчена. Попри це, природним для людини мислитель називає лише те, до чого схиляє її безпосередня і незіпсована природа⁶. Внаслідок того, що люди народжуються у рабстві й у ньому виховуються, вони легко стають боязливими і розслабленими, втрачають мужність та не здатні на жодні подвиги⁷.

З усього висловленого вище в контексті концепції добровільного рабства Ла Боесі можливо виокремити обов'язок людини слідувати її природі, тим схильностям і правилам, які в ній закладені, віднаходити в собі й розвивати природно закладену свободу через розумове осягнення речей довкола. Остання, як намагався довести ренесансний філософ, легко губиться через те, що людині властиво підкорюватись чийсь владі, обираючи легкий шлях. Шлях же свободи – це тяжкий шлях, він

---

² Garcia C. (2021) Challenging hegemony and power in the sixteenth century: The Discourse of Voluntary Servitude as antecedent of critical public relations theory. *Communication & Society*. № 34. P. 83.

³ Ла Боесі Э. (1952) Рассуждение о добровольном рабстве / *Рассуждение о добровольном рабстве*. Москва: Изд-во Академии наук СССР. С. 15-16.

⁴ Podoksik E. (2003) Estienne de la Boetie and the politics of obedience. *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*. № 1. P. 88.

⁵ Ла Боесі Э. (1952) Рассуждение о добровольном рабстве / *Рассуждение о добровольном рабстве*. Москва: Изд-во Академии наук СССР. С. 19-20.

⁶ Там само. С. 24.

⁷ Там само. С. 26-27.

передбачає супротив, боротьбу в напрямку до ствердження цілі природи – сформувані товариство вільних людей, засноване на взаємній любові.

Французький філософ М. Монтень у праці свого життя «Досліди» («Проби») в есеїстичній формі подає власні роздуми на різні предмети й сфери життєдіяльності людини, суспільства і держави. Так, беручи за основу тезу Платона «Роби свою справу і пізнай самого себе», Монтень зазначає, що нею охоплюється все коло обов'язків людини. Перш ніж робити якусь справу, людина має пізнати, хто вона така і на що здатна. Хто достатньо знає себе, той «не буде вважати чужу справу своєю, той більш за все любить себе і турбується про своє благо, відмовляється від безкорисних занять, безплідних думок і невіршуваних завдань»⁸. Французький есеїст закликає людей діяти, оскільки вони для цього й народжуються, а також виконувати всі обов'язки, які покладає на них життя, зі всією повнотою⁹.

Мислитель називає людську природу непостійною, а вчинки – незлагодженими між собою діями. Тоді як чеснота, переконаний Монтень, вимагає її дотримання заради неї самої¹⁰. У напрямі раціоналізму він відзначає, що людина повинна підкорятися простим повелінням природи, але не віддаватися під її владу цілковито, адже тільки розум має керувати її здібностями. Бог наділив людину можливістю робити судження, завдяки чому вона не повинна порабськи підкорятися загальним законам природи (подібно до тварин)¹¹.

Головним обов'язком кожної людини Монтень називає поводити себе належним чином: з одного боку, слід жити праведно і свято, а з іншого – не відмовляти собі в задоволенні жити здорово і весело. Він хоче наголосити на значимості знаходження такої собі «золотої середини» між здійсненням обов'язків, які накладає на індивіда суспільство, та любов'ю до самого себе: «віддавати себе на службу іншим, нічого не віднімаючи від самого себе»¹².

Філософ відзначає, що людина зобов'язана підкорятися кожному правителю, бо він на це має право, однак поважати і любити вона має лише його чесноти. Відтак, переконаний Монтень, та людина, яка возвеличує правителя, що не заслуговує на похвалу, але який вчинив їй якусь приватну милість, шкодить суспільній справедливості¹³. «Законом

---

⁸ Монтень М. (1954) *Опыты*. Книга первая. Москва-Ленинград: Изд-во Академии наук СССР. С. 18.

⁹ Там само. С. 113.

¹⁰ Монтень М. (1958) *Опыты*. Книга вторая. Москва-Ленинград: Изд-во Академии наук СССР. С. 13.

¹¹ Там само. С. 69.

¹² Монтень М. (1960) *Опыты*. Книга третья. Москва-Ленинград: Изд-во Академии наук СССР. С. 285–286.

¹³ Там само. С. 19.

законів» він називає обов'язок кожного підкорятися законам країни, в якій він живе¹⁴. З цієї позиції, християнство видається Монтеню найбільш справедливим і корисним врівченням, так як воно вимагає підкорення владі й підтримки існуючого державного ладу¹⁵. Діяти, дотримуючись закону означає «діяти спокійно, розмірено, стримано»¹⁶.

Разом з тим, суспільне благо вимагає, аби заради його захисту йшли на зраду, брехню та нещадне винищення. Це справа більш послужливих і гнучких людей¹⁷. Обов'язок же справедливості не вимагає гніву і ненависті. Це пристрасті, якими керуються ті, хто не здатен виконувати свій обов'язок за повеліннями розуму. Негідним і нечесним, з точки зору суспільного блага, Монтень називає перебування у нерішучості, байдужості до проблем, що мають місце в батьківщині¹⁸.

При цьому мислитель зауважує, що в ситуації, коли виняткові обставини або надзвичайна подія, які загрожують державі існуванням, змушують правителя змінити своє слово чи обіцянку або порушити свій повсякденний обов'язок, він має розглядати таку необхідність як «удар бича Божого». Тут відсутній порок, адже правитель відступає від своїх принципів заради загальнообов'язкового і вищого принципу. Суспільна вигода може допустити насильство, що чиниться над совістю. Втім, наголошує Монтень, випадки, коли правителю доводиться порушити свій обов'язок, є рідкісними¹⁹.

Таким чином, проблематика обов'язків за Монтенем має трьохвекторний характер: по-перше, обов'язки людини як природної істоти; по-друге, її обов'язки як громадянина; по-третє, обов'язки правителя. У сенсі першого вектору людина повинна пізнавати себе, бути активною і діяльною, жити за повеліннями природи, однак всю свою діяльність підкорювати розуму, служити іншим, але й не забувати про саму себе; у сенсі другого – йдеться про обов'язки людини підкорятися правителю, поважати й любити його чесноти, виконувати закони своєї держави, а також діяти на користь суспільного блага, в окремих випадках навіть всупереч певним моральним постулатам. Третій вектор охоплює коло обов'язків правителя, у тому числі передбачає його можливість відступати від взятих на себе раніше обов'язків у виняткових обставинах, які загрожують державі існуванням, з метою збереження загальних інтересів суспільства.

---

¹⁴ Монтень М. (1960) Опыты. Книга третья. Москва-Ленинград: Изд-во Академии наук СССР. С. 152–153.

¹⁵ Там само. С. 155.

¹⁶ Там само. С. 158.

¹⁷ Там само. С. 8.

¹⁸ Там само. С. 10–11.

¹⁹ Там само. С. 20–21.

МЕТАМОДЕРН У ПРАВІ: ПРО ЙОГО ВИТОКИ

Савчин Михайло Васильович

*доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного
права та міжнародного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Ці рядки пишуться, коли свого апогею досягла Столітня руссо-українська війна. Перша її фаза 1917–1920 років закінчилася поразкою Української національної революції, яка постала після колапсу Російської імперії, пізніше яку замінив Радянський Союз. Якраз починаючи із цього періоду, до сьогодні ми спостерігали модерн і постмодерн у праві, а тепер цілком очевидно закономірно ставити питання про метамодерн у праві. Модерн у праві виходить із постулату системності права як замкнутої системи понять, у рамках якої інтерпретатор знаходить вирішення певної соціально значущої проблеми. Постмодерн став доволі сприятливим інструментом, з одного боку, для застосування динамічного тлумачення права, а з іншого – для застосування підходу щодо ролі інтерпретатора у процесі інтерпретації права, яка набуває релятивного змісту.

Методологічною основою цього есе є дискусія між універсалізмом та релятивізмом у праві з використанням міждисциплінарного підходу. Мова йде про демократичну легітимізацію правил та інтерпретацію права, адже інтерпретація та юридична аргументація складає квінтесенцію методології права. Воно буде розглядатися з точки зору формування метамодерну права – системи цілісної інтерпретації права через призму універсальних цінностей.

Модерн. В основі модерну лежить картезіанська картина світобачення, яка асоціюється із уявленням про Всесвіт як певного досконалого механізму, який розвивається за певними законами. Виходячи із цього, доктрина природного права виводить юридичні постулати із законів природи. Однак такі постулати мають бути певним чином зафіксовані, а таку ідею підхоплює позитивне право, яке акцентує увагу на формалізацію правил, а не на їх змісті. Це відбувається на фоні інфляції королівського законодавства, яке є в колізії із звичаєвим правом, та посиленням абсолютизму монархів протягом XVII–XVIII століть, що виливається в ідею кодифікації права. Зокрема, прикладом цього є «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743) та «Екстракт малоросійських прав» (1767). Вінцем цього процесу вважається Цивільний кодекс Наполеона (1804), який був

реалізацією ідей Робера-Жозефа Потье всередині XVIII століття та втілений комісією під керівництвом Жана Порталіса. За змістом кодифікація Наполеона була неперевершеною подією, оскільки забезпечила процес визнання всіх осіб громадянами рівними у правах і юридично остаточно ліквідувала становий поділ суспільства.

Кодифікація права створила враження довершеності систематизації юридичного матеріалу і створення ілюзії замкнутості системи понять, в рамках якої можна знайти відповіді на певні правові проблеми. Однак при відсутності належного правового регулювання виникає брак правового матеріалу, що виливається у прогалини і недоліки законодавства. Юридичний позитивізм із модерну взяв ідею матеріальної фіксації законів та механістичного сприйняття світобудови. Це навіть виражається у понятійному інструментарії права, зокрема у таких, як «механізм правового регулювання», «державний апарат», розмежування об'єктивного і суб'єктивного права, а також нормативістського розуміння права як ієрархії правових норм. Питання полягало в набранні юридичної сили правилами, які мали набувати нормативності у силу санкціонування державою та забезпечення державним примусом. По суті, це вже було заперечення кардинальної ідеї Просвітництва щодо ролі науки забезпечувати суспільний процес, оскільки зводити право до волі та примусу суперечить фундаментальним засадам такого світогляду. Парад авторитарних режимів, а потім становлення тоталітарних радянського і нацистського режимів у період між світовими війнами викликали глибоку кризу модерну у праві.

Постмодерн. Криза модерну у праві проявилася у свавільному трактуванні статті 48 Веймарської конституції, яка через клаузулу щодо правомірності застосування надзвичайних заходів для забезпечення безпеки держави, зокрема із застосуванням поліції та армії, відкрила шлях до легалізації нацизму. Так само, позитивізм відіграв значну роль у становленні тоталітарного совецького режиму. Це виразилося у формалістському прочитанні права, визначення якого на з'їзді совецьких юристів дав генеральний прокурор Андрій Януарьєвіч Вишенській як системи загальнообов'язкових норм, санкціонованих державою і забезпечених її примусом. Після Нюрнберзького процесу, яким було засвідчено злочини проти людяності і миру нацистського режиму, була створена система захисту та попередження вчинення таких злочинів. На національному рівні у країнах Західної Європи (а після колапсу комуністичних режимів – у Східній Європі) були створені конституційні суди для захисту конституційних прав і свобод, поєднавши такі інститути, як *habeas corpus* та *mandamus*. Також були створені регіональні (Європейська, Міжамериканська, Африканська) та універсальні механізми у рамках ООН захисту індивідуальних прав, які

більше півстоліття на задовільному рівні забезпечували превенцію масових порушень прав людини.

Тематика прав людини після 2 Світової війни стала центральною і насправді основоположні права виражали деконструкцію нормативності цілком у постмодерністському дискурсі права. Основними рисами постмодерну є підхід до інтерпретації права через юридичну аргументацію, де має значення наратив саме інтерпретатора, зокрема через його індивідуальний та суспільний досвід. Це означає, що творення права здійснюється не лише державою, а й приватними агентами. У свою чергу, це породжує плюралізм щодо інтерпретації права і на відміну від модерну, певну правову проблему складно трактувати в рамках лише єдино правильного погляду. По суті, йде мова про юридичний релятивізм, крайнім проявом якого можна навести приклад заяви представників Human Rights Watch про розголошення українськими органами охорони правопорядку персональних даних московських військових, які вчиняють масові злочини проти людяності і миру у ході руссо-української війни. Криза правозахисного механізму та запобіганню агресії московії проти України, яка поновилася з 2014 року, засвідчила про недостатність інструментарію деконструкції нормативності. Така атакує логічні засади юридичної аргументації, яка може стати інструментом обґрунтування свавільних дій і навіть злочинів проти людства, що спостерігається сьогодні з боку московських військ принаймні у Маріуполі та Чернігові.

Метамодерн. *Per se* метамодерн використовує із постмодерну ідею захисту універсальних цінностей. Постмодерн у цьому відношенні має вклад через доктрину горизонтального ефекту основоположних прав, відповідно до якого у приватноправовій сфері законодавство та практика мають бути наповнені та відповідати універсальним принципам права. Однак тут виникає ключове і доволі складне питання, пов'язане із балансуванням цих цінностей, що доволі часто має наслідком у ході інтерпретації права протилежне – юридичний релятивізм. Це атакує юридичну визначеність і передбачуваність як компоненти верховенства права і повагу до людської гідності у сенсі гарантій вільного розвитку індивіда.

Це делікатне питання стосується методологічної проблеми чи існує ієрархія цінностей чи ні, оскільки це кардинально впливає на інтерпретацію права та юридичну аргументацію. Вказана проблематика стала предметом обговорення на XVII Конгресі Конференції європейських конституційних судів, на якій переважна більшість національних доповідей схилилися до позицій існування ієрархії цінностей праві. Ця дискусія носить перманентний характер дискусії між представниками англо-американського права, схильного до

балансування, та континентального права, схильного до застосування принципу пропорційності. Хоча насправді принцип пропорційності більш універсальний, оскільки містить у собі і балансування (власне, це вузьке значення принципу пропорційності *per se*), відображає певні підходи в юридичній аргументації. Зокрема, згідно з цим підходом інтерпретатор використовує його або вузько, власне як балансування (тобто конкуренцію між цінностями), або широко – тоді трискладовий тест імплементується у систематику цінностей, яка за законами і правилами логіки набуває певний характер ієрархії, на вершині якої принаймні лежать людська гідність, свобода і рівність. Зокрема, такі цінності, як демократія чи поділ влади вже мають похідний характер, оскільки з огляду на принцип свободи вони мають служити інструментом її забезпечення, а не цілепокладання.

Звідси виходимо на кризу сучасного світового порядку, ареною чого є драма вторгнення московії на територію України. Загалом система ООН була заснована для попередження агресії та збройних конфліктів глобального чи регіонального масштабу. Як свідчить перебіг теперішніх подій відсутній превентивний механізм агресії, оскільки у порушення базових засад *due process* представник країни-агресора навіть головував на засіданні Ради Безпеки ООН із наступним застосуванням права вето, що блокує дію рекомендуемого акту.

Висновки. Метамодерн передбачає юридичну аргументацію рішень через поєднання доктрини горизонтального ефекту основоположних прав та ієрархії юридичних цінностей. У зв'язку з цим національні та міжнародні механізми мають бути заточені на попередження масових порушень прав людини та актів агресії, зокрема різних проявів расизму, який тепер проявився у формі *ruscizm* і його розв'язання має далекосяжні наслідки для еволюції права, зокрема його глобального виміру. Без сумніву, ми станемо свідками Міжнародного трибуналу, який має засудити злочини проти людства комуністичного тоталітарного режиму та *ruscizm* як концепту і практик вираження зверхності московців над іншими расами, народами та етносами.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: АБСОЛЮТНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЧИ СВОБОДА ФОРМИ І ЗМІСТУ

Самбор Микола Анатолійович

*кандидат юридичних наук, член-кореспондент
Національної академії наук вищої освіти України,
начальник сектора моніторингу Прилуцького районного відділу поліції
ГУНП в Чернігівській області, депутат Прилуцької районної ради
м. Прилуки, Чернігівська область, Україна*

Вітчизняна юридична наука та доктринальні дослідження об'єктів права у правовій системі України рясніють положеннями про необхідність внесення змін, прийняття нових законодавчих або підзаконних нормативно-правових актів, які регламентували б ту чи іншу сферу суспільних відносин, що досліджується за допомогою правових засобів. Такий підхід, на наш погляд, є наслідком утвердження у вітчизняній правосвідомості та правовій культурі незмінних засад етатизму та позитивізму. Саме за таких базових засад, держава прагне унормувати всі сфери людського буття, по суті встановити межі свободи, коли втрачаються принципи самої свободи і залишається лише певна можливість у формі права, яке за певних обставин може позбавитися права вибору, втративши саму суть та призначення права, як певного природного суспільного засобу регулювання відносин.

Однак, принципи легальності та легітимності не коріняться у позитивному праві, а містять витоки у природних глибинах соціально-правових явищ, де нормотворчість має сприяти розумінню правових явищ відповідно до потреб суспільства, виражаючи шляхи вирішення фундаментального соціального, а не лише утилітарного формального межі. Разом із цим моральна складова не повинна підмінятися виключно правовою складовою, оскільки саме моральний аспект суспільного буття дозволяє виділяти перспективне, не будучи обмеженим статичним правом, яке доволі консервативне у своєму поступальному розвитку.

Доречність та максималізм правового регулювання не буде виявом зарегульованості, коли вказане питання стосується встановлення меж обмеження поведінки та використання прав і свобод, що гарантуватиме обмеження втручання держави у цивільно-правові відносини, а також свободу використання прав і свобод людини. Саме юридична визначеність, як складова принципу верховенства права, у встановленні меж обмеження прав і свобод, на наше переконання, найбільш повно відобразатиме демократичні засади діяльності держави та

громадянського суспільства, поведінка членів яких буде мінімально обмежена саме легітимною метою та у інтересах прав, свобод інших членів цього суспільства, а також забезпечуватиме баланс індивідуального та загального (загальносуспільного) інтересу.

Водночас, вважаємо, що ефективність правового регулювання перш за все має виявлятися у визначенні імперативності поведінки представників органів публічної адміністрації та органів державної влади, чий адміністративний розсуд стосовно інших учасників має бути максимально обмеженим, що створить гарантії передбачуваності використання повноважень вказаними органами, наділеними владними функціями.

Звідси маємо думку про те, що надзвичайне втручання держави, шляхом запровадження позитивного права, яке позбавляє суб'єкта суспільних відносин свободи вибору та використання, існуючих, гарантованих та наданих йому прав, свобод та інтересів для задоволення його потреб, шкодить свободі особи, духові права у цілому, а також встановлює необґрунтований контроль за поведінкою особи, яка максимально унормовується нормативно, позбавляючи особу становлення і розвитку її як особистості.

Безперечно, порушене питання не є суто правовим, оскільки має значно ширше коло сприйняття та наповненості його змісту, водночас саме у праві, як універсальному регуляторі суспільних відносин, що фактично створюється державою в особі її органів – законодавчим органом України – Верховною Радою України, мають реалізуватися усталені розуміння призначення права та його регулятивного впливу на суспільні відносини, приведення поведінки учасників до загальносуспільних інтересів. Остання хоча і являє собою представницьку демократію та її формальну структурність, що є результатом реалізації єдиним джерелом влади – українським народом, його волі, нерідко ухвалює законодавчі норми, які суперечать інтересам українського народу.

Згаданий максималізм, як і бездіяльність негативно позначається на правотворчій діяльності та, як наслідок, і на безпосередньому правовому регулюванні суспільних відносин, викликаючи хвилі обурення та невдоволення якістю права у цілому, форма якого не відповідає його духові, тобто словесно-документальна формула не задовольняє потреби суспільства, а й створює правові перепони на шляху перш за все використання та здійснення прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Думається, що абсолютизм визначення прав, свобод та інтересів людини і громадянина у позитивному праві не лише неможливий, а є шкідливим перш за все для самих прав і свобод, а також для суспільства у цілому. Маємо усвідомлювати те, що дух, наповнення змісту прав,

свобод корініться у суспільстві та відносинах його членів між собою, найбільш повно та у концентрованому виді виявляється у правовій доктрині, сформульованій юристами з урахуванням інтересів та запитів суспільства у конкретно-історичних умовах цивілізаційного та державного розвитку.

Водночас сталість юридичної формули прав і свобод позбавляє права функції динамізму, оперативності реагування на суспільні запити, а головне – позбавляється духу права, який формулюється поза нормами позитивного права і знаходить себе саме у суспільних відносинах, розумінні, тлумаченні норм права, формуванні правових доктрин, а, як наслідок, правової культури та свідомості людини.

Саме на цьому етапі важливою є юридична техніка формулювань, пов'язана із використанням необхідного лексичного, граматичного, синтаксичного та пунктуаційного інструментарію української мови, а відтак юридична техніка.

Метою юридичної техніки є досягнення ясності, простоти, стислості, певної стандартності, однаковості (уніфікованості) юридичних документів і раціоналізуванню юридичної діяльності загалом. При цьому, безсумнівно, важливим є юридичний зміст нормативно-правових актів, зокрема юридичне вдосконалення нормативних документів, прийоми вироблення й оформлення юридичних документів, але так само важливу роль відіграє ефективне використання вироблених юридичних засобів, таких як правові презумпції, диспозитивні норми, тлумачення права – це також частина юридичної техніки, від розробки і вдосконалення якої залежить ефективність правозастосовної діяльності¹. Разом із цим, переконані, що жодна юридична техніка не здатна забезпечити подолання історичних етапів розвитку суспільства, зберігши актуальність духу права потребам сучасності.

Підтвердженням того постає питання рекодифікації цивільного законодавства, питання ліквідації Господарського кодексу України², що, на нашу думку, відображає невідповідність позитивного права потребам сучасного утвердження принципів природного права у глобалізованому суспільстві, сповненому інтеграційних намірів та процесів, у тому числі й у праві та організації правового регулювання суспільних відносин.

---

¹ Шутак І.Д. (2015) Юридична техніка: підходи до поділу на види. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 7.

² Концепція оновлення Цивільного кодексу України, підготовлена членами Робочої групи, утвореної постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 р. № 650. URL: <https://yuricom.com/legal/news/new-legislation/kontseptsia-onovlennia-tsyvilnoho-kodeksu-ukrainy/> (дата звернення: 20.02.2022).

Законодавче регулювання повинно бути достатнім і стосуватися істотних моментів здійснення основних прав і свобод³. Фундаментальною основою демократичної легітимації правил є їх визнання у результаті визначення на основі законів нагальної суспільної потреби врегулювати певні відносини⁴.

Упевнені у тому, що забезпечення вибору використання прав і свобод, а також віднесення змісту прав і свобод саме до сфери суспільних відносин, пов'язаних із формуванням правової доктрини та практики правозастосування поряд з іншим створює значну частину умов необмеженості та невичерпності прав і свобод, можливості їх повноцінного здійснення кожним представником суспільства. Водночас, така свобода є справжнім демократичним ідеалом свободи особистості у суспільстві та можливості її повноцінного та гармонійного розвитку, убезпечення від необгрунтованого та свавільного втручання держави у приватну сферу. Разом із цим поведінка суб'єктів владних повноважень, навпаки, повинна бути максимально імперативно визначеною та виключати широке коло для дискреції повноважень. Таким чином, вважаємо, що деякі акценти у необхідності законодавчого регулювання навіть складових елементів, наприклад строків завчасного сповіщення здійснення права на свободу мирних зібрань⁵ (хоча в українському законодавстві використовується інша правова формула – право збиратися мирно без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, завдяки якій окремі суб'єкти прагнуть маніпулювати змістом цього права⁶), негативно позначаються на змісті прав і свобод, їх використанні та здійсненні, а також невичерпності.

---

³ Савчин М. (2020) Порівняльне конституційне право. К.: ВАІТЕ. С. 183.

⁴ Савчин М. (2020) Порівняльне конституційне право. К.: ВАІТЕ. С. 186.

⁵ Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 у справі № 1-30/2001 за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#top> (дата звернення: 20.02.2022).

⁶ Самбор М. (2021) Праворозуміння змісту права на свободу мирних зібрань. *Право України*, № 9. С. 50.

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ПРОПОРЦІЙНОСТІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Смородинський Віктор Семенович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і філософії права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Правовий режим – це особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, що забезпечується шляхом специфічного поєднання його методів, способів і типів. Залежно від комбінацій елементів правового регулювання правові режими можуть бути жорсткими чи м'якими, стимулюючими чи обмежувальними та ін. Запроваджуються певні режими зазвичай на законодавчому рівні з метою встановлення необхідного рівня інтенсивності, «напруженості» правового регулювання. Правовий режим воєнного стану з урахуванням особливої значущості конституційних цінностей, що підлягають захисту (життя, здоров'я громадян, право власності, державний суверенітет тощо) є більш жорстким, характеризується активним використанням імперативного методу правового регулювання, законодавчо встановлених процедур, установа юридичних санкцій за недотримання цих процедур та ін.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Цей режим запроваджено в Україні Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. (зі змінами), затвердженого Законом України від 24.02.2022 р. Частина друга ст. 64 Конституції України передбачає встановлення в умовах воєнного стану окремих обмежень прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Водночас не можуть бути обмежені права і свободи,

передбачені статтями 24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 Конституції. Системне тлумачення наведених нормативно-правових актів доводить, що в умовах правового режиму воєнного стану верховенство права (як комплексний принцип права, що ґрунтується на загально визначених правових цінностях, об'єднує загальні принципи права як засадничі обов'язкові вимоги до правового регулювання, правотворчості, реалізації та застосування права й має на меті обмеження свавілля влади і захист прав людини) не підлягає обмеженню, а його вимоги – довільній інтерпретації. У цьому зв'язку розглянемо два значущих загальних принципи права, перший з яких (правова визначеність) є стрижневою вимогою верховенства права, а другий (пропорційність) – універсальним інструментом досягнення справедливості у правовому регулюванні.

Правова визначеність (legal certainty, у різних джерелах ще перекладається як «юридична визначеність» та «правопевність») є загальним принципом права та вимогою верховенства права, що передбачає легкість і доступність з'ясування змісту права та юридично забезпечену можливість скористатися цим правом. Відповідно до цієї вимоги: усі правові акти мають бути викладені зрозумілою мовою й оприлюднені (опубліковані); зворотню дію нормативно-правових актів має бути заборонено (крім визначених законом винятків, запроваджених з метою покращення становища приватних осіб); судова практика має бути послідовною; законодавство має бути придатним для застосування із забезпеченням його виконання; оцінка законодавства має здійснюватися на регулярній основі.

У Контрольному переліку питань для оцінки дотримання верховенства права (The Rule of Law Checklist) Венеційська Комісія виокремила такі складові принципу правової визначеності як вимоги верховенства права: 1) доступність законодавства, у тому числі оприлюднення нормативно-правових актів перед набранням ними чинності, легкий доступ до них, наприклад, через безкоштовний Інтернет та/чи в офіційних виданнях; 2) доступність судових рішень для суспільства, у тому числі обґрунтованість винятків з цього (обмеження можуть бути виправданими, якщо їх метою є захист прав особи, – наприклад, прав неповнолітніх у кримінальних справах); 3) передбачуваність правових актів, у тому числі передбачуваність наслідків реалізації та застосування норм права, зрозумілий спосіб їх викладення, чіткість вказівок нового акта щодо скасування або зміну попереднього. Правові акти мають бути не лише, як правило, проголошеними ще до набрання ними чинності, а й передбачуваними за своїми наслідками – їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби їх адресати мали змогу впорядкувати свою поведінку у відповідності до них.

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ однією з вимог, що впливає зі словосполучення «встановлений законом», є вимога передбачуваності: норма не може вважатися «законом», якщо її не сформульовано з достатньою чіткістю, яка дає громадянину змогу керуватися цією нормою у своїх діях.

Принцип пропорційності (розмірності, балансування) є ефективним інструментом досягнення справедливості у праві (передусім шляхом «тестування», тобто перевірки правових актів на відповідність цьому принципу – як авторами під час їх створення, так і правозастосовними органами, зокрема судом). У сучасному праві цей принцип було ретельно опрацьовано як науковою доктриною, так і судовою практикою, зокрема Федеральним Конституційним Судом Німеччини (який у 1965 р. визначив його як неписаний конституційний принцип, який походить з принципу верховенства права), ЄСПЛ, Верховним Судом Ізраїлю та ін.

Відповідно до цього принципу підлягає балансуванню:

а) «Публічний (загальний) інтерес – приватний інтерес». Внаслідок збалансування публічних і приватних інтересів обмеження прав людини заради відповідного публічного інтересу має бути виправданим, а міра цих обмежень – необхідною й обґрунтованою. Наприклад, балансування між свободою преси та престижем державної влади.

б) «Приватний інтерес – приватний інтерес». Це дозволяє встановити співвідношення між інтересами приватних осіб, щоб визначити, яке право має перевагу, а яким слід поступитися. Наприклад, Вищий земельний суд у Хаммі (Німеччина) у 2013 р. визнав право німкені, зачатої шляхом штучного запліднення, дізнатися ім'я її біологічного батька. У цьому разі «змагалися» право на анонімність донорів та їх захист від фінансових претензій з боку дітей і право дітей на отримання інформації про своїх батьків. Останнє право суд визнав пріоритетним.

в) «Обмеження чи преференція – мета». Принцип пропорційності використовується у разі необхідності збалансувати обтяження у правовому статусі індивіда з метою такого обтяження. Для досягнення певної мети органи влади можуть накладати на громадян лише такі заборони й обов'язки, які не перевищують установлені межі необхідності, що впливають з публічного інтересу. Зобов'язання, яке явно непропорційне меті його установлення, слід визнати неправомірним. Наприклад, у справі Хохліч проти України (2003 р.) ЄСПЛ розглядав правомірність обмеження кількості візитів родичів і посилок, що дозволено отримувати ув'язненим. Подібні втручання були визнані такими, що переслідують законну мету попередження безпорядків або злочинності, а самі заходи – пропорційними цій меті.

Для реалізації принципу пропорційності слід визначити три контрольні моменти (складові трьохскладового «тесту на пропорційність»): 1) обрані у правовому акті засоби повинні оптимально слугувати досягненню легітимної мети (доречність); 2) обрані засоби повинні мінімально обмежувати гарантовані конституційні права (необхідність); 3) обрані засоби повинні розумно й адекватно співвідноситися з переслідуваними цілями (балансування, або пропорційність у вузькому сенсі).

Практикою ЄСПЛ визначено чотири питання, на які у світлі Конвенції необхідно відповісти при оцінці правомірності та виправданості обмеження права людини (втручання в нього) певним оскаржуваним рішенням (актом) публічної влади (чотирьохскладовий тест ЄСПЛ на пропорційність): 1) Чи було оскаржуване обмеження (втручання) передбачене законом (тут має застосовуватися автономне поняття «закону», до змісту якого входять не лише нормативно-правові акти, а й стала судова практика)? 2) Чи переслідувало оскаржуване обмеження (втручання) легітимну мету (одну із зазначених у Конвенції легітимних цілей)? 3) Чи було оскаржуване обмеження (втручання) необхідним у демократичному суспільстві? 4) Чи було оскаржуване обмеження (втручання) розмірним до тієї правомірної мети, яка ним досягалася?

Принцип пропорційності передбачає дотримання таких вимог: засоби, що обираються законодавцем у нормативно-правовому акті, повинні бути максимально спрямовані на досягнення легітимної мети; людина не є засобом досягнення державних цілей; обрані засоби мають мінімально обмежувати гарантовані конституційні права і цінності; зазначені в законі засоби повинні розумно й адекватно співвідноситися з цілями, що ставляться; нікого не можна зобов'язати до того, що він (або ніхто) не в змозі виконати; людина має реалізовувати свої права так, щоб це не порушувало прав інших.

**ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ, ЦИФРОВЕ ПРАВО
І ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ПОЛІЦЕНТРИЧНОГО
СВІТОУСТРОЮ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ
НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ**

Ціватий Вячеслав Григорович

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри зовнішньої політики та міжнародного права,
Заслужений працівник освіти України,
член правління Наукового товариства
історії дипломатії та міжнародних відносин
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Актуальність обраної теми обумовлена глобалізаційними процесами за умов Четвертої промислової революції (англ. *The Fourth Industrial Revolution*) у різних сферах суспільного буття, їх конвергенцією, появою, інституціоналізацією та розповсюдженням Інтернету у світі, який сприяв якісно новому етапу розвитку світу – загальної цифровізації права, економіки, політики, дипломатії, міжнародних відносин, державного та муніципального управління, фінансової сфери, освіти, культури, медицини та інших сфер життєдіяльності суспільства¹. «Цифрова трансформація» набула ознак Четвертої промислової революції (4IR або індустрія 4.0), коли технічні інновації визначають темпи розвитку сучасного соціуму.

Основною метою даної наукової розвідки є дослідження та аналіз науково-теоретичних і теоретико-методологічних підходів до поняття цифрове право та цифрових прав людини як правової категорії, правового регулювання відносин, пов'язаних з реалізацією та захистом цифрових прав, з урахуванням досвіду зарубіжних країн та в контексті міждисциплінарної компаративістики.

Сучасні цивілізаційно-технологічні зміни формують певні особливості філогенетичного розвитку людини. У цифровому просторі людина є учасником того, що відбувається в технооб'єднаному та взаємопов'язаному світі, створеному глобалізаційними процесами та інституціями міжкультурної комунікації, інструментарієм публічної,

---

¹ Ritzer, G., Dean, P. (2019). *Globalization: Conceptualization, Origins, and History*. 2nd Edition. Oxford. 606p.

культурної та цифрової дипломатії². Глобалізація – це інтеграція, об'єднання всіх сфер суспільства на єдину економічну, правову, політичну, політико-дипломатичну, соціальну, міжкультурно-комунікативну, соціокультурну, безпекову системи³. Глобальні проблеми, серед яких сьогодні, наприклад, пандемія COVID-19, об'єднали весь світ перед загрозою. У нових умовах публічного правового простору, насамперед необхідно – визначити та уніфікувати пріоритетні напрями та основні завдання щодо розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей, що безсумнівно дозволить прискорити процеси цифрової трансформації у більшості держав світу та суттєво підвищити рівень цифрових професійних компетентностей у суспільстві⁴.

Із розвитком цифрових технологій інституціоналізується й нова категорія прав людини – категорія цифрових прав. 06 липня 2012 року під час проведення 20-ї сесії Комітету з прав людини ООН було прийнято Резолюцію про сприяння та захист прав людини в Інтернеті (оригінальна назва – *Resolution on the Promotion, Protection, and Enjoyment of Human Rights on the Internet*). Ця подія стала початком світового визнання нової категорії прав людини та створення надійних механізмів для її захисту. Цифрове право, цифрові права – це права людини в онлайн-середовищі, які включають, зокрема, право на доступ в Інтернет, право на свободу вираження, право на захист конфіденційності та інші права людини, реалізація яких відбувається за допомогою цифрових технологій. Усвідомлений підхід до епохи цифрових трансформацій вимагає від держави нового бачення цифрової культури та цифрових прав людини, адже саме вони є основою превенції загроз в інформаційному просторі та нової правової парадигми.

Європейські держави продовжують інституціональну співпрацю щодо правового врегулювання важливих проблем цифрового права та інформаційного права, які пов'язані безпосередньо із Інтернетом в Європейському Союзі та інших державах: інформаційні технології, захист споживачів, персональні дані, електронна комерція та закон про авторське право тощо⁵. Насамперед варто зазначити, що правовий

---

² Stanyer, J. (2007). *Modern Political Communication: Mediated Politics in Uncertain Times*. Cambridge: Polity Press. 366 p.

³ Tsviatyi, V. G. (2017). National Security as a Component of Global Security: Lessons from Ukraine's Crises. *Eastern Europe Regional Studies*. No 2 (4). P. 196–209.

⁴ Ціватий, В. Г. (2021). Навчання державних службовців: особливості формування професійних компетентностей із міжкультурної комунікації та діаспорології (інституціональний дискурс). *Освітньо-професійна програма за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»: відповідь на виклики сьогодення*. Київ: НАДУ. С. 112-114.

⁵ Synodinou, T., Jougoux, P., Markou, C., Prastitou, T. (2020). *EU Internet Law In The Digital Era: Regulation And Enforcement*. Springer. 402 p.

дискурс останнім часом збагачується такими термінами, як цифрові права особистості, цифрове самовизначення, право на Інтернет, цифрові сервіси, віртуальна реальність, кіберпростір, цифровий суверенітет, штучний інтелект, хмарні сервіси, інтернет речей, блокчейн та ін. А отже, поступово формується окремий міжгалузевий правовий інститут цифрових прав людини. Також у науковій літературі висловлюється позиція, прибічники якої взагалі виокремлюють цифрове право як самостійний напрям правового регулювання⁶.

Цифрові права (*digital rights*) є порівняно новою правовою категорією, а тому їх перелік, визначення та необхідність виокремлення викликає дискусію в науковому юридичному середовищі. Так, існує думка, що поняття «цифрові права» доцільно розглядати не як окрему групу прав людини, а як умовну категорію, що охоплює особливості реалізації та гарантії захисту фундаментальних прав людини в Інтернеті, зокрема свободи вираження поглядів та права на приватність онлайн. Зважаючи на величезну роль, яку відіграє Інтернет у сучасному житті, виокремлення такої категорії допомагає краще систематизувати та вивчати потреби захисту прав людини в онлайн-середовищі, окремі гарантії яких сьогодні розпорозені в рекомендаціях, резолюціях та інших актах міжнародних інституцій. Інші дослідники вважають цифрові права похідними від інформаційних, але не тотожними, і наголошують на необхідності їх виділення в окрему групу. Також цифрові права розуміють і як права громадян на доступ, використання, створення й публікацію цифрових творів, право на вільний доступ до мережі Інтернет (інших комунікаційних мереж) з використанням комп'ютерів та інших електронних пристроїв. Численні пропозиції щодо виділення нового комплексу цифрових прав та його потенціал до внесення до четвертого покоління прав людини безсумнівно є. Утім, успіх цієї справи можливий лише за рахунок термінологічної узгодженості законодавства, пов'язаного із цифровізацією та урахуванням європейської та світової правових практик⁷.

Новим терміном є поняття «електронна культура». Концепт «цифрова дипломатія» і концепт «цифрове право» виникли в соціумі практикуючих дипломатів та правників-міжнародників, які першими у своїй повсякденній дипломатичній діяльності стали освоювати нові можливості Інтернету. Згодом цей концепт був залучений до широкого інформаційно-комунікаційного вжитку – журналістами. Учені почали осмислювати це явище пізніше, тому не дивно, що його однозначне

---

⁶ Права людини онлайн: Порядок денний для України (2019) / В. Володовська, М. Дворовий. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки». 56 с. С. 6.

⁷ Верлос, Н. В. (2020). Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020/2. С. 129–133.

формулювання, т. б. традиційно усталене визначення концепту «цифрова дипломатія», на сьогодні поки ще не склалося. Сьогодні під цифровою дипломатією найчастіше розуміють її публічну сторону. Цифрова дипломатія як предмет для наукового дослідження може бути розглянута в умовах сьогодення через призму і парадигму теорії реалізму, інституціоналізму й конструктивізму. Феномен цифрової дипломатії символізує собою нову інституціональну еру сучасної моделі дипломатії. Нова форма «цифрової дипломатії» надає не лише нові можливості здійснення державної міжнародної політики у сфері публічної дипломатії, а й висуває особливі вимоги до її учасників, зокрема – у сфері безпеки та інституціонально-регіонального розвитку⁸. У 2018–2022 роках цифрова дипломатія вступила в третій етап інституціонального розвитку. Глобальне право зосереджується на цифрових платформах та визначає їхні відповідні юридичні профілі з точки зору транснаціонального та міжнародного права. Цифрові платформи кваліфікуються як приватні правові порядки, які здійснюють в них законодавчу, виконавчу та (пара)юрисдикційну владу. Виходячи з цього, в умовах нових викликів сьогодення, набуває актуальності проблема інституціональних взаємозв'язків цих порядків з державними, транснаціональними та міжнародними порядками, актуалізується застосування інструментарію публічної дипломатії⁹. З теоретико-методологічної точки зору, доцільно спочатку дослідити причини малоефективності нинішньої регуляторної матриці, а потім детально розглянута необхідність нової парадигми: перехід від матриці регулювання ринку до матриці переговорів та відповідного інструментарію¹⁰.

Цифрове суспільство та цифрові технології відкривають нові можливості для реалізації прав фізичних та юридичних осіб, шляхом виходу за межі фізичного спілкування, географічного розташування та соціального становища¹¹. У світі, пов'язаному з цифровою мережею, питання про те, як поважати, захищати та виконувати права людини, зокрема – цифрові права, стало неминучим: управління ключовими Інтернет-ресурсами, управління їх архітектурою, роллю різних зацікавлених інституціональних сторін, легітимністю нормотворення та забезпечення виконання правил, здійснення міжнародної публічної

---

⁸ Ціватий, В. Г. (2014). Публічна дипломатія: традиції, тренди, та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи*. № 6. С. 32–36.

⁹ Manor, I. (2019). *Digitalization of Public Diplomacy*. L.: Palgrave Macmillan. 356 p.

¹⁰ Bassan, F. (2021). *Digital Platforms and Global Law*. Edward Elgar Publishing. 168 p.

¹¹ Мачуський, В. В. (2021). Цифрове право Європейського Союзу: цифрові послуги та онлайн-платформи. *Business Law Electronic Resource*. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/digital-law-of-the-eu/> [дата звернення: 16.03.2022].

влади над користувачами тощо¹². Новим напрямом наукових досліджень у міжнародно-правовому просторі є комунікаційне право, як новий підхід до основ законодавства про засоби масової інформації та комунікації, в умовах нових викликів і загроз сучасного світу (право комунікації та засобів масової інформації в порівняльному правовому дискурсі)¹³.

Таким чином, в умовах цифровізації публічний міжнародно-правовий простір і національний правовий простір має наповнюватись уніфікованою термінологією. Термінологічна неузгодженість між інформаційною та цифровою культурою як основами забезпечення безпеки людини в інформаційному просторі ускладнює реалізацію можливостей, які надає особистості епоха цифрових трансформацій. Компаративний аналіз правових практик і досвіду зарубіжних країн дає змогу виділити два шляхи внутрішньонаціонального нормативного регулювання цифрових прав: по-перше, це конституціоналізація цифрових прав, за якої відбувається зміна тексту конституції з метою врегулювання цифрових прав на найвищому конституційному рівні, а, по-друге, це цифровізація конституційних прав, за якої права, закріплені в конституції, набувають оновленого тлумачення чи врегулювання на підставі рішень органів конституційної юрисдикції, практики Європейського суду з прав людини або в профільному законодавстві. Для підвищення ефективності реалізації цифрових прав необхідно застосовувати рецепцію правового матеріалу з держав, де конституційно-правова модернізація вже відбулась з урахуванням цифрової трансформації та має позитивний досвід нормативного регулювання, у тому числі й на найвищому конституційному рівні. Процес інституціоналізації та цифровізації викликає численні питання регулювання праввідносин, а також формує нові напрями забезпечення прав людини в поліцентричному світоустрої XXI століття.

---

¹² Wagner, B., Kettmann, M. C., Vieth, K. (2019). Research Handbook on Human Rights and Digital Technology: Global Politics, Law and International Relations. Edward Elgar Publishing Ltd. 465 p.

¹³ Dom Caristi, D., Davie, W. R., Lee, L. T. (2021). Communication Law: Practical Applications in the Digital Age. Routledge. 470 p.

**НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
УКРАЇНА І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

**THE TAX OBLIGATION
FROM THE PERSPECTIVE OF THE PRINCIPLE
OF THE CITIZENS' TRUST IN THE STATE**

Kobylski Piotr

PhD in Law, Associate

*Department of Public Law, Faculty of Law and Administration
Kazimierz Pulaski University of Technology and Humanities in Radom
Radom, Poland*

This study is devoted to the issue of the tax obligation. In the light of Article 5 of the Tax Ordinance, a tax liability is the taxpayer's obligation arising from the tax obligation to pay to the State Treasury, voivodship, poviast or commune the tax in the amount, on the date and in the place specified in the provisions of the tax law. In turn, Article 121 of the Tax Ordinance, tax proceedings should be conducted in a manner that inspires confidence in the tax authorities. The indication of clear conditions for suspending or interrupting the course of the limitation period is important, as they have a real impact on the time when a tax obligation is due and the tax authorities can demand its enforcement. Pursuant to Article 70 § 6(1) of the Act of 29 August 1997 – the Tax Ordinance, the course of the limitation period for a tax obligation does not begin, and, in the event it has begun, is suspended, on the day on which proceedings in a case of a fiscal offence or fiscal petty offence are initiated, of which the taxpayer has been notified, if a suspicion that the offence or petty offence has been committed is connected with failure to fulfil this obligation. The mere notification of the taxpayer of the commencement of proceedings for a fiscal offence or fiscal petty offence constitutes therefore a condition for suspending the course of the limitation period for a tax obligation if a suspicion that an offence or a petty offence has been committed is connected with failure to fulfil this obligation. One may encounter the view that the structure of the provision of Article 70 § 6(1) of the Tax Ordinance does not provide taxpayers with measures which would

prevent them from instrumental use of this provision by tax authorities¹. As a result, it is the administrative courts reviewing complaints against decisions of the tax administration that will decide whether the application of Article 70 § 6(1) of the Tax Ordinance in a given legal and tax situation did not constitute an abuse of power². The condition for the suspension of the limitation period of a tax liability is the commencement of proceedings for a fiscal offence or petty offence, which leads to the conclusion that it is not necessary to initiate such proceedings against a person. It is worth considering whether this regulation is consistent with the principle of citizens' trust in the State and its legislation, as expressed in Article 2 of the Constitution of the Republic of Poland. The institution of the statute of limitations for a tax obligation should be subject to the values protected by the Constitution of the Republic of Poland. As a result, a taxpayer has the right to expect that the expiry of a tax obligation will occur within a reasonable time. This assumption is based on the thesis that a taxpayer should know when his or her tax obligation expired. The provision of Article 70 § 6(1) of the Tax Ordinance defines the day of the suspension of the course of limitation period in such a way that this day is the commencement of proceedings in a case of a fiscal offence or petty offence. It applies only to such cases in which the suspicion that a fiscal offence or petty offence has been committed is connected with failure to fulfil an obligation whose limitation is running. It is worth considering whether this regulation is consistent with the principle of citizens' trust in the State and its legislation, as expressed in Article 2 of the Constitution of the Republic of Poland, and consequently with Article 32(1) of the Constitution. The main research intention is to describe what impact the above-mentioned legal regulation has for determining the extent of the effect the tax regulation in question on the principle of the citizens' trust in the State.

A taxpayer, having confidence in the general principle of tax law – the five-year limitation period for a tax obligation, calculated from the end of the calendar year in which the tax obligation arose, may dispose of his financial and property resources in the conviction that he or she is not under an obligation to pay tax arrears³. “Legal certainty, i.e. such a set of characteristics of the law that ensure

---

¹ Kulik, P. (2016). Does each notification of the tax authority about the suspension of the limitation period for the tax liability due to the initiation of penal fiscal proceedings effectively suspend this period? Interpretation of Art. 70 § 6 paragraph 1 and article. 70c of the Tax Ordinance Act in the light of the jurisprudence of administrative courts. *Paestra*, No. 7-8: 154-166.

² Wojtuń, M. (2017). Suspension of the limitation period for a tax liability as a result of the initiation of penal fiscal proceedings. *Gloss. Economic Law in judgments and commentaries*, No. 2: 104-116.

³ Banaszak, B. (2011). On the constitutionality of the statutory regulation of limitation of tax obligations suspension. *Scientific Journals of Administrative Judiciary*, No. 1: 9-17.

legal security to the individual; enable individuals to decide about their own actions on the basis of full knowledge of the reasons for the actions of state authorities and the legal consequences that their actions may entail. The individual should be able to determine the consequences of particular behaviour and events on the basis of the legal situation in force at a given moment, as well as to expect that the legislator will not change them in an arbitrary manner. The legal security of the individual associated with legal certainty thus enables the predictability of the actions of state bodies as well as the predicting of one's own actions. In this manner, the freedom of individuals, who arrange their affairs according to their preferences and accepts responsibility for their decisions and their dignity are achieved, through the respect of the legal order for the individual as an autonomous, rational being ... These values are violated by the legislator amending the law when its decision is a surprise for an individual, because, under the given circumstances, it could be foreseen by the individual, especially when, at the moment of making the decision, the legislator could expect that, if an individual foresaw the change of the law, he or she would decide about his or her rights in a different way . . . It is not, therefore, the aspect of legal certainty which concerns the relative stability of the legal order associated with the principle of legality, but legal certainty understood as the certainty that, on the basis of the law in force, citizens are able to shape their life affairs on the basis of the law in force. In the latter sense, legal certainty also means just law⁴. Taxpayers to whom this regulation applies are in a worse legal and fiscal position than entities with respect to whom at least the conditions of Article 70 § (1-2), § 3, § 4 and § 6(2) of the Tax Ordinance apply. It should therefore be concluded that, there is no actual mechanism enabling a taxpayer to obtain information about pending proceedings for a tax offence or petty offence⁵. Suspension of the limitation period extends this time-limit by the period of suspension and thus de facto changes the legal and factual situation of the obliged person. There is no doubt that, the state of uncertainty does not correlate with the principle of citizens' trust in the State. As the Supreme Administrative Court rightly pointed out in the resolution of 24 May 2021 in the case I FPS 1/21, «if there is a disturbing tendency in the jurisprudence of tax authorities to apply provisions in an instrumental manner, contrary to the purpose for which they were introduced by the legislator, including their essence, anchored in the legal principles resulting from the fundamental act, then it is necessary to correct the current view on the way of controlling this phenomenon and opt for this line of jurisprudence, in which the constitutional values are implemented to a greater extent»⁶.

---

⁴ The judgment of the Constitutional Court of 15 June 2000 P 3/00, LEX nr 41207.

⁵ Serafiński, W. (2020). The paradox of a law-making judgment on the limitation of tax liabilities. *Dziennik Gazeta Prawna*, No. 33: D5.

⁶ Resolution of the Supreme Administrative Court of 7 judges of the Supreme Administrative Court of 24 May 2021, I FPS 1/21, LEX No. 3178297.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ – ФУНДАМЕНТ НАЛЕЖНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Берч Вероніка Вікторівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Пирога Ігор Степанович

*доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Проблематика народного суверенітету для України сьогодні, у часи російської військової агресії, є особливо важливою. Цинічні, жорстокі дії окупанта суперечать усім загально визнаним принципам, нормам і правилам сучасного демократичного цивілізованого світового порядку.

Розуміння народовладдя, котре було притаманне для радянського періоду, і котре ми зараз простежуємо у росії, не передбачає реальної можливості народу бути суб'єктом політичного впливу на державні органи та їх рішення¹.

Так, за умов існування конституціоналізму та демократичного правового режиму ми не можемо позиціонувати право як приналежний до державної влади інструмент, воно у цьому аспекті є дечимось більшим, оскільки панує над державою та суспільством. Тут йдеться про те, що держава, котра визначає (регламентує), визнає та гарантує забезпечення існування народного суверенітету, неодмінно утверджує у такий спосіб фундаментальний принцип верховенства права².

Учена О. Щербанюк справедливо зауважує, що сутність народного суверенітету як базового правового принципу існування держави полягає у вираженні волі та інтересів народу, розвитку суспільства у межах цих інтересів згідно чинного законодавства. Народне повновладдя у політичному контексті є єдиним, здійснюється у формі

---

¹ Буренко, В. И., Журавлева В. В. (Ред.). (2005). Политология. Москва: Издательство «Экзамен». С. 84.

² Алексеев, С. С. (1999). Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. Москва: «Статут». С. 49.

державної влади від імені всього народу або місцевої влади, котра представляє ту чи іншу територіальну громаду, відповідно до їх функціонального призначення³.

З точки зору О. Тодики, поняття «конституціоналізм» та «державність» ми не можемо станом на сьогодні аналізувати без розгляду ідеї народовладдя. У своїх наукових дослідженнях науковець здійснює співвідношення понять «народовладдя» та «конституційний лад»⁴.

Як зазначає О. Скрипнюк у праці «Реалізація принципу народного суверенітету в Україні: теоретико-правовий аспект», терміно-поняття «народний суверенітет» є предметом наукового аналізу не тільки під час дослідження конституційних прав та свобод, форм прямого народовладдя, але і у контексті дослідження понять «демократія» та «правова держава». Таку думку науковець пов'язує насамперед з тим, що виходячи з етимологічного значення терміну «демократія», ми позиціонуємо його як «народовладдя та верховенство влади народу». Виходячи з наведеного, встановлення ключових ознак теперішнього етапу державно-суспільного розвитку Української держави, а також визначення праксеологічних засад утвердження демократичних правових інститутів, видається неповним без здійснення належного аналізу теоретико-прикладних проблем народного суверенітету⁵. Використання терміно-поняття «демократія» передбачає: 1) визнання народу верховним носієм влади; 2) наявність у народу фактичної спроможності здійснювати реальний вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування⁶.

Народний суверенітет означає «належність влади народові та її здійснення ним безпосередньо чи через органи державної влади і місцевого самоврядування»⁷. Однак, слід зазначити, що народний суверенітет є не просто суспільним волевиявленням, таке виявлення народної волі повинно поєднуватись та гармонійно дорівнювати верховній владі⁸.

---

³ Щербанюк, О. В. (2014). Народний суверенітет в політико-правовому будівництві сучасної держави. (Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.02). Київський Національний університет ім. Т. Шевченка. Київ. С. 25.

⁴ Тодика, О. Ю. (2004). Співвідношення конституційного ладу і народовладдя: теорія і практика. Вісник Академії правових наук України. 1(36). С. 28.

⁵ Скрипнюк, О. О. (2015). Реалізація принципу народного суверенітету в Україні: теоретико-правовий аспект. (Дис. канд. юрид. наук: 12.00.01). Київ. С. 16.

⁶ Погорілко, В.Ф. (2005). Конституційні основи українського державотворення і розвиток безпосереднього народовладдя в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 3(42). С. 56–57.

⁷ Шемшученко, Ю. С. (Ред.). (1998). Юридична енциклопедія (Т. 4). Київ: Українська енциклопедія. С. 66.

⁸ Левин, И. Д. (2003). Суверенитет. СПб: Юридический центр Пресс.

Народний суверенітет є важливим терміно-поняттям, котре ми пов'язуємо із фундаментальними уявленнями про правову державу⁹, оскільки воно фактично «передбачає наявність механізмів і засобів, які забезпечують реальну участь населення в управлінні справами держави і суспільства та визнання народу єдиним джерелом влади»¹⁰.

Як зазначає В. Погорілко, модернізація сучасного конституційного ладу, конституціоналізму в Україні, повинна передбачати не лише декларування визнання народу єдиним джерелом влади у нормах права, але і фактичне втілення таких законодавчих приписів у правову дійсність¹¹.

Слід зауважити, що, власне, самої ідеї народного суверенітету для реального її втілення у правову дійсність, без вмотивованого та переконливого її пояснення, не достатньо¹². У цьому контексті народний суверенітет, а точніше його належне існування у суспільно-правовому житті, значною мірою залежить від дискурсу позицій та думок з цього приводу, при цьому йдеться про вираження поглядів, власне, народу, а не осіб, котрі здійснюють державно-владні функції¹³.

Насамкінець зазначимо, існування та дотримання принципу народного суверенітету у державі є важливим критерієм для її позиціонування на світовій арені як демократичної, як такої, котра відповідає усталеним уявленням про сучасну розвинуту правову політико-територіальну організацію публічної влади, котра функціонує відповідно до фундаментальних правових принципів, і, у першу чергу, згідно засади верховенства права.

---

⁹ Кокошин, А. А. (2006) Реальный суверенитет в современной мирополитической системе. Москва: Европа. С. 31.

¹⁰ Бисага, Ю. М., & Палінчак, М. М. (2001). Конституційне право: юридичний словник. Ужгород. С. 42.

¹¹ Погорілко В. Ф. (2000). Теоретичні проблеми сучасного українського конституціоналізму. *Вісник прокуратури*. 2. 61–62.

¹² Бандура, О. О., Бублик, С. А., & Заїнчковський, М. Л. (2000). Філософія права. Київ: Юрінком Інтер.

¹³ Хабермас, Ю. (1992). Демократия. Разум. Нравственность. Москва: Наука. С. 38–52.

ПАРАДИГМА ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ОСІБ В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Бисага Юрій Михайлович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Концепт забезпечення прав та свобод осіб є одним із найголовніших наукових проблем сучасності. Комплексність характеру останнього зумовлює постійний інтерес науковців до згаданої проблематики.

Так, згідно зі статтею 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»¹.

Відтак, як ми бачимо, утвердження та гарантування прав та свобод осіб є пріоритетним, нагальним завданням державного механізму.

Свою чергою, розділ II чинної Конституції України деталізує та інтерпретує положення статті 3 Конституції України, де серед прав, свобод та обов'язків людини і громадянина включаються такі, як: принципове положення рівності людей у своїй честі, гідності, правомочностях; невідчужуваність та непорушність людських прав; гарантія невичерпності прав і свобод людини і громадянина; гарантованості та заборони скасування конституційних прав і свобод; право на вільний розвиток особистості; забезпечення гендерної рівності; гарантування громадянських прав, серед яких заборона позбавлення громадянства, ліберальне право змінення громадянства, неможливість вигнання за межі України або видання іншій державі, гарантованість прав іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в межах України тощо; невід'ємність та непорушність священного права на життя людини; беззаперечне право на повагу до людської гідності; гарантування права на свободу та особисту недоторканність; забезпечення права на недоторканність житла; убезпечення таємниці листування, телефонних розмов тощо;

---

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141.

нівелювання втручання в особисте та сімейне життя, за винятком обставин, встановлених Конституцією; гарантування свободи пересування, вільного вибору місця проживання; гарантування права на свободу думки, на вільне вираження власних переконань, свобода світогляду та вільний вибір віросповідання; забезпечення політичних правомочностей, зокрема, свобода об'єднання в політичні партії та громадські організації для вираження своєї політичної волі та особистих переконань; наділення громадян можливістю брати участь в управлінні державними справами; право на створення мирних зборів, мітингів, походів, демонстрацій тощо; право громадян на звернення до органів державної влади чи місцевого самоврядування або ж направлення індивідуальних чи колективних звернень останнім; гарантування основоположного права на вільне користування, володіння та розпорядження особистою власністю; право на підприємницьку діяльність; на працю; на страйк; на відпочинок; на соціальний захист та забезпечення; право на житло; на достатній життєвий рівень; на охорону здоров'я; медичну допомогу; на безпечне для життя та здоров'я довкілля; право на шлюб; на рівність правомочностей дітей; право на освіту; на свободу літературної, художньої, творчої діяльності; право на судових захист прав та свобод; право на відшкодування шкоди; право на професійну правничу допомогу тощо.

Отже, резюмуючи, ми бачимо надзвичайно широкий та невичерпний перелік прав та свобод осіб, які є абсолютними, не можуть бути, в більшості випадків, скасованими та обмеженими. В даному випадку, цілком справедливо виникає питання, а як же функціонує механізм забезпечення прав та свобод осіб в умовах воєнного стану?

Аналізуючи положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», беручи до уваги законодавчу інтерпретацію «воєнного стану», доходимо до висновку, що під останнім варто розуміти спеціальний правовий режим, який впроваджується у випадку реальної загрози збройного конфлікту чи загрози нападу, існування небезпеки державній незалежності України чи її територіальній цілісності, дія якого має місце по всій території України або ж в окремих її місцевостях².

Для даного визначення характерними є наступні фактори:

- 1) Воєнний стан це особливий правовий режим;
- 2) Розповсюджує дію на всю територію України або на окремі її територіальні одиниця;

---

² Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015 р. № 28. Ст. 1509.

3) Введенню воєнного стану передую збройний конфлікт або загроза нападу;

4) Воєнний стан уповноважує відповідне державне керівництво, військове командування та військові адміністрації, органи місцевого самоврядування для вжиття всіх можливих заходів, необхідних для нейтралізації та відвернення загрози, відсічі збройної агресії та гарантування національної безпеки;

5) Можливість, зумовлена реальною загрозою, обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії такого.

Так, згідно положень чинного законодавства режим воєнного стану вводиться за пропозицією Ради національної безпеки та оборони України Президентом України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України.

Свою чергою, 24.02.2022 р. Президентом України було підписано Указ «Про введення воєнного стану» № 64/2022³. В тексті Указу, серед іншого вказувалося про накладення обмежень щодо конституційних прав та свобод, а також тимчасових обмежень для юридичних осіб. Таким чином, цілком слушно виникає нагальність виведення сфери правовідносин, на які ці обмеження мають вплив, та окреслення правомочностей, які обмеженню не підлягають.

Зокрема, згруповуючи всі обмеження, які наведено в Указі, видається можливим представити їх наступним чином:

- введення комендантської години;
- встановлення контролю над засобами зв'язку;
- можливі перевірки документів та огляд речей;
- запровадження трудової повинності;
- запровадження військово-квартирної повинності;
- обмеження вільного вибору місця проживання, свободи пересування та примусове поселення;
- можливість примусового відчуження майна;
- вилучення майна держпідприємств;
- обмеженість в'їзду та виїзду як в межах країни, так і поза її межами;
- особливий режим роботи стратегічних об'єктів економіки;
- активізація мобілізаційних та оборонних процесів;
- часткова заборона товарообігу (зброя, алкоголь і т. д.).

Разом з тим, механізм гарантування конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану виокремлює категорію правомочностей, які є

---

³ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37.

абсолютними та не можуть піддаватися жодним обмеженням, зокрема: рівність конституційних прав та свобод пере законом, право на честь, гідність, заборона позбавлення громадянства та право змінення громадянства, право на життя, на свободу та особисту недоторканність, право на звернення до органів державної влади чи місцевого самоврядування, направлення індивідуальних або ж колективних скарг, право на судовий захист, на професійну правничу допомогу та ін. правоможливості, які можуть вільно та безперешкодно реалізуватися в умовах війни.

Підсумовуючи, слід зазначити таке, що обмеження, які вводяться режимом військового часу, слід на підсвідомому рівні сприймати не як обмеження, а як інструменти боротьби з ворожим режимом, боротьби в тилу. Діяти як справжні патріоти та свідомі українці, підтримуючи державу та державну владу у кожному їх кроці.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В США

Біла-Тюріна Юлія Зиновіївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного,
конституційного та адміністративного права
Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Для сучасного світу характерно те, що більшість країн – це держави соціального та демократичного спрямування, які характеризуються високою правовою культурою, демократизмом та реальним існування громадянського суспільства. Положення Конституції Сполучених Штатів Америки відносить США також до їх числа. Як демократична та правова держава з громадянським суспільством, США здійснює активну місцеву політику, забезпечуючи тим самим реалізацію власних інтересів та взаємодію з населенням. Особливим суб'єктом реалізації місцевої політики в США є органи місцевого самоврядування, які на відміну від інших органів, не є державними органами, водночас вони наділені низкою державних повноважень.

В даний час в США виділяють шість традиційних видів адміністративно-територіальних одиниць зі своїми органами місцевого самоврядування: графства (counties); міста (cities); боро (boroughs); віліджі (villages); таун (towns); тауншип (townships), а також дві нетрадиційні: спеціальні та шкільні округи. Їх класифікація залежить

від чисельності населення і ступеня урбанізації територій, які можуть значно коливатися і відрізнятися в цьому відношенні один від одного.

Діюча в США система самоврядування досить життєздатна і гнучка, що багато в чому пояснюється постійною увагою до питань її функціонування з боку всіх гілок і рівнів влади, а також зацікавленістю самого населення, потреби та інтереси якого задовольняються в першу чергу на муніципальному рівні. Найважливішу роль в американському самоврядуванні грають муніципальні корпорації, що обумовлено тим фактом, що вони є органами управління переважно в містах, де проживає 87% населення країни і де потреба в соціально-економічних та інших службах, що забезпечують життєдіяльність людини, найбільш висока.

Актуальність теми обумовлена тим, що вивчення тенденцій розвитку місцевого самоврядування в різних країнах дозволяє не тільки визначити якість, базові стійкі співвідношення, властивості і ознаки, властиві сучасним системам місцевого самоврядування конкретних країн, а й виявити нові характеристики функціонування державного механізму, зробити висновки про хід політико-економічних процесів, прогнозувати параметри і перспективи регіонального розвитку, зрозуміти можливі інструменти впливу на економічну розвиток. З врахуванням цього, аналіз сучасних процесів з розвитку місцевого самоврядування США вельми наочно демонструє напрямки реконфігурації місця і ролі місцевого самоврядування, характерні особливості нових характеристик місцевих утворень, а також специфічні форми та інструменти підключення їх до виконання державних функцій (і / або їх компонентів).

Місцеве самоврядування складалося на зорі американської держави, коли США були переважно аграрною країною з переважанням сільського населення. Для управління справами невеликих селищ колоністи використовували відомі їм традиційні форми, привезені з Англії. Ці архаїчні і надзвичайно різноманітні форми організації місцевих органів влади збереглися до наших днів.

Система місцевого самоврядування в США характеризується широкою децентралізацією, певною незалежністю муніципалітетів від центрального уряду і урядів штатів, а також відсутністю прямого підпорядкування органів місцевого самоврядування державній владі¹ [1, с. 70]. У Конституції США відсутні норми, які безпосередньо регулюють місцеве управління: статус, структура і функції місцевого (муніципального) управління встановлюються на рівні штатів. У зв'язку з цим багато дослідників місцевого управління (самоврядування)

---

¹ Барабаш Е.С. (2012) Зарубежный опыт организации межмуниципального взаимодействия. *Проблемы теории и практики упр.* С. 70.

у США нерідко використовують поняття: «муніципалітети – креатура штатів», маючи на увазі під цим повну залежність (в більшості випадків) місцевих органів влади від влади суб'єктів федерації. Однак і самі федеральні органи можуть встановлювати прямі і безпосередні контакти з муніципалітетами, перш за все в рамках економічного порядку, через систему федеральних позик і субвенцій – субсидій спеціального призначення. В цілому ж система правового регулювання органів місцевого самоврядування в США носить неоднозначний характер, оскільки складається з безлічі підсистем місцевого, штатного та федерального рівня, які досить часто суперечать один одному.

У сучасний період в США спостерігається зміна в суспільному сприйнятті ролі, значення та завдань місцевої влади. З однією боку, американська модель місцевого самоврядування, встановлена Конституцією США, відносить питання організації місцевого самоврядування до компетенції суб'єктів федерації – штатів, і в рамках дії конституційного принципу «залишкових повноважень» штати отримали всі права з регулювання місцевого самоврядування на своїй території. З іншою боку, ряд постанов Конституції США (в їх взаємозв'язку з положеннями рішень Верховного суду США як органу конституційного контролю), доповнюють вищевикладену схему і істотні для розуміння концепції сучасних процесів розвитку місцевого самоврядування в федеративній системі США. Так, Конституція США, передаючи, питання організації місцевого самоврядування на рівень штатів, закріплює ряд найважливіших положень, що створюють формальну можливість федеральної влади не тільки регулювати статус місцевих утворень, а й включати їх в загальнодержавний механізм. Розділ 8 статті 1 Конституції США, що встановлює право Союзу на витрачання коштів на цілі підтримки «загального народного добробуту», став основою існування численних федеральних програм фінансової допомоги штатам і місцевій владі².

Управління муніципалітетами здійснюється через основні організаційні форми: «мер – рада», «рада – менеджер», комісійна форма самоврядування. Організаційна форма муніципального управління «мер – рада» – найбільш стара і поширена (охоплює приблизно половину всіх міст). Муніципальна рада завжди обирається населенням шляхом прямих виборів. Наразі існує «сильний» мер і «слабкий» мер. Населенням шляхом прямих виборів обирається сильний мер, а обрання слабого мера відноситься до компетенції муніципальної ради. Повноваження «сильного» і «слабкого» мера дуже відрізняються.

---

² США. Конституция и законодательные акты. (1982) пер. с англ. Э. М. Борисов, Т. И. Ильинская. Прогресс, 1982. С. 20.

На обсяг влади мера, його місце в системі муніципального управління впливають такий чинник, як процедура його обрання: «сильний мер» обирається безпосередньо населенням шляхом прямих виборів, що обумовлює його значні повноваження як при взаємодії з муніципальною радою, так і у порівнянні зі «слабким мером», а «слабкий мер» – тільки муніципальною радою, відповідно повноваження слабого мера обмежені, вони зводяться до виконання представницьких функцій і головування на засідання муніципальної ради.

Організаційна форма муніципального управління «рада – менеджер» (ця система поширена у 40% міст) була введена з метою професіоналізації місцевого самоврядування. У випадку використання форми «рада – менеджер» велика частина повноважень розподіляється між муніципальною радою і найманим нею менеджером (керівником). Менеджер – це особа зі спеціальною вищою освітою, що є фахівцем у сфері управління населеним пунктом. Рада делегує йому виконання своїх рішень, здійснення господарських функцій. У разі застосування даної організаційної форми, посаду мера займає один із членів муніципальної ради.

Комісійна організаційна форма муніципального управління (зустрічається досить рідко) існує у невеликих містах. Комісійна форма характеризується тим, що муніципальна рада (в цьому випадку вона іменується комісією) об'єднує функції представницького і виконавчого органу. Комісія обирається жителями населеного пункту у складі 3–7 комісіонерів. Кожен із членів комісії курирує певний напрям муніципальної діяльності і є головою консультативного комітету з цього ж напрямку діяльності. Посади мера і керівника відсутня; комісія обирає зі свого складу голову, який керує її роботою. Джерелами формування дохідної частини бюджетів органів муніципального управління у США є переважно неподаткові надходження, істотну частину яких складають гранти держави і суб'єктів федерації, доходи від комунальної власності та власної діяльності, позикові ресурси.

Таким чином, для США характерна значна децентралізація влади не тільки по горизонталі, але і по вертикалі. Органи влади та місцевого самоврядування наділені достатніми повноваженнями на автономне управління місцевими справами. Вони функціонують на твердій фінансовій базі, маючи власні доходи і приймаючи самостійні бюджети. В даний час в США налічується більше 78 тис. різних адміністративно-територіальних одиниць. Нормативну базу місцевого самоврядування становлять положення, закріплені в Конституціях штатів і міських хартіях (статутах).

Місцева влада США (особливо міська) наділена широкими юридичними правами, володіє власністю і може розпоряджатися нею; надавати позики і здійснювати широкий спектр ділових операцій

за типом американських корпорацій; переслідувати в юридичному порядку окремих осіб і компанії; видавати норми, що регламентують діяльність юридичних і фізичних осіб на своїй території. Міське самоврядування в усіх штатах регулюється додатковим документом, що враховує місцеві особливості, що визначає статус і конкретні можливості органів влади – Хартією (Статутом) міста, де детально описується устрій і регламент міської влади, норми міського життя.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Васильчук Лариса Богданівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Кінець лютого, а саме 24 лютого 2022 року стало карколомним моментом вітчизняної державності. Так, 24 лютого 2022 р. Президентом України було підписано Указ «Про введення воєнного стану» № 64/2022¹. Останнє, своєю чергою зумовило нівелювання та трансформацію звичного укладу життя, систему правового порядку та навіть мислення.

Питання екологічної діяльності завжди є нагальними та широко досліджуваними, зважаючи на актуальний предмет та сферу дослідження останніх. В період війни загострюються всі суспільні та державницькі процеси, а питання екології – взагалі перебуває в кризовому стані. Так, щоденна військова діяльність, за загальним правилом, вкрай негативно впливає на довкілля.

Зокрема, каталізаторами нищівного впливу на довкілля можна назвати такі основні два фактори, як:

– *стале багаторічне порушення природоохоронного законодавства* (нівелювання правил щодо утримання та експлуатації військових баз, полігонів, паливних складів, військової техніки, об'єктів тепло-, водо-, енергопостачання тощо);

---

¹ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37.

– *недотримання вимог екологічної безпеки під час бойової та оперативної підготовки військ, безпосередньої військової діяльності* (як наслідок, забруднення ґрунтів, поверхневих та підземних вод, атмосферного повітря тощо).

Відтак, виникає питання розгляду нормативно-правової бази, яка гарантує забезпечення екологічної безпеки військової діяльності. Так, згідно ст. 58 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: «Вимоги екологічної безпеки, встановлені для розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації об'єктів щодо обмеження негативного впливу на навколишнє природне середовище хімічних, фізичних і біологічних факторів, а також інші вимоги, передбачені цим Законом та іншим законодавством України, повною мірою поширюються на військові та оборонні об'єкти, а також об'єкти органів Національної поліції та державної безпеки»².

Свою чергою, згідно Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України затвердженої наказом Міністерства оборони України 23.03.2017 р. № 164 під військовим об'єктом слід розуміти будь-який об'єкт, який в силу свого характеру, місцезнаходження, призначення чи використання може бути застосований у воєнних діях та повне або часткове руйнування, захоплення або нейтралізація якого за існуючих в даний момент умов надає певну військову перевагу³.

Отже, під військовою діяльністю можна розуміти – діяльність держави, яка пов'язана із використання всіх можливих військових оборонних та наступальних об'єктів, що спрямована на захист та забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави.

Таким чином, не дивлячись на хаос та розруху, які спричинюються воєнними діями, останні підлягають врегулюванню нормативно-правовою базою, яка спрямована на забезпечення екологічної безпеки, зокрема, Конституцією України⁴, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Законом України «Про інформацію» (ст. 13, якого містить правила щодо поводження з інформацією, зокрема, інформація про стан довкілля, крім інформації про місце розташування військових об'єктів, не може бути віднесена до інформації з обмеженим

---

² Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991 р. № 41. Ст. 546

³ Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017. № 164. *Офіційний вісник України*. 2017 р. № 61. Ст. 180.

⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141;

доступом)⁵, Законом України «Про національну безпеку України» (ст. 2 якого дає визначення воєнної безпеки, зокрема, як захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз)⁶, Законом України «Про санкції» (серед видів санкцій, серед іншого, стаття 4 містить заборону або обмеження заходження іноземних військових суден та військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів та повітряних суден до повітряного простору України або здійснення посадки на території України)⁷, Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (містить визначення об'єктів підвищеної небезпеки, до яких, в свою чергу, також можуть бути віднесені військові об'єкти)⁸, Законом України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» (положення даного закону містить інтерпретацію надзвичайної екологічної ситуації, механізм правового регулювання при виникненні такої ситуації та шляхи її нейтралізації)⁹, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (положення вказаного акту безпосередньо визначають зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення, скасування, правовий статус органів військового командування та гарантії прав і свобод людини і громадянина в умовах військового стану і т.д.)¹⁰, Закон України «Про Збройні Сили України» (зміст ч. 6 ст. 1 серед іншого, гарантує, що ніякі надзвичайні обставини, накази чи розпорядження командирів і начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій по відношенню до цивільного населення, його майна та навколишнього середовища)¹¹.

З метою убезпечення екологічної безпеки під час воєнних дій, на рівні міжнародного права також розроблені наступні стандарти: Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977 р. (гарантійні положення Конвенції, серед іншого, передбачають, що учасники цієї Конвенції зобов'язуються не вдаватися до військового чи

---

⁵ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 48. Ст. 650.

⁶ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018 р. № 31. Ст. 5.

⁷ Про санкції: Закон України від 14.08.2014. № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014 р. № 40. Ст. 2838.

⁸ Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001. № 2245-III. *Відомості Верховної Ради України* 2001 р. № 15. Ст. 73.

⁹ Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000. № 1908-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000 р. № 42. Ст. 348.

¹⁰ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015 р. № 28. Ст. 1509.

¹¹ Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 9. Ст. 108.

будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування, заподіяння шкоди або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці)¹², Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13.01.1993 р. (положення зазначеної Конвенції в першу чергу оперують правилами держав поведження із хімічною зброєю, як от: заборони збуту, розробки, виготовлення, придбання іншим чином хімічної зброї, заборони застосування хімічної зброї, проведення військових підготувань до застосування такої зброї, а також допомога, заохочення чи будь-яким іншим чином спонування до дій, які забороняються даною Конвенцією)¹³, Конвенція про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення від 10.04.1972 р. (містить гарантії щодо зобов'язання кожної держави-учасниці цієї Конвенції ніколи, та за жодних обставин не розробляти, не виготовляти, не накопичувати, не придбавати будь-яким іншим чином і не зберігати: мікробіологічні або інші біологічні агенти або токсини, зброю, обладнання або засоби доставки, призначені для використання таких агентів або токсинів у ворожих цілях чи збройних конфліктах)¹⁴.

Отже, не дивлячись на всю жорстокість та безкарність військових дій, які на даний час провадяться Російською Федерацією на території України, всі вони підпадають під норми чинного законодавства, і в більшості випадків порушуючи такі норми. Однак, в даному випадку ми зіткнулися із агресією, яка не має меж, та яку жодним чином не обмежують принципи та норми міжнародного законодавства. Ми зіткнулися із повним роздержавленням, тиранією, анархією. Проте, слід пам'ятати, що жодне діяння не залишається безкарним, а отже, порушення національних, міжнародних та *людських* норм в недалекому майбутньому неодмінно дасть про себе знати.

---

¹² Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text (дата звернення: 10.03.2021 р.).

¹³ Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13.01.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text (дата звернення: 10.03.2021 р.).

¹⁴ Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення від 10.04.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_054#Text (дата звернення: 10.03.2021 р.).

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гришук Оксана

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Людська гідність як онтологічне і антропо-аксіологічне джерело прав і свобод людини є важливою частиною ціннісної системи сучасних європейських суспільств, що великою мірою завдячує ідеології лібералізму. Людська гідність як поняття, котре відображає цінність людини для суспільства, є тим запобіжником, який унеможливує перетворення людини на об'єкт, тим чинником, який не гарантує добробуту чи загального блага, але забезпечує від порушень прав і свобод людини та гарантує мінімальний гідний рівень життя, який може забезпечити суспільство сьогодні. Людська гідність є тим ідеалом, світоглядним орієнтиром, до якого прагнуть цивілізовані нації, будуючи свої держави на засадах поваги до прав людини, верховенства права та демократії.

З іншого боку, кожного дня зустрічаємо неодноразові факти порушення людської гідності та прав людини, що впливають з неї. Цей «парадокс» людської гідності є таким тільки на перший погляд, оскільки сама людина поступово у своїй свідомості «формує ті умови і способи життєдіяльності, які об'єктивно необхідні для її нормального існування, функціонування суспільства і держави. Тобто людина формує ... ідеальну модель, прагнучи, в той же час, відповідати цій моделі»¹. Фактично цей процес і уможливує поступальний прогресивний розвиток суспільства.

Крім того, «парадокс» людської гідності полягає ще й в тому, що звернення до ідеалу і стрибкоподібний етап переходу кількісних соціально-правових змін у якісні відбувається у часи нелегких політичних випробувань, революцій або війн. У сучасній конституційно-правовій доктрині доведено, що «жодна ліберально-демократична держава не здійснила всеосяжних конституційних змін поза контекстом якоїсь катаклізмичної ситуації, такої як революція, світова війна, відхід імперії, громадянська війна чи загроза неминучого розпаду»². Яскравим прикладом цього є етап буржуазних революцій, коли було запропоновано основні складові ліберальної концепції прав людини і вона поступово

---

¹ Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Київ: Атіка, 2007. 432 с. С. 8.

² Peter H. Russell, *Constitutional Odyssey: Can Canadians Become a Sovereign People?* (University of Toronto Press, 2004), 106.

почала ставати частиною правових систем починаючи від декларацій, поступово переміщуючись до конституційних текстів, наповнюючи закони і практику їх застосування. Ще більш яскравим прикладом стала реакція на криваві події і злочини Другої світової війни, яку називають «революцією гідності», коли фактично було сформовано сучасну систему захисту основних прав і свобод людини.

В Україні ці процеси почали яскраво проявлятися у Революції Гідності 2014 р., коли громадянське суспільство проявило свою здатність до самоорганізації та вчинення тиску на владу, відстоюючи свій європейський вибір і можливість будувати своє життя керуючись європейськими цінностями. Цей світоглядний вибір українського народу продовжився і розвинувся з початком російсько-української війни 2022 р., коли фактично відбулось згуртування нації, а становлення громадянського суспільства виснувало не лише розуміння людьми своїх прав, а й об'єднання для їх охорони та захисту, а отже утвердження і захисту людської гідності.

У сучасній науковій літературі зустрічаємо неодноразові спроби розкрити поняття людської гідності. Враховуючи багатомірність цього поняття, лише з правової точки зору ми можемо побачити тлумачення людської гідності як: правової (моральної) ідеї (Waldron J., Barak A., Бачинін В., Гришук О.), правової цінності (Barak A., Łuków P., Бандура О., Бачинін В., Гришук О., Мельник М., Рабінович П.), принципу права (Garlicki L., Гранат М., Головченко В., Головченко О., Гришук О.), права людини (Ахтирська Н., Barak A., Вдовіченко С., Кампо В., Коржанський М., Кудрявцев Ю., Олійник А., Стефанчук Р., Фулей Т., Церковна А., Е. Шишкіна, Шукліна Н.), інтересу людини (Pinker S., Сугачов С.), потреби людини (Fukuyama F.), первинного блага (Rawls J.), джерела прав людини (Гришук О., Совгіря О., Шишкіна Е., Шукліна Н.), змісту прав людини (Waldron J.) та ін.

Більшість авторів підтримують подвійну природу людської гідності: як явища об'єктивного і загального для всіх людей (цінність, принцип, джерело прав людини, їх мета чи зміст) та як суб'єктивного права чи інтересу конкретної людини (гідність людини). Інколи дослідники, описуючи сутність людської гідності, вживають декілька вищевказаних понять одночасно. Подвійність використання поняття людська гідність, що пов'язана з розмежуванням гідності як основи прав і гідності як права, дуже влучно окреслив Waldron J., який зазначив, що з одного боку, ми говоримо, що права людини «впливають із властивої людській гідності», з іншого боку, йдеться про те, що люди мають право бути захищеними від «принизливого поведіння» та «зневаги до особистого гідності»³.

---

³ Waldron J. The Tanner Lectures on Human Values: Dignity, Rank, and Rights. California : University of California, 2009. P. 209–253.

Людська гідність як явище об'єктивне (антропна гідність, гідність як цінність, принцип, джерело прав людини, їх мета чи зміст) розглядається через взаємозв'язок з системою прав і свобод людини. Щоб пояснити природу цього зв'язку, видається за доцільне застосувати часто вживане порівняння гідності людини з деревом, «гілками якого є права людини. Гідність людини пульсує у правах людини, а це означає, що вона є найглибшою причиною їх захисту⁴». Така метафора допомагає зрозуміти абсолютну природу людської гідності, незалежно від особливостей правового регулювання прав і свобод людини, а також підкреслює наддержавний чи надпозитивноправовий її характер. Визнання вродженості і невідчужуваності людської гідності означає визнання безпосередньо природноправового її характеру. Гідність є чимось даним, об'єктивним, не створеним, а лише визнаним позитивним правом. Визнання гідності є визнанням юридично значущою певної властивості людини, особливо важливої для визначення умов розвитку людини⁵.

Згідно відомої «об'єктної формули» Г. Дюріга, який продовжив підхід Канта до людини «як цілі, а не як засобу», людську гідність порушено, коли «людина стає об'єктом, тобто простим засобом, розмінною і витратною величиною». Мається на увазі «приниження людини до стану речі, яку повністю каталогізовано, зацьковано, зареєстровано, ліквідовано, якій промито мозок, яку можна замінити, використати і позбутись її»⁶.

Конституційне значення людської гідності має центральну нормативну роль. Людська гідність як конституційна цінність є фактором, який об'єднує права людини в єдине ціле, що забезпечує їх нормативну єдність. Ця нормативна єдність виражається трьома способами: по-перше, цінність людської гідності служить нормативною базою конституційних прав, викладених у конституції; по-друге, він служить тлумачним принципом для визначення обсягу конституційних прав, включаючи право на гідність людини; по-третє, значення людської гідності відіграє важливу роль у визначенні пропорційності статуту, що обмежує конституційне право⁷.

---

⁴ Гранат М. Значення гідності людини в конституційному праві. *Український часопис конституційного права*. 2016. № 1. С. 60.

⁵ Piechowiak M. Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego : Tom XI Studiów i Materiałów Trybunału Konstytucyjnego, Biuro Trybunału Konstytucyjnego. 2012. № 2. S. 310-494.

⁶ Ленер М. Людська гідність в Основному Законі Федеративної Республіки Німеччина *Людська гідність у праві Німеччини, Польщі та України* : матеріали міжнародного науково-практичного семінару. К., 2017. 35 с.

⁷ Barak A. *Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right* . Cambridge : Cambridge University Press. 2015. P. 140.

Виділяють такі основні елементи принципу гідності, необхідні для підтримання і здійснення людської гідності: джерелом людської гідності є природне право, а не позитивне; принцип людської гідності непорушний; гідність повинна належати кожній людині та в тій же мірі; людська гідність не може розглядатися лише як одне з багатьох прав і свобод людини; сутністю людської гідності є суб'єктивність (автономія) людини, тобто свобода діяти відповідно до власної волі та внутрішнього самовизначення та формування середовища відповідно до цієї автономії; заборону ставити людину в такі ситуації або поводитись таким чином, що може заперечувати цю гідність (негативний аспект). Принцип гідності означає, таким чином, заборону переслідувань, дискримінації, заборони порушення фізичної недоторканності, заборони втручання в свободу думки та переконання (свободу від життя в страху), заборони примушувати самообвинувачення⁸.

І звичайно, особливого значення принцип поваги людської гідності набуває в умовах воєнного стану. Так, Закон України «Про правовий режим воєнного стану»⁹ у ст 1. визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що ... передбачає надання відповідним органам державної влади, ...повноважень, необхідних для відвернення загрози, ... а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини. Як бачимо, вказане положення підкреслює небезпеку воєнного стану саме через призму обмежень прав людини. В той же час, ст. 22. закону регламентує неприпустимість використання правового режиму воєнного стану для захоплення влади та порушення прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб. Особливо підкреслено, що введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання.

Проте питання захисту людської гідності та прав людини особливої гостроти набуває не тільки і не стільки через призму можливого їх порушення державою громадянства, а, в першу чергу, державою агресором. Саме ці, нерідко дуже болючі питання є предметом врегулювання міжнародного гуманітарного права, яке побудовано на тезі, що війна без обмежень – це свавілля, і *право обмежує це свавілля на користь гуманності і людської гідності*. Можна сказати, що міжнародне гуманітарне право є компромісом між двома протилежностями: гуманністю і військовою необхідністю. Принцип військової необхідності допускає застосування сили в межах,

---

⁸ Garkicki L. Polskie prawo konstytucyjne: Zarys wykładu. Warszawa: Wolters Kluwer. 2021.

⁹ Закон України «Про правовий режим воєнного стану» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

необхідних для досягнення законної мети збройного конфлікту. Принцип гуманності (поваги людської гідності) забороняє заподіяння страждань і ушкоджень або заподіяння шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети збройного конфлікту¹⁰.

Міжнародне гуманітарне право ґрунтується на Гаазькому положенні 1907 року (забороняє або обмежує застосування конкретних методів та засобів ведення війни) та чотирьох Женевських конвенція та Додаткових протоколів до них 1864 р., які переглядались у 1906, 1929, 1949 та 1977 рр. (передбачають захист жертв збройних конфліктів). В концентрованому вигляді міжнародне гуманітарне право – це система норм, що мають на меті пом'якшити наслідки збройних конфліктів. Воно є одним із найефективніших інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму розпорядженні для *безпеки людей та дотримання і поваги людської гідності* під час війни.

Саме міжнародне гуманітарне право: накладає на воюючі сторони обмеження, які стосуються засобів і методів ведення війни; керується принципом, що навіть війна має обмеження, прагне, щоб і під час війни зберігалася вимоги гуманності; зобов'язує сторони конфлікту розрізняти комбатантів та цивільних осіб і утримуватися від нападу на цивільних осіб; забороняє або обмежує застосування тих видів зброї, які завдають особливо важких страждань або не дозволяють розрізняти комбатантів і цивільних осіб; зобов'язує сторони конфлікту піклуватися про поранених і хворих та надавати захист медичному персоналу; зобов'язує сторони конфлікту забезпечувати повагу до людської гідності військовополонених та інтернованих цивільних осіб¹¹.

Міжнародне гуманітарне право допускає відступи від захищених прав людини тією мірою, якою це дійсно вимагається внаслідок такої ситуації, але не у такий спосіб, що міг би свідчити про порушення людської гідності. При цьому визначена низка основоположних прав людини не допускають обмежень чи відступів навіть під час надзвичайних ситуацій, зокрема: право на життя; заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; заборона рабства; право на свободу думки, совісті та релігії; право на справедливий суд.

---

¹⁰ Войтенко О.О., Гнатівський М.М., Короткий Т.Р., Кориневич А.О., Лисик В.М., Посидинок О.Р., Хендель Н.В. Міжнародне гуманітарне право. Київ–Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145 с. С. 13.

¹¹ Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Київ: Міжнародний Комітет Червоного Хреста. 2020. 398 с.

ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАЦІЇ ОТГ ТА МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ

Дербаль Костянтин Іванович

студента Природничо-гуманітарного фахового коледжу

Науковий керівник: Лейба Євген Васильович

кандидат юридичних наук,

викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

депутат Оноківської громади, секретар постійної комісії з питань

землекористування, архітектури та містобудування

м. Ужгород, Україна

Більшість громад відзначає низьку зацікавленість та участь населення, пов'язуючи це з низькою інформованістю про діяльність місцевих громад. Відсутність доступної та структурованої інформації знижує залучення жителів. Другою комунікаційною проблемою є відсутність можливості обміну досвідом між громадами.

В чому полягає актуальність даної теми: Розвиток ОТГ – це довгий процес якісних змін, який веде до покращення якості життя населення регіону. Функціонування і розвиток ОТГ залежить від багатьох чинників – суспільних, економічних, правових та інших, які визначають перспективи розвитку територіальних спільнот. Таким чином, в результаті проведених реформ з питань розвитку територіальних громад позитивний вплив на суспільно-економічний розвиток відіграє безпосередньо місцева влада, першочерговим обов'язком якої є створення всіх необхідних умов для задоволення суспільних потреб населення (напр. в сфері комунальних послуг, освіти, охорони здоров'я). Тому актуальність теми дослідження зумовлюється важливістю та необхідністю пошуку оптимальних шляхів, форм і методів ресурсного та організаційного забезпечення нормативно-правових засад розвитку територіальних громад. Україна як соціальна та демократична держава повинна прагнути до ефективних змін в державному управлінні та місцевому самоврядуванні, створивши дієвий механізм забезпечення інтересів своїх громадян як в економічному, так і в соціально-культурному аспектах. Тому дослідження їх соціально, економічного розвитку є дійсно важливим і актуальним¹.

Метою статті є розкриття та вирішення проблем комунікацій ОТГ із населенням, а також чинників які впливають на них.

---

¹ П'ять кроків для проведення реформи [Електронний ресурс]. *Децентралізація влади*. Режим доступу : http://decentralization.gov.ua/5_steps

Виклад основного матеріалу. Чи потрібна громаді комунікаційна стратегія? Що таке комунікаційна стратегія для громади? Чи повинні мешканці брати участь у розробці комунікаційної стратегії? З чого складається комунікаційна стратегія?

Оскільки основоположним стратегічним документом для ОТГ є Стратегія розвитку, комунікаційна стратегія є допоміжною для її реалізації та спирається на визначені в ній цілі та завдання. Комунікаційна стратегія має сприяти результативній роботі органу місцевого самоврядування (далі ОМС) та жителів громади в напрямку створення комфортних умов та досягненню ними цілей і завдань, що впроваджуються в рамках Стратегії розвитку територіальної громади, Програми соціально-економічного розвитку та інших проєктів і програм, що реалізуються на території громади. Варто наголосити, що комунікаційна стратегія, це той документ, який важливо розробляти залучаючи усі зацікавлені сторони (представників влади, активної громадськості, місцевого бізнесу та експертів), використовуючи усі можливі партисипативні інструменти місцевої демократії.

Комунікація – це двосторонній процес, і для успішного спілкування необхідний підхід, орієнтований на аудиторію, який забезпечує чуйний зворотний зв'язок, а не односторонню передачу інформації². Стратегічні комунікації – це управлінський підхід, при якому комунікації стають інструментом досягнення цілей (поточних чи майбутніх) та реалізації завдань для налагодження конструктивного діалогу та партнерства в громаді між владою, громадськістю та бізнесом. Ще одним важливим аспектом є те, що стратегічні комунікації – це ще й діяльність з вивчення громадської думки, метод залучення громадськості до процесу прийняття рішень на локальному рівні, моніторинг настроїв у громаді, а також забезпечення міжособистісного діалогу між керівниками та жителями громади.

Комунікаційна стратегія, зазвичай, представлена в якості внутрішнього документа, повинна служити керівництвом для будь-якої діяльності в галузі засобів масової інформації та зв'язків з громадськістю, якою займається організація. але варто пам'ятати, що цей документ є «живим та гнучким», що це означає: його можна доповнювати, змінювати, адаптовувати до змін та потреб, які є на часі в громаді. Комунікаційна стратегія повинна працювати для розвитку громади, а не лежати на полиці сільського голови як «продукт» проєкту чи навіть спільної діяльності усіх зацікавлених сторін.

---

² Інтернет ресурс <http://1991.vc> [Режим доступу] – <http://1991.vc/2017/02/07/otg-problems/>

В основі **комунікаційної стратегії** громади завжди є головна ідея та концепція позиціонування, яку ОМС повинен донести до ключових (цільових) аудиторій.³

Завдання комунікаційної стратегії:

- домовитися провести діагностику;
- визначити головне, сфокусувати зусилля;
- позбутися зайвого;
- організувати роботу;
- домовитися, що ми вважаємо успіхом;
- налагодити зворотній зв'язок (взаємодію) між місцевим самоврядуванням та цільовими групами;
- посилити промоцію громади та її органів місцевого самоврядування як ззовні, так і в середині громади⁴;

Комплексна комунікаційна стратегія має включати:

- *зовнішні комунікації*;
- *внутрішні комунікації*.

У вступній частині варто зосередитися на **аналізі поточної ситуації та оцінці потреб громади**. Цей розділ комунікаційної стратегії може містити коротку інформацію про діяльність вашого ОМС, його основні функції та поле компетенцій, позиціонування ОМС, аудит наявного стану комунікацій, а також призначення комунікаційної стратегії, опис бенефіціарів та користувачів тощо. Тут також має бути огляд комунікаційної спроможності, а саме: які методи мали незмінний (не) успіх за кілька останніх років, які результати б хотіли досягти тощо. Наступні інструменти допоможуть проаналізувати поточне становище ОМС: **SWOT-аналіз, PEST-аналіз, аналіз середовища та оцінка потреб тощо**⁵.

У наступному блоці вашої комунікаційної стратегії необхідно окреслити мету, цілі та завдання. Навіщо комунікувати: яке головне призначення вашої комунікаційної стратегії?

Вирішить, хто буде вашим **комунікаційним або PR-менеджером**, забезпечуватиме відносини з медіа та управління комунікаційними заходами. Навіть якщо наявні людські ресурси не дозволяють мати окремого менеджера з комунікацій, слід обрати одну контактну особу для спілкування з журналістами, написання текстів, повідомлень,

---

³ Об'єднання громад [Електронний ресурс] // Децентралізація влади. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/region>

⁴ П'ять кроків для проведення реформи [Електронний ресурс] // Децентралізація влади. – Режим доступу : http://decentralization.gov.ua/5_steps

⁵ Об'єднання громад [Електронний ресурс] // Децентралізація влади. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/region>

контентної підтримки сайту, наповнення сторінки у соціальних мережах та управління інформаційною політикою вашої ОМС загалом⁶.

Портрет цільової аудиторії

Створити портрет цільової аудиторії допоможуть наступні питання:

1. Стать, вік, рівень доходу, статус, сімейний стан, професія – соціальний та демографічний портрет.
2. Де Ваша потенційна цільова аудиторія проводить час?
3. Які проблеми цільова аудиторія може вирішити шляхом звернення у ОМС?
4. Які емоції чи асоціації викликає у цільової аудиторії ОМС?
5. Які причини у цільової аудиторії звертатися до ОМС?

Важливо розуміти не тільки інтереси аудиторії (вони не завжди дають чітку картинку), але її цінності, враховувати її емоції, уявлення про предмет, стереотипи та страхи⁷.

Приклади каналів комунікації:

***Чат у Viber** як інструмент комунікації у невеликій сільській громаді.*

Мета створення чату – стимулювати сільську громаду Крушинської сільської ради до оперативного обміну інформацією. Територія сільської ради велика і, звісно, за таких умов немає можливості особисто познайомитися один з одним та негайно реагувати на події, що відбуваються в громаді, і вирішувати проблеми. Тому було створено загальний інформаційний простір. Коли збирається така велика кількість людей з різними поглядами, важко обійтися без непорозумінь і плутанини. Тому було прийнято колективне рішення розробити правила використання чату Viber, щоб уникнути неприємних моментів у спілкуванні та зосередитись лише на інформаційних питаннях.

У громадах, де ще послуги інтернет провайдерів є обмеженими, можна використовувати так звані “неформальні зустрічі з сільським головою”. Наприклад, один раз на місяць голова ОТГ приїжджає в той чи інший населений пункт для неформального спілкування з мешканцями. Таким чином голова ОТГ завжди в курсі проблем, потреб та можливостей тої чи іншої громади, що допомагає йому приймати правильні управлінські рішення для ефективного функціонування усієї ОТГ з урахуванням особливостей кожного населеного пункту. А у свою чергу громада бачить бажання допомогти та можливість десь бути залученою до життя усієї ОТГ. Таким чином налагоджується довіра та конструктивний міжсекторний діалог

⁶ Інтернет ресурс <http://1991.vc> [Режим доступу] – <http://1991.vc/2017/02/07/otg-problems/>

⁷ Об'єднання громад [Електронний ресурс] // Децентралізація влади. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/region>

між владою та громадою, що є запорукою сталого і гармонійного розвитку ОТГ⁸.

Ключове повідомлення – це найголовніша «велика ідея», яку ваша аудиторія має запам'ятати або втілити як результат вашої промови, інтерв'ю або презентації. Подумайте, що ваша аудиторія знає, і що ви хочете, аби вона зробила в результаті вашої комунікаційної діяльності. Підлаштуйте своє повідомлення до потреб кожної аудиторії, до якої ви звертаєтесь, виходячи з її інтересів, цінностей та звичок. В меседжі важливе не тільки те, що ви говорите, але і те, що ви не говорите, або говорите обережно, аби не бути скомпрометованими чи неправильно інтерпретованими

Меседж – бокс – дуже важливий елемент у комунікаційному інструментарії, який дозволяє успішно **координувати ключові повідомлення**. Правильна підготовка та застосування комплексу ключових повідомлень зроблять комунікацію більш ефективною та допоможе дотримуватися усім представникам ОМС політики «єдиного голосу», швидше підготувати відповідь, коментар для медіа, тези для виступу тощо. Варто звернути увагу, на так зване **дерево тем**: повідомлення можуть бути розгалуженими, звертатися до різних аудиторій, мати кілька підтем, але вони завжди повинні повертатися до основної ідеї.

Останні події у світі демонструють, що лідери ОМС мають бути готовими до управління кризовими комунікаціями. Перед усіма ОТГ постає дуже реальний ризик серйозної шкоди їхній репутації від раптової, непередбачуваної кризи. У цьому швидкозмінному світі, яким керують засоби масової інформації, навіть незначна суперечка може швидко перерости у велику кризу, не говорячи вже про пандемії. Ключовими етапами в управлінні кризовими ситуаціями є **попередження та профілактика, готовність та реагування, відновлення**. Важливо бути готовим комунікувати будь-яку кризу чи проблему. Те, як ви реагуєте на кризу, може сформувати репутацію Вашої ОТГ на довгі роки⁹.

Про це завжди слід пам'ятати:

- місцева влада повинна комунікувати правильно, своєчасно та систематично;
- діяти оперативно, щоб розібратися із ситуацією, яка створила кризу;

---

⁸ П'ять проблем децентралізації [Електронний ресурс] // Децентралізація влади. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/rus/columns>.

⁹ Інтернет ресурс ird.gov.ua [Режим доступу] – [http://ird.gov.ua/sep/sep20181\(129\)/sep20181\(129\)_039_KlyobaS.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20181(129)/sep20181(129)_039_KlyobaS.pdf)

- працівники органу місцевого самоврядування повинні завжди реагувати правдиво і законно.

В процесі планування та реалізації комунікаційної стратегії, необхідно зважати на *нормативно-правові акти*, як регулюють юридичну сферу впровадження запланованих вами змін. Для органів місцевого самоврядування основними законами у даній сфері є: Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про інформацію», Закон України «Про доступ до публічної інформації». На місцевому рівні питання інформаційної політики можна регулювати декількома видами документів, серед яких: Статут ОТГ, Регламент ради, виконавчого комітету, Окремі рішення ради, її виконавчого комітету, рішення міського голови. Також згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого

Можливі вирішення проблем:

- Створення інформаційного ресурсу про діяльність громад, з можливістю зворотного зв'язку – Сайт або портал для обміну інформацією та досвідом між ОТГ;

- Інформування про діяльність ОТГ через загальнодоступні системи: інтерактивні бігборди, тощо¹⁰;

- Сервіс аналізу найбільш перспективних для фінансування напрямків.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день основна увага приділяється підтримці процесів децентралізації та створенню спроможних об'єднаних територіальних громад. Це, безумовно, важливий процес, оскільки без серйозної комунікаційної основи територіальних громад складно забезпечувати ефективний регіональний розвиток. Тому, для розвитку об'єднаних територіальних громад, а також зміцнення комунікаційного становища регіонів слід особливу увагу приділити інвестиційній складовій, що спрямовується на розвиток інфраструктури регіонів.

---

¹⁰ П'ять проблем децентралізації [Електронний ресурс] // Децентралізація влади. – Режим доступу : <https://www.pravda.com.ua/rus/columns>.

ПРОБЛЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Довбуш Олеся Степанівна

студентка Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Лейба Євген Васильович

кандидат юридичних наук,

викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

депутат Оноківської громади, секретар постійної комісії з питань

землекористування, архітектури та містобудування

м. Ужгород, Україна

Вступ. Сучасний етап побудови демократичної, соціально-правової держави з врахуванням глобальних змін неможливий без реорганізації системи місцевого самоврядування. Пріоритетним напрямком державної політики є забезпечення якісного та ґрунтового розвитку регіонів як важливих складових економіки країни.

Саме в 2014 році постав складний виклик українському самоврядуванню, зумовлений тим, що за роки незалежності так і не вдалося створити дійсно сильне та ефективне місцеве самоврядування, що могло б ефективно вирішувати проблеми місцевого значення, тим самим забезпечити покращення умов життя жителів країни та знати з органів центральної влади функції, які не властиві їм¹.

Реформування місцевого самоврядування ставилось на обговорення не один рік. Це відбувалося на усіх рівнях влади, однак будь-які спроби втілити реформування досі не увінчалися успіхом. Децентралізація та прозорість діяльності органів місцевого самоврядування сьогодні вже вийшла за рамки звичайного бажання покращити публічне управління, а стала гострою необхідністю а передумовою виходу з кризи в Україні. На початку 2015 року було прийнято Стратегію сталого розвитку «Україна–2020», одним з пунктів якої є децентралізація та реформа державного управління².

---

¹ Сучасний стан та проблеми місцевого самоврядування в Україні. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2017/%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81/> (дата звернення: 14.01.2022).

² Огляд реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/35.pdf (дата звернення: 14.01.2022).

В реально-діючій та чіткій системі місцевого самоврядування зосереджений вагомий потенціал, що за умови адміністративного реформування здатний створити самоврядні інститути суспільства України на противагу існуючому державному управлінні. Продумана до дрібниць адміністративна політика держави має стати фундаментом для формування правової держави та громадянського суспільства в Україні.

Актуальність. Місцеве самоврядування – одна з основних засад демократії та конституційного ладу України. Загострилось питання реформування місцевого самоврядування кілька років тому. Сучасний етап побудови демократичної, соціально-правової держави з врахуванням глобальних змін неможливий без реорганізації системи місцевого самоврядування. Пріоритетним напрямком державної політики є забезпечення якісного та ґрунтового розвитку регіонів як важливих складових економіки країни. Процес реформування є одним з найважливіших чинників розвитку системи української державності³.

Мета. Визначити сучасний стан місцевого самоврядування України, проблеми та шляхи вирішення.

Об'єктом є правове регулювання місцевого самоврядування.

Предметом є сучасний стан місцевого самоврядування, проблеми, та шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. За всі роки становлення українського місцевого самоврядування науковці та практики називають його дві основні проблеми: нечіткість формування повноважень та відсутність достатнього фінансування.

Значним поштовхом для демократизації суспільства стало закріплення статусу місцевого самоврядування на конституційному рівні, а саме стаття 7 Конституції визначає, що в Україні місцеве самоврядування визнається та гарантується. Самоврядуванню присвячений також і XI розділ КУ. На основі конституційних норм був прийнятий ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», і цю сферу законодавства суттєво наблизила до європейських стандартів ратифікація Європейської хартії⁴.

Проведення структурних реформ дасть змогу досягти стійкого економічного ефекту за умови гармонізації пріоритетів і етапів зазначених реформ із реформою місцевого самоврядування та

---

³ Актуальні проблеми реформування органів місцевого самоврядування. URL: <https://buklib.net/books/35891/> (дата звернення: 14.01.2022).

⁴ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.01.2022).

територіальної організації влади⁵. До головних проблем адміністративно-територіального устрою країни, що зумовлюють необхідність реформування місцевого самоврядування, належать:

- занадто велика кількість адміністративно-територіальних одиниць як базового, так і районного рівнів. Від цього ефективність управління територіями відчутно знижується. Більшість міст, сіл та селищ не мають достатньо ґрунтового економічного потенціалу задля свого розвитку. А це не відповідає європейським тенденціям, відповідно до яких адміністративні територіальні утворення мають мати достатній інституційний, кадровий та фінансово-економічний потенціал задля забезпечення соціально-економічного розвитку та достатнього рівня надання населенню суспільних послуг⁶;

- часто статус адміністративно-територіальних одиниць не відповідає їхньому ресурсному, кадровому та організаційному потенціалу. Більшість сільських громад є дотаційними, а публічні послуги або відсутні взагалі або надаються на низькому рівні. Дотаційність 5,4 тис. бюджетів місцевого самоврядування становить понад 70%, а 483 територіальні громади на 90% утримуються за рахунок коштів державного бюджету. І лише 5% сільських громад можна вважати самодостатніми, тобто такими, що здатні забезпечувати поступовий соціально-економічний розвиток власної громади⁷;

- ієрархічно невпорядкована та складна структура адміністративно-територіального устрою. Це наявні в складі адміністративно-територіальних одиниць інші одиниць цього ж рівня, розривність територій, наявність 5 анклавів та ексклавів; віддаленість та нерівномірна доступність до адміністративного центру певних адміністративно

- територіальної одиниці;

- законодавчо неврегульований правовий статус адміністративно-територіальних одиниць: відсутня єдина система та порядок віднесення населених пунктів до категорій міст сіл та селищ; відсутні чіткі критерії для утворення районів та районів у містах, а такі адміністративно-територіальні одиниці як сільрада, селище міського типу, селищна та міська рада є пережитком минулого;

---

⁵ Огляд реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/35.pdf (дата звернення: 14.01.2022).

⁶ Актуальні проблеми реформування органів місцевого самоврядування. URL: <https://buklib.net/books/35891/> (дата звернення: 14.01.2022).

⁷ Огляд реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/35.pdf (дата звернення: 14.01.2022).

– у багатьох випадках відсутні чітко визначені межі адміністративно-територіальних одиниць або встановлення частини меж без врахування місцевих географічних та інших факторів, відсутність картографічних матеріалів;

Держава повинна відмовитись від тотального контролю над суспільством. Вона може втручатися у приватну ініціативу та сферу приватного життя лише у випадку реальної необхідності забезпечення інтересів суспільства. Але і ця необхідність має регулюватися. Щоб досягнути цю мету, потрібно підвищити рівень прозорості діяльності та публічності органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, та відповідальності посадових осіб цих органів⁸.

Україна розпочала реформу з періоду «добровільного об'єднання громад». За законом «Про добровільне об'єднання громад» суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст. Це здійснюється з дотриманням таких умов: нерозривність території двох громад, у складі об'єднаної територіальної громади не повинно бути іншої територіальної громади з власним представницьким органом, об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах однієї області, якість та доступність публічних послуг повинна залишатись такою ж як і до об'єднання. В Україні утворено близько 12 тисяч територіальних громад, у більш як 6 тисяч громад чисельність жителів становить менш як 3 тисячі осіб, з них 4809 громадах – менш як 1 тисяча осіб, а у 1129 громадах – менш як 500 осіб, у більшості з них не утворено виконавчі органи відповідних сільських рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо⁹.

Не менш проблематичною залишається фінансова складова діяльності органів місцевого самоврядування. На сьогодні в Україні законодавчо не закріпленими залишається можливості органів місцевого самоврядування залучати додаткові кошти на розв'язання проблем місцевого характеру, що зрештою робить місцеве

---

⁸ Сучасний стан та проблеми місцевого самоврядування в Україні. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2017/%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81/> (дата звернення: 14.01.2022).

⁹ Сучасний стан та проблеми місцевого самоврядування в Україні. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2017/%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81/> (дата звернення: 14.01.2022).

самоуправління залежним від державних дотацій й, відповідно, зводить нанівещь увесь їх незалежний характер¹⁰.

Економічне становище, що побудоване на цьому ж законодавстві, а саме про джерела фінансування, витрати та ступінь їх розмірності¹¹. Бюджетний кодекс України та ключовий закон про місцеве самоврядування вказує, що основними надходженнями до місцевих бюджетів є податки, трансферти та доходи з власних джерел. А надходження ці формуються наступним чином: відповідно до статті 60 ч. 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження¹².

Самоврядування зазвичай має недостатність фінансування цієї сфери, що незворотно веде до застою та погіршення освіти, культури та охорони здоров'я не тільки на регіональному рівні, але і на державному загалом.

Право делегування для органів місцевого самоврядування закріплене на законодавчому рівні, а саме стаття 44 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»¹³.

Конституційні положення про гарантування в Україні місцевого самоврядування підкреслюють, що питання та проблеми територіальної громади повинні вирішувати виключно самою громадою чи органами місцевого самоврядування, але аж ніяк не державною владою.

---

¹⁰ Сучасний стан та проблеми місцевого самоврядування в Україні. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2017/%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-%D1%82%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%81/> (дата звернення: 14.01.2022).

¹¹ Актуальні проблеми реформування органів місцевого самоврядування. URL: <https://buklib.net/books/35891/> (дата звернення: 14.01.2022).

¹² Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.01.2022).

¹³ Там само.

Виключенням можна вважати проблеми місцевого рівня, що вийшли на державний рівень¹⁴.

Отож, до проблемних питань місцевого самоврядування, що потребують нагального вирішення варто віднести такі:

- визначення територіальної основи для повноцінної діяльності органів місцевого самоврядування, що здатні забезпечити належну якість та доступність публічних послуг, що за Законом надаються органами самоврядування, і, звичайно, необхідної ресурсної бази для цього;

- забезпечення гідних матеріальних, організаційних та фінансових умов для здійснення місцевим самоврядуванням власних та делегованих повноважень;

- чітке розмежування повноважень органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади за принципом субсидіарності на різних рівнях адміністративно-територіального устрою;

- запровадити механізм державного контролю щодо дотримання у діяльності органів місцевого самоврядування засад Конституції та законів України¹⁵.

Таким чином, першочерговими завданнями для оптимізації та вдосконалення інституту місцевого самоврядування в Україні мають стати:

1. Остаточне визначення національної моделі місцевого самоврядування, зокрема, сюди можна віднести:

- а) створення механізму формування економічно та соціально ефективних територіальних громад на базі добровільного об'єднання сільських або міських поселень (шляхом стимулювання цього об'єднання, врахування думки та потреб населення в рамках різних моделей об'єднання);

- б) оперативне вирішення питання про межі територіальних громад в рамках запровадження принципу повсюдності місцевого самоврядування;

- в) оптимізація схем організації місцевого самоврядування (для окремих типів територіальних громад, зокрема, для великих міських агломерацій та малозаселених територій);

- г) закріплення в національному законодавстві за кожним із рівнів місцевого самоврядування вичерпного переліку власних і наданих державних повноважень.

---

¹⁴ Актуальні проблеми реформування органів місцевого самоврядування. URL: <https://buklib.net/books/35891/> (дата звернення: 14.01.2022).

¹⁵ Там само\

2. Завершення процесу формування економічної бази місцевого самоврядування:

а) закріплення за кожним рівнем самоврядування власних джерел доходів (насамперед – податкових джерел);

б) використання механізмів договірного виконання делегованих повноважень¹⁶.

Висновки. Місцеве самоврядування для України – це шлях до еволюції свідомості українців, коли громада має зрозуміти, що власний добробут та благоустрій малої Батьківщини лежить на її плечах. На жаль, самоврядування в Україні сьогодні знаходиться у стані початкового розвитку. Необхідна загальна мобілізація та публічна підтримка реформи децентралізації не тільки з боку усіх політичних сил, а також пересічних громадян України.

---

¹⁶ Огляд реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/35.pdf (дата звернення: 14.01.2022).

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ІЗ ЗАГОНАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ САМООБОРОНИ

Лемачок Дарина Іванівна

студентка Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Лейба Євген Васильович

кандидат юридичних наук,

депутат Оноківської громади, секретар постійної комісії з питань

землекористування, архітектури та містобудування,

викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

У сучасних умовах подальшого вдосконалення діяльності публічної влади в Україні постала надзвичайно складна проблема реформування місцевого управління, вдосконалення форм, механізмів та методів його здійснення.

На мою думку, розвиток інституту місцевого самоврядування є важливим кроком до демократизації суспільного життя та започаткування нової системи відносин між органами місцевого самоврядування та членами територіальної громади. Важливість цього процесу обумовлена й тим, що саме місцеве самоврядування є важливою складовою механізму реалізації прав людини на місцевому рівні.

Метою є визначення особливостей взаємодії територіальної оборони та органів місцевого самоврядування як важливого аспекту розвитку виконавчої гілки влади в Україні

Передусім пригадаємо основи територіальної оборони і органів місцевого самоврядування

Територіальна оборона – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій¹.

Доброволець Сил територіальної оборони Збройних Сил України – громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, який перебуває в Україні на законних підставах впродовж останніх п'яти років та на добровільній основі зарахований до проходження служби у складі добровольчого формування Сил територіальної оборони

---

¹ Положення про добровольчі формування територіальних громад, затверджене Кабінетом Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1449.

Збройних Сил України. Членом добровольчого формування може бути громадянин України віком від 18 років, який проживає на території громади, де діє добровольче формування, пройшов медичний, професійний та психологічний відбір (перевірку) і уклав контракт добровольця територіальної оборони.

Тепер можемо перейти до місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування – «виборні та інші органи територіальних громад, наділені повноваженнями вирішувати питання місцевого значення».

Формами місцевого самоврядування також є збори громадян, референдуми або будь-які інші форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом.

На жаль на даний час ця стаття є досить актуальною дивлячись на те що переживає наша Україна².

Тому в наступних декількох реченнях зможу вам коротко і доступно розказати.

Міністерство оборони України заявило, що органи місцевого самоврядування мають діяти у межах своєї компетенції в питанні організації територіальної оборони і не допускати неузгоджених кроків і заяв, які йдуть всупереч положенням закону «Про основи національного спротиву», «можуть ввести громадян в оману і зашкодити інтересам оборони держави».

«Звертаюся до всіх керівників органів місцевого самоврядування й інших обраних осіб. Я закликаю вас утриматися від дій і висловлювань, які політизують справу організації територіальної оборони.

Мова йде про найважливіше – захист нашої країни.

Тут не місце піару і пересмикуванням. Ми усі спільно маємо працювати заради інтересів України, кожен – у межах своїх повноважень... Є чітка вертикаль Сил територіальної оборони. Її формують військові. Очільники громад не очолюють формування Сил територіальної оборони і мають діяти у межах своїх компетенцій»³, – цитує пресслужба Міноборони очільника відомства Олексія Резнікова.

«Важливо, щоб кожен розумів, де його компетенція починається і де завершується. В питаннях оборони не може бути ніякої двозначності.

Тож, перше і єдине, що всі мають запам'ятати – створення Сил територіальної оборони як окремого потужного компонента всеохопної оборони у складі Збройних сил України – це виключна компетенція військових, їхня функція.

---

² Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави / За ред. Ю. М. Тодики, В. А. Шумілкина. Х.: Одиссей, 2004. 392 с

³ URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-teroborona-mou/31628580.html>.

Армія формує структуру Сил ТрО, готує відповідні плани, ставить завдання, призначає командирів, надає зброю. А міські й сільські голови, загалом місцеве самоврядування робить свій внесок у забезпечення належної матеріальної бази. Мають бути приміщення, електрика, вода, тепло, чисті вулиці, вирішені інші супутні питання», – заявив Резніков⁴.

Дивлячись на всю цю ситуацію та аналізуючи її, можу навести приклад з свого села (Хустська ОТГ), наші сільські голови багато в чому допомагають територіальній обороні вони допомогли організувати матеріальні певні потреби, вкласти все потрібне для постів при в'їзді в села та міста. Наприклад, воду, гарячу їжу, каву чай, якщо є навіть потреба для обігріву вони допомагають.

Також нашим біженцям з гарячих точок які приїхали шукати прихисток у нашому селі, так як моя мама працює в органі місцевого самоврядування, я неодноразово з старостами та простими робітниками допомагала біженця, багато для кого організували будинки в яких ніхто не живе, організували одяг, їжу, речі для особистої гігієни, в кого були діти допомогли влаштувати в школу для дистанційного навчання.

Так само можна сказати про депутатів певних громад, до прикладу можемо навести нашого куратора, викладача Євген Васильович Лейба який організував курси «Право» ПГФК і нам вдалося зібрати кошти для машини для 128 Гірсько-штурмової бригади і запакувати в неї гуманітарну допомогу.

На висновок скажу його слова над якими я задумалася: «Кожного вечора як Ви будете йти відпочивати, задайте собі питання що ви зробили для ЗСУ?»

Тому кожному з нас потрібно матеріально та морально підтримувати наших Захисників та Захисниць.

---

⁴ URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-teroborona-mou/31628580.html>.

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОВЖИВАННЯ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Лукач Ангеліна Віталіївна

студентка Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Лейба Євген Васильович

кандидат юридичних наук,

депутат Оноківської громади, секретар постійної комісії з питань

землекористування, архітектури та містобудування,

викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

Актуальність теми. На сьогоднішній день проблема корупції у органах місцевого самоврядування являється значною проблемою, яку потрібно практично вирішити за допомогою законодавчо закріплених положень, адже у подальшому може постати питання існування держави як такої. Протидія корупції постає одним з найголовніших завдань державного апарату. Корупція у свою чергу буває двох видів – економічною та політичною. Наслідками першої є щорічні втрати та зниження значимості ринкових відносин в загальному. Політична корупція зумовлює нестабільність внутрішньої ситуації у країні, навіть до певного виду анархії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які внесли значний розвиток у вивчення проблеми слід виділити К.М. Колеснікова, А.М. Боровик, О.М. Стрільців, В.В. Корольчук, В.І. Шахун та інші.

Мета статті полягає у комплексному аналізі та визначенні основних правових аспектів корупційних правопорушень у органах місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Корупційне правопорушення – діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»¹. Суб'єктами корупційного правопорушення у сфері діяльності органів місцевого самоврядування можуть бути:

1) депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад;

---

¹ Корупційне правопорушення – ЗУ «Про запобігання корупції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

- 2) посадові особи місцевого самоврядування;
- 3) посадові особи юридичних осіб публічного права, які одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету.

Корупційні злочини органів місцевого самоврядування можуть бути як адміністративними правопорушеннями, так і злочинами в залежності від ступеня їх суспільної небезпечності на охоронювані суспільні відносини. Корупційні діяння вважаються закінченими з моменту незаконного або протиправного одержання особою матеріальних благ, порушення спеціальних обмежень з моменту вчинення зазначених у диспозиції статті дій або бездіяльності і відповідальності за них настає незалежно від одержання особою матеріальних та нематеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Суб'єктивна сторона у формі прямого умислу. Найпоширенішими адміністративними правопорушеннями у сфері корупції є наступні:

1. Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності(стаття 172-4 КУпАП).

Під виконанням роботи за сумісництвом слід розуміти виконання працівником, крім основної, ще й іншої оплачуваної роботи незалежно від укладення трудового договору. На умовах сумісництва працівники можуть працювати на тому ж або іншому підприємстві, в установі, організації або у громадянина у вільний від основної роботи час. Відповідно до ст.19 Закону «Про оплату праці» умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств визначаються Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до положень Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» не визначається сумісництвом наукова, викладацька, творча діяльність, а також медична та суддівська практика, інструкторська практика із спорту.

Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», за винятком депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, присяжних, помічників-консультантів народних депутатів України, працівників секретаріатів Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України та заступника Голови Верховної Ради України, працівників секретаріатів депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України.

2. Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків(стаття 172-5 КУпАП).

Згідно зі ст. 718 ЦК України дарунок – це рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, нерухомі речі та майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути в майбутньому².

Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»³.

3. Порушення вимог фінансового контролю(стаття 172-6 КУпАП).

Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Відповідальність за цією статтею за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

4. Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів(стаття 172-7 КУпАП)⁴.

Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції». Реальний конфлікт – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання вказаних повноважень. Простими словами під конфліктом інтересів слід розуміти розбіжність особистих та службових інтересів.

5. Невжиття заходів щодо протидії корупції(стаття 172-9 КУпАП).

Суб'єктом може бути тільки посадові особам місцевого самоврядування і посадовими особами юридичних осіб публічного права.

До найпоширенішими корупційними злочинами є:

1. Зловживання владою або службовим становищем (стаття 364 ККУ) з корисливих мотивів.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони службового зловживання є корисливі мотиви, інші особисті інтереси, інтереси третіх осіб. Корисливий мотив – це прагнення особи шляхом зловживання

---

² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

³ ЗУ «Про запобігання корупції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

⁴ КУпАП від 01.06.1985. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

своїм службовим становищем одержати матеріальні блага для себе чи інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат, досягти іншої матеріальної вигоди.

2. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (стаття 365 ККУ).

Суб'єктивна сторона перевищення влади характеризується умисною або змішаною формою вини. Перевищення влади за ч. 1 ст. 365 КК належить до злочинів із матеріальним складом і визнається закінченим при заподіянні наслідків у вигляді істотної шкоди правам, свободам та інтересам фізичних чи юридичних осіб або державним чи громадським інтересам.

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (стаття 368 ККУ).

Прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди – це згода (погодження, виявлення готовності) службовою особою на надання їй неправомірної вигоди. Одержання неправомірної вигоди – це будь-який спосіб її прийняття службовою особою особисто або через представника. Хабарем(неправомірною вигодою) у значному розмірі вважається такий, що у п'ять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – такий, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі – такий, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Незаконне збагачення (стаття 368-2 ККУ)⁵.

Неправомірна вигода – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Родовим об'єктом корупційних правопорушень є суспільні відносини, які забезпечують авторитет та порядок здійснення державної служби, цілі й завдання установ та організацій публічного та приватного сектора. Суб'єктами всіх корупційних злочинів органів місцевого самоврядування є спеціальні суб'єкти, тобто службові особи, які надають публічні послуги, хоча також суб'єктами зазначених злочинів можуть бути працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, та загальні суб'єкти. Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого умислу, однак у статті 364 ККУ до наслідків може бути як умисел, так і необережність.

---

⁵ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Висновки. Розглянувши дану тему ми дійшли до висновку, що корупційні правопорушення у органах місцевого самоврядування є урегульовані на законодавчому рівні, однак основне значення для правової науки має практична реалізація відповідних положень. Корупційні правопорушення можуть бути адміністративними та кримінальними правопорушеннями, відмежування між якими відбувається за ознакою суспільної небезпечності, що не характерна для першого виду правопорушень. У корупційних адміністративних правопорушеннях є шкода охоронюваним законом суспільним інтересам, однак загроза у вигляді небезпеки відсутня.

ЗАБОРОНА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Лук'янов Дмитро Васильович

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент

Національної академії правових наук України,

завідувач кафедри міжнародного приватного права

та порівняльного правознавства

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

В умовах нападу Російської Федерації на Україну та проголошення воєнного стану набуло особливої актуальності питання можливої заборони політичних партій, діяльність яких несе загрозу національній безпеці нашої держави.

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року було призупинено на період дії воєнного стану будь-яку діяльність в Україні політичних партій «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ», «ПАРТІЯ ШАРІЯ», «ДЕРЖАВА», «ЛІВА ОПОЗИЦІЯ», «ПРОГРЕСИВНА СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», «СОЮЗ ЛІВИХ СИЛ», «СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», «СОЦІАЛІСТИ», «ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК», «НАШІ» та «БЛОК ВОЛОДИМИРА САЛЬДО». Міністерству юстиції України доручено невідкладно вжити в установленому порядку вичерпних заходів щодо заборони діяльності цих політичних партій. Ці заходи запроваджено з метою забезпечення національної безпеки та громадського порядку в період дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Одночасно народні депутати України виступили з ініціативою щодо необхідності вдосконалення процедури заборони політичних партій в Україні (проект закону № 7172-1). Ця ситуація показує актуальність дослідження питання правового регулювання застосування юридичних санкцій щодо політичних партій, зокрема їх заборони та особливостей цього процесу в умовах воєнного стану.

Стаття 64 Конституції України передбачає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Часина друга встановлює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Конституція України зокрема передбачає можливість обмеження права на об'єднання у політичні партії воєнного або надзвичайного стану. Таким чином рішення РНБО та відповідний Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» ґрунтуються на відповідних положеннях Конституції України.

Водночас у умовах воєнного стану зберігається загальний порядок заборони політичних партій. Підстави заборони політичних партій встановлено у статті 37 Конституції України: «Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань». Цей перелік є вичерпним. Закони не можуть запроваджувати додаткові підстави заборони політичних партій. Проте законами можуть запроваджуватися певні зобов'язання та заборони для політичних партій, що можуть викликати інші санкції – штрафи, попередження, тимчасові обмеження діяльності тощо.

Закон України «Про політичні партії в Україні» спочатку дублював підстави заборони у 5 статті. Законом від 09.04.2015 частину першу статті 5 доповнено пунктом 9, який закріплює додаткову підставу заборони: «пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки». Проект 7172-1 пропонує доповнити частину 1 статті 5 новими пунктами 10 та 11 та закріпити нові підстави заборони: «10) виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, у тому числі

шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України;

11) глорифікація, виправдання дій і бездіяльності осіб, які здійснювали або здійснюють збройну агресію проти України, представників збройних формувань Російської Федерації, інших незаконних збройних формувань, банд, груп найманців, створених та/або підпорядкованих, та/або керованих та/або фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи та інші структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, у тому числі шляхом їх визначення як «повстанці», «ополченці», «ввічливі люди»».

Запровадження нових пунктів 10 та 11 до ст. 5 Закону не можна розглядати як нові підстави заборони політичних партій, які є аналогічними п.п. 1-8 ст. 5, які відтворюють положення ст. 37 Конституція України. Запропоновані норми фактично є окремими формами інших конституційних обмежень, вже вказаних у ст. 37 Конституції. Так, виправдовування збройної агресії проти України безумовно є формою пропаганди війни та спрямоване на порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади.

Саме такий підхід відповідає Конституції України та міжнародним стандартам й зобов'язанням України, дотримання яких є особливо важливим в умовах набуття статусу держави – кандидата на членство у Європейському Союзі.

Проект передбачає також зміну підсудності даної категорії справ на час воєнного стану: «В умовах воєнного стану адміністративні справи про заборону політичної партії відповідно до статті 289-3 цього Кодексу як суду першої інстанції підсудні апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Львів». Такий підхід є виправданим з точки зору забезпечення реальності та ефективності розгляду даної категорії справ. Проте низка змін до процесуальних норм також викликає ряд зауважень.

THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL CATEGORY OF «DECENT LIVING CONDITIONS» AS A HUMAN RIGHT AND AN INTEGRAL CHARACTERISTIC OF A LEGAL STATE

Onyshchuk Ihor Ihorovych

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Academician of the International Informatization Academy,
The Constitutional Court of Ukraine, Scientific Consultant to a Judge
Kyiv, Ukraine*

At this stage, among scholars and practitioners there is no unambiguity in the understanding of the category of „decent living conditions“, there is no legal definition of this concept. The very concept of „decent standard of living“ is very illusory, relative and differentiated in different countries. Depending on the extent to which the rules of law established by the state correspond to natural human rights and freedoms, a measure of democracy and justice is determined. For the purpose of constitutional reform in Ukraine, it is expedient to apply innovative approaches to filling the construction of the „right to decent living conditions” with concrete content.

Human rights, in particular the right to decent living conditions, are constitutional protection and a natural dimension of constitutional development. In addition, this is fully consistent with the provisions of Article 29 of the Universal Declaration of Human Rights. It is worth nothing that its first part states: „Everyone has responsibilities to a society in which the full and free development of his personality is possible“. Therefore, part 2 of this article states that the enjoyment of the rights and freedoms must be consistent with the rights and freedoms of other members of society. This, in turn, establishes a link between the rights and the observance of certain responsibilities.

The understanding of human well-being follows from the philosophical tradition of Eudaemonia, in contrast to hedonism. Eudaemonia refers to the process of good living, prosperity, the ability to fully participate in society. It is necessarily a social process that takes place over time, so long-term sustainability is especially important for well-being. Another significant characteristic of the so-called „good life“ is that there is a clear distinction between needs and their satisfaction, between basic capabilities and specific functions¹.

---

¹ Cruz, I., Stahel, A. & Max-Neef, M. (2009). Towards a systemic development approach: Building on the Human-Scale Development paradigm. *Ecol Econ* 68, 2021-2030, DOI: 10.1016/j.ecolecon.2009.02.004

There are now more than seven billion people on Earth. Mankind strives for happiness, health and prosperity. The UN predicts that by 2050 the world's population will grow to 9.8 billion people. Our planet has „boundaries”, and their intersection endangers human life. The amount of resource consumption and its relationship to quality of life are extremely essential issues. In a unique research published in *Nature Sustainability*, Dr. Daniel O'Neill and colleagues at the University of Leeds to address these issues by establishing the relationship between social performance and environmental pressures. Social indicators include basic needs such as food, electricity and sanitation, as well as more complex aspects of well-being such as life satisfaction. For each of the social indicators, have identified a domestic threshold that depicts a „good life”².

The definition of „food security“ includes food safety, which is recognized as a key link between food and health. The food security has been outlined in terms of „safe“ and „nutritious“. The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) emphasizes the food safety an important component of food security. The provisions cited above defined food security in the world in 1996 at the Food Summit. Food security is closely linked to water, sanitation and hygiene. Lack of access to safe drinking water, sanitation and hygiene can lead to infectious diseases such as diarrhea and other intestinal diseases, which can significantly impair the person's ability to absorb essential nutrients³.

The rule of law and human rights are inextricably linked. The rule of law is a mechanism for the implementation of human rights that contributes to the implementation of the principle of human rights. This inseparable link was fully recognized by Member States since the adoption of the UN Universal Declaration of Human Rights in 1948, which has proclaimed that „everyone has the right to such a standard of living, including food, clothing, shelter, medical care and the necessary social services, services necessary to maintain the health and well-being of herself and her family, and the right to unemployment, sickness, invalidity, widowhood, old age or other loss of livelihood due to circumstances beyond her control“ (Art. 25)⁴. The provisions are rightly interpreted as the right to a decent standard of living.

---

² O'Neill, D.W., Fanning, A.L., Lamb, W.F., & Steinberger, J.K. (2018). A good life for all within planetary boundaries. *Nature Sustainability* 1, 5-6. URL: https://eprints.whiterose.ac.uk/127264/1/GoodLifeWithinPB_AuthorAcceptedVersion.pdf; doi: 10.1038/s41893-018-0021-4

³ Ayala, A. & Meier B. (2017). A human rights approach to the health implications of food and nutrition insecurity. *Public Health Reviews*, 38 (10), 2-3. DOI: 10.1186/ s40985-017-0056-5

⁴ United Nations General Assembly (1948). Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed in Resolution 217 A (III) of December 10, 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Article 28 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities deals with a standard of living. States Parties recognize the right of persons with disabilities to an adequate standard of living, not only for themselves, but also for their families. The Convention discloses the concept of a decent standard of living, which includes adequate food, clothing and housing, as well as the continuous improvement of living conditions. Contracting states are committed to take appropriate measures to ensure and promote the implementation of this right without any discrimination on grounds of disability.

According to the World Bank findings („World Disability Report“), there is a general perception that people with disabilities tend to be the poorest in their respective social contexts. The approach used to assess the level of poverty faced by people with disabilities cannot consist of a numerical assessment alone. It must take into account the distribution of resources, the level of inequality, and the level of social isolation. Only then can a balanced conclusion be drawn about the position of people with disabilities in relation to other members of the same society. It should also be noted that poverty in itself creates an additional exception. Thus, poverty and disability are not only interrelated but also cyclical, and it is this cycle that needs to be taken into account when implementing poverty reduction schemes for people with disabilities⁵.

The European Social Charter also uses the concept of a decent standard of living. In the context of the right to a fair remuneration (paragraph 1 of Article 4) the Committee on Social Rights, which analyzes and collects data on the implementation of the Charter by states, noted that the very concept of „decent standard of living“ is very illusory, relative and differentiated in different states. In the fifth supervisory cycle, the Committee set a „limit of dignity“. The Committee has determined that the minimum allowable earnings should be 68% of the average earnings in a given country. If the amount of earnings falls below this percentage, the Committee takes into account the availability of social, family and educational benefits, as well as tax benefits for those who receive low wages in the country⁶.

According to technical and legal rules, the undefined notion of „decent living conditions“ should be determinate by using the well-known and established in world practice terms „standard of living“, „quality of life“. Quite often the legislator makes mistakes when trying to define certain terms, which are special legal constructions, and not well-known and widely used. The most notable common mistake is to define the unknown through the

---

⁵ Basson, Y. (2017). State obligations in international law related to the right to an adequate standard of living for persons with disabilities. *Law, Democracy and Development*, 21. DOI:10.4314/idd.v21i1.4

⁶ Council of Europe (1996). *European Social Charter*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

unknown. Thus, the concepts of „standard of living“, „quality of life“ are part of the scope of the concept of „decent living conditions“, but do not exhaust it. „Standard of living“ and „quality of life“ are concepts that partially intersect, the volume of one is partially included in the volume of another and vice versa. In addition, the provisions of paragraph 4 of the preamble of the Constitution of Ukraine are systematically related to the norms that enshrine personal, political, socio-economic and cultural rights⁷.

The most common ratings and indices of quality and living standards used in Ukraine and abroad are: Human Development Index (HDI); English Human Development Index (HDI); the Quality-of-Life Index, developed by the Economist Intelligence Unit; the prosperity index of the world according to the prosperity rating of the Legatum Institute (The Legatum Prosperity Index); Satisfaction with Life Index (SWL); The Happiness Index (HPI).

It seems that the system of criteria for a decent life should include two groups: 1) criteria that characterize the level of fulfillment by the state of the obligation to provide decent living conditions for its citizens; 2) criteria that characterize the level of human performance of duties to live with dignity (lead a decent life).

Since the first group of criteria for a decent life is determined by the obligations of the state to man, its essential attributes are such categories as a decent or sufficient standard of living and quality of life. Accordingly, this group of criteria, in turn, is divided into two subgroups: 1) contains the criteria of a decent (sufficient) standard of living, which means an indicator that characterizes the quantity and quality of goods and services consumed by man, the degree of satisfaction of basic living needs; 2) contains criteria that characterize the quality of life, which means an integrated indicator designed to characterize the social well-being of the individual, satisfaction with civil liberties, human rights, security of life, level of protection, realization of human potential, intelligence, creativity, etc.⁸.

The true meaning of the concept of „decent living conditions“, which comes from the existing in the public and individual consciousness of human dignity, social justice, freedom and equality should be understood as guaranteed and protected by the state natural and inalienable human right to own and enjoy sufficient tangible and intangible benefits. These are necessary to ensure the possibility of comprehensive implementation of its biological, social and spiritual needs.

---

⁷ Verkhovna Rada of Ukraine (1996). The Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996, 30. Art. 141. (in Ukr.)

⁸ Barsukova, V. N. (2016). The concept and criteria for a decent life. Bulletin of the Saratov State Law Academy, 4 (111), 134. (in Russ.).

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА СУДДІВСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Плакса Віра Іванівна

*аспірант кафедри регіональної політики
Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В умовах реалізації конституційно-правової реформи в Україні та судової реформи як її невід'ємної частини за роки незалежності відбувалося поступове реформування судової влади, а також взаємодії між органами різних гілок влади.

Правову основу взаємодії суб'єктів законодавчої ініціативи складають, насамперед, норми Конституції України¹, в якій закріплено суб'єктів права законодавчої ініціативи: Президент України, народні депутати України та Кабінет Міністрів України (ст. 93 Конституції). Для дослідження проблем організаційно-правового забезпечення взаємодії органів законодавчої ініціативи з органами державної влади та суддівського врядування під останніми розуміємо Вищу раду правосуддя (далі – ВРП), яка визначена саме цим терміном у ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»², а також Вищу кваліфікаційну комісію суддів України (далі – ВККСУ) як державний орган суддівського врядування відповідно до ч. 1 ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»³.

У розділі VIII «Правосуддя» Конституції України серед напрямів взаємодії суб'єктів законодавчої ініціативи (зокрема, парламенту і Президента України) з органами державної влади та суддівського врядування слід відзначити питання утворення, реорганізації та ліквідації судів: проект відповідного закону до Верховної Ради України Президент України подає після консультацій з Вищою радою правосуддя (ч. 2 ст. 125 Основного Закону).

---

¹ Конституція України. № 254к/96-ВР (1996). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Про Вищу раду правосуддя. № 1798-VIII (2016). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.

³ Про судоустрій і статус суддів. № 1402-VIII (2016). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Наступний напрям взаємодії (уряду, парламенту і ВРП) закріплений у ст. 130 Конституції, відповідно до якої «у Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя». Кабінет Міністрів України є органом, який розробляє проект закону про Державний бюджет відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 116 Конституції України та ч. 1 ст. 32 Бюджетного кодексу України⁴, парламент його затверджує, а ВРП є головним розпорядником коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення її діяльності. Отже, ВРП бере участь у формуванні законопроекту про Державний бюджет України. Але процедура реалізації цього повноваження не знайшла законодавчого втілення, що, на думку А. Мартиненка, може становити загрозу для «слабких» судів і власне потенційну фінансову залежність судів від Ради⁵.

У сфері фінансового забезпечення діяльності ВРП і відповідно до ч. 7 ст. 27 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» фонд оплати праці працівників секретаріату ВРП формується за рахунок коштів державного бюджету, а також коштів, які надходять до державного бюджету в рамках програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ. Порядок використання таких коштів, які надходять до державного бюджету, затверджується Урядом України за поданням ВРП.

У частині 2 ст. 131 Конституції України закріплено порядок формування ВРП, участь у якому беруть Президент України (призначає двох членів) і Верховна Рада України (обирає двох членів). Порядок обрання та звільнення членів ВРП Верховною Радою України деталізується у положеннях Закону України «Про Регламент Верховної ради України» (ст. 208¹)⁶ та Закону України «Про Вищу раду правосуддя» (ч. ч. 18-20 ст. 9, ст. 17), а Президентом – у ч. 1 ст. 5, ч. ч. 10-14, 16, 17 ст. 9, ст. 16. Слід підкреслити, що Закон України «Про Регламент Верховної ради України» у ст. 208¹ передбачає і порядок звільнення члена ВРП через взаємодію з Верховною Радою України, зокрема, комітетом, до предмета відання якого належать питання правосуддя, що здійснює попередній розгляд подання та інших документів і готує рекомендацію. Рішення про обрання на посаду та звільнення з посади члена ВРП оформлюється відповідною постановою Верховної Ради.

---

⁴ Бюджетний кодекс України. № 2456-VI (2010). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

⁵ Мартиненко, А., & Кравець Р. (2017). Вища Зрада Правосуддя. ЛІГА:ЗАКОН. Retrieved from: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/1/10/154881.htm>.

⁶ Про Регламент Верховної ради України. № 1861-VI (2010). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#top>.

Взаємодія ВРП з Президентом України здійснюється в межах установчої функції Глави держави щодо призначення суддів. Участь ВРП у формуванні суддівського корпусу регламентується, зокрема, розділом II Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Так, ст. ст. 36 і 37 в межах такої участі передбачають взаємодію ВРП з ВККСУ та Головою держави, який призначає суддю на посаду за поданням ВРП. Остання ухвалює рішення щодо внесення такого подання за результатами розгляду рекомендації ВККСУ, до якої обов'язково додається особова справа (досьє) кандидата на посаду судді. У межах установчих повноважень Голова ВРП здійснює направлення Президентові України подання ВРП про призначення судді на посаду (п. 3 ч. 5 ст. 22 Закону).

Наступним актом, що визначає взаємодію між ВРП і ВККС, між ВРП і Президентом України при призначенні кандидата на посаду судді, а також ВККСУ з органами державної влади і місцевого самоврядування (до яких належать і суб'єкти законодавчої ініціативи), є Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Так, згідно з ч. 17 і 18 ст. 79 цього Закону за результатами конкурсного добору ВККСУ надсилає до ВРП відповідно до кількості вакантних посад суддів рекомендації про призначення кандидатів суддями, за якими остання на своєму засіданні розглядає питання про призначення кандидата на посаду судді та у разі ухвалення позитивного рішення вносить подання Президентові України про призначення судді на посаду. Згадка про взаємодію ВРП з Президентом України при призначенні суддів Вищого антикорупційного суду міститься у нормах Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» (ч. 8 ст. 8)⁷.

У сфері інформаційного забезпечення діяльності ВККС ч. 2 ст. 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює: «Вища кваліфікаційна комісія суддів України для здійснення своїх повноважень має право витребувати та одержувати необхідну інформацію від суддів, судів, Державної судової адміністрації України, органів суддівського самоврядування, інших органів та установ у системі правосуддя, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, об'єднань громадян та окремих фізичних осіб. Ненадання такої інформації на вимогу Комісії має наслідком відповідальність, установлену законом». Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 31 «Про Вищу раду правосуддя» ВРП, її органи, член ВРП та дисциплінарний інспектор ВРП для здійснення своїх повноважень

---

⁷ Про Вищий антикорупційний суд. № 2447-VIII (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>.

мають право витребувати та одержувати на їх запит необхідну інформацію та документи, зокрема від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Виходячи зі змісту положень ст. 140 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», ВРП бере участь у законопроектній роботі (зокрема, у справі закону в електронній та паперовій формах міститься повідомлення ВРП про дотримання положень закону, а також у разі надходження їх пропозицій щодо підвищення ефективності дії цього закону. У ст. 168 зазначеного Закону вказано, що під час заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України на пленарне засідання Верховної Ради також запрошується Голова ВРП.

Згідно зі ст. 217 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» члени ВРП, обрані парламентом, складають присягу перед Верховною Радою на її пленарному засіданні. Член ВРП складає присягу невідкладно після його обрання парламентом. Особа, обрана на посаду члена ВРП після її представлення головуєчим на пленарному засіданні Верховної Ради зачитує на трибуні текст присяги.

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 73 Закону «Про Вищу раду правосуддя» ВРП з метою забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя звертається до суб'єктів права законодавчої ініціативи, органів, які уповноважені приймати правові акти, з пропозиціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя. Така участь у нормотворчому процесі сприятиме покращенню інформаційного забезпечення діяльності ВРП та впливатиме на нього. Ця процедура не знайшла законодавчого закріплення, хоча окремі питання надання консультативних висновків щодо законопроектів, забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя врегульовані Регламентом ВРП⁸. Проте нормативно не зазначено форму звернень, строки їх розгляду парламентом, наслідки затягування такого розгляду чи ненадання на них відповіді. На думку Ю. О. Косткіної⁹, слід або детально вписати процедуру звернення ВРП з пропозиціями до суб'єктів законодавчої ініціативи щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, або наділити ВРП правом законодавчої ініціативи щодо відповідної сфери правовідносин. Вважаємо за доцільне удосконалити законодавство шляхом деталізації процедури звернення ВРП до суб'єктів законодавчої ініціативи.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що взаємодія ВРП як органу державної влади та суддівського врядування з такими органами

---

⁸ Про затвердження Регламенту Вищої ради правосуддя. № 52/0/15-17 (2017). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr52_910-17/conv#Text.

⁹ Косткіна, Ю. О. (2016). Взаємодія Вищої ради правосуддя з органами державної влади, органами суддівського самоврядування та іншими суб'єктами права. *Вісник кримінального судочинства*, 4, 139–146.

законодавчої ініціативи як Президент і Верховна Рада України регламентується переважно законодавчими актами і здійснюється, насамперед, у сфері формування суддівського корпусу, непрямой участі у законотворчому процесі, а за Урядом – у сфері фінансування діяльності ВРП. Крім того, взаємодія ВРП і ВККСУ з органами державної влади здійснюється у сфері інформаційного забезпечення. Не зважаючи на поступове покращення взаємодії досліджуваних суб'єктів, законодавство у цій сфері потребує подальшого вдосконалення.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДИСКУРС

Продан Вікторія Іванівна

*асистент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Чинна Конституція України у статті 53 гарантує кожній особі рівне, невідчужуване та непорушне право на освіту¹. Резюмуючи конституційні гарантії, викладемо основні положення, які вбачаються із механізму забезпечення права на освіту:

- закріплення повної загальної середньої освіти як обов'язкової;
- забезпечення доступності та безоплатності дошкільної, повної загальної середньої освіти, професійно-технічної, вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах;
- гарантування та забезпечення розвитку дошкільної, повної загальної середньої освіти, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання;
- механізм забезпечення надання стипендій та пільгових умов навчання учням та студентству;
- передбачена законом можливість безоплатного здобуття освіти на конкурсній основі в державних та комунальних навчальних закладах;
- забезпечення поваги до рідної мови національних меншин, яке передбачається шляхом надання можливості навчатися рідною мовою або вивчати рідну мову у державних та комунальних навчальних закладах чи через культурні товариства.

---

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141;

Аналізуючи наукові доробки у сфері освітніх правомочностей людини а також змістовне наповнення нормативно-правової бази, необхідно підкреслити, що під правом на освіту виступає право людини на здобуття певного рівня знань, формування навичок та умінь, що спрямоване на усебічний розвиток особистості та забезпечення належного рівня функціонування особи в умовах сучасного суспільства.

Принагідно відмітити, що на рівні європейського законодавства освітні права гарантуються наступними документами: Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р., Протоколом № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1952 р., Хартією ЄС Про основні права від 2000 р., Конвенцією про визнання кваліфікацій із вищої освіти в європейському регіоні 1997 р., Декларацією європейських міністрів освіти про започаткування співробітництва із питань професійної освіти та навчання 2002 р., Конвенцією про визначення статуту європейських шкіл 1994 р., Рішенням ЄП та Ради 1720/2006, прийнятого із метою впровадження концепції навчання протягом життя та відповідної програми, Рекомендацією 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 2006 р., Рекомендацією Європейського Парламенту і Ради 2008/С 111/01 «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» від 2008 р., практикою Європейського суду з прав людини та іншими джерелами.

Найбільш повно та комплексно право на освіту гарантується статтею 2 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 20 березня 1952 р. Зокрема, Протоколом забезпечується невідчужуване та непорушне право на освіту для кожного. Також Актом забезпечується механізм гарантування та реалізації релігійних та світоглядних переконань учасників освітнього процесу².

Беручи до уваги принципів положення Протоколу, а також керуючись інформацією, представленою в Довіднику із застосування статті 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини, зміст статті 2 Протоколу можна репрезентувати наступним чином:

– стаття 2 Протоколу містить негативне зобов'язання, котре означає, що держави-учасниці не несуть майже жодного позитивного зобов'язання створювати державну систему освіти чи підтримувати розвиток приватних шкіл, позаяк такі питання віднесені на власний розсуд останніх;

---

² Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р. №994_535. *Офіційний вісник України*. 2006 р. № 32. Ст. 453.

– виключність жодних позитивних зобов'язань не є абсолютною, оскільки, це положення гарантує право як таке, котре має власний зміст і зобов'язання, які з нього випливають. Тому держави не можуть заперечувати право на освіту стосовно освітніх закладів, які вони вирішили заснувати або дозволити;

– право на освіту не є абсолютним з огляду на можливі «внутрішні корегування» на рівні держави (якщо такі корегування переслідують законну мету та є передбачуваними для зацікавленої особи)³.

Зазначимо, що права, які гарантуються статтею 2 Протоколу є тісно пов'язаними із правоможливостями, які гарантуються положеннями статей 8, 9,10 і 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а відтак тлумачення останніх має провадитися у нероздільному зв'язку права кожного, у тому числі батьків та дітей на повагу до приватного і сімейного життя, на свободу думки, совісті і релігії, на вільне отримання та поширення інформації і переконань, на заборону дискримінації тощо⁴.

Безперечно, немало важливу роль в гарантуванні освітніх прав та формуванні освітньої політики ЄС відіграє прецедентна роль Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справі «К'ельдсен, Буск Мадсен і Педерсен проти Данії» (1976 р.) Судом було підкреслено сутність та значення ролі освіти в демократичному суспільстві, звернувши увагу на те, що друге речення ст.2 Протоколу №1 спрямоване, зокрема, на забезпечення можливості плюралізму в освіті⁵.

Як відомо, Суд у своїй діяльності виходить із позитивних зобов'язань держав. Відтак, позиція ЄСПЛ сформована згідно урахування того факту, що парадигма розвитку права на освіту є взаємозалежною із процесами часу, місця, економічних та соціальних умов розвитку суспільства конкретної держави. Все ж, вирішальне значення надається процесам тлумачення та застосування Конвенції у способи, які відповідають мінливості суспільних відносин, з метою сприйняття Конвенції та її гарантій як ««живого інструменту»⁶.

---

³ Довідник із застосування статті 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини. Право на освіту. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2017. 21 с.

⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. №995_004. *Голос України*. 2001. № 3

⁵ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark» on 7 December 1976 (Application № 5095/71; 5920/72; 5926/72). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57509> (дата звернення: 23.02.2021).

⁶ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Marckx v. Belgium» on 13 June 1979 (Application № 6833/74). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534> (дата звернення: 23.02.2021).

Що стосується обмежень права на освіту, то як ми вже зазначали, вони мають переслідувати законну мету та бути передбачуваними для суспільства. В даному випадку знаковим є рішення Суду у справі «Leyla Şahin v. Turkey». У справі, зокрема, оскаржувався циркуляр, укладений ректором Стамбульського університету, який передбачав заборону відвідування лекційних занять, курсів та консультацій студентів з «покритими головами» (тих, які носять хіджаб) та студентів з бородами. ЄСПЛ визнав положення циркуляру грубим порушенням права на освіту⁷.

Також, Суд встановлює для держави пряме зобов'язання нести відповідальність за державні та приватні школи, зокрема захищати учнів від жорстокого поводження в державних та приватних освітніх закладів («O'Keeffe v. Ireland»)⁸.

Фундаментальному праву на освіту відповідає допоміжне право на повагу релігійних та філософських спрямувань. Так, Суд убачав порушення права на освіту у справі «Hasan and Eylem Zengin v. Turkey», згідно обставин якої, оскаржувалася відмова у звільненні учениці державної школи, яка разом із сім'єю була сповідницею алевізму, від передбачених обов'язковим графіком занять із релігії та етики. Суд дійшов висновку, що турецька система освіти недостатньо об'єктивно підходить до забезпечення вимог плюралізму та гарантування поваги до переконання батьків⁹.

Відтак, як бачимо, прецедентна діяльність Суду зводиться до таких основних напрямків:

- ЄСПЛ називає позитивні зобов'язання держав, гарантуючи право на дотримання права на освіту;
- парадигма розвитку права на освіту є взаємозалежною із процесами часу, місця, економічних та соціальних умов розвитку суспільства конкретної держави;
- ЄСПЛ зобов'язує держав тлумачити права на освіту у світлі плюралістичних чинників;
- релігійні переконання є супутніми із основоположним правом на освіту, а відтак, останні мають взаємозабезпечувати та доповнювати одне одного.

---

⁷ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Leyla Şahin v. Turkey» on 19 November 2005 (Application № 44774/98). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70956> (дата звернення: 23.02.2021).

⁸ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «O'keeffe v. Ireland» on 28 January 2014 (Application № 35810/09). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140235> (дата звернення: 23.02.2021).

⁹ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Hasan and Eylem Zengin v. Turkey» on 9 October 2007 (Application № 1448/04). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82580> (дата звернення: 23.02.2021).

Отже, як бачимо, освітня політика ЄС характеризується значною динамічністю та плюралізмом у підходах до правового регулювання освітньої політики. Європейське законодавство досить широко гарантує та репрезентує освітні права, яке забезпечується як широким масивом нормативних документів, так і багатою прецедентною практикою.

МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ. ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ

Савчук Анна Юріївна

студентка Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Лейба Євген Васильович

кандидат юридичних наук,

депутат Оноківської громади, секретар постійної комісії з питань

землекористування, архітектури та містобудування,

викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Вступ. У цій статті планує розглянути поняття за особливості місцевого референдуму, перспективи його введення та реальну необхідність у застосуванні.

Актуальність теми. Однією з найбільш важливих ознак існування та дієвості сучасного зрілого громадянського суспільства та розвиненої правової держави є забезпечення принципу народовладдя та визначення безпосередніх юридичних механізмів його реалізації. Більшість держав світу не лише визнають народний суверенітет джерелом усієї влади у країні, а й визначають основи референдумів невід'ємною формою реалізації повновладдя народу, важливим способом реалізації політичних прав своїх громадян. Разом із тим далеко не всі з таких держав здатні піти у своїй конституційній правотворчій і правозастосовній практиці у сфері прямого народовладдя далі задекларованих конституційних принципів. Непоодинокими були і залишаються випадки, коли референдуми є лише декларативною формою, яка практично не може бути реалізована на практиці.

Метою є комплексний аналіз поняття місцевий референдум, визначення перспектив введень та узагальнення його змісту.

Предметом роботи є дослідження питання та перспектив введення.

Об'єктом роботи є місцевий референдум.

Виклад основної інформації. Доволі часто причиною неоднозначної конституційної практики було елементарне незнання чи то нерозуміння безпосередньої демократії, її сутності, змісту та основних форм механізму роботи, яке і призводить до завідомо негативних наслідків. Відповідно до норм Конституції України влада належить народу, здійснюється, захищається і реалізується за допомогою народу, ці всі складові включають в себе основні елементи демократичного суспільства і демократії і цілому. Але не варто робити висновок, що вони вичерпують повністю зміст і форми цього поняття.

Згідно з Конституцією України народ має право користуватися владою, наприклад, у вигляді вияву референдної ініціативи (ст. 72), застосовувати владу, зокрема, у вигляді обов'язкових референдумів (щодо питань про внесення змін до Конституції України та зміну території України), надавати владу органам державної влади та органам місцевого самоврядування тощо. Основний Закон передбачив і можливість реалізації влади народом як у цілому, на загальнонаціональному рівні, так і в особі його територіальних спільностей – територіальних громад як пріоритетних суб'єктів системи місцевого самоврядування. При цьому йдеться не лише про місцеві вибори, а й про місцеві референдуми, громадські слухання, зібрання та інші форми локальної демократії. Всі ці форми безпосереднього народовладдя покликані забезпечити ефективний вплив народу на управління державними і суспільними справами на всіх рівнях від місцевого до загальнонаціонального¹.

Народовладдя це постійний процес розвитку і відповідно до цього демократія постає у світлі багатоманітності. Конституційне законодавство України поділяє демократію на безпосередню і представницьку. Переважно пріоритет надається першій формі, яка і є реальною рушійною силою народу.

Окрім того, Конституція України визначає не лише місце безпосередньої демократії у системі демократії, тобто в системі політичної влади народу, а й її суть, зміст і форми. Так, за своєю суттю безпосереднє народовладдя відповідно до положень Конституції (статті 5, 36, 69 та ін.) є передусім прямим волевиявленням українського народу, спрямованим на вираження політичної волі громадян щодо найважливіших питань суспільного та державного життя².

Важливо зазначити, що удосконалення всіх форм та видів безпосередньої демократії, які вираження в законодавстві України є одним з основних завдань. Перспективи удосконалення треба розглядати через призму конституційно-правової площини.

---

¹ Місцевий референдум як форма забезпечення реального народовладдя. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-37-44.pdf.

² Там само.

Ймовірність розвитку і удосконалення референдної демократії в Україні обов'язково мають стосуватися нормативно-правових та організаційно-правових механізмів реалізації цієї форми демократії, що повинні виражатися в унормуванні основних інститутів прямого народовладдя та оптимізації конституційної правосуб'єктності учасників виборчого та референдного процесів. Важливе місце посідає інститут місцевого референдуму, тому, що саме з окремих осіб, які об'єднуються в територіальні громади і утворюється громадське суспільство, яке в подальшому є основною складовою формування демократії.

На даний час, Перший заступник голови Верховної Ради Руслан Стефанчук разом із іншими депутатами зареєстрував законопроект «Про місцевий референдум». Також на рахунок цього питання Стефанчук наголошує «З часу втрати у 2012 році чинності Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» в системі національного законодавства України інститут місцевого референдуму представлений фрагментарно, – згадується лише в окремих законодавчих актах, а щодо процедурних аспектів утворився правовий вакуум»³.

З огляду на це, за його словами, і виникла нагальна потреба в комплексному правовому регулюванні питань підготовки і проведення місцевого референдуму.

Місцевий референдум визначається як форма самостійного вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого голосування. Предметом голосування можуть бути питання місцевого значення, зокрема й ті, що пов'язані з організацією діяльності та функціонування територіальної громади, але не можуть вноситися питання, які суперечать Конституції України чи то не стосуються повноважень місцевої влади.

Ініціювати місцевий референдум зможуть: територіальна громада (щонайменше 10% виборців); сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова. Ще важливим є те, що на місцевий референдум можна буде лише одне питання, і на це питання треба дати чітку відповідь «так» або «ні». Інші положення можна знайти у відповідному законопроекті⁴.

Важливим є те, на сьогодні не можна не погодитись із тим, що референдум за народною ініціативою є вищою формою здійснення українським народом або територіальними громадами установчої влади, способом прийняття Конституції України, ухвалення законів та інших актів загальнодержавного і місцевого значення, реалізації громадянами України наданого Основним Законом України права брати участь в управлінні

---

³ Про всеукраїнський та місцевий референдуми – ППС ЛПГА: ЗАКОН. URL: https://lb.ua/news/2021/05/19/485017_radi_zareiestrovano_zakonoproiekt.html.

⁴ Там само.

державними та місцевими справами. Водночас місцевий референдум за народною ініціативою є вищою формою здійснення територіальною громадою (територіальними громадами) місцевого самоврядування, способом реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права самостійного вирішення питань місцевого значення⁵.

Що стосується перспектив введення і шляхів удосконалення, то слід зазначити, що заслуговують на увагу пропозиції оновлення Конституції України, яка передбачає, що розділ Основного Закону, присвячений конституційним основам безпосередньої реалізації народного суверенітету вимагає істотних змін у частині доповнення положеннями щодо місцевих референдумів за народною ініціативою. Відповідний розділ потребує визначення принципів реалізації народного суверенітету та права громадян України на участь у референдумі, предмета референдуму, вичерпного кола суб'єктів призначення та проголошення місцевого референдуму тощо. Право громадян на участь у місцевому референдумі реально закріплені Конституцією України, але воно не набуло належного законодавчого забезпечення.

Основними ідеями, які повинні знайти своє відображення у практичному наповненні цього Закону, є максимальне спрощення процедур ініціювання, підготовки та організації місцевих референдумів; усунення осіб, щодо припинення повноважень яких оголошується референдум, від процесу організації і проведення таких референдумів; чітка регламентація процесу підготовки та проведення місцевого референдуму по строках, деталізація роботи комісій з референдуму (голосування, кворум, рішення); гласність і демократичність усіх процедур; акцентування уваги не просто на встановленні прав і обов'язків, а й на механізмах їх реалізації, введення таких інститутів, як офіційні спостерігачі за проведенням референдуму, деталізація норм щодо агітації у процесі референдуму⁶.

Висновки. На нинішньому етапі розвитку законодавства України вже стала очевидною потреба у його систематизації, приведенні до такого стану, за якого сукупність наявних законів буде мінімально можливою за кількістю, логічно структурованою за галузевим та тематичним принципом, позбавленою повторів, дублювань, відмінностей та суперечностей у регулюванні одних і тих самих питань, зручною для ознайомлення, використання й застосування. З цього

---

⁵ Журавель Я.В. «Особливості виконання органами місцевого самоврядування делегованих повноважень. *Перспективи та проблеми адміністративної реформи в Україні*: тези доповідей Всеукраїнської конференції з адміністративного права, м. Запоріжжя, 1–2 березня 2007 року / За заг. ред. С.М. Тимченка і Т.О. Коломосьц. Запоріжжя: ЗНУ, 2007. С. 40–41.

⁶ Місцевий референдум як форма забезпечення реального народовладдя. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-37-44.pdf.

погляду прийняття двох спеціальних законів про референдуми різних рівнів є кроком у напрямі деконсолідації вітчизняного законодавства про референдуми. Справді, питання підготовки, проведення та встановлення результатів всеукраїнського і місцевого референдумів є однорідними за своєю правовою природою та характером регулювання, а переважна більшість процедур при проведенні двох вищезазначених референдумів є подібними. Виходячи з цього, було б доцільно відповідні питання вирішувати в межах одного законодавчого акта.

Утім, очевидно, що, говорячи про подальші перспективи розвитку місцевих референдумів за народною ініціативою, доцільно продовжити роботу в цьому напрямі та законодавчо врегулювати проведення місцевих референдумів за народною ініціативою. Лише цей шлях забезпечить рух України до реального забезпечення народовладдя. Наразі ці питання є сьогодні актуальними для дослідження. Виникаючі дискусійні питання слід сприймати не як одну з численних розмов про демократію, а як голос загального громадського руху, який повинен забезпечити перетворення конституційних гасел про народовладдя на повсякденну реальність існування як українського народу в цілому, так і кожної окремо взятої територіальної громади⁷.

---

⁷ Місцевий референдум як форма забезпечення реального народовладдя.
URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-37-44.pdf

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВНОВАЖЕНЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Семйон Іванна Василівна

студентка Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Лейба Євген Васильович

кандидат юридичних наук,

депутат Оноківської громади, секретар постійної комісії з питань

землекористування, архітектури та містобудування,

викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

У роботі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається мета і завдання роботи, ступінь дослідження проблеми нормативно-правового забезпечення процесу організації та функціонування органів місцевого самоврядування, характеристика їх повноважень, аргументується теоретичне і практичне значення роботи, розкривається наукова новизна отриманих результатів, формуються загальні висновки.

Актуальність теми дослідження: у сучасних умовах законодавчого закріплення, провідної ролі місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення щодо забезпечення на належному рівні стабільної життєдіяльності територіальних громад, вимоги суспільства до ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та особливо їх посадових осіб постійно зростають, що є закономірним. Саме тому гостро постає проблема раціональної організації системи місцевого самоврядування, створення для суб'єктів муніципально-правових відносин необхідних і достатніх умов для виконання покладених на них суспільством і державою функцій та завдань. Вирішення цієї нагальної проблеми неможливе без ґрунтового *теоретико-правового аналізу правового статусу посадових осіб.*

Об'єкт дослідження: об'єктом є самі повноваження органів місцевого самоврядування.

Предмет дослідження: предметом дослідження є сукупність елементів та зв'язків пов'язаних з статусом посадової особи.

Метою статті є теоретико-правове дослідження правового статусу посадових осіб місцевого самоврядування як теоретичної абстракції, універсальної та збірної щодо всіх посадових осіб категорії, аналіз деяких аспектів співвідношення конституційно-правового статусу громадянина та статусу посадової особи, виділення окремих елементів правового статусу посадових осіб місцевого самоврядування,

для чого використані методи синтезу, формально-логічного, системно-структурного та структурно-функціонального аналізу, порівняльно-правовий метод та метод узагальнення.

Правовий статус – комплексна політико-правова категорія, що відображає характер взаємовідносин особистості і суспільства, громадянина і держави, індивіда і колективу. І теоретично, і практично важливо, щоб людина правильно розуміла своє правове становище, свої права і обов'язки, місце в тій чи іншій державній чи суспільній структурі, у трудовому колективі. Державно-правова практика України, як і інших країн СНД, свідчить про наділення деяких посадових осіб не передбаченими законом повноваженнями, довільне розширення їх функцій, що веде до порушення офіційного статусу особи, є причиною антиправової поведінки. Тому чітке нормативно-правове закріплення правового становища посадових та інших осіб, громадян, іноземців, осіб без громадянства, біженців має суттєве значення для забезпечення законності та правопорядку, прав і свобод людини.¹

У найкоротшому вигляді правовий статус визначається в науці як юридично закріплене становище особи в суспільстві. В основі правового статусу лежить фактичний соціальний статус, тобто реальне становище людини в даній системі суспільних відносин.

Як види правового статусу розрізняють: а) загальний, або конституційний, статус громадянина; б) спеціальний, або родовий, статус певних категорій громадян; в) індивідуальний статус; г) статус фізичних та юридичних осіб; д) статус іноземців, осіб без громадянства або з подвійним громадянством, біженців; е) статус громадян, що перебувають за кордоном; є) галузеві статуси: цивільно-правовий, адміністративно-правовий тощо; ж) професійні та посадові статуси (статус депутата, міністра, судді, прокурора); з) статус осіб, що працюють в різних екстремальних умовах або в особливих регіонах країни. Набір правових статусів великий, але в теоретичному плані найбільш суттєве значення мають перші три види.

Викладені загальнотеоретичні засади дають можливість класифікувати правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування як спеціальний (або родовий) статус громадян України, міжгалузевий та посадовий за своєю природою, який співвідноситься із конституційно-правовим статусом громадянина як особливе щодо загального. Якщо для наявності у певної особи загального статусу громадянина необхідно є лише наявність тієї особою та державою політико-правового зв'язку громадянства, то для набуття правового статусу посадової особи місцевого самоврядування необхідно є

---

¹ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».

наявність складного (комплексного) юридичного факту, тобто одразу декількох умов, при цьому юридичний склад цих умов є різним для різних категорій посадових осіб. Крім того, набуття правового статусу посадової особи місцевого самоврядування означає прийняття (вступ) громадянина України на службу в органи місцевого самоврядування, яка для цих посадових осіб виступає як найбільш загальна організаційно-правова форма їх діяльності та реалізації свого посадового статусу, а також наявність у такого громадянина додаткових прав і обов'язків, обмежень, пільг, можливість застосування до нього додаткових заходів відповідальності тощо.²

Враховуючи специфіку публічно-владного механізму місцевого самоврядування, офіційний, службовий та професійний характер статусу посадових осіб місцевого самоврядування, в його структурі можна виділити такі елементи: а) юридичні норми, що його встановлюють; б) правові принципи цього статусу; в) підстави, порядок набуття та припинення статусу; г) правосуб'єктність; д) компетенція; е) обмеження, пов'язані з даним статусом; є) внутрішньоорганізаційні відносини посадових осіб у межах органу місцевого самоврядування та зовнішні відносини, що мають публічний характер; ж) відповідальність; з) гарантії, встановлені законодавством для цих посадових осіб.

Системно-структурний підхід до дослідження правового статусу вимагає не тільки виділення його складових частин, а й визначення ролі кожної з них для сутності досліджуваного явища. Щодо цього питання єдності поглядів серед науковців не спостерігається³. М. І. Корнієнко вважає, що основними елементами правового статусу будь-якого органу чи посадової особи є, передусім, його функції та компетенція, при цьому перший елемент – функції – завжди визначальний, а другий – компетенція – залежний, хоча справляє великий вплив на перший. К. Є. Соляник підкреслює важливість юридичної відповідальності як найактуальнішого елемента правового статусу місцевих посадовців сьогодення, завдяки якому встановлюється механізм позитивної соціальної відповідальності, результатом якої є підвищення рівня загальної культури службовця, а також створення високоморального корпусу публічних діячів територіальної громади.

Але, на нашу думку, абсолютизація одних елементів статусу, особливо якщо йдеться про посадовий статус, та присвоєння їм властивостей головних, основоположних, визначальних спричиняє нівелювання інших елементів, зведення їх у ранг менш важливих,

---

² Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад сільських, селищних, міських рад».

³ Журавель Я.В. Щодо питання про участь негромадян у здійсненні місцевого самоврядування в Україні. *Право України*. 2016. № 7. С. 45–48.

другорядних, похідних, що може призводити до негативних тенденцій у публічно-владній та інших, пов'язаних із нею, сферах діяльності посадових осіб⁴.

У зв'язку з цим, виходячи із універсальності категорії правового статусу, можна стверджувати, що кожен із його складників відіграє важливу, іманентну лише йому, функціональну роль у системі елементів, які повинні одержати суспільно-необхідне змістовне наповнення та бути збалансованими. Тому від рівня досконалості та повноти юридичної фіксації елементів правового статусу значною мірою залежить чіткість та прозорість, ефективність та результативність діяльності посадових осіб, запобігання корупції, зловживанням владою, бюрократизму, свавілля, використанню наданих повноважень у партійних чи корпоративних інтересах, іншим негативним явищам.

Тому саме перед законодавцем постає завдання забезпечення стабільності (хоча б відносної), єдності статусу, його соціально-правової захищеності та гарантування⁵.

Провідну роль у регулюванні статусу посадових осіб місцевого самоврядування відіграють конституційно-правові норми, хоча питома вага норм інших галузей публічного права (особливо адміністративно-правових) теж значна. Зазначені норми мають установчий та імперативний характер і виступають як приписи, заборони, зобов'язання, веління тощо. Так, ч. 3 ст. 141 Конституції України встановлює, що статус голів та їхні повноваження визначаються законом⁶.

Аналізуючи законодавче регулювання правового статусу посадових осіб місцевого самоврядування можна виявити також інші його вади, серед яких недосконалість легальних визначень посадових осіб та служби в органах місцевого самоврядування, слабкий механізм контролю за додержанням права рівного доступу громадян України до такої служби, відсутність чітких кваліфікаційних вимог до освіти та професійної підготовки, що викликає неоднозначні тлумачення на практиці, невідповідність класифікації та встановлених категорій посад рівню важливості завдань, вирішення яких забезпечують посадові особи, що їх обіймають, значний обсяг антикорупційних обмежень, дієвість яких викликає сумніви, тощо. Вказані та деякі інші недоліки об'єктивно перешкоджають реалізації наявного кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування, а також залученню до служби в них кваліфікованого персоналу⁷.

⁴ Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування».

⁵ Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування».

⁶ Журавель Я.В. *Форми управлінської діяльності органів місцевого самоврядування. Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 5. С. 113–116.

⁷ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Проведене дослідження дає визначити, що правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування виступає як акумулююча та універсальна правова категорія, яка закріплює їх юридичне становище, окреслює межі та способи діяльності, відображає функціональне призначення у муніципально-правовому механізмі⁸.

Виходячи з цього, правове регулювання діяльності посадових осіб повинно здійснюватися через призму правового статусу як комплексної категорії, у зв'язку з чим змістовне наповнення його компонентів повинно бути збалансованим. Тому неприпустимі випадки наділення владними повноваженнями без достатньо чітких механізмів відповідальності, зокрема конституційно-правової відповідальності голів та інших посадових осіб – суб'єктів владної діяльності, як це певною мірою має місце на даний час.

Висновки. Отже, підсумовуючи можна сказати що покладені завдання ми виконали і дійшли до кінцевої мети. В нашій роботі ми комплексно дослідили особливості адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування в Україні та виділили окремі види їх правового статусу.

Також не менш важливим є те, що робота містить пропозиції щодо комплексного вирішення проблем теоретичного та практичного характеру, що пов'язані з самим статусом посадових осіб.

---

⁸ Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад сільських, селищних, міських рад».

ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЙ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Тодер Владислав Володимирович

*студента Природничо-гуманітарного фахового коледжу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Науковий керівник: Лейба Євген Васильович

кандидат юридичних наук,

депутат Оноківської громади, секретар постійної комісії з питань

землекористування, архітектури та містобудування,

викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

Мета: У цій роботі перед нами поставлено за мету чітко визначити правовий статус місцевих держадміністрацій та перспективи їх вдосконалення.

Постановка проблеми: Аналіз питань з приводу правового статусу діяльності місцевих держадміністрацій є вкрай важливим в сучасному суспільстві, зважаючи на процес децентралізації та розвитку місцевого самоврядування. Ці питання є проблемними.

Актуальність проблеми: Процес інтегрування України в загальноєвропейський простір неминуче пов'язаний з удосконаленням системи організації та функціонування органів державної влади. Тому питання покращення взаємодії органів місцевого самоврядування з представниками центральних органів виконавчої влади набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Аналіз діяльності та сутності роботи місцевих держадміністрацій та перспектив перетворення останніх в префектури стали предметом дослідження таких науковців: та інші.

Виклад інформації: цілісне бачення очікуваних змін від реформи децентралізації було закладено в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що була ухвалена Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року. Поворотним моментом на шляху формування спроможних громад стало ухвалення Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Закон надав ОТГ такі самі повноваження, як містам обласного значення; унормував прямі міжбюджетні відносини ОТГ із Державним бюджетом; передбачив фінансову підтримку ОТГ тощо. Загалом прийняття вищезазначеного закону позитивно вплинуло на хід розвитку місцевого самоврядування, але не вирішним залишилося питання дублювання

повноважень державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

Але «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» так чи інакше пропонує варіант вирішення цієї проблеми¹. Передбачається, що функції органів державної влади та органів місцевого самоврядування будуть розмежовані. Місцеві державні адміністрації будуть переформатовані в органи префектурного типу, основним повноваженням яких буде забезпечення адміністративного нагляду за органами місцевого самоврядування. Створення інституту префектів та реформування системи адміністративно-територіального устрою в Україні передбачені в проекті.

Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» (№ 2598 від 13.12.2019 року, внесений до Верховної Ради Президентом України)². Відповідно до цього законопроекту систему адміністративно-територіального устрою України складатимуть адміністративно-територіальні одиниці: громади, округи, області, Автономна Республіка Крим (стаття 133). Громада є первинною одиницею в системі адміністративно-територіального устрою України. Декілька суміжних громад становлять округ. Громада є юридичною особою (стаття 140).

Законопроектом визначається, що представниками держави в округах і областях, у місті Києві є префекти (стаття 118). Правовий статус префектів визначається виключно законами України. Спрямовує та координує роботу префектів Кабмін. Фактично префект та його офіс замінять собою місцеві державні адміністрації³.

Префект призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Строк перебування префекта на посаді в одному окрузі, області, місті Києві не може перевищувати трьох років. Префект буде державним службовцем і у своїх повноваженнях підзвітний та підконтрольний Президентові

---

¹ Концепція державної політики та план з її реалізації по досягненню цілі 10.3. «Українці мають реальну можливість впливати на організацію свого життєвого простору як мешканці спроможних громад». URL: <http://www.minregion.gov.ua/base-law/grom-convers/elektronni-konsultatsiyiz-gromadskisty/kontseptsiya-derzhavnoyipolitiki-ta-plan-z-yiyi-realizatsiyi-podosyagnennyu-tsili-10-3-ukrayintsi-mayut-realnumozhlyvist-vplivati-na-organizatsiyu-svogozhitt'yevogo-prostoru-yak-meshkantsi-sprom/>

² Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : Проект з-ну Президент України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644.

³ Бакуменко В.Д. Державно-управлінські рішення : навч. посібник. Київ : ВПЦ АМУ, 2012. 344 с.

України та Кабінетові Міністрів України. Законопроектом передбачені такі повноваження префекта на певній території (стаття 119):

- здійснення адміністративного нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування;

- координація діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснення адміністративного нагляду за додержанням ними Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України;

- спрямування і координація діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади, забезпечення їх взаємодії з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;

- внесення Президенту України подання про зупинення дії ухваленого радою, головою громади, окружною, обласною радою акта, що не відповідає Конституції України та створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці;

- здійснення інших повноважень, визначених законами України.

Акти, видані префектом, будуть обов'язкові до виконання на відповідній території. Акти префекта, що стосуються здійснення адміністративного нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування, можуть бути скасовані тільки Президентом. А ось акти, що спрямовані на координацію представництва центральних органів на місцях, зможе скасувати Кабмін. Водночас префект матиме право зупиняти дію актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України. Але в такому випадку префект повинен буде також звернутися до суду.

Серед українських науковців, експертів, політиків та громадських діячів немає єдиної думки щодо доцільності створення інституту перфекта. Прихильники законопроекту наголошують на тому, що запропоновані зміни відповідають європейським та міжнародним стандартам і дадуть змогу забезпечити спроможність місцевого самоврядування і побудувати ефективну систему територіальної організації влади в Україні.

Противники законопроекту стверджують, що із запровадженням інституту перфектів президент стає фактично головою жорсткої вертикалі функціонерів, які об'єднують повноваження прокурорів із головами держадміністрацій. За бажанням префекта може досить широко тлумачити свої повноваження, що на рівні регіону може обернутися запеклою боротьбою за владу. Оскільки префект призначається президентом, то він матиме на цих людей сильний вплив. Покривши

країну мережею префектів, він може суттєво зміцнити свій вплив на місцевому рівні⁴.

Звідси й підозри в узурпації влади. Огляд досвіду різних європейських країн показує, що інститут представника держави на відповідній території існує в більшості європейських країн. Це просвропейський механізм стримувань і протипаг, який довів свою ефективність.

Франція має успішний досвід побудови інституту префекта, на який орієнтуються чимало країн світу. Інститут префектів у цій країні було запроваджено за часів Наполеона

Бонапарта з метою встановлення державного контролю на місцях. До 1892 року префекти мали занадто сильні повноваження, зокрема, право ветоувати та скасовувати акти органів місцевого самоврядування своїм рішенням без звернення до суду. Крім того, префект міг тимчасово усувати мера від виконання обов'язків, пов'язаних із реалізацією функцій держави, в разі неналежного їх виконання⁵. Сьогодні префект у Франції – це державний службовець, який наділений наглядовими та контрольними функціями, а для скасування актів органів місцевого самоврядування він повинен звертатися до суду.

Італія має ідентичну французькій систему префектури, яку було впроваджено в 1802 році. Тоді префект сприймався як виконавча особа обраної регіональної влади. У 1889 році італійське законодавство розділило такі поняття, як «держава» і «регіональна адміністрація».

Після Другої Світової війни в країні обговорювалося питання відмови від інституту префектури, проте нині їх іменують як «prefetti», вони є представниками уряду і головами «префектури – територіального відділення уряду». Натепер в Італії існує так звана урядова вертикаль, де префекти не беруть на себе всіх функцій державного керівництва з питань здійснення функцій стосовно органів місцевого самоврядування⁶. Сьогодні префект представляє центральний уряд Італії, а також здійснює контроль за додержанням законів із боку органів місцевого самоврядування та координує діяльність територіальних органів державної влади.

У Німеччині функціонує проміжний інститут префекта, що покликаний забезпечувати контроль над додержанням законів місцевим

---

⁴ Впровадження організаційно-правових механізмів державного економічного управління: європейський досвід для України / В.С. Воротін та ін. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. № 3 (26). С. 368–376.

⁵ Бакуменко В.Д. Державно-управлінські рішення : навч. посібник. Київ : ВПЦ АМУ, 2012. 344 с.

⁶ Шелептицька І.П. Досвід становлення системи місцевого самоврядування в Республіці Італія та його адаптація для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2009. 20 с.

самоврядуванням, територіальні підрозділи органів влади федеральних земель не мають впливу на префекта⁷.

Досвід європейських країн показує, що сучасна організація державного управління передбачає створення інститутів префектів на місцевому рівні, які забезпечують основні контрольні функції з боку держави за діяльністю посадових осіб та органів місцевого самоврядування.

Висновки: новий етап децентралізації, реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні передбачає трансформацію адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування та державного управління.

Інститут префектів буде створений в Україні після внесення відповідних змін до Конституції та, відповідно, після ліквідації місцевих державних адміністрацій. Префект як представник держави буде здійснювати нагляд за конституційністю та законністю рішень органів місцевого самоврядування. Водночас префект матиме право в судовому порядку зупиняти дію нормативних актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони суперечитимуть Конституції чи законам України.

---

⁷ Впровадження організаційно-правових механізмів державного економічного управління: європейський досвід для України / В.С. Воротін та ін. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. № 3 (26). С. 368–376.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Фетько Іван Іванович

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У 2006 році у Європейському Союзі був прийнятий Регламент 1082/2006 Європейського Парламенту і Ради (ЄС) «Про європейські об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС)» від 5 липня 2006 року, який регулює діяльність цих об'єднань у межах Європейського Союзу, внаслідок чого суб'єкти та учасники транскордонного співробітництва кран-членів Європейського Союзу можуть обирати цю форму для співробітництва між ними. Відповідно європейське об'єднання територіального співробітництва як форма розвитку транскордонного співробітництва пов'язана із положеннями Регламенту (ЄС) № 1082/2006 Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу «Про європейські об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС)» від 5 липня 2006 року¹, а згодом і Регламенту (ЄС) № 1302/2013 Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу «Про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1082/2006 «Про європейські об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС)» стосовно роз'яснення, спрощення та покращення організації та функціонування таких об'єднань»². У вищевказаних регламентах унормовується, що європейське об'єднання територіального співробітництва є юридичною особою, його метою є підтримка не тільки транскордонного співробітництва, а й міжрегіонального або транснаціонального співробітництва. Європейські об'єднання територіального співробітництва створюються задля соціальної і економічної згуртованості між його членами при строгому дотриманні законодавства держав-учасниць такого об'єднання. Використання європейського об'єднання територіального співробітництва як форми розвитку транскордонного співробітництва є корисним для обміну

---

¹ Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1082&from=EN>

² Regulation (EU) No 1302/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 amending Regulation (EC) No 1082/2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) as regards the clarification, simplification and improvement of the establishment and functioning of such groupings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1302&from=EN>

досвідом суб'єктів транскордонного співробітництва по обидві сторони кордону. Таке об'єднання може реалізовувати транскордонне співробітництво у різних сферах, до прикладу в економічній, освітньо-науковій, соціальній, культурній, екологічній, технологічній та в інших сферах.

Європейські об'єднання територіального співробітництва створені в понад 20 країнах-членах Європейського Союзу, станом на 2021 рік функціонує 69 європейських об'єднань територіального співробітництва, членами яких є більше ніж 800 національних, місцевих та регіональних органів влади з понад 20 країн-членів Європейського Союзу, більшість ЄОТС розташовані в Східній і Південній Європі^{3,4}. У свою чергу це демонструє на важливість розвитку транскордонного співробітництва через таку форму як європейське об'єднання територіального співробітництва. В Угорщині, Словаччині та Польщі, країнах-членах Європейського Союзу, з якими межує Україна, створена не маленька кількість таких об'єднань. В Угорщині створено понад 10 таких об'єднань, у Польщі понад 5, у Словаччині понад 4, які сьогодні досить успішно функціонують⁵. В Угорщині перше таке об'єднання, «Ister-Granum» (між Угорщиною та Словаччиною), було створено 6 травня 2008 року в м. Естергомі. Наразі угруповання налічує 82 члени (42 угорських та 40 словацьких муніципалітетів). За період свого існування залучило не малу кількість інвестицій⁶. У Словаччині одне із перших таких створених об'єднань, «Via Carpatia» (між Словаччиною та Угорщиною) створене 31 травня 2013 року в м. Кошице з метою розвитку транскордонного співробітництва. Об'єднання спрямоване на посилення економічної та соціальної узгодженості через реалізацію спільної стратегії розвитку. За період свого існування реалізували не малу кількість проєктів у рамках програми Interreg SK-HU⁷. У Польщі 23 квітня 2014 року створене європейське об'єднання територіального співробітництва «Central European Transport Corridor» (між Польщею, Швецією, Угорщиною та Хорватією). Метою цього об'єднання є сприяння покращенню транспортної доступності вздовж осі Північ-Південь мультимодальних перевезень від Балтійського до Адріатичного

---

³ Гусь А.В. Європейське об'єднання територіального співробітництва як інституційна форма розвитку транскордонного співробітництва України – ЄС. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26270/1/16.pdf> с. 75

⁴ Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Posibnuk_TKS.pdf с. 53

⁵ Map & Register. URL: <https://portal.cor.europa.eu/egtc/CoRActivities/Pages/egtc-map-1.aspx>

⁶ Ister-Granum EGTC. URL: <https://portal.cor.europa.eu/egtc/CoRActivities/Pages/Ister-Granum-EGTC.aspx>

⁷ Via Carpatia EGTC. URL: <https://portal.cor.europa.eu/egtc/CoRActivities/Pages/via-carpatia1.aspx>

морів і, до Чорного моря. Це європейське об'єднання територіального співробітництва є дуже масштабним і набагато більше ніж інші транскордонні об'єднання, внаслідок чого його внесено до групи інфраструктурних⁸.

Щодо участі суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва із третіх країн, до прикладу, України у цій формі співробітництва, то у Регламенті (ЄС) № 1082/2006 вказано, що «крани які не є членами Європейського Союзу не мають бути виключені з процесу втілення механізму по створенню європейського об'єднання територіального співробітництва, якщо це не суперечить законодавству країни або закріплено в міжнародних договорах країн-членів Європейського Союзу і цією країною»⁹. Варто відзначити, що сьогодні Закон України «Про транскордонне співробітництво» унормовує тільки те, що європейські об'єднання територіального співробітництва є об'єднаннями суб'єктів транскордонного співробітництва нашої країни та відповідних суб'єктів транскордонного співробітництва сусідніх країн, держав-членів Європейського Союзу, котрі мають статус юридичної особи у відповідності до національного законодавства країни-члена Європейського Союзу, на території котрої знаходиться європейське об'єднання територіального співробітництва¹⁰. Наразі рекомендується значно доповнити згаданий закон положеннями щодо європейського об'єднання територіального співробітництва, аби чітко окреслити мету його діяльності та врегулювати участь суб'єктів транскордонного співробітництва України у заснуванні та функціонуванні європейського об'єднання територіального співробітництва.

---

⁸ Central European Transport Corridor EGTC Ltd., URL: <https://portal.cor.europa.eu/egtc/CoRActivities/Pages/Central-European-Transport-Corridor-Limited-Liability-European-Grouping-of-Territorial-Cooperation.aspx>

⁹ Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1082&from=EN>

¹⁰ Закон України «Про транскордонне співробітництво». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ У ВОЄННИЙ ЧАС

Шелевер Наталія Василівна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Доступність до суду – невід’ємний елемент права на справедливий суд. П.Д. Гуйван зазначає, що «...сама конструкція ст. 6 Конвенції була би безглуздою та неефективною, вона не захищала б право на те, що справа взагалі буде розглядатися. Сама конструкція права на справедливий суд стала би безглуздою та неефективною. Адже, Конвенція спрямована на те, щоб гарантувати не теоретичні або ілюзорні права, а права, здійснені на практиці і ефективні. Це особливо відноситься до доступу до правосуддя в світлі того значення, яке має в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд. Тож Конвенція реально захищає право на те, що справа взагалі буде розглядатися, відтак право на справедливість включає можливість доступу до суду як свій елемент»¹.

Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан. В Указі зазначається, що «у зв’язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»².

Проте в умовах воєнного стану конституційне право громадян на звернення до суду не може бути обмежене. Конституційний Суд України ч. 1 ст. 55 Конституції України у своєму рішенні від 25 грудня 1997 року (справа за зверненням жителів міста Жовті Води) розтлумачив так: «Кожному гарантується захист прав і свобод

¹ Гуйван, П.Д. (2019). Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами. Харків: Право. С. 133.

² Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>> (2022, березень, 10).

у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Відмова суду в прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі ст. 64 Конституції України не може бути обмежене»³.

У рішенні ЄСПЛ у справі *Bellet v. France* зазначається, що право на доступ до суду має «застосовуватися на практиці і бути ефективним»⁴. В умовах воєнного стану робота судів в Україні не припинена і в тій частині України, де не ведуться бойові дії, суди працюють. Станом на 21 березня 2022 року лише близько 20% місцевих та апеляційних судів не працюють, а повністю зруйнованими є Ізюмський міськрайонний суд Харківської області, Харківський апеляційний суд та Бородянський районний суд Київської області. Для забезпечення доступу до суду Державна судова адміністрація України змінила територіальну підсудність 116 судів. Наразі судова система України забезпечена системами супутникового зв'язку StarLink, яка забезпечує суди безперервним зв'язком.

Якщо проаналізувати практику ЄСПЛ, то право на ухвалення рішення у справі є складовою права на доступ до суду. Е.Л. Трегубов зазначає, що «у справі «Балацький проти України» заявник скаржився на те, що він був позбавлений доступу до суду, оскільки районний суд відмовився постановити будь-яке рішення у його справі про незаконне переведення. ЄСПЛ вказав, що Уряд не надав переконливого пояснення, чому національні судові органи не постановили остаточного процесуального рішення у справі заявника про незаконне переведення після повернення справи на новий розгляд. Відповідно було порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, а саме: порушення права заявника на доступ до суду»⁵.

Слід зазначити, що у рішенні від 21 лютого 1975 р. у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ зазначає, що будь-яке судове провадження із усіма його процесуальними гарантіями є фікція, якщо людина не має реального доступу до суду»⁶.

³ Конституційний Суд України: рішення. Висновки. 1997-2001 / ред. П.Б. Свєграфов. Київ: Юрінком Інтер, 2001. С. 274-275.

⁴ Рішення ЄСПЛ від 4 грудня 1995 р. у справі «*Bellet v. France*» (заява №23805/94). <<https://ips.ligazakon.net/document/ES011035>> (2022, березень, 15).

⁵ Трегубов, Е.Л. (2010). Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*, 1. С. 360.

⁶ Рішення ЄСПЛ від 21 лютого 1975 року у справі «Голдер (*Golder*) проти Об'єднаного Королівства», заява №4451/70. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_086#Text> (2022, березень, 20).

У рішенні «Ейрі проти Ірландії» судді зазначають, що держава крім негативного зобов'язання не чинити перешкоди суб'єктам, які бажають скористатися судовим захистом, не може не виконувати позитивних зобов'язань, що виражаються у створенні умов для доступу до суду, наприклад у вигляді звільнення від мит⁷.

Слід зазначити, що особа може відмовитися за власним бажанням від доступу до суду. Так, у рішенні від 27 лютого 1980 р. у справі «Девеер проти Бельгії» зазначається, що право на звернення до суду може здійснюватися або не здійснюватися⁸.

На думку П.Д. Гуйвана, «...прямим порушенням повноваження на доступ до суду є необхідність отримання спеціальних дозволів на звернення до суду або обов'язок особи до моменту звернення до суду з позовом вичерпати передбачені законодавством способи досудового врегулювання спору чи внутрішньовідомчу систему подання скарг»⁹. Тобто, не може бути ніяких спеціальних процедур, дозволів для того, щоб звернутися в суд.

Слід зазначити, що правосуддя в Україні здійснюється, а право на доступ до суду забезпечено в тих областях, де не ведуться бойові дії. В умовах воєнного стану усі зусилля направлені для того, щоб конституційне право громадян на звернення до суду було реалізоване, а порушене право було відновлене.

---

⁷ Рішення ЄСПЛ від 09 жовтня 1979 року у справі «Ейрі проти Ірландії». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332#Text> (2022, березень, 20).

⁸ Рішення ЄСПЛ від 27 лютого 1980 року у справі «Девеер проти Бельгії». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://precedent.in.ua/2016/04/08/deveer-protiv-belgyu/>> (2022, березень, 20).

⁹ Гуйван, П.Д. (2019). Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами. Харків: Право. С. 133.

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ РЕГУЛЯТОРА У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Янєв Микола Олександрович

*аспірант кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права*

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Питання тарифів на енергоресурси та їх регулювання є одним із головних соціальних питань будь-якої країни світу, а рішення регулятора у цій сфері неминуче та безпосередньо позначаються на рівні життя громадян і прибутковості бізнесу. Для України актуальність питання енергоносіїв має підвищений рівень актуальності. Крім правової значущості, що проявляється у досягненні балансу інтересів споживачів, суб'єктів господарювання і держави, воно має і неабияке політичне, геополітичне та, можна сказати, наріжне значення для існування України як держави загалом.

У 2016 році в Україні був прийнятий закон «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»¹, метою якого було створення передумов сталості державного регулюючого впливу на діяльність суб'єктів природних монополій у сфері енергетики через рішення регулятора, що дозволило б уникнути різких коливань в умовах господарювання суб'єктів, зробило б таку діяльність прогнозованою на більш тривалий термін. Проте, на жаль, за п'ять років здійснення регулюючого впливу цього закону на суспільні відносини ці завдання досягнуті так і не були.

Національна комісія здійснює державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики, зокрема регулює питання діяльності з виробництва, передачі, розподілу, постачання електричної енергії, з організації купівлі-продажу електричної енергії на ринку «на добу наперед» та внутрішньодобовому ринку, забезпечення купівлі електричної енергії за «зеленим» тарифом, трейдерської діяльності тощо. Загалом сфера компетенції регулятора у сфері енергетики є широкою. Перелік повноважень міститься у частині 3 статті 6 закону «Про ринок електричної енергії»², яка складається з 22 пунктів.

¹ Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: закон України від 22.09.2016 р. № 1540-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#Text>

² Про ринок електричної енергії: закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>

Безумовно, основними питаннями, які перебувають у сфері регулювання Національної комісії, це питання встановлення тарифів на послуги та товари у сфері енергетики, затвердження інвестиційних програм оператора системи передачі та операторів систем розподілу, ліцензування господарської діяльності у сфері електроенергетики та контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов провадження господарської діяльності.

Відповідно до положень п. 7 ч. 3 ст. 6 Закону Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, надано право встановлювати тарифи на послуги постачальника універсальної послуги, постачальника «останньої надії», тарифу на послуги з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління, тарифів на послуги з передачі електричної енергії, тарифів на послуги з розподілу електричної енергії. Законом також передбачено, що тарифи на ринку електричної енергії, що регулюються державою (зокрема плата за приєднання), повинні бути недискримінаційними прозорими, встановленими з урахуванням вимог цілісності ОЕС України, економічно обґрунтованих та прозорих витрат відповідного учасника ринку електричної енергії та належного рівня норми прибутку.

У публіцистичній літературі зустрічається думка, що з 1 липня 2019 року Регулятор втратив повноваження встановлювати ціни на електроенергію для побутових споживачів³. Вона обґрунтовується тим, що тоді ж Кабінет Міністрів України встановив пільговий тариф для населення за споживання електроенергії до 100 кВт.год за ціною 0,9 грн/кВт.год і 1,68 грн/кВт.год за споживання понад 100 кВт.год. Але його скасували наприкінці грудня 2020 року. З 2021 року фіксована ціна була закріплена для всіх споживачів на рівні 1,68 грн/кВт.год і залишається такою досі. Така «перехідна» ціна має пом'якшити перехід на ринкову, яка привела б до різкого зростання тарифу для населення – як мінімум до 3,30 грн/кВт.год. Проте, після скасування фіксованого тарифу на постачання електричної енергії для побутових споживачів та переходу на ринкові ціни, регульована НКРЕКП частина тарифу буде складати в середньому від 20% до 40% вартості 1 кіловата електричної енергії. Відповідно питання регулювання та дискреційні повноваження Регулятора в сфері встановлення тарифів не втратять своєї актуальності.

Прикметно, що Регулятор під час тарифорегулювання у сфері електроенергетики протягом 2016–2018 років не враховував інтересів і фінансових показників діяльності усіх виробників електроенергії. При опрацюванні поданих на затвердження обґрунтованих пропозицій

---

³ Ларина М. Конкуренція не панацея. Як знизити тарифи на газ та електроенергію в Україні. URL: <https://commons.com.ua/ru/yak-zniziti-tarifi-na-gaz-ta-elektroenergiyu-v-ukrayini/>

щодо величини тарифу різних підприємств її зменшували в основному державним генераціям (АЕС, ГЕС і ГАЕС), а не для приватних виробників (ТЕЦ і ТЕС). Наприклад, для ДП «НАЕК» Енергоатом» і ПрАТ «Укргідроенерго» НКРЕКП систематично зменшувала величину тарифу майже на третину від обрахованого підприємствами рівня. Водночас для приватних виробників ТЕЦ – не більш як на 10 відсотків. Такий штучно створений для державних підприємств дефіцит фінансів призводив до браку коштів, необхідних їм для закупівлі ядерного палива, «заморожування» заробітної плати, відтоку кваліфікованих кадрів, гальмування модернізації та розвитку виробничих потужностей.

Оператори системи розподілу (надалі – ОСР), які забезпечують транспортування електричної енергії від магістральних електромереж до лічильників споживачів, складають природні монополії, які надають споживачам критично необхідні для належного функціонування послуги постачання ресурсів. Діяльність природних монополій регулюється низкою законодавчих актів, у т.ч. Законом України “Про природні монополії”⁴, метою якого є забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії, на основі збалансування інтересів суспільства, суб’єктів природних монополій та споживачів їх товарів.

Досягнення ефективності функціонування ОСР забезпечується певним механізмом, однією з найважливіших складових якого є тариф на послуги з розподілу електричної енергії. Саме ціна на послугу з розподілу електричної енергії в першу чергу визначає рівень доходу операторів, і відповідно, є рушійною силою яка визначає ступінь покриття витрат, понесених у зв’язку з наданням споживачам послуг з доставки ресурсу. Таким чином, саме механізм та тариф мають вирішальний вплив на функціонування інфраструктури із розподілу електричної енергії.

Дії та рішення Регулятора у сфері встановлення тарифу ОСР на розподіл електричної енергії нерідко стають предметом судового спору за позовами ОСР.

Аналізуючи рішення Верховного суду у справах за позовами суб’єктів господарювання з розподілу природного газу № 826/13735/18, № 826/7112/18, № 640/2694/19 щодо визнати протиправною бездіяльність Регулятора з перегляду тарифу на транспортування природного газу розподільними газопроводами у бік економічно обгрунтованого, то у цих справах суд однозначно став на бік позивачів та зобов’язав Регулятора встановити позивачам економічно

---

⁴ Про природні монополії: закон України від 20.04.2000 р. № 1682-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text>

обґрунтований тариф на розподіл природного газу, зокрема включивши до витрат конкретно визначенні у позові суми, при цьому зазначивши: «Повноваження відповідача щодо прийняття відповідних рішень, в тому числі щодо встановлення тарифу за своєю правовою природою є дискреційними. Водночас, правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах (абзац 10 пункту 9 Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003). Стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на ефективний засіб юридичного захисту) гарантує, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. При цьому, під ефективним засобом (способом) необхідно розуміти такий, що призводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Тобто ефективний спосіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам.». Тобто, якщо у справах, позивачами по яких виступали ОСР суди першої та апеляційної інстанції визнали наявність дискреційних повноважень НКРЕКП у встановленні тарифу та відмовили частково у позові, щодо зобов'язання Регулятора затвердження тарифу з урахуванням конкретних коефіцієнтів, зіславшись тільки на порядок, відповідно до якого НКРЕКП повинна затвердити такий тариф, то у справах за позовами суб'єктів господарювання з розподілу природного газу Верховний суд підтримав позицію судів нижчих інстанцій, які фактично втрутилися у дискреційні повноваження НКРЕКП та зобов'язали останнього затвердити тариф на розподіл природного газу з урахуванням конкретних грошових показників.

Таким чином, можна стверджувати про ризики, які тягне за собою наявність широкого кола дискреційних повноважень у Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

НАПРЯМ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

АЛЬТЕРНАТИВНА (НЕВІЙСЬКОВА) СЛУЖБА В УКРАЇНІ: ІСТИННІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ ЯК УМОВА ЗАМІНИ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ

Білаш Олександр Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У зв'язку із початком нового етапу у російсько-українській війні та розв'язанням Російською Федерацією повномасштабного вторгнення підвищилася значимість та науковий інтерес до українського законодавства, що регулює правовідносини у військовій сфері. Конституція України визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави та справою всього Українського народу, а оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Останні вісім років законодавство, що регулює правовідносини у військовій сфері, верифікувалося та удосконалювалося в умовах реальних воєнних дій, декількох хвиль мобілізації та у періоди перемир'я. Практичне застосування норм виявили його окремі хиби та прогалини, зумовили внесення змін та доповнень до законодавчих актів. Стратегічний вибір України вступу до НАТО зумовив імплементацію нових стандартів у Збройних Силах України. І це все на тлі загальнодержавної тенденції до гуманізації, встановлення пріоритетності дотримання прав людини, їх обстоювання та захисту, в тому числі і проголошеного права на свободу світогляду та віросповідання.

У таких умовах проводиться державна правова політика України стосовно виконання громадянами своїх конституційних обов'язків, і в першу чергу, обов'язку захищати Вітчизну, її незалежність та територіальну цілісність та відбувати військову службу відповідно до закону, що передбачено статтею 65 Конституції.

Тому, на сьогоднішній день, питання належної правової регламентації здійснення військової та альтернативної (невійськової) служби віруючих громадян в Україні набуває нової актуальності. Це все супроводжується необхідністю більш жорсткого державного контролю за її здійсненням, забезпечення прав віруючих осіб включно із правом на альтернативну службу та уникнення можливості зловживання правами на шкоду реалізації суспільного інтересу, а також поступового переходу до засад професійної армії (Указ Президента України № 36/2022).

При прийнятті рішення про направлення на альтернативну службу органи виконавчої влади уповноважені перевірити «істинність переконань віруючого», а відсутність таких підтверджень є підставою для відмови у направленні на альтернативну службу. Положення закону не містять застережень стосовно того, яким чином особа, яка звертається із заявою, повинна переконувати комісію в істинності своїх релігійних переконань. Закон лише вказує, що істинність переконань підтверджується документально або іншим чином.

Практика засвідчує, що релігійні переконання частіше за все підтверджуються довідкою від релігійної організації, до якої належить призовник, про членство чи регулярні відвідини богослужінь, хрещення, церковне вінчання, релігійне навчання, участь у церковному служінні чи інші дані, які характеризують конкретного віруючого¹. Тим не менше, не дивлячись на сформовану практику, порушення принципу юридичної визначеності у законодавчому формулюванні і надмірна дискреція владних суб'єктів призводять до неправомірних та свавільних рішень. Зокрема, із аналізу численних судових справ стає очевидним, що комісії відсутність підтвердження істинності релігійних переконань вбачають в тому, що «заявник не зміг впевнено відповісти на запитання членів групи та переконати їх в істинності своїх релігійних переконань», «не з'явився наставник заявника», (Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 04.01.2022 р. у справі № 400/9245/21); «заявник є неоохрещеним вісником релігійної організації» (Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 25.09.2017 р. у справі № 814/1767/17) та інші сумнівні підстави.

Наукова дискусія з приводу експертного встановлення «істинності релігійних переконань» навіть породила думку, що існує потреба у запровадженні релігієзнавчої експертизи². Її основним завданням мало

---

¹ Васін, М. С. (2020). Твоє право на свободу віросповідання. Посібник для віруючих, релігійних громад та посадових осіб органів влади. К.: Медіа світ. С. 18.

² Фокін Я.Ф. (2017). Судові експертизи при розслідуванні ухильень від проходження військової строкової служби та мобілізації. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). Вип. 4-5., С. 272.

би бути встановлення достовірності відомостей про віросповідання призовником релігії, що суперечить несення військової служби.

Проте, думається, що ревізія або перевірка органами державної влади істинності релігійних переконань особи, вимоги подавати докази на їх підтвердження, вже саме по собі є протиправним втручанням у право особи на свободу совісті.

Крім того, закон «Про адміністративну процедуру», що був прийнятий 17 лютого 2022 року та вступить у дію наступного року, передбачає презумпцію правомірності вимог заявника у спілкуванні приватної особи із суб'єктом публічної адміністрації. Цей принцип означає, що дії та вимоги особи вважаються правомірними, поки інше не буде доведено під час розгляду та вирішення справи. Крім того, рішення у справі не повинне ґрунтуватися на припущеннях, а всі сумніви щодо правомірності приватної особи мають тлумачитися на її користь³.

Тобто у даному випадку питання повинне ставитися не стосовно встановлення істинності релігійних переконань, а стосовно можливого спростування тверджень особи-призовника державним органом. При цьому всі сумніви повинні тлумачитися на користь особи-заявника. Однак, питання у тому, чи може владний суб'єкт довести ймовірну неістинність релігійних переконань? І чи в принципі існують такі інструменти та можливості, щоб це здійснити?

У цьому контексті необхідно враховувати, що істинність релігійних переконань як предмет доказування має певну специфіку. Його доведення та спростування не може відбуватися за загальними правилами. Релігійна віра – це переконання у справедливості положень певної релігії, що спирається на авторитет священних текстів та на вчення священнослужителів. Віра завжди має суб'єктивне підґрунтя, тому істинність переконань особи не може бути доведене нічим іншим, аніж ствердженням самої особи.

Відповідно, вважаємо справедливими та виправданими рішення судів у подібних справах, які обґрунтовують, що «заява особи про наявність в неї певних релігійних переконань є єдиним можливим, достатнім та необхідним доказом для доведеності істинності релігійних переконань, оскільки жодними засобами та методами матеріального світу, якими в теперішній час володіє людська цивілізація, спростувати істинність, довести неправдивість цих релігійних переконань неможливо» (Постанова Слов'янського міськрайонного суду від 07.11.2017 р. у справі 2-а/243/559/2017).

---

³ Бойко І. В., Зима О. Т., Соловйова О. М. (2017). Адміністративна процедура: конспект лекцій. Харків: Право., С. 27.

Яке ж правове рішення пропонується у даному разі? Вважаємо, що вказівка у законі на необхідність документально або іншим чином підтверджувати істинність релігійних переконань є неконституційною. Положення статті 4 закону «Про альтернативну (невійськову) службу» мають бути викладені у наступній редакції: «На альтернативну службу за рішенням місцевих державних адміністрацій направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову службу і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням».

Водночас, ми свідомі того, що запропоновані формулювання статті можуть породити побоювання можливості зловживання правом заміни військової служби альтернативною. Чи насправді є ризик цього і які можливі заходи із запобігання?

Перш за все, варто наголосити, що заміна військового обов'язку не є пільгою, додатковим благом чи способом ухилення від проходження військової служби. Жодна особа не може бути звільнена від своїх обов'язків перед державою та не може відмовитися від виконання обов'язків згідно конституційних положень. Відповідно проходження альтернативної служби є способом виконання такого обов'язку перед суспільством, коли у інший спосіб обов'язок виконаний бути не може. Альтернативна невійськова служба є одним із видів публічної служби в Україні поряд із державною службою, службою в органах місцевого самоврядування, в органах поліції, суду, прокуратури тощо (стаття 4 Кодексу адміністративного судочинства).

По-друге, проходження альтернативної (невійськової) служби пов'язано із рядом обмежень. Зокрема, виконання цього обов'язку покладатиметься на особу у строки, що у півтора рази перевищує строк військової служби, відмовлятися від місця її проходження, визначеного місцевою держадміністрацією, неможливо. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби. У випадку проходження альтернативної служби строк зараховується тільки до страхового стажу, а до стажу роботи за спеціальністю за умови, якщо громадянин не пізніше трьох місяців після звільнення з альтернативної служби приступить до роботи. Також громадянам, які проходять альтернативну службу, забороняється брати участь у страйках, займатися підприємницькою діяльністю, навчатися в закладах освіти та ін.

По-третє, критично важливим у даному випадку має бути правильне визначення сфери та місця зайнятості особи, яка проходить альтернативну службу. Така діяльність повинна бути насправді еквівалентною військовій службі, рівнозначною для суспільства, держави, а також повинна сповна відображати публічний інтерес.

Оскільки альтернативну службу громадяни можуть проходити тільки на підприємствах чи організаціях державної або комунальної форми власності (виняток становить організація Товариства Червоного Хреста України), то відповідно контроль за проходженням такої служби і можливість визначення реальних суспільнокорисних завдань і видів діяльності насправді є дуже високою. Відповідно, якщо це буде забезпечуватися у кожному конкретному випадку, то питання зловживання правом на проходження альтернативної (невійськової) служби не виникатиме.

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЩОДО НАДАННЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Білоус Віктор Тарасович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Тернушак Михайло Михайлович

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та
інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Наразі Україна перебуває у стані війни (активної військової та інформаційно-політичної агресії), що здійснює Російська Федерація. 24 лютого 2022 року РФ о 03:40 здійснила відкритий воєнний напад за підтримки Республіки Білорусі на Україну.

ВРУ 24.02.2022 р. прийняла Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні (№ 64/2022)»» запровадивши його на всій території України.

Генеральна Асамблея ООН, враховуючи резолюцію Генеральної Асамблеї ООН (68/262) про територіальну цілісність України 27.03.2014 р., у своїй резолюції (ES-11/1) від 02.03.2022 р. засудила вторгнення РФ в Україну та назвала його агресією РФ проти України, а Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 07.04.2022 (ES-11/3) призупинила членство РФ в Раді ООН з прав людини через «серйозне занепокоєння

триваючою кризою з прав людини та гуманітарною кризою в Україні, включаючи грубі та систематичні порушення та зловживання прав людини», вчинені РФ.

Розробка «Програми допомоги на поновлення української держави після війни» повинна стати одним із ключових напрямів координованої діяльності публічних органів України в цей складний для країни час. Відповідна узгоджена робота, на наш погляд, має проводитися на внутрішньому (національному) рівні в тісній координації органів публічної адміністрації, правоохоронних та судових органів, муніципалітетів та представників наукових кіл, інститутів розвитку громадянського суспільства так і на міжнародному рівні із залученням держав G20 та міжнародних організацій (ООН, ЄС, ОБСЄ, РС, НАТО, МБРР, МВФ, ЄБРР, ВООЗ, МАГАТЕ, ЮНЕСКО та інших).

Вважаємо, що в основі розробки «Програми допомоги на поновлення української держави після війни» має бути напрацьована концепція, яка б уніфікувала теоретико-правові аспекти організації механізму втілення та реалізації відповідних заходів.

В першу чергу, необхідно розробити загально-теоретичні та праксеологічні засади програми допомоги на поновлення держави після війни, а саме дослідити такі складники:

- перше, поняття формування міжнародної програми допомоги Україні на прикладі Програми поновлення Європи (European Recovery Program): прогрес і недоліки;

- друге, застосування правового забезпечення Плану маршала (Програми економічної допомоги європейським державам після другої світової війни): погляд із сьогодення;

- третє, врахування недоліків та прорахунків у використанні міжнародної донорської допомоги для відбудови і реформування України після Революції гідності та в період агресії РФ 2014 року.

Надалі доцільно напрацювати дипломатичні та політико-правові підстави для розробки і запровадження міжнародної програми допомоги світовим співтовариством Україні у відновленні економіки у післявоєнний період. Тут слід проводити роботу у площині:

- розробки і подальшої реалізації законодавчих актів в Україні по відновленню понесених збитків, завданих російською агресією та розробка шляхів юридичних практик стягнення з РФ контрибуції. Варто відзначити, що перші кроки вже зроблені 03.03.2022 був прийнятий Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»;

- залучення міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, МВФ та ін.) до оцінки нанесених збитків до розшуку та арешту російських активів за кордоном для вилучення та компенсації на користь України;

- визначення ролі правоохоронних органів України в проведенні експертизи з оцінки завданих матеріальних та моральних збитків юридичним та фізичним особам, в підготовці матеріалів до міжнародних судів.

- обґрунтування фактичних сум допомоги на підставі експертних оцінок завданих збитків Україні та надання можливості іноземним спонсорам переконатися у достовірності розрахунків.

В результаті варто провести фактичну правову роботу відносно подання пропозицій керівникам країн G20 щодо здійснення фінансової та технічної допомоги Україні протягом 20 років.

Розробити та прийняти комплекс законодавчих актів, які гарантуватимуть ефективне використання міжнародної фінансової та технічної допомоги для розвитку економіки та військового потенціалу.

Створити та запустити на інституційному рівні в дію органи контролю та моніторингу за ефективним використанням міждержавної допомоги за участі громадськості та представників держав спонсорів.

Результатом забезпечення фінансової допомоги Україні в післявоєнний період мають стати розроблені цільові (секторальні) програми економічної допомоги міжнародним співтовариством без обмежень військово-технічного потенціалу України та безпекових гарантій.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЯКОСТІ ОСВІТИ ТА ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОБОТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ворон Діана Леонідівна

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри адміністративного,

фінансового та інформаційного права юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Якість освіти й освітньої діяльності на даний час стали питаннями вкрай важливими та актуальними. Якщо якість інших суспільних процесів і видів діяльності (окрім освітньої) виявити, виміряти та оцінити відносно просто, то якість освітнього процесу, а там більше освітнього процесу у закладі вищої освіти – це вкрай складне завдання. А підходи до оцінки різноманітні, часто протилежні, причиною чого є переважно те, що поняття «якість освіти» динамічна¹.

---

¹ Щудло С. А. Якість освіти як соціологічна проблема. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія.* 2010. Вип. 133. С. 70.

Питання визначення якості освіти та освітньої діяльності ще більше ускладнюється, якщо мова йде про їх нормативне визначення чи правове регулювання.

Поняття якості освіти і якості освітньої діяльності були введені законом «Про освіту». Відповідно до його положень якість освіти – це відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг; а якість освітньої діяльності – це рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг². Забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності визначається статтею 6 цього закону водночас і засадою державної політики у сфері освіти та принципом освітньої діяльності.

Закон України «Про вищу освіту» так само містить визначення поняття «якість вищої освіти», під чим розуміється відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості. А освітня діяльність – це діяльність закладів вищої освіти, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу³.

Відповідно, варто погодитися, що якість освіти – багатофункціональне поняття, що охоплює: наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо); організацію навчального процесу, яка найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки та освіти; контроль освітньої діяльності ЗВО та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання та на всіх рівнях⁴.

У науковій літературі виділяються два протилежні підходи до визначення якості освіти. З одного боку освіта розглядається з точки зору задоволення потреб та досягнення певних норм, стандартів, цілей (особистості, суспільства, держави), що нормативно затверджені в актах. З іншого – вона подається з позицій сучасної теорії і практики

---

² Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

⁴ Сігаєва Л. Є. Сучасні підходи до якості освіти: теоретичний аспект. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2016. № 4. С. 224–225.

управління якістю, тобто як управлінська категорія⁵. І саме у другому аспекті якість освіти, як об'єкт управлінського впливу, повинна розглядатися у контексті якості освітньої діяльності.

Оскільки якість освітньої діяльності розуміється як рівень організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань, то цілком справедливо констатується, що заклад вищої освіти має виконувати допоміжну роль у забезпеченні якості вищої освіти, створювати належні умови для здобуття студентами особистісних і професійних якостей відповідно до визначених у стандартах вимог⁶.

Складовими системи забезпечення якості освіти відповідно до положень Закону України «Про вищу освіту» є система забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості); система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти; система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Внутрішня система забезпечення якості освіти може включати визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти; здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярно оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб; забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою; забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату.

---

⁵ Альохіна Г. М. Якість освіти у контексті сучасних трансформацій вищої освіти. URL: https://www.researchgate.net/publication/336406700_Akist_osviti_u_konteksti_sucasnih_transformacij_visoi_osviti.

⁶ Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; Київ; Ніжин, 2019. С. 12.

Система зовнішнього забезпечення якості освіти може включати забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти; забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості; забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти; налагодження доступного і зрозумілого звітування; проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями та інші процедури.

Система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів: забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; забезпечення наявності достатніх і збалансованих ресурсів для здійснення процесів зовнішнього забезпечення якості вищої освіти; забезпечення незалежності у діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти; підзвітність та інші процедури і заходи.

Таким чином, можна констатувати, що якість вищої освіти як відповідність умов та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам, а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, визначається та забезпечується якістю освітньої діяльності, яка проводиться закладом вищої освіти. Рівень якості освіти прямо пропорційно залежить від рівня якості освітньої діяльності. Проте, не можна вважати його єдиним чинником і фактором, який визначає, який є предметом контролю чи вдосконалення. Заклад вищої освіти завжди стоїть перед фактором студента-вступника, географічного місця розташування ЗВО, економічних чинників тощо.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

Гаріфуллін Максим Валерійович

аспірант

*Харківського національного університета внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Інститут адміністративних процедур сформувався в зарубіжних країнах Західної Європи та Північної Америки. В Україні він став розвиватися з урахуванням зарубіжного досвіду, що зумовлює актуальність подальшого дослідження. У зв'язку з цим розглянемо докладніше зміст та особливості правового регулювання адміністративних процедур у зарубіжних країнах.

Сфера дії та предмет правового регулювання законів про адміністративні процедури в різних країнах можуть істотно різнитися. В одних державах (Швейцарія, Німеччина) адміністративні процедури стосуються тільки індивідуальних адміністративних актів, в інших (США, Франція) вони регламентують також порядок підготовки та прийняття нормативних правових актів.

У США Закон про адміністративну процедуру 1946 р а також аналогічні закони штатів передбачають процедуру нормотворчої діяльності (rulemaking) та процедури індивідуального регулювання (adjudication) – розгляд індивідуальної справи позитивного характеру щодо прийняття індивідуального акту, а також розгляд справ про оскарження.

Деякі питання адміністрування можуть бути виключені з загального законодавства про адміністративні процедури. У багатьох країнах, як у Німеччині, інститут адміністративних процедур не поширюється на внутрішньоорганізаційні процедури, оскільки його завдання, насамперед, закріплення участі громадян у процесі прийняття управлінських рішень. У тих випадках, коли це або неможливо, або недоцільно, законодавче регулювання порядку адміністративної діяльності вважається зайвим.

Так, у Фінляндії Акт про адміністративні процедури 2003 року не застосовується щодо внутрішніх розпоряджень адміністрації, виконання якого-небудь завдання, військових наказів, а також судочинства, досудового розслідування, поліцейського слідства і примусових заходів.

Окремі галузі управління, безпосередньо пов'язані з політикою держави, звичайно виводяться з-під дії норм загальної адміністративної процедури. В Угорщині норми законів про адміністративні процедури не поширюються на дії, пов'язані з національною обороною, зовнішньою торгівлею, оподаткуванням. Однак, у всіх країнах адміністративні процедуристосуються вироблення рішень, які зачіпають права і законні інтереси громадян.

В епоху глобалізації сформувався не тільки сам інститут адміністративних процедур, а й різні підходи до визначення обсягу, змісту і методів його правового регулювання. Багато країн Західної Європи, що мають стійкі традиції бюрократичного регулювання (зокрема, Австрія, Німеччина, Іспанія), вдаються до методу деталізованого регламентування і проводять систематизацію та кодифікацію адміністративних процедур.

Залежно від предмета і сфери дії адміністративних процедур багато держав передбачають їх різні види: прийняття нормативних правових актів; прийняття індивідуальних правових актів; надання публічних послуг тощо. У деяких державах адміністративні процедури класифікуються за сферами діяльності адміністративних органів на адміністративні процедури у сфері економіки, виконавчого провадження та ін.

Закон Республіки Казахстан «Про адміністративні процедури» 2000 року виділяє наступні процедури: прийняття та виконання рішень при здійсненні державними органами і посадовими особами державних функцій і посадових повноважень; організації роботи державного апарату; розгляд звернень громадян щодо реалізації їх прав; захисту прав і законних інтересів громадян; прийняття рішень в області економіки.

Англосаксонські країни, навпаки, визначають лише загальні принципи адміністративних процедур і пред'являють до державного апарату вимога діяти справедливо (to act fairly), закріплюючи тим самим принципи природної справедливості доповнюючи їх спеціальними гарантіями.

У Новій Зеландії догарантій, що забезпечують справедливий адміністративний процес, віднесені: забезпечення зацікавленій особі можливості надати відповідну інформацію; надання можливості особі давати свої пояснення і коментарі до того як рішення було прийнято; запобігання або вирішення конфлікту інтересів; незалежність у розгляді справи та прийнятті рішення; обов'язок діяти без зволікань¹.

На сучасному етапі більшу ефективність продемонстрували не деталізоване регламентування, а закріплення загальних принципів адміністративних процедур. Зайва деталізована регламентація, особливо в тих випадках, коли вона здійснюється на відомчому, підзаконному рівні, порушує цілісність і єдність правового регулювання, стає недоступною і незрозумілою громадянам, може призвести до відторгнення демократичних принципів державного управління.

Як не парадоксально, але Франція, будучи однією з найяскравіших представниць країн кодифікованого права, від кодифікації адміністративних процедур відмовилася «в ім'я принципу юридичної безпеки,

---

¹ Адміністративна процедура та контроль органів державної адміністрації в Угорщині, Польщі, Болгарії, Естонії та Албанії. Київ, УАДУ, 1999. С. 48.

кращого захисту прав громадян, спрощення роботи службовців і полегшення контролю законності»².

Державна Рада Франції визначила загальні правові принципи адміністративних процедур: неупередженість; відсутність зворотної сили у адміністративних актів; можливість оскарження перевищення влади; дотримання права на судовий захист; право на оскарження до вищого органу.

Загальні принципи адміністративних процедур, закріплені у французькому адміністративному праві, можуть бути зведені до принципів заперечування, відкритості, публічності, юридичної безпеки³.

Ряд пострадянських держав, наприклад Білорусь, стосовно механізму адміністративних процедур закріплюють принцип пріоритету прав і свобод громадян. У деяких зарубіжних країнах від такого підходу відмовляються, оскільки вважають, що завдання адміністративних процедур – не встановлювати пріоритети, а домагатися гармонізації публічних і приватних інтересів. У зв'язку з цим Адміністративно-процесуальний закон Латвії передбачив принципи дотримання прав приватної особи і процесуальної справедливості.

Поряд із загальними правовими принципами в багатьох країнах виділяються спеціальні принципи адміністративних процедур, у тому числі принцип розслідування, який покладає тягар доведення на адміністрацію, а саме: громадянин не зобов'язаний доводити всі обставини, які цікавлять адміністративний орган; адміністрація сама повинна витребувати необхідні матеріали та з'ясувати необхідні факти в інших органах влади.

Варто звернути увагу на специфічні принципи адміністративних процедур, закріплені в Законі Естонської Республіки «Про адміністративну процедуру» 2001 року, де серед інших принципів встановлений принцип дискреційного права, який передбачає, що органу влади надані повноваження розглядати доцільність винесення рішення та робити вибір між декількома варіантами. При цьому дискреційні права реалізуються відповідно до меж та цілей їх надання. Крім того, закріплено принцип встановлення форми і цільової спрямованості адміністративної процедури.

Розглянуті приклади правового регулювання адміністративних процедур потребують подальшого вивчення, уніфікації та кодифікації з огляду на можливість їх застосування у сучасних українських реаліях.

---

² Зілер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз. Пер. з фр. В. Ховхуна. К: Основи, 1996. 420 с.

³ Адміністративна процедура та адміністративні послуги. *Зарубіжний досвід і пропозиції для України*. Автор упоряд. В.П. Тимошук. К, 2003. 496 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Гачак-Величко Лілія Андріївна

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Національної академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного*

Ролюк Олександр Васильович

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
начальник інституту морально-психологічного забезпечення
Національної академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна*

Розкриваючи особливості терміну «адміністративно-правовий захист прав дітей в Україні» необхідно відзначити, що даний концепт складається із низки складників, які сукупно формують єдність даної категорії надаючи їй власного смислового значення.

Зокрема захист складає невід'ємну частину права і розглядається науковцями по-різному: як міра дозволеної поведінки; як система правового регулювання; як гарантія прав; як примусовий спосіб здійснення порушеного права з метою його відновлення; як комплекс погоджених організаційних заходів; як сукупність мір правоохоронного характеру; як діяльність тощо. Одні концепції зосереджуються на матеріально-правовій стороні категорії захисту, інші на процесуальній стороні, а деякі захист трактують занадто широко в якості правових норм. Між тим, кожна галузь як матеріального, так і процесуального права містить інститут захисту, при цьому жодна з них не наводить визначення даній категорії. Наукові роботи у більшій своїй частині сконцентровані на аналізі форм і способів захисту, при цьому не розділяючи їх та залишаючи поза увагою взаємозв'язок з іншими правовими категоріями, особливості захисту, що обумовлені розбіжностями предмету правового регулювання¹.

За переконаннями В. Остапчук дана категорія безпосередньо пов'язана з конкретним порушенням. Але заходи захисту також застосовуються і у випадку оспорування прав. Крім того, метою застосування заходів захисту є не тільки поновлення, а і визнання прав,

---

¹ Бігняк О. В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту», та «засоби захисту»: сучасні погляди та концепції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 169.

а також припинення правопорушення. Вчена вважає, що захист являю собою сукупність заходів, спрямованих на відновлення, визнання прав та на припинення порушень прав, які застосовуються правомочною особою самостійно, компетентним органом самостійно або за зверненням правомочної особи².

Із наведеного вище маємо змогу виокремити основні характерні особливості адміністративно-правового захисту, в тому числі й для аналізованої сфери, зокрема:

1) функція адміністрування, що реалізовується уповноваженими суб'єктами шляхом застосування юридичних засобів;

2) є гарантом, реальним (практичним) відображенням втілення конституційних норм, що забезпечують демократичний режим управління державою в дійсності;

3) має чітко визначену мету – реагування, попередження та усунення наслідків неправомірності;

4) реалізовується в адміністративних рамках – відповідній процедурі;

5) репрезентує обов'язок держави охороняти адміністративно-правовий статус дітей.

Сутність аналізованого захисту може бути визначено через його:

1) підставу – порушення, невизнання прав чи їх заперечення;

2) призначення – припинення порушень, відновлення порушених прав, відшкодування чи компенсацію втрат від порушень, покарання порушника;

3) зміст – вужче ніж охорона прав і полягає у реагуванні на перешкоди у здійсненні суб'єктивного права³.

Отже, об'єктом адміністративно-правового захисту є ті права дітей, що потерпають (потенційно можуть потерпати) від незаконного посягання, та не можуть бути повноцінно реалізовані внаслідок протиправних перешкоджань з боку інших осіб⁴.

Зазначаючи про нормативний аспект адміністративно-правового захисту прав дітей необхідно відзначити, що він передбачає наявність міжнародних стандартів реалізації такої діяльності та окремо сукупність національних адміністративних норм, які, по-перше, проголошують зміст та соціальну орієнтованість держави в площині реалізації такої діяльності, по-друге, встановлюють вітчизняні механізми, процедури, різновиди адміністративних дій публічної адміністрації. Зокрема Закон

---

² Остапчук В. Поняття адміністративного захисту авторського права і суміжних прав. *Науково-практичний журнал «Інтелектуальна власність»*. 2003. № 4.

³ Троцюк Н. В. Адміністративно-правовий захист авторських прав. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 216.

⁴ Там само. С. 217.

України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III передбачає, що адміністративно-правовий захист прав дітей є універсальним (або загальним), а також особливим, тимчасовим та додатковим. Окремо визначається, що державний соціальний захист дітей є один з найважливіших напрямків діяльності держави, оскільки рівень її цивілізованості та суспільства визначається ставленням до найменш захищених та найбільш вразливих його членів⁵.

Неможливо оминати увагою той факт, що збройний конфлікт на Сході країни позначився на долях багатьох дітей. Особливо гостро його наслідки відчували діти, що мешкають на окупованих територіях, на лінії розмежування та діти, які є вимушеними переселенцями. Усі вони зазнали важких психологічних та фізичних травм, і потребують особливого захисту з боку держави. Надання цього захисту є світовою практикою, яку Україна враховує у своїй законодавчій діяльності. З цією метою і запроваджуються соціальні гарантії дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Зокрема державна повинна надати:

- 1) державні соціальні гарантії ;
- 2) психологічну реабілітацію (відновлення психічних функцій, особистісних властивостей і системи відносин особистості, що дозволяють їй успішно функціонувати в мирному соціумі);
- 3) психологічну допомогу (цілеспрямована активність людини, скерована на розширення психологічних можливостей дітей);
- 4) психіатричну допомогу (комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд та медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади);
- 5) соціальний захист – (правові і соціальні гарантії реалізації конституційних прав і свобод та задоволення потреб дітей⁶).

Отже, адміністративно-правовий захист прав дітей в Україні – це невід'ємна частина загальнодержавного пріоритету, процедури реалізації якого передбачені Конвенцією ООН про права дитини і чинним законодавством метою якого є дотримання найвищих інтересів дитини, що досягається спільними зусиллями служб у справах дітей, органів освіти, охорони здоров'я, соціальної політики, правоохоронних органів, батьків, опікунів, волонтерів та громадян.

---

⁵ Соціальний захист дітей-інвалідів – пріоритет державної соціальної політики. Департамент соціального захисту населення Кіровоградської обласної державної адміністрації. 2013. URL: <http://gutszn.kr-admin.gov.ua/2010-05-21-08-36-31/802-2013-03-11-13-40-36.html>.

⁶ Про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Проект Закону України від 31.03.2017 р. № 6270. Ligazakon. 2017. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4U600A.html.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Головацький Назарій Тарасович

*старший викладач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Незалежна держава Україна сьогодні проходить через надто важкий час, спричинений цинічною військовою агресією, яка є неприпустима в цивілізованому світі. Боротьба за демократичність та незалежність нашої держави відбувається практично на всіх фронтах, як у військовій сфері, так і в політичній, соціальній, культурній, інформаційній та інших сферах діяльності держави. Особливої уваги заслуговує інформаційна війна, яка в умовах сьогодення є важливим та невід'ємним елементом суспільного життя кожної особи.

Нині прийнято виділяти, так звані «інформаційні війська», або ж синонімічною назвою є ще «ІТ-війська», які покликані боротись з діяльністю пропагандистської машини, яку використовує держава агресор для завдання більш нищівного удару саме по мирному населенню України, яке має на меті підтримання європейського курсу нашої держави, з підтримкою справжньої демократії та укріплення незалежності нашої держави.

21 століття в певній мірі характеризується цифровою революцією, яка надзвичайно стрімко розвивається. Під час цифрової революції, має місце перехід від паперового діловодства до цифрового. Так, державні реєстри, які ще відносно недавно були відтворені у товстезних папках, ще з Радянськими написами «ДЕЛО», та зберігалися в подальшому у величезних приміщеннях адміністративних будівель з назвою «Архів», сьогодні мають місце в більш компактних розмірах простору, а саме на мережевих серверах, володільцем яких, є держава в особі суб'єктів владних повноважень.

2 вересня 2019 року, шляхом перетворення Державного агентства з питань електронного урядування України було утворено Міністерство цифрової трансформації України (далі по тексті – Мінцифри України), яке діє на підставі Положення про Міністерство цифрової трансформації України від 18.09.2019 р.

Міністерство цифрової трансформації України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та

технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку IT-індустрії; у сфері розвитку та функціонування правового режиму Дія Сіті.¹

З вищевказаного можна прийти до думки, що Мінцифри України забезпечує цифрову політику державної влади та забезпечує її повноцінне функціонування, до якої відносяться і бази персональних даних.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про захист персональних даних» персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.² Тобто, це інформація, яка дає можливість ідентифікувати кожного громадянина України.

Згідно з цією ж статтею 2 вищевказаного Закону України, база персональних даних – іменована сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних. Ключовим в цьому визначенні є саме те, що це упорядковані персональні дані в електронній формі. Це означає, що доступ до цієї бази може бути отриманий шляхом дистанційного електронного доступу, з будь якого місця та будь якою санкціонованою особою. Також статтею 4 цього Закону визначено, що володільцем чи розпорядником персональних даних можуть бути підприємства, установи і організації усіх форм власності, органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, фізичні особи – підприємці, які обробляють персональні дані відповідно до закону.

У 2019 році Мінцифри України офіційно представили державний сервіс «ДІЯ», який представляв собою сервіс для дистанційного електронного доступу громадян до послуг публічної адміністрації з офіційним лозунгом «Держава в смартфоні». Першочергово було запущено сервіс альтернативного використання паперових документів в цифровому форматі, які набули такої ж юридичної сили, як і паперові

---

¹ Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 року № 856. *Урядовий кур'єр* від 08.10.2019. № 192.

² Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 року № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. стор. 1188, стаття 481.

документи. В подальшому з розвитком цього сервісу було впроваджено такі сервіси, як реєстрація бізнесу, отримання довідок без необхідності фізичної присутності в органах державної влади. Впровадження таких сервісів стало зручним методом отримання державних послуг громадянами України, з одночасним виключення таких проблем, як черги чи корупційні чинники. Невід'ємним елементом всіх цифрових сервісів є саме персональні дані, які в умовах воєнного стану є надзвичайно вразливими.

Разом із цифровою революцією активно почали з'являться і розвиватись так звані «хакери», тобто комп'ютерні програмісти чи користувачі, які шляхом використання комп'ютерних систем, мають на меті отримати несанкціонований доступ до інформації. Такі діяння отримали назву хакерських атак.

Воєнний стан в Україні, введений Указом Президента України від 24.02.2022 року, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року № 2102-IX, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації.

Під час дії воєнного стану велика кількість державних реєстрів, які містять персональні дані було закрито для доступу та використання. Під час військових дій було вчинено безліч хакерських атак з метою отримання персональних даних громадян України, для подальшого морального впливу на громадян України та поширення російської пропаганди, яка не відповідає реальним обставинам.

Проте держава Україна, як володілець баз персональних даних своїх громадян вжила всіх можливих дій задля забезпечення безпеки персональних даних своїх громадян загалом.

З цією з метою, Кабінетом Міністрів України від 12 березня 2022 року було прийнято Постанову про «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану», головною метою якої є недопущення злочинного заволодіння інформацією, частиною якої є персональні дані, котра є у власності нашої держави³.

Так, цією постановою визначено, що на період дії воєнного стану міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади,

---

³ Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно- комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 року № 263. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-funkcionuvannya-informacijno-komunikacijnih-sistem-elektronnih-komunikacijnih-sistem-publichnih-elektronnih-reyestriv-v-umovah-voyennogo-stanu-263>

державні та комунальні підприємства, установи, організації, що належать до сфери їх управління, для забезпечення належного функціонування інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є, та захисту інформації, що обробляється в них, а також захисту державних інформаційних ресурсів, можуть вживати додаткових заходів. Заборонити використання хмарних ресурсів та/або центрів обробки даних, розташованих на тимчасово окупованій території України, або тих, що належать державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором чи державою-окупантом, або належать державі чи суб'єктам, діяльність яких підпадає під дію Закону України «Про санкції», щодо яких прийнято рішення про застосування санкцій в Україні та/або іншій державі та на територіях держав, які входять до митних та воєнних союзів з такими державами.

З цього випливає, що держава здійснює політику забезпечення безпеки персональних даних та інформації, яка є в обробці на території України, що дає можливість стверджувати про те, що у випадку зовнішньої агресії відносно до України, забезпечується не лише територіальна цілісність держави, а й усі сфери функціонування держави.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що будь-яка зовнішня військова агресія не обмежується лише використанням зброї, з метою порушення територіальності цілісності тієї чи іншої держави, а й торкається різних сфер діяльності будь якої держави, в тому числі і з використанням новітніх комп'ютерних технологій, які дають можливість спричиняти ще більшої шкоди в державі. Так, з метою уникнення неправомірного заволодіння інформацією та персональними даними громадян України, наша держава здійснює всі можливі заходи для відвернення негативних наслідків протиправних діянь, навіть в цифровій сфері, шляхом обмеження доступу та використання тієї чи іншої інформації.

СПІВВІДНОШЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРИНЦИПІВ ОПОДАТКУВАННЯ ТА ЗАСАД ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Дамірчись Мушфік Іскендер огли

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри фінансового права

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

В сучасному світі економіка і право чинять все більш взаємний вплив, стимулюючи розвиток суспільства. Суверенні публічні територіальні утворення конкурують між собою не тільки за обмежені природні й інші ресурси, а й за можливість їх якнайскорішого спрямування на досягнення власних функцій, збільшення суспільного добробуту, підвищення стандартів якості життя народів, взаємопоширення ринків збуту і як природний наслідок цього – прискорений розвиток національних економік, все більш вражаючі обсяги грошового вираження валових внутрішніх продуктів.

Наразі вчені економісти, враховуючи природний розвиток економічних відносин та практики державотворення, розширили перелік економічних принципів Адама Сміта до десяти найбільш важливих економічних принципів побудови податкових систем. Як зазначає М. П. Кучерявенко, до таких принципів відносяться: 1) стабільність і передбачуваність (зокрема, стосується необхідності встановлювати податки заздалегідь і на досить тривалий термін, не змінювати порядок адміністрування податків, забезпечення логічності і послідовності змін до податково-правового регулювання); 2) гнучкість (у розумінні можливості своєчасного внесення змін до податкових механізмів, корегування ставок і пільг, враховуючи наявну економічну ситуацію); 3) рівновага (забезпечує врахування актуальних економічних тенденцій та структурної рівноваги у національній економіці); 4) рухливість (орієнтує правові механізми податків та саму податкову систему на можливість доповнення їх оновленими структурними елементами, що здатні врахувати об'єктивне переміщення оподаткованої бази або появу нових форм податків); 5) антиінфляційна спрямованість (передбачає врахування розміру податкових вилучень для реалізації заходів попередження або сповільнення інфляції); 6) зручність (враховує як можливості платників податків до виконання вимог, встановлених порядком сплати податків, так і можливості держави на залучення податкових інструментів як податкових важелів

впливу на економічні процеси); 7) рівність (виходить з принциповості забезпечення рівні умов оподаткування для платників податків, що знаходяться в рівних економічних умовах, і диференційованого підходу до тих платників, правове і економічне положення яких різняться); 8) стимулювання (у розумінні впливу податків на формування економічних і правових процесів з метою отримання прогнозованого бажаного результату); 9) економічність (враховує співвідношення витрат на адміністрування податку та розміру мобілізованих ним податкових надходжень бюджетів); 10) рівномірність визначення об'єкта і бази оподаткування (орієнтована на раціональний підхід до закріплення об'єкта податку і бази оподаткування з метою недопущення такої оптимізації платником своїх податкових зобов'язань, коли внаслідок податкового маневрування відбувалося б використання різних складових вартості і вивід діяльності з-під оподаткування)¹.

Цілком закономірно, що той чи інший прояв дії вказаних економічних принципів оподаткування ми знаходимо і на рівні засад податкового законодавства України, що закріплені у статті 4 Податкового кодексу України. Так, податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах: загальність оподаткування; рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; презумпція правомірності рішень платника податку; фіскальна достатність; соціальна справедливість; економічність оподаткування; нейтральність оподаткування; стабільність; рівномірність та зручність сплати; єдиний підхід до встановлення податків і зборів².

Важлива засада чинного податкового законодавства – рівність усіх платників податків перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, що прямо закріплена підпунктом 4.1.2 пункту 4.1 статті 4 Податкового кодексу України та опосередковано може бути виведена зі змісту частини четвертої статті 13 Конституції України, що гарантує рівний захист прав усіх власників, незалежно від форми їх власності, з боку держави³. Відповідно до неї держава має забезпечити однаковість підходу до кожного платника податку, незважаючи на будь-які її індивідуальні ознаки чи особливості її власності, зокрема місця походження капіталу.

---

¹ Кучерявенко Н. П. (РЕД.). (2012). *Налоговое право Украины: учебное пособие*. Симферополь: ООО «Фирма Салта ЛТД».

² Податковий кодекс України, 2010 (Верховна Рада України). *Голос України*, 229–230.

³ Конституція України, 1996 р. (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 141.

Ще одним здебільшого суто правовим податковим принципом є засада презумпції правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма Податкового кодексу чи іншого нормативно-правового акта припускають множинне (неоднозначне) трактування змісту податкових правовідносин. Правовий контекст даного принципу є домінуючим, за його змістом відбувається захист прав платників податків як більш слабкої і менш захищеної сторони податкових правовідносин. Втім у такій протекції приватних інтересів у оподаткуванні вбачається й економічний чинник. Так, по-перше, забезпечуючи гарантії платникам податків, відбувається одночасне стимулювання їх до збільшення обсягів господарської діяльності, збереження довіри до держави і тим самим посилення ефективності економічної складової податкової системи. По-друге, через встановлення презумпції правомірності рішень платників податків відбувається й втілення в життя більшості економічних принципів оподаткування, що були сформовані Адамом Смітом: врахування фактичної податкоспроможності платників, забезпечення чіткості та зрозумілості податку, сплата податкових коштів у порядку, що найбільш враховує зручність для платника, а також справляння якомога меншого розміру податку.

Наступною засадою, що визначена серед засад вітчизняного податкового законодавства є соціальна справедливість. Економічний зміст засади соціальної справедливості стає першочерговим і за своїм характером може бути розкритий як сучасне втілення першого економічного принципу оподаткування, що був сформульований Адамом Смітом – врахування податкової спроможності платників при встановленні податків.

Сьомий принцип оподаткування – засада економічності оподаткування, що означає запровадження тільки тих податків і зборів, надходження від яких суттєво перевищують адміністративні витрати на їх справляння. В даному разі відбувається пряме порівняння економічних витрат, що виникають при адмініструванні податку контролюючим органом з сумою тих надходжень, що акумулюються до бюджету внаслідок справляння відповідного податку. Якщо витрати не є суттєво меншими за податкові надходження, то обов'язковий платіж податкового характеру не відповідає засаді економічності і його може бути виключено зі складу національної податкової системи.

Ще один принцип оподаткування з переважно економічним контекстом – нейтральність оподаткування, що визначена як установлення обов'язкових податкових платежів таким способом, що не збільшує або зменшує конкурентоздатність платників податків. Важливо, що за своїм економічним змістом нейтральність оподаткування стосується недопущення як випадків потенційного зменшення

конкурентоздатності певних платників, так і випадків надання конкурентних переваг.

У системі засад вітчизняного податкового законодавства також присутня й засада рівномірності та зручності сплати. У цій засаді ми знаходимо рівне сполучення як правового аспекту, що дозволяє оптимально планувати і виконувати державний і місцеві бюджети, так і економічного аспекту – що враховує особливості тієї або іншої господарської діяльності платника, підлаштовується під режим такої діяльності і тим самим втілює в життя не лише один з основоположних принципів Адама Сміта, а й сучасне уявлення про необхідність досягнення балансу публічного і приватного інтересів у податкових відносинах.

Таким чином, в кожному принципі оподаткування, що визначені чинним Податковим кодексом України як засади вітчизняного податкового законодавства, існує як частка правової конструкції, так і частка економічного аспекту оподаткування. Перша з них виходить з того, що закріплення самих засад податкового законодавства і регулювання податкових відносин може відбуватись лише у правовій формі, що гарантує справедливість, прозорість і правову певність як основні складові загального принципу верховенства права. Натомість економічний аспект засад чинного податкового законодавства України є чітко вираженим у їх змісті і є закономірним наслідком економічної сутності податкових відносин, вихідної важливості врахування саме економічних законів, пропорцій та важелів впливу при встановленні правових механізмів, введенні в дію і справлянні податків і зборів. Саме у єдності правової форми і економічного змісту принципи податкових відносин стають не лише абстрактними статичними правилами, а й безпосередньо починають діяти в податкових відносинах, враховуючи їх динаміку і першочерговість економічних законів для досягнення цілей оподаткування при неухильному дотриманні і втіленні принципу верховенства права і його складових.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА ПРОПУСКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Дорофєєва Лілія Максимівна

*доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/2022 було запроваджено воєнний стан. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військове командування країни разом з МВС, іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування приступили до забезпечення заходів і повноважень, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави.

Уряд у терміновому порядку переводив економіку країни на роботу в нових для нас умовах. Об'єктивно держава була змушена внести корективи в зовнішньоекономічну та торгівельну політику: фактично, у зв'язку з військовим вторгненням РФ лише у березні 2022 року у порівнянні з даними за лютий поточного року експорт українських товарів скоротився вдвічі, імпорт – більш ніж втричі.

Митне законодавство ніколи не відрізнялось стабільністю, а вітчизняна митна служба вже багато років функціонує в умовах постійного реформування. Проте зміни, які відбувались в організації здійснення та правовому забезпеченні митної справи за перший місяць війни, були не лише надзвичайно динамічними. Новації кардинально змінили традиційні підходи до митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, спростили процедури та митні формальності, зняли обмеження та паперову бюрократію, прискорили митне оформлення.

Такі підходи не лише продемонстрували зусилля держави, спрямовані на збереження економіки в умовах нової реальності. Завдяки тому, що було блискавично вжито ряд адміністративно-правових заходів у сфері регулювання митної справи, стало можливим максимально швидко забезпечити надходження та оформлення величезних обсягів ввезеної гуманітарної допомоги – як цивільного так і військового призначення, а у зворотному напрямку – пропуску громадян, які вимушені були покинути не лише свої домівки, а й країну.

За оцінками агентства ООН з питань міграції через війну з РФ вже більше 5 млн українців виїхали за кордон. Враховуючи, що пункти пропуску на кордоні з Білорусією та росією тимчасово припинили функціонування, а робота одеського порту – заблокована, основна кількість таких осіб перетинала кордони з Євросоюзом, у тому числі і в зоні діяльності Закарпатської митниці. Якщо порівняти кількість таких осіб з довоєнними показниками, то за добу в середньому пропускали в 11-15 разів більше.

Надзвичайно гостро постало питання ввезення в Україну гуманітарних вантажів. До речі, перші партії таких вантажів надійшли на кордони вже через 5 годин після введення воєнного стану.

Діючий в звичайних умовах складний та громіздкий механізм визнання та пропуску гуманітарної допомоги, у тому числі й Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 р. № 544, не міг застосовуватись, оскільки був нездатний забезпечити швидке доставлення товарів, терміново необхідних для військових та цивільних споживачів. З метою спрощення таких процедур Постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 р. № 174 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану» було встановлено, що на період воєнного стану пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги від донорів здійснюється за місцем перетину митного кордону України шляхом подання товаросупровідних документів або декларації, заповненої особою, що перевозить даний товар, за формою згідно з додатком, без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Державній митній службі та Державній прикордонній службі на період воєнного стану було доручено забезпечити невідкладний пропуск через державний кордон України гуманітарної допомоги.

До вказаної постанови за 40 днів було внесено 7 змін та доповнень, кожна з яких відповідала викликам часу та практичним аспектам організації перевезення, визнання та оформлення вантажів гуманітарної допомоги. Повноваження на прийняття письмового рішення про визнання товарів гуманітарною допомогою спочатку було делеговано обласним військовим адміністраціям. Паралельно було спрощено підготовку та подання необхідних документів, яких фактично було два – заявка та дарчий лист з переліком товарів, що ввозиться на митну територію України.

Через тиждень було затверджено Перелік категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану, до якого включався

широкий асортимент продуктів харчування, паливо та нафтопродукти, лікарські засоби, будівельні матеріали, одяг та взуття, посуд і кухонне приладдя, папір та друковані матеріали, тканини та пряжа, скло та вироби з нього, металеві вироби та опалювальні прилади, інструменти та котли, виробниче обладнання, верстати та будівельні механізми, освітлювальні та електричні прилади, меблі, а також зброя та боєприпаси тощо¹.

Згодом, визнання товарів гуманітарною допомогою стало відбуватись за фактом подання митниці декларації (максимально спрощеної форми), яку може заповнити перевізник. Час на таке митне оформлення та направлення життєво необхідних предметів громадянам, які потребували такої допомоги, скоротився до мінімально можливого.

---

¹ Про затвердження переліку категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань гуманітарної допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 224. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D0%BF#Text>.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ВІДНОСИНАХ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ – ЮРИДИЧНОЮ ОСОБОЮ

Заборовський Віктор Вікторович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університету»
м. Ужгород, Україна*

Неодноразово предметом нашого наукового дослідження були питання щодо сутності конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката¹ та способів їх уникнення².

Одним із найбільш складних в аспекті визначення конфлікту інтересів у професійній діяльності адвоката є його відносини з клієнтом – юридичною особою. Це можуть бути, зокрема, питання, що стосуються звільнення працівників юридичної особи (в тому числі й колишніх їх керівників), так і питання щодо майнових спорів засновників такої особи. На складність взаємовідносин насамперед між засновниками та юридичною особою, звертає увагу і К.М. Северин, який слушно зауважує, що якщо засновників декілька, а адвокат уклав договір з юридичною особою, то він повинен захищати інтереси саме такої особи, в діяльності якої відображаються інтереси всіх її засновників, а тому у разі звернення одного із засновника, інтереси якого певним чином суперечать іншим, адвокат повинен відмовитись від прийняття такого доручення, враховуючи те, що він володіє конфіденційною інформацією, яка стосується всіх засновників³.

---

¹ Заборовський, В. В. (2021). Сутність конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката. *Аналітично-порівняльне правознавство*. No 3. С. 243–248. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.45>; Заборовський, В. В. (2021). Деякі аспекти розуміння сутності конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: Право. С. 98–100.

² Заборовський, В. В. (2017). Уникнення конфлікту інтересів в якості професійного обов'язку адвоката. *Innovative research of legal regulation of public administration*: International Scientific Conference. Lubline: Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej. P. 11–15.

³ Северин, К. М. (2014). Принцип уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. Вип. 10-1(1). С. 153.

Регулювання таких відносин присвячена доволі значна за обсягами ст. 39 Правил адвокатської етики⁴. Положення даної статті, з одного боку, вказують, що на такі правовідносини повною мірою поширюються норми Правил, що стосуються конфлікту інтересів, а з іншого – додатково встановлює певні обмеження задля уникнення конфлікту інтересів, а саме:

– адвокат повинен утриматись від прийняття доручень з особами, які перебувають у трудових, цивільно-правових та інших правовідносинах з клієнтом, якщо це може суперечити інтересам клієнта – юридичній особі. Такий обов’язок поширюється на адвоката у період дії договору про надання правової допомоги, а також у випадку, якщо він володіє конфіденційною інформацією, що отримав під час надання правової допомоги своєму клієнту – юридичній особі;

– адвокату забороняється приймати доручення від клієнта, якщо його виконання породжуватиме конфлікт інтересів з юридичною особою, якій адвокат попередньо надавав правову допомогу або в якій працював раніше та володіє певною інформацією, яка може бути використана проти неї.

Наявність таких додаткових обмежень вказує на специфіку можливих наслідків конфліктних ситуацій у справі за участю юридичної особи, тож законодавець встановлює додаткові умови, які спрямовані на попередження виникнення даних ситуацій. Це зумовлено насамперед тим, що представництво інтересів керівників та інших учасників юридичної особи при вирішенні суперечки з нею, адвокатом який надає або надавав правову допомогу такій юридичній особі, потенційно може створити, як зазначає С. О.Іванов, переваги клієнтам адвоката щодо юридичної особи, а це є неприпустимим для адвоката⁵, ставить під загрозу якість і професійність надання адвокатської допомоги⁶.

В той же час, вищевказані обмеження не є безумовними. Так, в рішенні Ради адвокатів України зазначається, що обов’язок відмовитися від укладення договору про надання правової допомоги з метою уникнення конфлікту інтересів виникає лише за умови володіння

---

4 Правила адвокатської етики (2017), затверджені Звітно-виборним з’їздом адвокатів України. URL: <http://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf>

5 Иванов. С. О. (2020). Конфликте интересов доверителей в адвокатской практике. URL: <https://fparf.ru/polemic/opinions/o-konflikte-interesov-doveriteley-v-advokatskoj-praktike/>

⁶ Загуменна Ю.О., Наджафлі Е.М. (2020). Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків: ТОВ «Планета-Прінт». С. 170.

адвокатом інформацією, яка отримана ним у результаті роботи в юридичній особі та може бути використана проти такої особи⁷.

Положення даного рішення повною мірою застосовуються і правозастосовною практикою Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури⁸. Крім цього, правозастосовна практика даної комісії виходить з того, що надання правової допомоги одночасно працівнику та його роботодавцю не зумовлює конфлікту інтересів, якщо відсутня ймовірність використання отриманої інформації на шкоду клієнтам⁹.

Все це вказує на можливість існування специфічних наслідків конфліктних ситуацій у справі в аспекті представництва адвокатом інтересів юридичної особи, та необхідність дотримання встановлених українським законодавцем додаткових умов, які спрямовані на попередження виникнення даних конфліктних ситуацій.

---

⁷ Про застосування частини четвертої статті 40 Правил адвокатської етики (2014): рішення Ради адвокатів України No 60. URL: https://osav.vn.ua/images/files_pdf/rishenya_nau/60.pdf

⁸ Рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (2017). No X-003/2017. URL: <https://vkdka.org/rishennya-h-0032017-u-spravi-za-skargoyu-narishennya-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-zhitomirskoj-oblasi-vid-21-kvitnya-2017-roku-pro-prityagnennya-advokata-do-vidpovidaln/>

⁹ Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо конфлікту інтересів від 04 жовтня 2019 року No X-017/2019. URL: <https://vkdka.org/14637-2/>

УНІВЕРСАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОСТУПУ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Завидняк Аліна Вікторівна

*аспірантка кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Існує певна дискусія щодо розуміння засад доступу до адміністративного судочинства. Цей порівняно новий інститут у вітчизняній системі правосуддя ще потребує свого окремого дослідження у частині додержання певних стандартів здійснення. Якщо говорити про міжнародні стандарти правосуддя, то тут найбільший вплив мають принципи, що склалися у результаті функціонування правових систем Європейського Союзу і Ради Європи. Відповідно такі стандарти виробляються через практику Суду ЄС та Європейського суду з прав людини. Також значну роль у цьому процесі відіграють Венеційська комісія «Демократія через верховенство права» та Консультативна рада європейських судів, які виробляють ці стандарти вже у режимі *soft law* (м'якого права). Як воно діє щодо запровадження сучасних стандартів у здійсненні адміністративного судочинства буде продемонстровано на декількох прикладах та загальних тенденціях втілення їх у правозастосовній практиці в Україні.

Універсалізація стандартів правового регулювання є тенденцією сучасного розвитку права. Оскільки доступ до адміністративного судочинства є складником більш загального права на справедливий судовий розгляд, то така універсалізація має подвійний характер: іманентний та національний. Зокрема, цю проблематику через уніфікацію та універсалізацію стандартів у діяльності міжнародних судів шляхом судового тлумачення розглядає Є. Стрельцова¹ в аспекті взаємодії міжнародних і національних судів. На цій методологічній основі буде розглянута проблематика універсальності міжнародних стандартів доступу до адміністративного судочинства.

Іманентність універсалізації міжнародних стандартів доступу до правосуддя зумовлені універсальним характером прав людини, які визначають їх зміст. Зокрема, прикладом універсального підходу може

---

¹ Стрельцова Є.Д. Теорія і практика уніфікації міжнародного права в умовах глобалізації (міжнародний та національно-правовий аспекти): автореф. дис... д.ю.н. (спеціальність 12.00.11 – міжнародне право). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2020. С. 15-16.

служити практика Європейського суду з прав людини у цьому відношенні, згідно з якою *«стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права»*². Вказаний підхід демонструє вироблення єдиних стандартів на основі засад верховенства права. Водночас тут міститься посилання на національний елемент універсалізації доступу до правосуддя, оскільки визнається свободу розсуду національного законодавства. Зокрема такий в Україні проявляється в існуванні окремо адміністративної юрисдикції у системі загальних судів, що виражається навіть у приписах ч. 5 ст. 125 Конституції України, які діють з метою захисту прав, свобод і законних інтересів особи у сфері публічно-правових відносин³.

У своїй практиці ЄСПЛ виробив підхід, згідно з яким право на доступ до суду було «практичним та ефективним», а не «теоретичним чи ілюзорним», ЄСПЛ розробив такі структурні елементи: доступ до суду через можливість подати позов та отримати судові рішення щодо нього; остаточність судових рішень; вчасне виконання остаточних рішень суду⁴. Таке комплексне розуміння права на доступ до правосуддя на рівні європейського захисту прав людини уніфікував основні елементи розуміння цього права, яке також залежить від наявності у національній правовій системі судової спеціалізації та особливостей апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, а також ефективності виконання судових рішень.

Також слід брати до уваги легітимну мету та засади обмеження права на судовий захист, оскільки таке право не може розглядатися як абсолютне. Зокрема, згідно зі ст. 19 Конвенції, функції суду полягають у забезпеченні Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї. Зокрема, питання помилок щодо фактів та права, які начебто були припущені національним судом, не належить до компетенції Суду доти, доки такі помилки не порушують прав та свобод, що захищаються Конвенцією⁵.

---

² *Bellet v. France*, app. No. 23805/94, Judgment on 4 December 1995.

³ Конституція України, станом на 01 жовтня 2020 р. Офіційний текст. Київ: Алерта, 2020.

⁴ *Zubac v. Croatia*, № 40160/12, Judgment on 5 April 2018.

⁵ *Garcia Ruiz v. Spain*, app. No. 30544/96, Judgment on 24 January 1999.

Як зазначає Т. Цувіна, право на доступ до правосуддя у практиці ЄСПЛ почав тлумачитися не тільки як можливість порушити справу в суді, а і як право на розгляд справи, відповідно до чого порушенням права на доступ до суду визнавалися випадки, коли особа, провадження в справі якої було відкрите, не могла домогтися фактичного розгляду такої справи й ухвалення рішення⁶. Такий підхід означає, що право на доступ до правосуддя не може обмежуватися лише вимогою відкрити судом провадження у справі за зверненням, а також і розглядом справи по суті, ухваленням та виконанням судового рішення. Водночас, оскільки саме право на судовий розгляд не є абсолютним і на основі закону може бути обмеженим. З метою визначення допустимих меж обмежень права на судовий захист використовується принцип пропорційності, згідно з яким з'ясовується допустимість втручання у здійснення цього права на основі закону відповідно до легітимної мети, не посягаючи на сутнісний зміст права.

Прикладом того, як обмежено право на доступу до правосуддя є те, що одним із критеріїв для прийняття судом рішення про поновлення чи непоновлення строку є досягнення справедливого балансу між публічними інтересами та вимогами захисту основоположних прав, з обов'язковим врахуванням юридичної визначеності як елемента верховенства права. При цьому дотримання строків однаковою мірою стосується всіх учасників судового спору, які мають абсолютне право на справедливий розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом⁷.

Як би там не було, ключовим чинником забезпечення права на доступ до правосуддя є належне виконання судових рішень. Зокрема, у справі *Hornsby v. Greece* ЄСПЛ визнав, що право на доступ до суду було б ілюзорним, якби правова система Договірної держави допускала, щоб остаточне судове рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося на шкоду одній із сторін. Важко собі навіть уявити, щоб ст. 6 детально описувала процесуальні гарантії, які надаються сторонам у спорі, і водночас не передбачала виконання судових рішень. Якщо вбачати у ст. 6 тільки проголошення доступу до судового органу та права на судове провадження, то це могло б породжувати ситуації, що суперечать принципу верховенства права, який Договірні держави зобов'язалися поважати, ратифікуючи Конвенцію⁸.

---

⁶ Цувіна Т. Право на доступ до суду: підхід ЄСПЛ. *Цивільне право і процес*. 2020. № 4. С. 61.

⁷ Берназюк Я. Право на доступ до судового захисту в контексті додержання строків звернення до суду, практика ЄСПЛ. *Судебно-юридическая газета*. 2018, 22 серпня. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/123832-pravo-na-dostup-do-sudovogo-zakhistu-v-konteksti-dotrimannya-strokov-zvernennya-do-sudu-praktika-yespl>

⁸ *Hornsby v. Greece*, app. No. 18357/91, Judgment 19 March 1997.

Водночас упровадження міжнародних стандартів забезпечення доступу до адміністративного судочинства ускладнюється інертністю та консерватизмом національних механізмів захисту, а також політичними чинниками. З цього приводу Є. Стрельцова наголошує, що взаємодія національних та міжнародних судів у контексті міжнародноправової уніфікації ускладнюється тим, що національні суди перебувають під суттєвим впливом національних політичних інститутів, який лише частково нейтралізується механізмами та гарантіями незалежності судової влади. Уніфікація національного правопорядку на основі імплементації рішень міжнародних судів є політично чутливою, оскільки вона відбувається досить часто поза бажанням чи політичною волею національних владних інститутів і може сприйматись та оцінюватись як загроза чи підрив суверенітету⁹.

Процес уніфікації права супроводжується виробленням певних стандартів юридичних рішень чи змісту нормативно-правових актів. Однією із форм такої уніфікації є вироблення стандартів забезпечення доступу до адміністративного судочинства як складника загального права на справедливий судовий розгляд. Функціонально ці стандарти відіграють роль взаємодії міжнародного та національного права з метою запозичення прийняттого і придатного до правової системи України досвіду міжнародних юрисдикційних установ. Відповідно до цих стандартів доступ до адміністративного судочинства не вичерпується лише розглядом справи адміністративним судом. Доступ до адміністративного судочинства вичерпується ухваленням рішення адміністративним судом та неухильним його виконанням.

---

⁹ Стрельцова Є.Д. Вказ. праця. С. 17.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК ІНСТИТУТ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА

Карабін Тетяна Олександрівна

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Розвиток міграційного законодавства та міграційного права України зумовлений тим, що наша держава є одночасно державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків¹. Принаймні була такою ще до 24 лютого 2022 року. Проте у реаліях російсько-української війни, звичайно, що міграція до України та сприйняття її території як транзитної для міграції, перестали бути актуальними.

В Україні законотворчість стосовно міграції здійснюється досить активно, проте через прийняття розрізаних та не систематизованих нормативних актів, дискутується галузева належність норм, їх організація та внутрішня систематизація. Міграційне право вважається водночас і сукупністю норм, що ще не виокремилась у самостійну галузь права², і такою, що вже сформувалася³. Її вважають як тією, що вже не вміщається у рамки адміністративного права та набуває рис самостійної галузі⁴, так і повноцінно та самодостатньою підгалуззю адміністративного права⁵.

---

¹ Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 12.07.2017 № 482-р

² Белевцева В.В., 2018. Правове регулювання міжнародних міграційних процесів. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 103.

³ Чехович С.Б. Елементарний курс міграційного права України: Конспект лекцій. Київ: МАУП, 2004. С. 9; Макачук В.В. Місце міграційного права в системі права України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. . 146; Міграційне право України: навч. посіб. / І. В. Михайлишин, П. А. Трачук. Ужгород: Патент, 2014. 350 с.; Дудник Р. М. Предмет міграційного права як комплексної галузі права. *Правове життя сучасної України*: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 106-108

⁴ Голобородько Д. Міграційне право України: проблеми становлення як самостійної правової галузі. *Публічне право*. 2015. № 1 (17). С. 223.

⁵ Гусаров С.М. (ред.) Міграційне право України [С.М. Гусаров, А.Т. Комзюк, О.Ю. Салманова та ін.]. Харків : Дім реклами, 2016. С. 5

Разом із тим у будь-якій із наведених вище інтерпретацій міграційне право врегульовує правовий статус мігранта, механізм реалізації цього статусу, а також містить норми, що визначають правовий статус адміністративних органів, які здійснюють управління у сфері міграції. Тому до його структури традиційно відносять такі норми, що регулюють повноваження та діяльність органів управління у сфері міграції, правовий статус іноземців, правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, відповідальність у сфері міграції.

В той же час в умовах нового етапу російсько-української війни знову актуалізувалося переміщення осіб у межах території нашої держави зі східних та південних областей ближче до її західних кордонів. Це зумовило формування відповідної групи фізичних осіб у масштабах, що у рази перевищують попередні.

Правове регулювання статусу внутрішньо переміщеної особи здійснюється як у міжнародному праві⁶, так і національному законодавстві. Описові формулювання положень дали змогу у національному законодавстві конкретизувати ознаки (окрім вимушеності міграції та руху в межах національних кордонів країни проживання) та підстави такого переселення. Українське законодавство під внутрішньо переміщеними особами розуміє громадян України, іноземців та осіб без громадянства, що перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, та яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру («Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: закон від 20.10.2014 р. № 1706-VII). Тобто, фактично це особи, які мігрують, проте у межах території держави.

На даний час продовжує формуватися законодавство, що закріплює права та свободи внутрішньо переміщених осіб, а також визначає механізм їх реалізації. Крім актів, що були прийняті у 2014 році (закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб») приймаються нові (Постанова Кабінету Міністрів

---

⁶ У міжнародному праві внутрішньо переміщені особи визначаються як особи або групи осіб, що були вимушені покинути свої домівки чи місця звичного проживання, зокрема, в результаті або для запобігання наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушення прав людини, стихійних або спричинених діяльністю людини лих та які не перетинали міжнародно визнані державні кордони (Guiding Principles on Internal Displacement / United Nations. URL: <http://www/legislat.online.org/documents/ action/popup/id/7886>).

України від 20 березня 2022 р. № 332 «Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам») та вносяться зміни до існуючих (постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»). Деякі новоприйняті акти замінюють чинні, наприклад, розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 204-р «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «ЄПідтримка» замінило розпорядження КМУ від 7 листопада 2014 р. № 1085-р.

Завдання міграційного права полягає у закріпленні гарантій і обов'язків держави та її органів щодо утвердження й забезпечення статусу різних категорій мігрантів⁷, в тому числі і тих, які мігрують всередині держави. Позитивні зобов'язання української держави полягають у гарантуванні захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: реалізації права на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, на отримання соціальних послуг тощо, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні.

Тому абсолютно виправдано і доцільно сукупність норм, які врегульовують правовий статус внутрішньо переміщених осіб та механізм реалізації їх прав та свобод розглядати в контексті міграційного права. А у структурі галузі та навчальної дисципліни виокремлювати інститут внутрішньо переміщених осіб.

---

⁷ Супруновський А. І. Міграційне право в системі права України. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень*. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011. С. 9; Міграційне право як наука та учбова дисципліна: лекція з дисципліни «Міграційне право». Національна академія внутрішніх справ, кафедра адміністративної діяльності. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kmgCovFkZKEJ:www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/ad/lectures/mp-nauk-uch-dis.docx+&cd=8&hl=uk&ct=clnk&gl=at>

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ДОГОВОРУ

Козар Юрій Юрійович

*доктор юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Термін «адміністративний договір» останнім часом досить вживаний, хоча у нормативних джерелах і не використовується. Невизначеним остаточно це питання залишається і у теорії адміністративного права, хоча йому і приділяється чимало уваги. Проблема полягає у тому, що договір традиційно вважається засобом регулювання у галузях приватного права, зокрема у цивільному праві, де склалися засади, що ґрунтуються на рівності сторін, їх автономії тощо¹.

Публічне право, однією з провідних галузей якого є право адміністративне, належить, до т. зв. протилежного «полюсу» юридичної матерії. Водночас, з розвитком демократичних засад, адміністративне право дедалі більше використовує певні положення права приватного. Це пов'язане насамперед з необхідністю збагачення відносин панування-підпорядкування такими формами, які мають в основі свободу поведінки суб'єктів. У зв'язку з цим в адміністративному праві формуються інститути, подібні до інститутів приватного права, зокрема, інститут адміністративного договору.

На відміну від єдиного досить стислого визначення в законодавстві, у теорії адміністративного права існує чимало різних визначень адміністративного договору: під адміністративним договором слід розуміти двох- або багатосторонню угоду між суб'єктами управлінських відносин з приводу спільної реалізації покладених на них повноважень (прав, обов'язків); адміністративним договором є різновид публічного договору, який стосується добровільного волевиявлення сторін, однією з яких є орган влади або суб'єкт, якому делеговано владні управлінські функції та укладається з метою реалізації цими суб'єктами владних управлінських функцій без застосування примусу до виконання зобов'язань іншою стороною; адміністративний договір – це визначена актами адміністративного права угода сторін, одна з яких є носієм

---

¹ Синьов О.В. Ознаки та сутність адміністративного договору. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/nukpraci/sociology/2012/183111-171-8.pdf>.

державно-владних повноважень стосовно інших; адміністративні договори – вольові угоди, що пов'язують зазвичай двох суб'єктів публічного права і суб'єкта приватного права й укладені для досягнення мети, що відбиває суспільний (публічний) інтерес² та багато інших різновидів.

Вченими України неодноразово на науковому рівні порушувалося питання адміністративного договору. Так, В.С. Стефанюк зазначав, що актуалізація проблеми адміністративного договору у світлі здійснюваних перетворень обумовлена зростанням ролі публічного права в регулюванні суспільних відносин, а також розвитком договірних стосунків у публічно-правових відносинах³. Публічно-правові постанови спрямовані не тільки на традиційне зміцнення дисципліни і підвищення відповідальності у сфері виконавчої влади, але й на створення правових механізмів при вирішенні управлінських завдань, що реалізуються шляхом застосування договірних інструментів як на рівні державної адміністрації, так і на рівні органів місцевого самоврядування. У проекті Концепції реформи адміністративного права України зазначено, що під адміністративним договором слід розуміти дво- або багатосторонню угоду між суб'єктами управлінських відносин з приводу спільної реалізації покладених на них повноважень (прав, обов'язків). Свого часу у проекті Адміністративного процесуального кодексу України давалося визначення поняття «адміністративний договір»: це договір, що регулює публічно-правові відносини. Керівник робочої групи з розроблення проекту В.С. Стефанюк у доповіді на науково-практичній конференції визначив адміністративний договір як договір, побудований на публічно-правових нормах, який регулює добровільне узгодження волі двох (або більше) суб'єктів права, одним з яких є суб'єкт управління, про встановлення (припинення, зміну) взаємних адміністративних правовідносин. А також акцентував увагу на тому, що цей договір впливає з адміністративних правовідносин та повинен бути добровільним волевиявленням сторін, однією з яких є суб'єкт владних повноважень. Науковець виключає наявність примусу, владного зобов'язання в адміністративному договорі та вказує на добровільність і волевиявлення сторін під час його укладення⁴.

---

² Трофіменко І.В. Адміністративний договір, проблеми реалізації в Україні: законодавство, теорія, практика. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 4. С. 119–122.

³ Стефанюк В.С. Адміністративний договір: необхідність впровадження. *Офіційний веб-сайт Верховного Суду України*. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/F7E34709A45B0513C3256FBA003455AD>.

⁴ Стефанюк В.С. Судовий адміністративний процес. Акад. прав. наук України, Ін-т приват. права і підприємництва. Харків: Консум, 2015. 473 с.

Інший провідний науковець Д.М. Бахрах запропонував вважати адміністративним договором багатосторонній акт, що заснований на адміністративно-правових нормах і вироблений у результаті добровільного погодження волі двох (або більше) суб'єктів адміністративного права, одним з яких завжди є суб'єкт державної влади, який встановлює (припиняє, змінює) взаємні права та обов'язки його учасників⁵.

Із подібними ознаками розкрив поняття адміністративного договору К.К. Афанасьєв, який вказував, що адміністративний договір – це добровільна угода двох чи більше суб'єктів адміністративного права, один (чи більше) з яких наділений власними або делегованими повноваженнями у сфері державного управління з приводу вирішення питань виконавчого чи розпорядчого характеру, яка укладена у формі правового акта, що встановлює (припиняє, змінює) їх взаємні права, обов'язки та відповідальність⁶.

Досліджуючи проблеми адміністративного договору, А.О. Неугодніков запропонував наступне визначення цього поняття: адміністративний договір – це добровільна угода двох або більше суб'єктів адміністративного права, один з яких наділений владними або делегованими повноваженнями у сфері державного управління з приводу вирішення питань виконавчого та розпорядчого характеру, яка укладена у формі правового акта, що встановлює взаємні права, обов'язки та відповідальність⁷.

Отже, вищезазначені науковці є прихильниками такої обов'язкової умови адміністративного договору, як добровільність сторін та волевиявлення щодо укладення такої угоди. З цього приводу В.К. Колпаков зазначив, що договірні відносини є характерними для цивільного права і передбачають юридичну рівність сторін договору та волевиявлення. Природа ж державного управління передбачає імперативність, наявність владних повноважень однієї зі сторін, юридичну нерівність учасників адміністративного правовідношення. Якщо виходити з цих позицій, сам термін «адміністративний договір», на думку автора видається суперечливим правовій логіці⁸. На нашу думку науковець з одного боку, взагалі відкидає можливість існування адміністративного договору як терміна, несумісного для з'єднання двох взаємовиключних правових

---

⁵ Бахрах Д.Н. Административное право: учебник для вузов. Москва: Издательство БЕК, 2015. 184 с.

⁶ Афанасьєв К.К. Адміністративний договір як форма державного управління (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; ХНУВС. Харків, 2012. 173 с.

⁷ Неугодніков А.О. Юрисдикція адміністративних судів. *Вісник прокуратури*. 2015. № 8. С. 77–79.

⁸ Колпаков В.К. Адміністративно-правові відносини: поняття і види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 1. С. 102–104.

понять, а з другого – вказує на те, що якщо існує адміністративний договір як правовий інститут, то йому притаманні ознаки цивільного договору. Із подальшим розвитком адміністративного судочинства в Україні з метою подальшої імплементації договірного регулювання адміністративних правовідносин потребує удосконалення теоретичне осмислення правового режиму таких договорів, дослідження індивідуальної та галузевої специфіки адміністративних договорів.

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ

Олашин Володимир

*адвокат (приватна практика),
аспірант кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Постановка проблеми. На законодавчому рівні, держава встановлює правові гарантії захисту прав людини в порядку адміністративного судочинства. Так, у Конституції України встановлено, що суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд¹. В свою чергу Кодекс адміністративного судочинства України продовжує лінію Основного Закону та зазначає, що судове рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України².

Не дивлячись на дуже пряме та чітке закріплення на законодавчому рівні гарантій прав людини щодо виконання та реалізації отриманого позивачем судового рішення, ступінь отримання результату позивачами за судовими рішеннями винесеними на їхню користь залишає бажати кращого.

---

¹ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV; із зм. і доп. станом на 27.04.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446.

² Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Метою статті є встановити причини проблем виконання судового рішення в адміністративних справах та визначити способи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. працюючи спочатку юристом, а потім адвокатом вже більше 15 років стикаєшся з поставленими у даній статті проблемами і намагаєшся знайти відповідь. Чому суб'єкт владних повноважень отримавши судові рішення, що набуло законної сили, яким його зобов'язано вчинити певні дії, все-одно його не виконує, та ще й намагається придумати якісь законні підстави таке рішення не виконати. Складається враження, що не дивлячись на те, що рішення набуло законної сили суб'єкт владних повноважень його не визнає і як наслідок намагається знайти підстави його не виконати. Причиною такого “не визнання” на мою думку є не розуміння того, що рішення суду виноситься не якимось конкретним державним органом, не однією особою, а іменем України. Країні завдяки, якій такий суб'єкт владних повноважень існує. Тому отримуючи на руки рішення суду, суб'єкт владних повноважень має якраз навпаки, шукати способи якнайшвидшого його виконання. Не кажучи вже про те, що раз суд виніс рішення, яким зафіксував порушення прав людини з боку суб'єкта владних повноважень, то останній мав би відчувати якусь відповідальність за такі дії, яка б могла виразитись у якомога якнайшвидшому виконанні отриманого судового рішення.

Кодексом адміністративного судочинства України передбачено механізм забезпечення виконання судового рішення. Який полягає в тому, що суд може застосувати заходи судового контролю за виконанням винесеного судового рішення. Такий захід полягає в тому, що суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання винесеного судом рішення. Однак в даному випадку маємо вже іншу проблему, коли вже суди дуже рідко застосовують такий судовий контроль.

Виправити ситуацію на мою думку можна тільки, якщо кожен хто буде звертатися до суду з адміністративним позовом буде просити суд застосувати заходи судового контролю, в результаті чого суди не зможуть відмовити всім у застосуванні такого контролю внаслідок чого почне формуватися судова практика з приводу застосування судами судового контролю.

Висновки. Разом з тим, ознакою правової держави є не коли громадяни заставляють систему працювати – виконувати судові рішення, і яка тільки під страхом відповідальності починає їх виконувати, а коли сама система – суб'єкти владних повноважень і кожен її працівник, розуміє що влада якою вони наділені це в першу чергу відповідальність перед громадянами, в тому числі і за виконання судових рішень винесених на їхню користь.

ПРАВОВА РЕФОРМА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СИЛ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Копча Василь Васильович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Дослідження реформи поліцейських сил у державах Центральної Європи і, зокрема, в Чеській Республіці є актуальним завданням, виходячи з низки аргументів. Перше, реформа поліції в Україні, яку було розпочато після Революції гідності 2014 р., потребує врахування досвіду реформаторських зусиль у тих державах, які успішно провели подібні реформи і Чеська Республіка належить до таких країн.

В Україні питання законодавчого забезпечення реформи поліції Чеської Республіки частково виступало предметом наукових досліджень таких авторів як В.Лемак, Й.Горінецький, І. Святокум [¹] тощо, що, однак, не вичерпує актуальності подальшого аналізу.

Етапи розвитку законодавства про поліцію в Чеській Республіці. «Оксамитова революція» в Чехословаччині (існувала до 1 січня 1993 р.), яка розпочалася 17 листопада 1989 р. у Празі після бруталного застосування сили поліцейськими підрозділами, заклала основи для проведення масштабних реформ, спрямованих на вибудову держави, заснованої на верховенстві права. Одним із пріоритетів виступало нове наповнення поліцейської функції держави.

Впродовж наступних десятиліть організаційні зусилля держави в цьому напрямі пройшли декілька етапів.

1. Перший етап (в умовах Чехословаччини) стосувався перших кроків реформи поліцейської системи. Уже в перші місяці після «оксамитової революції» реформі поліції було приділено посилену увагу нової влади. Серед основних заходів цього періоду слід назвати створення так званих «громадських комісій» у МВС (федеральним законом від 9 травня 1990 р.), які виступали не лише «дорадчими», а й «контрольними» органами, які повинні були складатися з «бездоганих

---

¹ Святокум І. О. Досвід взаємодії поліції з органами місцевого самоврядування в Чеській Республіці та перспективи його застосування в Україні (Електронний ресурс). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2016. Вип. 20 С. 22–24. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_20_7.

громадян»². Такі комісії «очищали» МВС від співробітників, які були пов'язані з колишнім тоталітарним режимом. У цей же час було ухвалено новий закон Чеської національної ради «Про Поліцію Чеської Республіки» від 21 червня 1991 р. З самого початку в реформу поліції закладалися основи функціонування поліцейської системи на двох рівнях – так званої «державної поліції» і «місцевої поліції» (окремий закон від 6 грудня 1991 р. (№ 553/1991 р.).

Важливо підкреслити, що саме в цей період було розпочато процес люстрації в державному апараті ЧСФР, який істотно вплив на кадровий склад поліцейських сил³. Пізніше, в 1992 р. було схвалено ще один законодавчий акт, який стосувався люстрації окремо в поліції Чеської Республіки⁴.

2. Другий етап був пов'язаний із розвитком поліцейської функції в Чеській Республіці як незалежній державі в умовах підготовки до вступу до Європейського Союзу. У 2001 р. голова уряду ЧР виголосив цілісний закон про Поліцію, до якого впродовж 1992 – 2001 років вносилися чисельні зміни (таке окреме офіційне оприлюднення закону покликане зробити текст зручним для користування). В результаті проведених правових реформ, в тому числі й у напрямі поліцейської діяльності, Чеська Республіка 1 травня 2004 р. набула повноцінного членства в ЄС.

Серед основних завдань, які вирішувалися протягом цього часу, слід назвати наступні:

- перетворення поліцейських сил із силових (каральних) структур, у органи захисту прав людини, яким населення довіряє (довіра населення – основний показник ефективності поліції);

---

² Zákon ze dne 9. května 1990 o občanských komisích působících v resortech ministerstev vnitra a o změně a doplnění zákona (č. 100/1970). Sb., o služebním poměru příslušníků Sboru národní bezpečnosti, ve znění zákonů (č. 63/1983). Sb. a (č. 74/1990). Sb. Sb. zákonů (č.169/1990). (S. 664-665).

³ Zákon (č. 451/1991). Sb. Zákon, kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky. (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-451>).

⁴ Zákon (č. 279/1992). Sb. o některých dalších předpokladech pro výkon některých funkcí obsazovaných ustanovením nebo jmenováním příslušníků Policie České republiky a příslušníků Sboru nápravné výchovy České republiky. (Електронний ресурс). Режим доступу: https://www.epravo.cz/_dataPublic/sbirky/archiv/sb058-92.pdf.

⁵ Předseda vlády vyhlašuje úplné znění zákona (č. 329/1999). Sb., o cestovních dokladech a o změně zákona (č. 283/1991). Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o cestovních dokladech), jak vyplývá ze změn provedených zákonem (č. 217/2002Sb.), zákonem (č. 320/2002). Sb., // Sb. zákonů (č. 122/2001). (S. 3066-3090).

- створення 1 січня 2002 р. Служби з питань іноземців і прикордонної поліції, а також реорганізація системи протидії корупції з покладенням відповідних завдань на Службу кримінальної поліції та розслідування, а також на Управління фінансової злочинності та охорони держави;

Поліцейська реформа (Закон про поліцію ЧР 2008 р.). Закон від 17 липня 2008 р. «Про поліцію» (далі – Закон) на сьогодні є основним законодавчим актом у сфері регулювання діяльності поліцейських сил Чеської Республіки. Згідно його §1 і 2 Закону Поліція Чеської Республіки (далі – поліція) – це єдиний збройний корпус безпеки. Поліція служить громадськості, її місія полягає в тому, щоб забезпечити безпеку людей і майна та громадського порядку, запобігання злочинам, для виконання завдань відповідно до кримінального процесуального кодексу та інші завдання в сфері внутрішнього порядку і безпеки, покладених на неї законом, безпосередньо чинним законодавством ЄС і міжнародними договорами, які є частиною закону.

Організація і управління Поліцією згідно до положень розділу II Закону здійснюється на наступних засадах.

а. Поліція підпорядкована Міністерству внутрішніх справ (далі – міністерство), яке створює умови для виконання завдань Поліції. Президент поліції несе відповідальність за діяльність поліції перед Міністром.

б. Поліція складається з наступних організаційних підрозділів: а) Президія поліції, яку очолює Президент поліції, (б) національні поліцейські служби, (в) Регіональна поліцейська штаб-квартира (далі іменована «Регіональна дирекція»), (d) відділи, створені в Регіональному управлінні. У поліції функціонує 14 регіональних управлінь, територіальний поділ обласних дирекцій ідентичний територіальному охопленню вищого територіального самоврядування.

Підстави для використання зброї співробітниками поліції регламентовані у §56 Закону, де встановлені, зокрема, наступні підстави: а) у стані необхідної оборони або за надзвичайної потреби; б) якщо небезпечний злочинець, який затримується, не складає зброю та не бажає залишити свого потаємного місця; в) з метою запобігання втечі небезпечних злочинців; г) не може бути інакше подоланий активний опір, спрямований на зрив серйозної операції; д) для запобігання насильницького нападу, що загрожує особі, яка охороняється, об'єкту або простору, що охороняються; е) якщо іншим способом неможливо зупинити транспортний засіб, водій якого небезпечно їздить серйозно загрожує життю або здоров'ю людей; є) якщо особа, щодо якої застосовуються засоби примусу, торкнулася вогнепальної зброї або зробила попереджувальний постріл, для підкорення співробітнику

поліції у забезпеченні його власної безпеки або іншої особи, або: ж) знищення тварини, що загрожує життю або здоров'ю людини. Використання зброї співробітником поліції здійснюється з дотриманням необхідної обережності, особливо, щоб не наразити на небезпеку життя інших осіб та способом, що найбільш щадить життя людини, проти якого спрямоване використання зброї.

Негайно після використання зброї або засобів примусу, за наслідками чого має місце ушкодження особи, згідно §57 Закону співробітник поліції, як тільки дозволяють обставини, зобов'язаний надати першу допомогу постраждалій особі і звернутися за медичною допомогою.

У §§73-77 Закону визначається статус інформатора, поліцейських агентів під прикриттям та порядок уживання оперативних засобів. Інформатор визначається як фізична особа, яка надає поліції інформацію і послуги таким способом, щоб не розголошувати співпрацю з нею. Закон установлював, що «інформатору може бути призначено за його працю фінансову або матеріальну нагороду». Засоби прикриття означають згідно із законом будь-яку річ, в тому числі обкладинки документу, простір або діяльність, що використовуються для приховування реальної особистості особи з метою запобігання розголошення її діяльності або приховування діяльності поліції (§74). В свою чергу, закон встановив можливість виготовлення документи прикриття, які спрямовані на унеможливлення здійснення ідентифікації особи, на приховування діяльності щодо застосування засобів прикриття (оперативних засобів) або застосування техніки, для приховування поліцейської діяльності або для інших подібних цілей. Водночас, закон заборонив використання в якості документа прикриття посвідчень члена парламенту, члена уряду, голови Чеського нацбанку, члена Верховного контрольного управління, інспектора Управління охорони персональних даних, судді Конституційного Суду, службове посвідчення судді і державного представника, а також свідоцтво особи про народження та смерть (§75). МВС веде облік документів прикриття. Окрім іншого, Закон передбачає так звані «спеціальні фонди», які передбачають виділення коштів для оплати деяких витрат, пов'язаних із придбанням інформації про злочинність, використання допоміжних оперативних засобів, для допомоги агентам розвідки і для забезпечення короткострокового захисту осіб. Вживання коштів зі спеціальних фондів не підлягає законодавству у сфері управління державними коштами (§77). Контроль за діяльністю щодо використання, перехоплення і запису за допомогою телекомунікацій, використання спостереження за людьми і речами, а також втручання в роботу електронних комунікацій здійснює Палата депутатів, яка для цієї мети

створює контрольний орган з числа депутатів цієї палати Парламенту. Вказана діяльність здійснюється поліцейським підрозділом виключно з повідомленням міністра внутрішніх справ. Міністр представляє до наглядового органу принаймні два рази на рік звіт про використання названих засобів, а також звіт про використання відповідних коштів. Міністр внутрішніх справ, крім того, щорічно подає до Уряду ЧР, відповідного комітету Палати депутатів та до спеціального контрольного органу звіт про здійснення завдань з використанням оперативних засобів (§98)⁵.

Під час прийняття на роботу поліцейський приймається спочатку на термін 3 роки, після цього – на службу необмеженої тривалості (§11) – після складання кваліфікаційного іспиту (складається з письмової, усної та практичних частин). Громадянин може бути допущений до служби повинен за умов, які встановлюють, зокрема: досягти 18 років, бути добросесним, відповідати рівню освіти, яка вимагається для посади служби, до якої він / вона призначається, є здоровим, психічно і фізично придатний для виконання обов'язків, бути дієздатним, мати допуск до державної таємниці.

Нормальний робочий час поліцейського становить 37,5 години на тиждень. За один день служби розглядається одна п'ята частина вказаної тривалості. Понаднормова робота не може тривати більше ніж 150 годин на календарний рік.

Зазначений аналіз розвитку законодавства Чеської Республіки щодо поліцейської діяльності, можна прийти до наступних висновків. По-перше, вектор реформи поліції в цій державі, який забезпечувався законами, відбувався у декілька етапів, протягом яких поліцейські сили набували нової якості поліцейської служби в державі, заснованій на верховенстві права. Об'єктивно відповідні ключові показники містилися у вимогах Європейського Союзу, підготовка до вступу до якого передбачала активне й цілеспрямоване реформування поліції на основі цих стандартів. Результатом вказаних зусиль стало прийняття Чеської Республіки до ЄС 1 травня 2004 р. По-друге, зміст і предмет регулювання законодавства Чеської Республіки щодо поліції може стати в нагоді для вітчизняного законодавця у таких аспектах як: а) організація поліцейської діяльності; б) окреслення спеціальних повноважень поліції; в) статусу поліцейських.

---

⁵ Zákon o Policii České republiky (č. 273/2008). Sb. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-273>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ОСВІТЯН ПІД ЧАС ОГОЛОШЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Тимчак Василь Васильович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Повномасштабне російське вторгнення на територію України від 24.02.2022 р., Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» та його затвердження Верховною Радою України зумовили необхідність життя та роботи усіх сфер за вимогами та специфікою військового часу.

Останнім часом питання оплати праці освітян під час дистанційної роботи має контраверсійний підтекст: так, зазначену проблематику обговорювали ще під час вакцинальної кампанії від COVID-19 (Наказ МОЗ № 2153 від 04.10.2021 р.).

Зазначена проблематика на часі не досліджувалася науковцями та авторами. Відтак, дане опрацювання матеріалів є автентичним, самостійним та унікальним у окресленому сегменті, адже спирається виключно на вітчизняну нормативну базу без урахування теорії.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 р. (ред. від 01.04.2022 р.) визначає воєнний стан особливим правовим режимом, підставами для введення котрого є збройна агресія, загроза територіальній цілісності чи суверенітету держави Україна¹.

Необхідно наголосити, що Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-IX від 24.02.2022 р. гіпотетично допускає обмеження конституційних прав і свобод, закладених у Конституції України (далі – КУ) – виключно протягом періоду дії даного правового режиму. У контексті теми дослідження згадуємо ст. 43 КУ, що гарантує право на працю, та ст. 44 КУ, котрою гарантується право на проведення страйків².

---

¹ Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 р. (ред. від 01.04.2022 р.) // *Відомості Верховної Ради* // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

² Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-IX від 24.02.2022 р // *Відомості Верховної Ради* // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

Відповідно до Кодексу законів про працю України № 322-08 від 23.07.1996 р. (далі – КЗпП, ред. від 02.04.2022 р.), дистанційну зайнятість визначено як виконання певних профільних завдань зайнятою особою без територіального означення, шляхом використання сучасних телекомунікацій (стаття 60-2 Кодексу). Крім того, працівник отримує широкий обсяг прав та обов'язків під час дистанційної роботи, як-от власноручний розподіл робочих інтервалів; вільний час на відпочинок; надання програмно-технічного обладнання для виконання професійних обов'язків³.

Потрібно зауважити, що трактування зазначеної у КЗпП норми щодо освітян надає можливість педагогам здійснювати навчальну комунікацію із використанням платформ Zoom, Google Meet, Microsoft Teams навіть з-за кордону. Такої думки, зокрема, притримується освітній омбудсмен України, С. Горбачов⁴.

Норми Галузевої угоди МОН та Профспілки на 2021-2025 роки надають додаткову інформацію щодо обов'язкових елементів оплати праці освітян в надзвичайних умовах, зокрема : оплату простою не з вини працівника (розмір – середня зарплатня); оплата праці освітянина за умови відміни проведення занять із незалежних від нього обставин (із урахуванням зарплатні при тарифікації); збереження зарплатні на період дії воєнного стану – із оплатою праці за опрацьований розмір навчальних завдань та запровадженням раніше інформаційно-телекомунікаційних технологій (платформ відеозв'язку)⁵.

Необхідність оплати простою працівника освіти впливає також із положень ч. 1 ст. 34 КЗпП, відповідно до якої підставами для зупинення роботи визнається, в тому числі, невідворотна сила або інші обставини. Логічно віднести воєнний стан саме до таких обставин.

На другий день повномасштабної російської агресії проти України, 25.02.2022, МОН оприлюднило Лист № 1/3277-22, де рекомендувало

---

³ Кодекс законів про працю України № 322-08 від 23.07.1996 р. (ред. від 02.04.2022 р.) // *Відомості Верховної Ради* // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

⁴ Оплата праці вчителя у воєнний час : роз'яснення з документів МОН // Офіційний веб-сайт *Освіторя media* // Режим доступу : <https://osvitoria.media/experience/oplata-pratsi-vchytelya-u-voynnyj-chas-roz-yasnennya-z-dokumentiv-mon/>

⁵ Галузева угода між Міністерством освіти і науки України, Профспілками працівників освіти і науки України та Всеукраїнським об'єднанням організацій роботодавців у галузі вищої освіти на 2021-2025 роки // Офіційний веб-сайт Профспілки Працівників Освіти і Науки України // Режим доступу : <https://pon.org.ua/ugoda/8821-galuzeva-ugoda-mzh-mnsterstvom-osvti-nauki-ukrayini-profspilkami-pracvnikv-osvti-nauki-ukrayini-ta-vseukrayinskim-obyednannnyam-organzacy-robotodavcv-u-galuz-vischoyi-osvti-na-2021-2025-roki.html>

закладам освіти та їх уповноваженим керівникам припинити освітній процес із подальшим оголошенням канікул⁶.

За умови неможливості проведення занять викладачем, існує опція виконання ним альтернативних педагогічних завдань. Це кореспондує п. 78 та п. 89 Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти (Наказ МОН № 102 від 15.04.1993 р.)⁷.

В свою чергу, Лист МОН № 1/3463 від 15.03.2022 р. роз'яснює процедурні аспекти дистанційної роботи в умовах воєнного стану. Зокрема, керівники органів управління освітніми процесами або навчальними закладами не мають повноважень щодо примушування педагогів та викладачів до відпустки без збереження зарплатні. Педагога або вчителя має бути офіційно переведено на дистанційну роботу. Укладення трудового договору про дистанційну зайнятість на період дії воєнного стану не є обов'язковим – достатньо розпорядження уповноваженої особи⁸.

Перебої Інтернет-з'єднання або надання електроенергетичних послуг, та, відповідно, невиконання освітянином власних професійних обов'язків не можуть вважатися прецедентом порушення дисциплінарної етики та трудового договору.

До відання педагога (вчителя, викладача, вихователя) належить процедура визначення безпечного для виконання власних трудових обов'язків місця (на території України або за її межами) із дотримання положень КЗпП щодо безпечних умов праці (ст. 153 Кодексу).

Варто згадати положення Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15.03.2022 р. (чинний від 24.03.2022 р.), котрим встановлюється презумпція оплати праці зайнятій особі за умовами трудового договору. Виплата зарплатні є обов'язком роботодавця (попри нівелювання відповідальності за несвоєчасні грошові виплати). Реалізація права працівника на своєчасну грошову винагороду – пріоритетна. Водночас, через воєнні дії виплату зарплатні може бути призупинено до настання

---

⁶ Лист МОН № 1/3277-22 «Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану» // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України // Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/622/617/088/622617088b661133060373.pdf>

⁷ Наказ МОН № 102 від 15.04.1993 р. Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти // Відомості Верховної Ради // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0056-93#Text>

⁸ Лист МОН № 1/3463 від 15.03.2022 р «Про надання інформації» // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України // Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/prp/pro-nadannya-informaciy>

сприятливих умов щодо функціонування установи/організації у звичному режимі⁹.

Вищезазначені концептуальні підходи підлягають вибірковій імплементації під час регулювання оплати праці педагогів, викладачів, вчителів та вихователів.

Окрім того, освітні працівники в умовах воєнного стану мають право на подання заяви про відпустку (зі збереженням зарплатні або без такої) та звільнення. Це стосується освітян, що тимчасово знаходяться закордоном або мають об'єктивні причини невиконання ними власних професійних обов'язків. Цим підходом частково забезпечується норма ч. 1 ст. 45 Конституції України, котрою гарантується право на відпочинок усім працевлаштованим особам.

Як підтвердження зазначеного концепту, МОН у Листі № 1/3292-22 від 28.02.2022 суворо заборонив керівникам освітніх органів примушувати педагогів, викладачів, вчителів та інших працівників наукового сектору до написання заяв про відпустку без збереження зарплатні¹⁰.

Аналогічну вищенаведеної систематизовану інформацію щодо порядку оплати праці освітян під час воєнного стану опубліковано у статті «Інформація щодо оплати праці працівників закладів освіти» від 06.03.2022 р. (офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України)¹¹.

Аналіз чинного законодавства України щодо порядку регулювання оплати праці освітян під час дії воєнного стану дозволяє констатувати послідовний та гуманний підхід МОН до забезпечення законних прав педагога, викладача та вчителя. Окрім того, нормативно-правова база є актуалізованою та постійно оновлюється (КЗпП, Листи МОН, профільні Закони України).

Водночас, значущості набуває аспект дотримання уповноваженими організаторами освітнього процесу вимог законодавця щодо схоронності прав освітянина в умовах російської військової агресії.

---

⁹ Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15.03.2022 р. (чинний від 24.03.2022 р.) // Відомості Верховної Ради // Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

¹⁰ Лист МОН № 1/3292-22 від 28.02.2022 «Щодо написання заяв про відпустки без збереження заробітної плати у зв'язку із введенням в Україні правового режиму воєнного стану» // Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/85846/

¹¹ «Інформація щодо оплати праці працівників закладів освіти» від 06.03.2022 р. // Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України // Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/news/informaciya-shchodo-oplati-praci-pracivnikiv-zakladiv-osviti>

НОВІ ПРІОРИТЕТИ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ

Трачук П. А.

*кандидат юридичних наук, професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Існуюча система територіальних органів та підрозділів Державної міграційної служби створювалась відповідно до адміністративно-територіального устрою нашої держави, який діяв до 2021 року, та на той час забезпечувала присутність працівників ДПС у кожному районному центрі України. Такий підхід також був зумовлений постійним зростанням потреб населення в адміністративних послугах, особливо після отримання Україною у 2017 році безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом¹.

Паралельно із підвищенням рівня прозорості діяльності та доступності сервісів, Державна міграційна служба поступово впроваджувала політику децентралізації повноважень. Починаючи з квітня 2016 року органам місцевого самоврядування було передано функції щодо реєстрації місця проживання особи. Продовжувалася співпраця щодо підключення Центрів надання адміністративних послуг до Демографічного реєстру для надання через них адміністративних послуг. Таким чином на кінець 2021 року до надання адміністративних послуг Державної міграційної служби уже було залучено 217 Центрів надання адміністративних послуг².

Разом з тим, необхідно відмітити, що міграційні процеси не є сталими і постійно змінюються. А тому парламент і уряд прийняли низку рішень з метою спрощення процедури оформлення паспорта громадянина України, електронної реєстрації місця проживання та інші рішення щодо адміністративних послуг служби. Ухвалені зміни, зокрема, надають можливість громадянами України: оформити паспорт громадянина України у формі картки за місцем проживання, у тому

---

¹ Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 4 червня 2014 № 289 і від 25 березня 2015 № 302: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2021 № 1109. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadkiv-zatverdzenih-postanovami-kabinetu-s1109-10921> (дата звернення: 15 квітня 2022 р.)

² Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні: Закон України № 1871-IX від 5 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1871-20#Text> (дата звернення: 15 квітня 2022 р.)

числі особам, які проживають на тимчасово окупованій території України; оформити паспорт особам, щодо яких тримання під вартою обрано як запобіжний захід; оформити паспорт особам, які виїхали на постійне проживання за кордон; одночасно з оформленням паспорта вперше оформити реєстраційний номер облікової картки платника податків (РНОКПП) для осіб від 14 до 18 років, без необхідності звернення до податкового органу; оформити паспорт та одночасно знятися з консульського обліку в закордонній дипломатичній установі³.

Разом з тим зазначеними змінами спрощено процедуру встановлення особи під час отримання паспорта громадянина України внутрішньо переміщеними особами та мешканцями тимчасово окупованих територій, шляхом створення можливості оформити паспортні документи у будь-якому територіальному органі чи підрозділі Державної міграційної служби, незалежно від місця проживання чи місця звернення⁴.

Враховуючи сьогодні пріоритети Державної міграційної служби, актуальнішими стають побудова дієвої та гнучкої структури, здатної оперативно та адекватно реагувати на будь-які міграційні ризики, одночасно з посиленням аналітичної складової в діяльності служби. Тобто, на сьогодні першочерговим завданням Державної міграційної служби є приведення структури територіальних органів та підрозділів Державної міграційної служби до актуальних викликів та загроз. З цією метою вивільнені штатні одиниці направлено на посилення інших напрямів діяльності, зокрема, протидію нелегальній міграції, ідентифікацію іноземців, аналіз міграційних процесів та ризиків тощо.

З огляду на це, актуальними напрямами розвитку Державної міграційної служби визначено такі:

- побудова дієвої та гнучкої структури ДМС, яка буде здатною оперативно та адекватно реагувати на будь-які міграційні виклики;
- розвиток структури ДМС, зміна форм діяльності та підходів у відповідності до принципів прозорості, чіткості, легкості, доступності, орієнтації на результат та громадянина, привабливості для працевлаштування;
- запровадження клієнтоорієнтованого підходу в діяльності служби, що базується на якісних, швидких, прозорих та зрозумілих

---

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства у сфері міграції: Законопроект реєстр. № 4412 від 20 листопада 2020 р., прийнятий за основу. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70498 (дата звернення: 15 квітня 2022 р.)

⁴ Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» щодо спрощеного набуття громадянства України окремими категоріями осіб : Закон України від 14 грудня 2021 р. № 1941-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1941-IX#Text> (дата звернення: 15 квітня 2022 р.)

процедурах, перехід до е-сервісної політики за принципами «paperliess», «corruption free» та «fast as possible»;

- подальша цифровізація послуг Державної міграційної служби та повна автоматизація усіх процесів.

На нашу думку, слід відмітити проведеними Державною міграційною службою України у 2021 році успішними переговорами з Європейським Союзом щодо приєднання України до Європейської міграційної мережі (в якості спостерігача). В рамках такого співробітництва з Міжнародною організацією міграції в Україні забезпечено належну реалізацію проекту «Підтримка управління міграцією та притулком в Україні», який завершився в травні 2021 року. В свою чергу, експерти Європейської міграційної мережі презентували представникам Державної міграційної служби України основні засади функціонування та роботи Європейської міграційної мережі, її структуру, практичну роботу, переваги та виклики, а також необхідні ресурси і правила, що застосовуються до країн, які приєднуються до роботи в мережі в якості спостерігачів.

Також Державною міграційною службою вживаються заходи для залучення міжнародної технічної допомоги з метою підвищення спроможності служби щодо протидії нерегульованій міграції. Зокрема, триває співпраця з метою запровадження та виконання нових спільних з Міжнародною організацією міграції проектів (програм) міжнародної технічної допомоги у сфері міграції.

Необхідно відзначити, що з метою запобігання і протидії нелегальній міграції та іншим порушенням законодавства України у сфері міграції організовано проведення та участь у низці загальнодержавних та міжнародних заходів. Зокрема: «Карпати 2021» – спеціальна міжвідомча прикордонна операція у межах українсько-словацької, українсько-угорської та українсько-румунської ділянок державного кордону; «Мігрант» – загальнодержавний цільовий профілактичний захід з нагляду та контролю за виконанням законодавства в сфері міграції; «Кордон 2021» – спільна з Державною прикордонною службою прикордонна операція з протидії незаконному перетинанню українсько-російської та українсько-білоруської ділянок Державного контролю; «Трудова міграція» – спільні з Державним департаментом праці заходи щодо здійснення нагляду та контролю за виконанням законодавства в сферах міграції; «Полісся 2021» – посилення охорони та захисту українсько-білоруської ділянок державного контролю та участь в Об'єднаних тактико-спеціальних заняттях тощо⁵.

---

⁵ Матеріали звіту голови Державної міграційної служби України Наталії Науменко за результатами роботи у 2021 році. URL: <https://gorozhanin.info/zvit-derzhavno%D1%97-migracijno%D1%97-sluzhbi-za-2021-rik/> (дата звернення: 15 квітня 2022 р.)

Таким чином, можна зробити висновок, що всі ці заходи урядом України та керівництвом Державної міграційної служби України дозволило реформувати структуру територіальних органів та підрозділів служби, здатної оперативно та адекватно реагувати на будь-які міграційні ризики; створити Центри надання адміністративних послуг, що дозволило спростити процедуру та терміни надання відповідних послуг громадянам; налагоджено електронну інформаційну взаємодію між державними електронними інформаційними ресурсами; налагоджено розвиток міжнародного співробітництва у сфері міграції.

НАПРЯМ 4. ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО НА СТИКУ ЦИФРОВИХ ЗМІН

STRUCTURE OF THE HUNGARIAN PENSION SYSTEM

Prof. Dr. Judit Barta

*(University of Miskolc, Institute of Civil Science,
Department of Commercial Law, Head of Department, Professor)*

According to the Fundamental Law of Hungary, the livelihood of the elderly shall be provided by maintaining a single compulsory pension system based on social solidarity and by authorizing the operation of social institutions established on a voluntary basis¹.

Thus, starting from the Fundamental Law, the Hungarian pension system is based *on two pillars*: on the compulsory, social security systems, or in another name on the state pension system, and on the voluntarily created system of institutions, which facilitates an individual, facultative self-reliance. This system is confirmed by the Government Decree No. 1281/2010. (XII. 15.) on the conceptual directs of execution of pension reform and on the tasks relating to free choice of pension funds, which states in the 1. a) *point*, that to create long-term financing, the three-pillar system returns to the two-pillar system.

Some legal literature sources consider the Hungarian pension system as a three-pillar system, in line with the widespread perception of the EU, in which the first pillar is the state pension, the second one is the occupational pension, and the third one is the other voluntary savings². However, we need to take into consideration that the occupational pension did not spread and did not strengthen in Hungary as much as in Denmark, in the Netherlands, in France or in Germany³, etc., because the role of it is still slight, we don't consider it a separate pillar⁴, and the laws mention two pillars.

---

¹ According to Subsection 4 of Article XIX of the Fundamental Law of Hungary, Hungary shall advocate the livelihood of the elderly by maintaining a single compulsory pension system based on social solidarity, and by authorizing the operation of social institutions established on a voluntary basis.

² Anett Pandurics, Péter Szalai: (2017). „A második és harmadik nyugdíjpillér szerepe a magyar nyugdíjrendszerben”, *Pénzügyi Szemle* 2, 219-220.

³ Európai Szemeszter. (2019). – Tematikus tájékoztató. A nyugdíjak megfelelősége és fenntarthatósága, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_adequacy-sustainability-pensions_hu.pdf, 15 February.

⁴ The Hungarian economic journal describing the introduction of an occupational pension program in Poland stated that „this pillar of the pension system is missing

We can find such a literary standpoint, which states, that there is a “supplementary pillar” because under the Subsection 1 of 32/B. Section of Act III of 1993 on the social administration and social benefits, the *allowance for elderly* can be provided as a support for elderly people without a livelihood. The Act regards it as a supplementary pillar because it provides living benefits for the elderly people upon aid principle and not alongside the insurance logic⁵.

The second, supplementary private pension fund system started to develop after the change of the regime. The first Act that facilitates the institutional voluntary pension savings was born in 1993, which was the Act XCVI of 1993 on Voluntary Mutual Insurance Funds (VMIFA). Next came the Act LXXXII of 1997 on Private Pensions and Private Pension Funds (PPFA), which introduced the compulsory private pension fund system based on the principle of full funding⁶.

In 1997, the Hungarian Parliament adopted not only this one but a package of laws⁷. As a result of the changes, the pension system became a three-pillar system, with the inclusion of a mandatory two-pillar pension system consisting of a pay-as-you-go state pension system⁸, and a pay-as-you-earn private pension system.⁹ The third pillar included several voluntary pension saving forms such as the voluntary mutual pension funds mentioned above and occupational pension scheme providers. As a result of the compulsory implementation of the Directive of the European Parliament and the Council of Europe 2003/41/EC, *Act CXVII of 2007 on Occupational*

---

in Hungary as well”. See: Olyat lépnek nyugdíjügyben a lengyelek, ami Magyarországnak is példa lehet, <https://www.portfolio.hu/befektetes/nyugdij/olyat-lepnek-nyugdijugyben-a-lengyelek-ami-magyarorszagnak-is-pelda-lehet.276735.html>, 15 February 2019.

⁵ Árpád Olivér Homicskó. (2016), *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*, L’ Harmattan Publisher, Budapest, 239.

⁶ The essence of the full-funding principle is that the monthly contributions of the members of the private pension fund are reserved and invested by the fund during the accumulation period or waiting period (its statutory duration is at least 15 years). This will create the capital coverage of the future pension service. The biometric risks (death, invalidity during the accumulation period) and investment risks are borne by the member.

⁷ Judit Barta, (2011). The Role And Function of the PAY-AS-YOU-EARN pension system into the Hungarian pension system, *European Integration Studies* 1, 5-15., Zoltán Varga, Analysis of the changes in the Hungarian pension system, XXVI. microCAD International Scientific Conference, 29. March – 30. March. Conference Book, 2011.

⁸ The pay-as-you-go financing means that the current pension expenditures are paid from the contributions that are currently paid. For the sustainability of the system it is essential that the side of the contributor and the side of the payer is balanced. The deficit is charged to the budget by the law in force.

⁹ See more about the topic: Judit Barta, (2011). Visszatérés az egypilléres kötelező nyugdíjrendszerhez (a 2010. december 13-án elfogadott törvénycsomag értékelése), *Gazdaság és Jog* 3, 9-15.

Retirement Provisions and the Institutions was adopted in Hungary which has facilitated the foundation of occupational pension scheme providers since 2008¹⁰.

The pension savings accounts were introduced by the Act CLVI of 2005, in order to be able to invest not only institutionally but also with individual investments. From September 1997 the first mandatory private pension funds were established in Hungary. The private pension fund members *paid a membership fee mandatorily deducted by their employer from their taxable income* as the base of pension contribution as well as a *pension contribution to the Pension Insurance Fund*.

Members of the state pension fund system paid a pension contribution of 8% while private pension fund members paid only 2% to the central Pension Insurance Fund, and another 6% as a membership fee so the greater part of their pension contributions was received by the private pension funds. Consequently, the income of the state Pension Insurance Fund decreased in proportion to the number of entrants to the private pension funds. The lack of missing pension contributions due to membership fees was compensated from the revenues of the state budget. No one expected, though, that instead of the projected two hundred thousand people, more than three million would enter the private pension fund system, thus causing an enormous shortage in the Pension Insurance Fund, which constantly had to be compensated from the state budget.

In return for the payment of shared pension contributions, private pension fund members were entitled to receive only three-fourths of the entire social security pension and they would have received the remaining one-fourth, or even more in an ideal case, from the private pension funds. The members of the so-called mixed pension system would have received three-quarters of their pensions from the state and a quarter from the private pension funds.

After the accession and with the expiry of the provided grace period by the European Union, they criticised the serious budget deficit indirectly generated due to the introduction of the mandatory private pension fund system. Consequently, in the summer of 2010, not only in Hungary but also all of the Central Eastern European memberstates that had previously introduced an additional pay-as-you-earn pension system turned to the European Commission with the request of changing the rules of calculating state deficit and national debt. Their goal was to achieve that the EU would not take the budget deficit generated by the introduction of the private pension fund system into consideration in the accounts. And they also wanted

---

¹⁰ Only one institution of the kind was established in Hungary in 2010. It was acquired by the Allianz Group in 2015, turning the name of the company into Allianz Foglalkoztatói Nyugdíjszolgáltató Zrt. It consisted of only 3 employers in 2014.

to achieve that the mandatory membership fees paid to the private pension funds could be recorded as budget revenue. In the event of the acceptance of this request, the budget deficit in Hungary would have been only 2.4% on paper instead of the existing 3.8% which, in turn, would have met the required maximum of 3%.

The EU rejected the request, so the Hungarian government resolved the situation with administrative means, intervening in the private pension fund system by quick and successive law amendments. The greatest change was brought about by the law adopted on 13 December 2010. The members of mandatory private pension funds had to decide whether they wanted to remain in the private pension funds or return to the state pension system until 31 January 2011. Those who did not return to the social security pension scheme, with effect from 1 December 2011 onwards, could not gain any additional period of service in the social security pension system and lost their entitlement to receiving any state pensions. The accumulated capital on the individual accounts of those who decided to return to the state pension system was transferred to a fund specially created for this reason. They were allowed to decide on what to do with their return on investment above the inflation rate. According to the data released at the beginning of February 2011, 98% of private pension fund members decided to return to the state pension system.

The law was attacked by several people at the Constitutional Court. Presumably it was also the reason of the Hungarian Parliament adopted another law in 2011, amending the previous one. *This law terminated the mandatory payment of membership fees to private pension funds, the members were allowed to pay voluntarily a so-called contribution deducted from their taxed income. The amount of which was not determined by the law any longer but by the private pension funds themselves. Thus, the mandatory retirement provision schemes ceased to exist in Hungary.*

It was made possible for private pension fund members to return to the state pension system again, the membership of those who decided to return to it terminated on 31 May 2012. The strict provision, according to which those who had previously chosen membership in any of the private pension funds lost their entitlement to receiving state pension in the future, was also repealed. The termination of mandatory membership and the mandatory payment of membership fees to the private pension funds as well as providing the opportunity to return to the purely state pension system in two stages were not left without serious consequences. The number of private pension fund members was drastically reduced, forcing several private pension funds to close down¹¹.

---

¹¹ The number of the members of the private pension funds exceeding 3 million decreased to 99,299 persons by the end of 2011 and dropped to 74,400 persons by the end of March 2012. By 2014, only four pay-as-you-earn private pension funds were standing with approximately 61,000 members.

On a systemic approach, the Hungarian pension system has turned back to its former two-pillar structure again. The first pillar is a mandatory pay-as-you-go state pension system and the second pillar is a voluntary, an additional one, including all institutional forms of pension savings such as pay-as-you-earn private pension funds, voluntary mutual pension funds, occupational pension schemes, the so-called tax assisted pension savings account (NYESZ account) and life insurance policies designed for pension savings¹².

Summary. In Hungary, the supervision of the supplementary pillar's institutions, the protection of the members (limitation of the deductible costs, information obligation, investment protection), the regularly reference for the members about developments in payments and yields is in line with the European standards. The existing institutions are potentially capable of providing such a supplementary pension that can support the livelihood of the elderly. But in Hungary the occupational pension was not strengthened and widened; it is not able to perform the role of the second pillar. The employers' background institution is also insignificant in the voluntary, supplementary pillar, the additional employer contributions depend on tax benefits. In Hungary the role of employers in the supplementary pillar is not significant.

Most of the additional institutions i.e., voluntary mutual pension fund, NYESZ, life insurances, occupational pension do not offer life annuity, or they offer it just as an alternative. There are no appropriate incentives for choosing an annuity or life annuity as a service (legal regulation, or specifically related tax relief). The legal regulation, that allows, that payment of the remaining amount on the service or annuity account to the designated beneficiary even in the case of a member's death during the annuity period is a significant allowance.

The statutory accumulation period for voluntary pension savings forms varies between 5 and 15 years and in most of the cases, it can be paused without significant sanctions, or the payment can be terminated. Thus, legislation does not encourage for long-term and regular savings.

The state is trying to encourage population for pre-savings of retirement years with tax allowance¹³, which has a particularly positive effect, but based on the total number of potential savers (there is no comprehensive statistics, only different partial data), it can be said, that the Hungarian population does not use these opportunities in the desired extent.

---

¹² J. Barta, (2011). Visszatérés az egypilléres kötelező nyugdíjrendszerhez (a 2010. december 13-án elfogadott törvénycsomag értékelése), *Gazdaság és Jog* 3, 9-15.

¹³ (1) If a private individual has provided for the transfer of a specific portion of his tax in a voluntary mutual fund statement, an individual retirement account statement and in a pension insurance statement alike, the sum transferred by the state tax and customs authority may not exceed (on the aggregate) 280,000 forints. (Subsection 1 of Section 44/D. § of PIT).

**LEGAL STATUS OF THE SUCCESSION MANAGER.
COMMENTS AGAINST THE BACKGROUND
OF THE SUCCESSION MANAGEMENT – A NEW INSTITUTION
IN THE POLISH INHERITANCE LAW**

Pawel Widerski

*PhD in Law, Research Associate in Department of Civil Law,
The John Paul II Catholic University of Lublin
Lublin, Poland*

On 25 November 2018, the Act of 5 July 2018 on succession management of a natural person's enterprise and other facilitations related to the succession of enterprises¹ entered into force. Pursuant to Article 1 of SuccA, the Act regulates the following rules: 1) temporary management of an enterprise after the death of an entrepreneur who in his own name performed business activity on the basis of an entry in the Central Register and Information on Economic Activity² and continuation of business activity performed with the use of this enterprise; 2) inheritance management in the scope of temporary exercise of rights from the share in the enterprise of the spouse of an entrepreneur performing business activity in his own name on the basis of an entry in CRIEA, after the death of this spouse; 3) taking over concessions, permits and licenses issued to an entrepreneur performing business activity on his own behalf on the basis of an entry in CRIEA, in the form of a decision of a public administration body, related to his business activity. The main purpose of the regulation is to provide entrepreneurs who are natural persons with the conditions enabling maintenance of the continuity of the enterprise after their death, taking into account that the enterprise should be perceived as a legal good possessing not only property and economic value, but also social value. The legislator's recognition in Polish law of the problem of generational succession of business activity conducted by entrepreneurs who are natural persons as well as the introduction of normative solutions to ensure the continuity of its performance after the death of the entrepreneur deserves approval³. Article 2

---

¹ Consolidated text: Journal of Laws of 2021, item 170, hereinafter: SuccA. In the original text, the title of the act was: "on the succession management of a natural person's enterprise". It was changed to the currently binding one as a result of the amendment, which was made on the basis of Article 66 of the Act of 31 July 2019 concerning the change of some acts to reduce regulatory burdens, Journal of Laws of 2019, item 1495.

² Hereinafter: CRIEA.

³ Widerski P. (2021). *The succession management – a new institution of polish inheritance law (selected issues)*: Модернізація інститутів держави і права під впливом глобалізації (присвячена 30-річчю незалежності України) Збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції Тези наукових доповідей (25 листопада 2021 року), Kyiv, P. 84–85.

of SuccA contains a definition of the enterprise in the inheritance. It includes intangible and tangible assets intended for the performance of business activity by the entrepreneur, constituting the property of the entrepreneur at the time of his death. If, at the time of the entrepreneur's death, the enterprise within the meaning of Article 55¹ of the Act of 23 April 1964 – Civil Code⁴ constituted solely and exclusively the property of the entrepreneur and his spouse, the enterprise in the inheritance embraces the entire enterprise. Enterprise in the inheritance also includes intangible and tangible assets intended for the performance of business activity, acquired by the succession manager or on the basis of the activities referred to in Article 13 of SuccA (conservative activities), in the period from the death of the entrepreneur to the date of expiry of the succession management or the expiry of the right to appoint the succession manager (Article 2, section 1–3 of SuccA). The enterprise in the inheritance is formed upon the death of an entrepreneur⁵. Pursuant to Article 18 of SuccA, succession management includes the obligation to run the enterprise in the inheritance as well as the authorization for judicial and extrajudicial actions related to running such enterprise in the inheritance. In view of the Act, the role of the succession manager is fundamental. According to Article 29 of SuccA, as of the moment of establishing succession management, the succession manager exercises the rights and obligations of the deceased entrepreneur resulting from the business activity performed by him as well as the rights and obligations related to running the enterprise in the inheritance. Pursuant to Article 17, section 1 of SuccA in matters arising from running an enterprise in the inheritance, the succession manager uses the entrepreneur's current name adding information "in the inheritance". The legal relationship of succession management is established as a result of the appointment of a succession manager. The succession manager may be appointed during the life of the entrepreneur, but also after his death⁶. The theory does not uniformly specify the legal status of the successor manager. According to the overwhelmingly dominant view, the succession manager has the status of an indirect

---

⁴ Consolidated text: Journal of Laws of 2020, item 1740 as amended, hereinafter: CivC.

⁵ Bieluk J. (2019). *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warsaw, P. 19; Blajer P. (2019). *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Pytania i odpowiedzi. Wzory pism. Przepisy*, Warsaw, P. 42; Jaśniewicz M., in: ed. Babiarsz S. (2021). *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Komentarz*, Warsaw, P. 35; Szereda A.J., in: ed. Marciniak A. (2019). *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, Warsaw, P. 229; Wrzeciełek R. (2020). *Zarządca sukcesyjny przedsiębiorstwa w spadku. Status i charakter prawny*, Warsaw, P. 88.

⁶ Widerski P. (2021). *The succession....*, P. 86.

representative⁷. However, there is a view that succession management is a *sui generis* institution that is separate from other known forms of representation including indirect representation⁸. The first standpoint supported mainly by the linguistic interpretation of the provisions of SuccA is correct. The succession manager acts in his own name, but on behalf of the owner of the enterprise in the inheritance (Article 21, section 1 of SuccA). The succession manager may sue and be sued in matters arising from the entrepreneur's business activity or the enterprise in the inheritance, as well as take part in administrative, tax and court administrative proceedings related thereto. In proceedings in such cases, the succession manager acts in his own name, on behalf of the owner of the enterprise in the inheritance (Article 21, section 2 of SuccA). This is in line with the general structure of the indirect management. Indirect representative acts on his own behalf, which means that the legal effects of his legal actions take place directly in the sphere of his rights and obligations, but to someone else's benefit, i.e. to the benefit of the represented person. The concept of acting to someone else's benefit means that the benefits and the losses of the acts performed are borne by a person other than the acting one. Thus, "acting on behalf" means direct acquisition of benefits and losses by the person on whose behalf the representative is acting, while "acting to the benefit" explains to whom the benefits and losses are due in the final settlement⁹. Declarations and service of documents in matters pertaining to the entrepreneur's business activity or the enterprise in the inheritance are made to the succession manager (Article 21, section 3 of SuccA). Hence, Article 21, section 3 of SuccA confirms what results from the structure of indirect representation. However, in the case of the succession manager, it is not a question of indirect representation in its typical version due to the fact that the effects of the succession manager's actions are not fulfilled in the sphere of his rights and obligations. It is a matter of indirect representation in its non-typical form, because although the succession manager is a party to the actions and the resulting relations, but the effects of his actions take place directly in the sphere of the rights and

---

⁷ Bieluk J. (2019). *Ustawa...*, P. 73; Blicharz R. (2019). *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem w spadku*, Warsaw, P. 37–38; Jaśniewicz M., in: ed. Babiarczyk S. (2021). *Zarząd...*, P. 290; Kopaczyńska-Pieczniak K. (2018). *Status prawny zarządcy sukcesyjnego*, Przegląd Prawa Handlowego, no. 12, P. 7–8; Koziół G. (2020). *Legal Status of Succession Manager in Terms of Polish Law*, Prawo i Więź, no. 1, P. 56 et seq; Rogacka-Lukasik A. (2020). *Legal Status of The Succession Manager*, Roczniki Administracji i Prawa, no. 1, P. 273.

⁸ Sieradzka M. (2018). *Zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej – analiza i ocena nowych rozwiązań prawnych (cz. I)*, Monitor Prawniczy, no. 22, P. 1198; Wrzecionek R. (2020). *Zarządca...*, P. 131 et seq.

⁹ Kędzierska-Cieślak A. (1973). *Komis (zagadnienia cywilnoprawne)*, Warsaw, P. 33 et seq.

obligations of entities to the benefit of whom the succession manager acts. This view is consistent with the assumptions of the draft initiator. In the statement of reasons of the draft SuccA, it was indicated that the status of the succession administrator differs from the typical indirect representation (which occurs, for example, in a commission relationship) in that the effects of the actions of the succession manager directly affect the assets forming the enterprise in the inheritance, which includes acquired rights. Therefore, the succession manager, in the performance of his duties, does not acquire rights or incur obligations to his personal property, and it is not necessary to carry out separate actions transferring these rights or obligations to persons actually holding the rights to the enterprise. Pursuant to the Act, these effects relate to the assets, which the enterprise in the inheritance represents, and to the owners of this enterprise in the subjective sense¹⁰. This view is confirmed by the rules of responsibility of the succession administrator for the obligations he has contracted. In compliance with Article 33, section 1 of SuccA, the succession manager shall not be liable for obligations incurred to the benefit of the owner of the enterprise in the inheritance, unless separate regulations provide otherwise. According to Article 32 of SuccA, for obligations related to running an enterprise in an inheritance, the owners of the enterprise in the inheritance are liable jointly and severally. This solution is consistent with the non-typical version of indirect representation since the owners of the enterprise in the inheritance are responsible directly for the liabilities incurred to their benefit by the succession manager. The succession manager performs independently ordinary management activities in matters arising from the running of an enterprise in the inheritance (Article 22, section 1 of SuccA). On the other hand, activities exceeding the scope of ordinary management are carried out thereby with the consent of all owners of the enterprise in the inheritance, and in the absence of such consent – with the consent of the court (Article 22, section 2 of SuccA). The rule is also that the succession management is performed for remuneration, which results from Article 26 of SuccA, according to which the provisions of CivC on the mandate apply accordingly to the remuneration of the succession manager. The performance of the succession management by the succession manager without remuneration is an exception and requires a clear reservation.

---

¹⁰ Draft of the government bill on the succession management of a natural person's enterprise, Print no. 2293, Sejm of the 8th term of office, P. 36; <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=2293>.

THE RENEWABLE HUNGARIAN COPYRIGHT LAW IN THE LIGHT OF DIGITAL DEVELOPMENT

Edit Sápi

*PhD in law, assistant professor, University of Miskolc, Faculty of Law,
Department of Civil Law, Hungary*

Introduction

It has been an indisputable fact that technical solutions and technical development have always played and continue to play a major role in the formation and spread of copyright protection. If we look at copyright law, we can see how the legislator responded to social, cultural and economic problems and challenges. Copyright law, which is regarded the part of civil law, regulated by the Act LXXVI of 1999 on Copyright Law in Hungary. We can state that the current Hungarian copyright act is living a dynamic life, since the characteristics – e.g. territoriality or the serious effects of technical progress and digitalisation – which have always played a major role in the life of copyright law – have intensified in recent years. In Hungary copyright law is not only governed by the abovementioned Copyright Act, but the Act XCIII of 2016 on the collective rights management of copyright and related rights as well. Additionally it shall be stated that the primary source of Hungarian copyright law is the Copyright Act from 1999.

Consequently, copyright law is a dynamically evolving and changing legal field, which always reflects not only the social and economic, but also the technological characteristics of a given age, to which it shall be constantly adapted.

Since the creation of our current copyright law in 1999, it has been amended more than forty times, some of the modifications have been originated from EU harmonization obligations and some by the new challenges and problems of the current age. We have witnessed the largest and most comprehensive change this year by the Act XXXVI of 2021 on the modification of Copyright Act and of the Act on Collective Rights Management. This Act entered into force on 1 June 2021 and affected both the Copyright Act and the Collective Right Management Act.

Some of these amendments have been made because of the obligation to harmonize the Hungarian law in line with two EU directives: the so-called SatCab II.¹ and the CDSM² directives³. The other part of the modifications

---

¹ DIRECTIVE (EU) 2019/789 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 laying down rules on the exercise of copyright and related rights applicable to certain online transmissions of broadcasting organisations and retransmissions of television and radio programmes, and amending Council Directive 93/83/EEC

was justified by technical adjustments and the settlement of long-standing anomalies.

The measures envisaged by the CDSM are based on three main pillars:

- on the one hand, expanding digital choice and improving online access to cultural content, regardless of location, and
- on the other hand, developing better copyright regulation in research and education; for people with disabilities and,
- finally, the creation of a sustainable marketplace for creators and the press, guaranteeing fairer conditions.

A full description of the package of amendments, which entered into force on 1 June 2021, would go beyond the scope and purpose of this study and will be omitted for the sake of the logical outline of the study.

Renewal of copyright exceptions and limitations

The changes envisaged by the abovementioned CDSM Directive have also had a major impact on the system of exceptions and limitations of copyright law. It is no coincidence that this directive also addresses the issue of exceptions and limitations, because the exclusive right of creators has always been limited by various restrictions.⁴ This situation is only increasing with the advancement of technical novelties and digitization so it has been an important element on the to-do list of the EU legislator.

However, it should not be forgotten, that the primary function of copyright remains to encouraging of creative work and thus to maintain a balance between the actors in the legal relationship. With regard to the CDSM in general, it shall be stated, that it has not led to a paradigm shift in the regulation of exceptions and limitations at EU level⁵.

The Copyright Act for example introduced two new exceptions for text and data mining. One of them is for scientific research, text and data mining by research sites and cultural heritage institutions, and the other for general text and data mining⁶. The latter, regardless of the purpose of the activity and the way in which it operates, is available to users in the case of content that is legally available on the Internet. The condition of lawful access is not a new condition that would apply only to text and data mining, because according to

---

² DIRECTIVE (EU) 2019/790 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC

³ Both the SatCab and CDSM were published in the Official Journal of the European Union on 17 May 2019, giving Member States two years to transpose them by the deadline of 7 June 2021.

⁴ POGÁCSÁS Anett: (2014). A szerző jelentősége és művével való kapcsolata, *Iustum Aequum Salutare*, 1. 153.

⁵ GRAD-GYENGE Anikó: (2018). Nincs új a nap alatt – avagy górcső alatt a bizottság szerzői jogi reformjának szabad felhasználásai, *Jogtudományi Közlöny*, 7-8. 342.

⁶ Copyright Act Art. 35/A. (1)

copyright dogmatics, free use can only take place if the work in question is legally available⁷. It also provided for an exception for reproduction for archival purposes by cultural heritage institutions. On this basis, cultural heritage institutions may make copies of works that are a permanent part of their collection for preservation in any format or medium⁸. The purpose of this provision is to facilitate the development of cross-border digital preservation and archiving, so that institutions in different Member States can cooperate and assist each other.

From the point of view of Hungarian copyright, one of the most influential changes was the introduction of the parody exception, which has been a topic of domestic and international copyright literature since the Deckmyn case⁹. Regarding the parody as a genre and its relationship to the author's works, it is vital, that the criticism in the parody is often sharp, sometimes obscure, and can apply to both the work and its author¹⁰.

The CDSM Directive emphasizes that, in order to strike a balance between freedom of expression and freedom of the arts¹¹, as well as the right to property, including intellectual property, it is particularly important that users shall have the opportunity to quote, critique, describe, cartoon, upload and make available content created for parody or imitation purposes. The reference to freedom of expression in the context of parody is clear: the exclusive nature of copyright and the creative content created by users on the basis of freedom of expression can often conflict. As the literature suggests, free uses play a key role in resolving conflicts with such a background, and their exact purpose here is to create and maintain copyright between actors¹².

For this reason, the directive targets the so-called introduction of parody exceptions and limitations in the Member States to ensure that, when uploading and making available user-generated content to online content sharing services, it is used for caricature, parody or imitation purposes in addition to citation, critique and description¹³. The directive has thus put an end to the end of the Canossa process as to whether or not the Member States

---

⁷ KISS Zoltán Károly: (2015). A szabad felhasználás az alkotómunka, a tudományos kutatás, az archiválás, valamint a magáncélú és az intézményi célú felhasználások forrásvidékein, *JURA* 2. 77. o.

⁸ Copyright Act Art. 35/A. (2)

⁹ C-201/13.

¹⁰ UJHELYI Dávid: (2020). „Do you want some ‘Tegridy?’” A paródia célú felhasználások megítélése a szerzői személyhez fűződő jogok tükrében, *In Medias Res*, 1. 123.

¹¹ Lásd bővebben: SÁPI Edit – HALÁSZ Csenge: (2021). Mephisto hamarosan ötvenéves. Az alkotás és a véleménynyilvánítás szabadságának szerzői és személyiségi jogi ütközéspontjai, *In Medias Res*, 1. 128-141.

¹² LÁBODY Péter: (2021) Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalommosztó platformokon, *In Medias Res*, 1. 108.

¹³ CDSM, Art. 17. a)-b)

of the European Union ‘want’ to include a parody exception in their copyright regime¹⁴.

The Article 34/A of the Copyright Act, the work may be used by anyone for the purpose of caricature, parody or imitation of style (pastiche) by recalling the work and expressing humor or mockery. Of course, the parody exception newly introduced into the Copyright Act is also to be interpreted in accordance with the three-step test. It is important, however, that the lawfulness of uses for parody does not require the citation to indicate the name and source of the author of the original work. The reason for this is logical: since the work is used for parody purposes, that is, to give it a typically mocking, critical tone, the author presumably has an interest in not associating his name with the parody. Here, then, the right to anonymity¹⁵, known as the counterpart to the right to name¹⁶, is what actually takes on a role by law and exceeds the general expectation of name.

It can also be inferred from this that these are such free use cases which can be considered as “quasi-citations”, which are more narrowly defined than the citation in terms of their purpose (they can only be used for critical and descriptive purposes), but do not necessarily require unchanged use of content¹⁷.

Also a long-awaited amendment is the provision that repealed the Article 35 (2) of the Copyright Act which has long said that “An entire book, as well as the whole of a journal or daily newspaper, may be freely copied for private use only by handwriting or typewriter.” The long-smiling condition that the work in question can only be copied freely by hand or typewriter for private purposes has therefore been removed from the Copyright Act. However, it is also important to point out, as the explanatory memorandum does, that this adaptation to modern conditions does not mean that an entire book, magazine or daily newspaper can be copied completely freely, as the general rules for free use and the three-step test its application should be borne in mind here as well.

Protecting publishers of press releases

The CDSM Directive concerned not only the field of exceptions and limitations but also neighboring rights. A good example of this is the regulation on the protection of publishers of press publications,¹⁸ which was also included in the Copyright Act as of June 2021. According to the Act the authorization of the publisher of a press publication is required for the press

---

¹⁴ UJHELYI Dávid: (2020). *A paródia-kivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- És Államtudományi Doktori Iskola Budapest, 61-62.

¹⁵ Copyright Act Art. 12(1)-(2)

¹⁶ Copyright Act Art. 12(1)-(2)

¹⁷ LÁBODY: Szerzői jogi „user-szabadságok” .... 122.

¹⁸ Copyright Act Art. 82/A – 82/C.

publication to be made available to the public by cable or any other means or in any other manner so that members of the public may access the press publication from a place and at a time individually chosen by them, and reproduced electronically.

According to the legislator, it is important, since a free and pluralist press is essential to ensure quality journalism and citizens' access to information. It provides a fundamental contribution to public debate and the proper functioning of a democratic society. The wide availability of press publications online has given rise to the emergence of new online services, such as news aggregators or media monitoring services, for which the reuse of press publications constitutes an important part of their business models and a source of revenue. Publishers of press publications are facing problems in licensing the online use of their publications to the providers of those kinds of services, making it more difficult for them to recoup their investments. In the absence of recognition of publishers of press publications as rightholders, the licensing and enforcement of rights in press publications regarding online uses by information society service providers in the digital environment are often complex and inefficient¹⁹.

From a conceptual point of view, it is worth noting that a press publication is a collection of journalistic literary works, excluding periodicals published for scientific purposes, which includes publications classified as media-edited content, which also have the conditions for copyright protection.

While this may seem like a high-volume entitlement at first glance, the legal literature also points to its real shortcomings. It should be emphasized that the related right granted to the publishers of press publications is severely limited and can be considered as an existing related right for the shortest period of time – 2 years from the date of issue²⁰, which is also severely limited in content.

Summary

In the light of the novelties detailed above, the question may arise as to whether we can speak of permanence in copyright law at all, and if so, what represents permanence in this dynamically evolving and changing system. There is no doubt that this is an area of law that is seriously exposed to technological development, where the legislator is generally only able to react late to rapid developments and only to deal with these situations afterwards. From my point of view, there are some certain points which can reflect permanence of a changing copyright: the moral rights of authors and the value-creating task of copyright law, which always tries to encourage cultural and artistic creation.

---

¹⁹ CDSM, recital 54

²⁰ Copyright Act, Art. 84.(1) g

LEGAL DEFINITION OF FAMILY AND LEGAL PROTECTION OF MARRIAGE AND SAME-SEX PARTNERSHIPS IN CENTRAL-EUROPE

Prof. Dr. Tímea Barzó,

Head of Department of Civil Law,

Faculty of Law, University of Miskolc (Hungary);

prof. a Nemzeti Köszolgálati Egyetemen in Budapest (Hungary)

1. Introduction

The Central European Professors' Network organized in Hungary, consisting of four research groups, launched its activities on 1 January 2021 to conduct research on a great variety of issues with regard to seven Central European countries (Hungary, Poland, Czech Republic, Croatia, Slovakia, Slovenia, Serbia).¹ One of the research groups has dealt with the impact of the enforcement of family rights and family protection. Furthermore, the group has focused on the non-legal and legal instruments of social and state protection of marriage and the family in field of domestic and international law. I am honored to participate in the work of the research group from Hungary. So in my presentation, I would like to give a comparative legal overview about the research results achieved so far on the topic of the definition of family and the protection of marriage. My work based on the country reports written by the members of this research group.

In my work I would like to talk about three topics:

- the definition of a family and a conceptual approach to family,
- the legal protection of marriage,
- and last, but not least the legal protection of same-sex relationships.

Although the legal system and legal logic of Central-European Countries are similar and have so many common points, if we would like to dive deep into the given topic, we can find different legal solutions for the concrete issues.

2. The conceptual approach to family

In general, “family” can be a natural and basic component of a society, which represents unity. It is not easy to provide a legal definition of “family”, although the word “family” seems to be easily understandable. What is a common feature in most of the family laws of the Central-European countries is that most of them have no definition of “family”. But we will see, that there are two exceptions, because the Hungarian and the Slovenian legal system know the legal definition of family. In the following I would like to

---

¹ URL: <http://mfi.gov.hu/en/central-european-professors-network/>

show you some overview tables about the given countries' conceptual approaches.

The Croatian family law has become a separate legal discipline of civil law. The Croatian law has not provided a definition of a family yet. However, in the legal literature a family “is constituted by a group of people who are related among themselves based on kinship, marriage or any other legally relevant point of reference².”

The same is true to the Czech legal system: there is no definition of family and family members in the Czech Civil Code either. However, the First Book of the Czech Civil Code, which is the General Part of the Act, expressly protects the family established by marriage.

The Polish law does not define family either³.

Neither the Serbian Family Act nor other family laws contain a definition of family, because on the one hand family law regulates family relations and relations among family members, so family itself is generally not the holder of the rights and duties, while it enjoys civil and social protection under the Constitution. On the other hand, why there is no definition of “family” is that a precise definition of family would lead to restrictions. We also have to mention that family relations are developing quickly; consequently new forms of family, which were unknown in the past, have emerged. As a result, it would be impossible to formulate an appropriate definition of family⁴.

The Slovak Family law until 1949 was not uniformly regulated or codified in the Slovak republic, and did not define family. Since 1950 family relations have not been stipulated by the Civil Code but by a separate law⁵.

---

² Aleksandra KORAĆ GRAOVAC: (2021). Family Protection in Croatia. In: Family Protection From a Legal Perspective. Analysis on Certain Central European Countries. (ed.: Tímea Barzó and Barnabás Lenkovics) Studies of the Central European Professors' Network, Budapest-Miskolc, [KORAĆ GRAOVAC] 54-57. p.

³ Marek ANDRZEJEWSKI: (2021). Legal Protection of the Family: Essential Polish Provisions Regarding International Legal Standards and Social Change. In: Family Protection From a Legal Perspective. Analysis on Certain Central European Countries. (ed.: Tímea Barzó and Barnabás Lenkovics) Studies of the Central European Professors' Network, Budapest-Miskolc., [ANDRZEJEWSKI] 176. p.

⁴ Gordana KOVAČEK STANIĆ: (2021). Marriage and Family in Serbian Law: A Contemporary Perspective. In: Family Protection From a Legal Perspective. Analysis on Certain Central European Countries. (ed.: Tímea Barzó and Barnabás Lenkovics) Studies of the Central European Professors' Network, Budapest-Miskolc., [KOVAČEK STANIĆ] 202-203. p.

⁵ The core sources of Slovak family law are the Constitution of the Slovak Republic and the Family Act of 2005. Lilla GARAYOVÁ: (2021). The Protection of Families in the Slovak Legal System. In: Family Protection From a Legal Perspective. Analysis on Certain Central European Countries. (ed.: Tímea Barzó and Barnabás Lenkovics) Studies of the Central European Professors' Network, Budapest-Miskolc, [GARAYOVÁ] 228-229. p.

As I mentioned, the Slovenian and the Hungarian family law defines the legal notion of family.

According to the law of Slovenia marriage is the main form of family. However, in the last 30 years, the family based on extra-marital union has outgrown marriage, a traditional family form. The Slovenian Family Code provides a broad definition of family. According to it, family is an important social institution which enjoys special protection. Family is a living community of the child, regardless of child's age, with both or one parent or with another adult, provided the adult person cares for the child and has certain obligations and rights towards the child. As we can see, a child is a central element of the interpretation of family in the Slovenian family law⁶.

Beside the Slovenian legal regime, the Hungarian model also defines the notion of "family". The Act on Family Protection originally stated that the basis of the family could be exclusively the marriage of a man and a woman or a direct relationship, or the guardianship of the family. In 2012 a Decision of the Constitutional Court established that this clause of the Act contradicts the Basic Law. Consequently, before the so-called Fourth Amendment of the Basic Law, the concept of the family covered, not just the family based on marriage, but the family in a sociological sense as well. The contradiction was resolved by the Fourth Amendment of the Basic Law, in which the following sentence can be read: "the basis of the family relationship is marriage or the parent-child relationship". However, this kind of definition excludes de facto partnership, and children born from this relationship from the concept of family and consequently indirectly from this kind of family protection⁷.

3. The legal protection and situation of marriage

Let me summarize shortly the features and common legal points of marriage.

In all jurisdictions of the abovementioned countries the legal situation of marriage is regulated and recognized on the same grounds. That is why I will not write about the details of marriage, and just give a comparative overview.

The most important question regarding to marriage is that, whether the given country allows marriage to same-sex persons or not.

---

⁶ Suzana KRALJIĆ: (2021). Family Protection in Slovenia. In: Family Protection From a Legal Perspective. Analysis on Certain Central European Countries. (ed.: Tímea Barzó and Barnabás Lenkovics) Studies of the Central European Professors' Network, Budapest-Miskolc, [KRALJIĆ] 259. p.

⁷ Edit SÁPI: (2021). Family Protection Under Public and Private Law in Hungary. In: Family Protection From a Legal Perspective. Analysis on Certain Central European Countries. (ed.: Tímea Barzó and Barnabás Lenkovics) Studies of the Central European Professors' Network, Budapest-Miskolc, [SÁPI] 111-112. p.

Croatian Constitution protects marriage and states that “marriage is a union of a woman and man.” It also stipulates that “Marriage and legal relationships in marriage, non-marital union and family shall be regulated by law”. The Croatian Family Act allows marriage to different sex persons⁸.

The Czech Civil Code also allows marriage only between a man and a woman. However, a pending draft of another law favours the gender-neutral marriage. Besides this, another second pending draft is very conservative and protects the traditional family model. According to the Czech legislation the main purpose of marriage is establishing a family, a proper upbringing of children and providing mutual support and help. Solidarity is of utmost importance⁹.

The Polish Constitution states that marriage is a relationship between a man and a woman, so it does not acknowledge the marriage of same-sex persons. Homosexual couples are not allowed to marry, nor can they enter into registered partnerships¹⁰.

Serbia has a really conservative and traditional approach, where a man and a woman can enter into marriage before a state body. The Serbian Constitution states that everyone shall have the right to decide freely on entering or dissolving a marriage. The Serbian law also emphasizes the equality of man and woman during the establishment and dissolution of marriage. Similarly to the Hungarian model, in the Serbian family law the civil marriage is obligatory, so religious marriage is not recognised¹¹.

In Slovakia the Family Act explicitly refers to the union of a man and a woman when marriage is defined. According to the Slovak family law, marriage is of non-contractual nature. Marriage is a union of a man and a woman aimed at starting a family and upbringing of children. Not only the Family Act but also the Constitution of the Slovakian Republic protects marriage and families. The Slovak family law is really conservative and orthodox, does not recognize same-sex marriages or non-traditional forms of marriages and does not define or protect cohabitation¹².

Although the Slovenian family law offers a broad interpretation of family, the definition of marriage remains traditional, and is seen as a union of a man and a woman. Thus, same-sex partners cannot marry in Slovenia¹³.

---

⁸ KORAĆ GRAOVAC 57-58. p.

⁹ Zdeňka KRALIČKOVA: (2021). On the Family and Family Law in the Czech Republic. In: Family Protection From a Legal Perspective. Analysis on Certain Central European Countries. (ed.: Tímea Barzó and Barnabás Lenkovics) Studies of the Central European Professors' Network, Budapest-Miskolc, [KRALIČKOVA] 82. p.

¹⁰ ANDRZEJEWSKI 175. p.

¹¹ KOVAČEK STANIĆ 201. p.

¹² GARAYOVÁ 237. p.

¹³ KRALJIĆ 261. p.

The Family Law Book of the Hungarian Civil Code declares that marriage shall be considered contracted if a man and a woman together appears before the registrar in person and declare their intention to marry. In Hungary marriage is a bond between a man and a woman which results personal and property legal effects. The Civil Code also stipulates the formalities and the invalidity of marriage¹⁴.

4. The legal solutions and protection of same-sex partnerships

The legal solutions of same-sex partnerships in Europe are different. In some countries, marriage is available for same-sex couples. This tendency can be found especially in the Western-European countries. Another concept, which is also quite common, and e.g. it is applied in the Hungarian legal system as well, is the registered partnership.

Registered partnership has some formalities, and such elements which are similar to marriage as well, but it has to be emphasized that there are some rights and possibilities which are not open to same-sex partners. And the third solution is the de facto civil partnership, or civil union which does not require any formalities. It is also important that in some countries, such as in Hungary, registered partnership and de facto partnership are also available to same-sex couples as well¹⁵.

We can state, that for the protection of same-sex partnership, there is no fully unified legal background.

For example, in Serbia, a Draft Act on same-sex union is currently under elaboration. It would regulate both registered same-sex unions and de facto same-sex unions. Similarly to the Hungarian solution, in the Draft same-sex partners would have the same inheritance right as spouses¹⁶.

In Slovakia, the Family Act does not allow same-sex persons to enter into marriage; neither does it allow them to register their relationship at public administration bodies¹⁷.

We can see an interesting legal situation in the Czech Republic, because of the two abovementioned drafts. In the Czech Republic there is a separate Act on Registered Partnership, similarly to the Hungarian model, which is also a main source of Czech Family Law. Some rights and duties of registered partners are similar to the rights and duties of spouses, e.g. mutual maintenance duty based on “the same living standard”. So, in case of death, the surviving partner has the same hereditary right as the surviving husband or wife in marriage – this point can also be found in the Hungarian legislation. However, registered partners are not allowed to adopt jointly a minor child or become jointly foster parents of minors¹⁸.

---

¹⁴ SÁPI 119. p.

¹⁵ SÁPI 119. p. 120. p.

¹⁶ KOVAČEK STANIĆ 206. p.

¹⁷ GARAYOVÁ 245. p.

¹⁸ KRALIČKOVA 84. p.

In the Polish law, the relationship of homosexual persons who are living in a long-term relationship are qualified as partnerships. In addition, the legal status of same-sex unions is similar to the status of cohabitants, that is, they can take advantage of social welfare benefits, enter into the rights of a deceased partner who is a tenant of a flat, and exercise the right to refuse to testify in proceedings. Unlike Hungarian partners, they are not entitled to inherit under the provisions of intestate succession. Like in Hungary, same-sex partners in Poland cannot adopt children¹⁹.

In Croatia, the Same-Sex Partnership Act defines the same-sex partnership as “life partnership”. In 1998 the Republic of Croatia amended family law related to the de facto same-sex union and distinguished two types of life partnerships: life partnership that can be entered into the registry of partnerships, and the informal life partnership by analogy to the legal regime of the non-marital union.²⁰ Considering the above, it can be stated that the Hungarian registered partnership and the Croatian life partnership show some similarities.

According to the Croatian family law, if one of the partners in the life partnership has his/her own child, the life partner is entitled to exercise parental responsibility²¹.

In Slovenia, the so-called Civil Unions Act was adopted in 2016, which granted almost the same rights to the same-sex partners in a civil union as to spouses. But we need to take into consideration that neither the Slovenian law grant same-sex partners the right to marry and the right to joint adopt of a child²².

In Hungary there is a separate act on this partnership form, which is the Registered Partnership Act which was adopted in 2009. Registered partnership means that two persons of the same sex who have reached the age of 18 together may personally enter into a registered partnership before the registrar. There are many similarities between marriage and registered partnership, for example they can inherit under the provisions of intestate succession as well, but they can not marry and can not adopt a child jointly²³.

5. Conclusion

In conclusion, it can be stated, that families and marriage enjoy similar constitutional and private law protection in the Central-European countries participating in the project, even though a well-defined concept of “family” can only be found in Hungary and Slovenia.

---

¹⁹ ANDRZEJEWSKI 177-179. p.

²⁰ KORAĆ GRAOVAC 54-57. p.

²¹ KORAĆ GRAOVAC 63. p.

²² KRALJIĆ 261. p.

²³ SÁPI 119. p. 120. p.

Another similar feature is that in all Central European countries under investigation, marriage can only be concluded by a man and a woman on the basis of the same conservative traditions, and the gender-neutral marriage is not accepted. According to the studied country reports it can be clearly stated that same-sex marriage is more common in Western European countries.

However, this does not mean that same-sex couples cannot live with each other in a legally protected and recognized form of partnership in the countries of the Professor's Network: this is typically the registered partnership, which for example in Slovenia and Hungary, has almost the same rights as marriage. Nevertheless it is not allowed to adopt a common child in such a relationship in these countries.

One thing is certain: the joint research within the Central European Professors' Network, shows that the legal protection of families and people in different relationships is based on the same conservative principles and Christian traditions in all given countries, with special emphasis on marriage. However, marriage can only be based on the commitment, mutual promise and respect of a man and a woman in the light of solidarity.

Of course, we shall not forget that times, human needs, relationships and the perception of the family are changing, and legislator must adopt the new needs. However, we must always follow the guiding principles, millennial values, and traditions which always shall show the right direction as an eternal compass.

CIVIL LAW PROTECTION OF THE REPUTATION OF THE LEGAL PERSON IN HUNGARY AND IN THE INTERNATIONAL CONTEXT

Dr. Zita Nyikes

*Ferenc Deak Doctoral School, PhD student,
University of Miskolc, Hungary,*

The reputation of the legal persons in Hungary is regulated by many acts including the civil law and the competition law. The Hungarian Civil Code, the Act V of 2013 Section 2:45 disposes the right to integrity and reputation as the following: 'The integrity of a person is considered violated when a false and malicious oral statement is uttered publicly to damage that person's reputation, and to make people have a bad opinion of such person. Defamation means when something bad about someone that is not true, or a true fact with an untrue implication is published or disseminated in an abusive attack on that person's good name.' On the other hand, the Act LVII of 1996 on the Prohibition of Unfair Trading Practices and Unfair

Competition Section 3 gives the following condition to the regulation of the reputation of the legal persons: ‘It is prohibited to infringe upon or jeopardize the good reputation or credibility of any competitor by communicating or disseminating untrue facts, or by misrepresenting true facts with any false implication, as well as by any other practices.’

However, it does not seem to be the same in other countries. In the European Union’s member states the protection of the legal persons is different, and it is rather exciting in the international context. Implicitly, the protection of the natural persons’s rights is evident. On the other hand, the protection of the law in cases of the legal persons is rather unique. Along the way, during the different court cases of the Court of Justice of the European Union (CJEU) and the European Court of Human Rights (ECtHR) there were several steps protecting the legal persons, like the natural persons, in terms of the reputation. The legal aspects and the verdicts of the violation of the law, considering the protection of the reputation of the legal persons, were based on the protection the natural persons had been entitled to. Finally, the legal persons have gained their rights gradually.

As for the lack of the authoritative rules in the European Union, the cases related to the reputation damage in front of the CJEU firstly appeared as the cases of the jurisdiction. Especially, if not only one member state but more were concerned about the question of jurisdiction. In relation of the case C-68/93 and the joint cases of C-509/90 and C-161/10 the CJEU made many progressive statements. Considering the Article 5 Point 3 of the Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters in terms of special jurisdiction, a person domiciled in a member state may, in another member state, be sued in matters relating to tort, delict or quasi-delict, in the courts for the place where the harmful event occurred or may occur¹.

The case *Bolagsupplysningen OÜ, Ingrid Ilsjan v Svensk Handel AB*² was a breakthrough in terms of the reputation damage of the legal person. The question was whether the Estonian courts can establish the jurisdiction due to the ‘centre of interest’ of the applicant as this special jurisdiction was already applied to the cases of the natural persons by the CJEU. In the opinion of Advocate General Bobek delivered in 2017 on the request for a preliminary ruling from Estonian Supreme Court³ it was stated that in the

---

¹ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001R0044&from=hu>

² Case C-194/16, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62016CJ0194&from=hu>

³ <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=192713&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4829106>

case-law of the ECHR a gradual extension over the years was taken on board. For example, the freedom of expression, the right to respect for the home and correspondence, and the right to a fair trial⁴. Similarly, within the system of European Union's law, the CJEU confirmed that legal persons enjoy not only the right to property but also the freedom to conduct a business. The right to an effective judicial remedy and the right to legal aid. The CJEU also held that legal persons benefit from the presumption of innocence and the right to a defence⁵. However, the personality rights may also be conceived of as instrumental for the effective protection of other fundamental rights. The protection of the personality rights of legal persons leads to other rights those persons enjoy, such as the right to property or the freedom to conduct business. Applying this logic, the violation of a company's personality rights consisting in harm to their good name and reputation will directly translate into the infringement of their economic rights. Thus, the effective protection of those economic rights that the legal persons certainly enjoy also requires the protection of their personality rights⁶.

The protection of the reputation of the legal person basically belongs to the national law, therefore adequate the European Union's regulation can not be cited. Based on this concept, the forthcoming case seems to be interesting. In 2007 the Pergan Hilfsstoffe für industrielle Prozesse GmbH enterprise related to a cartel case was fighting for deleting its name and any context relevant to it from a decision stating unfair competition after the case was dissolved due to the protection of its reputation⁷. It was established that the statements in question in the decision were secret information and the public interest was missing to support the disclosure of the secret information. The case ended with the protection of the reputation in terms of a legal person.

In front of the ECtHR in cases related to the European Convention on Human Rights (ECHR) Article 8 and Article 10 appeared the reputation of the legal person. It was a rare exception that a legal person was applying for the ECtHR citing the Article 8 for reputation damage. In the Firma EDV für Sie, EfS Elektronische Datenverarbeitung Dienstleistungs GmbH v Germany case⁸ The applicant company was a software enterprise that provided customer service for a database widely used by German medical

---

⁴ Point 42, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=192713&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4829106>

⁵ Point 43, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=192713&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4829106>

⁶ Point 49, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=192713&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4829106>

⁷ Case T-474/04, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62004TJ0474&from=HU>

⁸ [https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146851#{%22itemid%22:\[%22001-146851%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146851#{%22itemid%22:[%22001-146851%22]})

practitioners. In an article in a medical journal, it was suggested that the applicant was closely connected to a religious community called ‘Universal Life’. A representative of the Bavarian Protestant-Lutheran Church issued a press release entitled ‘Security Leak in Software for Medical Practices – Patient Data Accessible to Psycho-Sect Universelles Leben’. He warned of the ‘at least conceivable danger’ that the applicant company might abuse its access to patient data and use it for the purposes of the religious community Universal Life. The applicant company invoked Articles 8 of the ECHR⁹ complaining that by exposing the religious affiliation of its employees and management, and questioning their reliability on those grounds, the Bavarian Protestant-Lutheran Church had tarnished the applicant’s reputation and ruined its economic foundation. In relation to the substance of the application, it concerned the alleged inadequacy of the protection afforded by the domestic courts to the applicant company’s reputation. The court had to consider whether a fair balance has been struck between the applicant company’s right to respect for its private life and the right of the Bavarian Protestant-Lutheran Church to freedom of expression guaranteed under Article 10 of the Convention. The main question for the ECtHR was whether the part ‘private life’ can be applied to a legal person i.e., Firma EDV complaining about tarnished reputation. The ECtHR was prepared to proceed on the basis that the right to reputation in Article 8 extends to companies. It is difficult to apply directly to companies which are not normally regarded as having rights to identity or integrity. The ECtHR had to consider whether a fair balance has been struck between the applicant company’s right to respect for its private life and the right of the Bavarian Protestant-Lutheran Church to freedom of expression guaranteed under Article 10 of the Convention.

Summary

The case-law of the CJEU is progressive in terms of jurisdiction of the tarnished reputation of a legal person based on the decisions made in the cases similarly to the cases of the natural persons. On one hand, the case-law established can be applied to the legal persons. On the other hand, it was also stated what the center of interest can be considered in terms of the legal persons. Besides, the right to reputation for a legal person was recognized. The reputation of a legal person tarnished appeared in the cases in front of the ECtHR related to ECHR Article 10. Exceptionally, the legal person was the

---

⁹ European Convention on Human Rights Article 8: „1. Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence. 2. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.”, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

applicant for the protection of its reputation in terms of the ECHR Article 8. Based on the nature of the ECHR, most of the cases of the ECtHR are about natural persons, therefore, the cases of the legal persons were established on the experiences of the natural persons. There are several general observations, though a few of them would be highlighted. The object covered in Article 8 is also extended to the right of reputation. The protection of the reputation was balanced with the right of freedom of opinion and expressions, based on the decisions of the ECtHR. As the result, following the case-law and the cases related to legal persons, the ECtHR accepted the legal person is protected by the context of Article 8.

In most cases of the legal persons, the insulting declarations were considered as opinions and value statements. With no exceptions, ECtHR established that the declarations in question were informing the public, and they had public interest. This approach had an ultimate foundation giving more space to the right to freedom of opinion and expression. Pronouncing the statements having public interest had another consequence such as the ECtHR stated in many cases that information having public interest can have a certain level of exaggregation, what is more an insult and provocation. As an inconvenience of the legal person, the ECtHR examined the attitude of the legal person resulting the statement of the tarnished reputation, including other circumstances i.e., state-owned property, along with the impact of the statements onto the reputation of the legal person.

Consequently, the ECtHR highlighted that there is a difference between the interest of the reputation in terms of commerce of an enterprise and the reputation of the natural person related to a social status. The interest of the reputation in terms of commerce of an enterprise has no moral relevance. All in all, the ECtHR had a larger tolerance in cases of the protection of reputation of the legal persons.

СТРАХУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАТОРА АТРАКЦІОНУ: ІННОВАЦІЙНИЙ КРОК ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ

Бабійчук Володимир Миколайович

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Атракціони володіють низкою характерних рис, які виділяють їх від інших об'єктів матеріального світу, що використовуються людством. Це накладає свої особливості на страхування цивільно-правової відповідальності в діяльності атракціонів. Особливість атракціону, як об'єкту підвищеної небезпеки полягає, передусім, у тому, що такий об'єкт матеріального світу не піддається людському контролю в повній мірі. Водночас, частина таких об'єктів є практично не досліджена. Тому, на практиці виникають випадки, коли здавалося б елементарні дитячі гойдалки, за певних обставин можуть бути визнані судом джерелом підвищеної небезпеки (*Мелітопольський міськрайонний суд Запорізької області, 2014*)¹.

Як відзначає Т. Д. Кривошлик, «розвиток народного господарства будь-якої країни постійно супроводжується технічним прогресом. Впровадження та експлуатація принципово нових досягнень науки і техніки, а саме, машин, механізмів, виробничого устаткування, будівельних конструкцій, різних знарядь праці, в силу своїх властивостей і за наявності певних несприятливих факторів, здатні спричинити пошкодження об'єктів, завдати матеріальні збитки та шкоду довкіллю, призвести до загибелі, травмування, отруєння людей і тварин» (*Кривошлик Т. Д., 2016, с. 64*)². Саме такими принципово новими досягненнями науки та техніки виступають сучасні атракціони, де поєднано не лише складні технічні механізми, але й, наприклад, новітні розробки кібергалузі.

Відповідно, причиною завдання шкоди стає не лише складність механізмів, але й їх недостатня вивченість. Водночас, у випадку завдання атракціонами шкоди, суб'єкт відповідальності повинен бути не

---

¹ Рішення у справі № 320/2421/14-ц. (2014) Мелітопольський міськрайонний суд Запорізької області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Відновлено з: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39939084>

² Кривошлик Т. Д. (2016). Сегмент видів страхування відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки на страховому ринку України. *Фінанси, облік і аудит*. Київ. Випуск 2 (28). С. 64–79.

тільки правильно встановлений, що забезпечує ч. 1 ст. 1187 ЦК України (*Цивільний кодекс України, 2003*)³, але й мати реальну фінансову спроможність відшкодувати завдану шкоду, що гарантує інститут страхування цивільно-правової відповідальності.

Страхування здатне забезпечити максимальний захист прав та інтересів потерпілих від шкоди, завданої атракціоном, оскільки у суб'єкта відповідальності, може не бути необхідної для відшкодування суми, тоді як у страховиків, проблем такого роду зазвичай не виникає.

Законодавець, залежно від предмету договору страхування, виділяє (ст. 4 ЗУ «Про страхування»): особисте страхування (інтереси пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням); майнове страхування (інтереси пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном); страхування відповідальності (інтереси пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі) (*Про страхування. Закон України, 1996*)⁴.

Майнове страхування пов'язане із цілісністю певного майна, яке перебуває у власності, користуванні чи розпорядженні певної особи і відповідно правами та законними інтересами на це майно. Тому, його роль у зобов'язаннях із відшкодування шкоди, завданої атракціоном є не настільки важливою, як два інших види страхування.

Особисте страхування складає частину страхової діяльності, що має на меті надання страхових послуг як фізичним (окремим громадянам, членам їхніх сімей), так і юридичним особам (наприклад, страхування працівників за рахунок коштів підприємств від нещасних випадків) (*Плиса В. Й., 2005, с. 14*)⁵.

Щодо особистого страхування, в зобов'язаннях із відшкодування шкоди, завданої атракціонами, варто відзначити, що судова практика має досить не однозначні приклади (*Апеляційний суд Рівненської області, 2011*)⁶, (*Апеляційний суд Львівської області, 2014*)⁷,

---

³ Цивільний кодекс України. (2003). Розділ 3, Підрозділ II, Глава 82, ст. 1187. Законодавство Верховної ради України. Відновлено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

⁴ Про страхування. Закон України № 85/96-ВР. Розділ 1, ст. 4. (1996) Відновлено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁵ Плиса, В. Й. (2005) Страхування. Київ: *Каравела*.

⁶ Ухвала апеляційного суду Рівненської області. Апеляційний суд Рівненської області. (2011). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Відновлено з: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/20689121>

⁷ Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Львівської області. Апеляційний суд Львівської області. (2014). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Відновлено з: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37412610>

(Апеляційний суд Донецької області)⁸. Аналіз судових рішень приводить до висновку, що в основі такого страхування лежить поняття «страхового інтересу», що є потребою особи в отриманні матеріального блага при настанні певних подій, пов'язаних з такими нематеріальними благами, як життя та здоров'я. Законодавством та практикою ринку страхування передбачений широкий спектр можливостей особистого страхування. Водночас, ці можливості є добровільними і часто не використовуються клієнтами, а коли використовуються, не завжди коректно обирається необхідний вид страхування.

Інститут страхування цивільно-правової відповідальності в діяльності організатора атракціону практично не використовується. Судова практика наводить один з таких випадків в рішенні Шевченківського районного суду м. Запоріжжя (*Шевченківський районний суд м. Запоріжжя. 2010*)⁹. Однак і тут інститут страхування не виконав своєї ролі в повній мірі. Причиною цього стало те, що, як встановив суд, всупереч положенням договору директор парку відпочинку не звертався до страхової компанії із заявою про настання страхового випадку або із заявою про подію, що може стати причиною пред'явлення позову третіми особами. Водночас, умови та порядок здійснення страхової виплати регламентовано законом та договором. Суд, за умови порушення цього порядку та у відсутність рішення про виплату або про відмову у виплаті страхового відшкодування, не вбачав підстав для покладення відповідальності на другого відповідача за шкоду, правила відшкодування якої за рахунок володільця джерела підвищеної небезпеки регулюються правовідносинами з відшкодування шкоди.

Тож підсумуємо, що в українському законодавстві відсутня система обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності організатора атракціону. Оскільки, один елемент у формі виду страхування та безліч інших розрізнених елементів, що не відповідають ознакам виду, встановленим законом, не пов'язаних ні методологічно, ні концептуально, ні певною юридичною нормою не можуть вважатися такою системою чи хоча б окремим видом страхування. Водночас, страхові випадки на атракціонах є надзвичайно частим явищем.

У зв'язку з вищевикладеним, характеризуючи сучасний стан справ, коректніше говорити про страхування в галузі діяльності атракціонів, що здійснюється через певні зобов'язання та гарантії, яке

---

⁸ Ухвала Апеляційного суду Донецької області. Апеляційний суд Донецької області. (2009). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Відновлено з: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9444853>

⁹ Рішення Шевченківського районного суду м. Запоріжжя. Шевченківський районний суд м. Запоріжжя. (2010) року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. Відновлено з: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/11228524>

має такі особливості: 1) таке страхування має епізодичний та непостійний характер (однакові випадки завдання шкоди діяльністю атракціонів, за різними договорами страхування можуть визнаватись страховим випадком, а можуть не визнаватись); 2) залежить у своєму розвитку від рівня добробуту населення та його страхової культури; 3) не має загальної методологічної бази, яка встановлює єдині принципи та підходи до її реалізації, а також контролю за здійсненням; 4) не має встановлених механізмів впливу на організаторів атракціонів як суб'єктів страхування, які порушують права одержувачів страхових послуг через існуючі прогалини в праві; 5) не може бути оцінено кількісно, оскільки не піддається статистичному обліку, отже, ускладнює аналіз соціально-економічної ефективності, рентабельності для страхового бізнесу, а також визначення місця та ролі даного сегмента на ринку страхових послуг.

Ми переконані, що епізодичного встановлення зобов'язань та гарантій недостатньо для досягнення основної мети страхування діяльності атракціонів. Для належного та безпечного функціонування атракціонів потрібен єдиний методологічний підхід до побудови страхових відносин та визначення обсягів компенсації страхових випадків, що забезпечується укладанням договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності організатора атракціону. Для цього необхідна або систематизація діючих нормативно-правових актів, що містять умову про зобов'язання страхування, їх гармонізація зі страховим законодавством та виробленою загальною методологічною базою або визначення нового виду обов'язкового страхування. На нашу думку, дівішим є визначення нового виду обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності організатора атракціону.

Необхідність запровадження цього виду страхування цивільної відповідальності в обов'язковій формі обумовлена специфікою цивільної відповідальності організатора атракціону – як не лише володільця джерела підвищеної небезпеки (тобто особи, чия діяльність пов'язана з підвищеною небезпекою для оточуючих через використання складних механізмів, електроенергії високої напруги, небезпечних тварин і т.п.), але й особи відповідальної за організацію надання послуг розваг атракціонами. Науково-технічний прогрес в галузі діяльності атракціонів за останнє десятиліття стрімко еволюціонував. Він приніс безліч інновацій, винаходів, пристроїв, що дозволяють підвищити ефективність та ефективність атракціонних розваг. Водночас, такий прогрес зумовив появу та збільшення значних втрат матеріальних, людських та фінансових ресурсів.

Тому, подальші наукові дослідження та обґрунтування необхідності запровадження інституту обов'язкового страхування діяльності

організатора атракціону є актуальним та виконуватиме не тільки важливе правове, але й соціально-економічне завдання. З одного боку, воно покликане відшкодувати шкоду, завдану третім особам, а з іншого – надасть можливість організаторам атракціону уникнути великих збитків, пов'язаних із компенсацією шкоди, завданої їх діяльністю.

МЕДИЧНА ПОМИЛКА ПРИ ВОЄННОМУ СТАНІ

Булеца Сібілла Богданівна

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Цінностями, які слід захищати у зв'язку з діяльністю лікаря, є життя, фізична недоторканність та здоров'я людини, можна легко сказати, що мова йде про дуже ризиковану сферу. Тому важливо, щоб професійні інциденти, недостатня увага до пацієнта та недбалість серед лікарів були зведені до мінімуму. Цього можна досягти, гарантуючи належний рівень підзвітності, що є обов'язком держави та законодавців.

Лікар помиляється тому, що має справу з найскладнішим об'єктом природи – людським організмом, щодня стикається із завданнями, що не мають типового вирішення, з індивідуальними варіантами різних хвороб, з проблемами, що виникають від того, що, не зважаючи на успіхи медичної науки, багато сторін функціонування організму у нормальному стані і в умовах патології ще не розкриті.

Помилки у медичній практиці при воєнному стані це норма, через напруженість, стрес медичного персоналу, тому і притягувати до відповідальності таких лікарів не можна. Визначення медичної помилки в Україні не має. В Угорщині в рішенні суду від 19 лютого 1954 р. дано визначення, що «Лікарська халатність – це будь-яка серйозна помилка, допущена лікарем при розпізнаванні або лікуванні захворювання, за умови, що це завдає шкоди і приписується безпосередньо лікарю»¹.

Медична помилка має місце завжди в будь-яких ситуаціях і її передбачити практично неможливо. Наприклад, виявлення медичної помилки при воєнному стані, який на сьогоднішній день запроваджений

---

¹ Merrikin Gina. A tévedés tétje: akár egy emberélet? 2019. URL: https://arsboni.hu/a-tevedes-tetje-akar-egy-emberélet/#_edn8

в Україні, не реально і тим самим вона не фіксується, не підпадає медичній статистиці і не може бути включена у щорічні звіти медичних працівників. При воєнному стані лікар зобов'язаний надати першу необхідну медичну допомогу враховуючи ситуацію в якій опинилися обидві сторони- пацієнт та лікар. Медична помилка при такому стані найбільше має місце, вона може проявлятися:

– Помилки в діагностиці: одним із випадків є невизнання захворювання, хоча симптоми пацієнта настільки характерні, що лікар із середніми знаннями змушений би зробити висновок про хворобу. Інший випадок, коли за відсутності вищезазначених симптомів він безпідставно діагностує конкретне захворювання і відповідно лікує хворого.

– Недбалість у лікуванні: лікар не виправдовує міру обережності, яку очікує від нього чи її нинішній стан медицини.

Наприклад, позовів про халатність найбільше спостерігаємо проти акушерів-гінекологів. В Угорщині близько 2 відсотків лікарів займаються цією професією, але це стосується 20 відсотків випадків неправомірної роботи². Так відбувається в усьому світі: згідно зі статистикою США, 11 відсотків акушерів і гінекологів у США принаймні раз у своїй кар'єрі подали до суду. Найпоширенішою причиною є неправильний вибір способу доставки. Щодня в Україні відкривають два кримінальних провадження стосовно лікарів, майже половина з них – щодо акушерів-гінекологів. В українських судах винними визнають дев'ять із десяти лікарів³. В Україні, на жаль, не ведеться така статистика. Однак як свідчать дані ВООЗ, щодня в Україні забирають життя щонайменше 5–7 пацієнтів і стають причиною інвалідності 25–30 осіб, які звернулися за медичною допомогою.

На друге місце можна покласти позови про халатність, які порушуються проти хірургів і психіатрів. Кількість цих справ збільшується з року в рік, люди починають бути обізнаними в своїх правах, частіше починають звертатися до медичних адвокатів. Медичний працівник несе відповідальність і відшкодовує збитки за тілесні ушкодження, заподіяні під час надання медичної допомоги.

В Угорщині до позовів про відшкодування збитків, завданих у зв'язку з наданням медичних послуг, і вимог у разі порушення права на приватне життя поширюються правила позадоговірної відповідальності за шкоду, заподіяну особі. Спочатку в Угорщині цивільно-правова відповідальність медичного працівника базувалася на договірній відповідальності. Однак, в новому Цивільному кодексі Угорщини з

² Merrikin Gina. (2019). A tévedés tétje: akár egy emberélet? URL: <http://www.384ugyvediiroda.hu/index.php/gyakori-orvosi-muhibak.html>

³ Медики наполягають на залученні професійних асоціацій до класифікації лікарських помилок та експертизи спірних випадків. (2021). URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-conference/722025.html>

березня 2014 року норми про позадоговірну відповідальність поширилися на осіб, які займаються медичною практикою. Особа, яка завдає шкоди другій стороні, порушивши договір, зобов'язана її відшкодувати. Вона може бути звільнена від відповідальності лише в тому випадку, якщо доведе, що порушення було викликано обставиною, яка не залежала від неї, яка була непередбачуваною на момент укладення договору і не можна було очікувати, щоб уникнути цієї обставини або відшкодувати шкоду. Однак, дуже важко довести, що шкода здоров'ю або смерть пацієнта були спричинені непередбачуваною обставиною, яка не залежала від нього. Тому при визначенні відповідальності лікаря доцільно застосовувати позадоговірну відповідальність. У такому випадку потерпіла сторона звільняється від відповідальності, якщо вона доведе, що її поведінка не була передбачуваною, що не було протиправного та причинного зв'язку зі шкодою, яку потерпілий не передбачав і не повинен був передбачити.

Питання цивільної відповідальності проілюстровано в рішенні Угорського суду від 2004 № 98, де зазначено, що суд має встановити наступне: «Щоб бути звільненим від відповідальності за вроджені вади, лікар повинен також довести, що він провів усі обстеження, на основі яких він міг прийняти обґрунтоване рішення щодо призначення кесаревого розтину чи ні, до відносних показань. Він несе відповідальність за бездіяльність, яка не створила умов для прийняття обґрунтованого рішення (вибору)⁴.

Таким чином, незалежно в якому стані знаходиться держава помилялися і помилятимуться при як досвідчені, так і ті, які тільки приступили до клінічної практики медицини, і не визнавати цього означає не визнавати об'єктивної реальності, оскільки людей, котрі не помиляються, немає. У медичній практиці класичний перебіг хвороби трапляється у незначного числа пацієнтів. Високий рівень індивідуальності людського організму сприяє тому, що хвороба кожної людини також індивідуальна в своїх конкретних проявах, розпізнавання яких представляє для лікаря кожного разу нове нетипове завдання.

Позбавити лікаря права на помилку і притягати його до відповідальності кожен раз, коли він не зміг безпомилково визначити захворювання і так же безпомилково лікувати його, означає перетворити його високопрофесійну творчу працю на звичайне ремесло, скути ініціативу і бажання прагнути до якнайкращого результату в будь-якій нештатній або особливо складній ситуації, лікарські помилки виникають на всіх етапах обстеження і лікування хворих, від цього ніхто не застрахований.

---

⁴ Merrikin Gina. (2019). A tévedés tétje: akár egy emberélet? URL: https://arsboni.hu/a-tevedes-tetje-akar-egy-emberelet/#_edn8

Слід зазначити, що при воєнному стані слід класифікувати медичні помилки:

1) помилки, які вчинені в місцях, де ведуться активні воєнні дії (наприклад несприятливі обставини чи умови здійснення медичного втручання, об'єктивні труднощі діагностики деяких захворювань, недосконалість медицини, відсутність необхідних лікарських засобів, діагностичного обладнання тощо. В таких випадках відсутня вина медичних працівників у настанні смерті пацієнта чи заподіяння шкоди його здоров'ю). Лікарі, які працюють в місцях, де проводяться активні воєнні дії підпадають під обставини, які виключають злочинність діяння, тобто це крайня необхідність і обґрунтований ризик. У разі крайньої необхідності завдана шкода має бути меншою або рівною, ніж відвернена шкода. Наприклад, якщо обирати між двом двома пацієнтами, то потрібно враховувати стан поранення. У цьому разі ненадання іншому пацієнтові медичної допомоги розглядається як стан крайньої необхідності. А відповідно до п. 2 ст. 42 ККУ, ризик визнається виправданим, якщо поставленої мети не можна було досягти за цих обставин дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди інтересам пацієнта.

2) помилки, які вчинені в місцях, де такі дії ведуться не активно, відповідальність медичного працівника, можливо в разі невірного тлумачення правильна інтерпретація лабораторно-інструментальних досліджень, недостатній досвід, знання медичних працівників, відступлення від медичних протоколів, діють необережно, самовпевнено, неуважне обстеження, невірне тлумачення клінічних та лабораторних аналізів.

Також з юридичної точки зору лікарську помилку необхідно кваліфікувати як дії лікаря у випадках необхідності її надання, при яких повністю відсутній умисел або необережність, тобто добросовісна омана лікаря, яке визначається рядом несприятливих факторів, таких як недосконалість медичних знань і методів обстеження, індивідуальні особливості перебігу хвороби в деяких хворих, недостатність знань і досвіду у лікаря або інших об'єктивних причин, які застосовуються до конкретних ситуацій⁵. Також є необхідність у створенні лікарської комісії при управлінні охорони здоров'я, де б кваліфікованими юристами та лікарями розглядалася суть лікарської помилки⁶.

---

⁵ Булеца С.Б. (2007). До питання про поняття і сутність лікарської помилки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО*. Випуск 7. Ужгород: Ліра, С. 149–153.

⁶ Там само. (2007). С.152; Buletsa Sibilla. (2011). *Medical Error in Ukraine* (World Association for Medical Law) *Medicine and Law*. Vol. 30, № 1. March. P. 39–53.

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS DURING THE DIGITAL TRANSFORMATION OF CIVIL RELATIONS

Vudvud Kateryna Serhiivna

Student of Chernivtsi Law School

*The research supervisor: **Oksana V. Kiriiaak***

Ph.D. (in Law), Associate Professor,

Vice-Dean for International Relations and Research

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Chernivtsi, Ukraine

The digital model of social development, despite numerous proofs of its positive value for the evolution of mechanisms for regulation of the social relations, is considerably related to the complication of normative-oriented social institutions, which are increasingly based on modern digital technologies. The national legal system, namely the private-law segment of the legal regulatory mechanism that is not an exception in the process of digital (electronic) phenomena penetration into public relations, undergoes qualitative changes, to which the legal framework does not manage to respond.

Active reform processes of the legal basis of social development in the context of its informatization and digitalization have not get around the field of copyright and related rights, using in which information and telecommunication technologies has become widespread and created a new area of legal understanding and law enforcement. Peculiarities of copyright and related rights in electronic (digital) expression determine the originality of legal regulation, which requires modernization to resolve legal conflicts and legislative gaps, in particular, using the basic methodological forms of overcoming methodological errors.

Legal uncertainty within the issue of intellectual property in the period of digitalization is determined by the problem of the legal status of the intellectual property object, which was created at the request of the employer. In the context of the substantial increase in the role of digital content, this matter is particularly important for the computer programs development in the course of fulfillment of the labor agreement.

Legal collision exists between the norms of the Civil Code of Ukraine, as the main act of civil legislation of Ukraine, which in Part 2 of Article 429 establishes the conferring of proprietary rights of intellectual property in the object created in view of the labor agreement fulfillment on the author thereof (the employee) and the employer – a legal or physical entity, unless

otherwise stipulated by the agreement¹, and special laws, in particular the Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights”, Part 2 of Article 16 of which recognizes by the employer the exclusive proprietary right to work made for hire². The legal regulation of the issue of determining the belonging of proprietary rights on a computer program is provided at the level of the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, which was ratified by the application of the Law № 1678-VII from 16.09.2014 and states in Part 4 of Article 181 that “where a computer programme is created by an employee in the execution of his/her duties or following the instructions given by his/her employer, the employer exclusively shall be entitled to exercise all economic rights in the programme so created, unless otherwise provided by contract”³.

Such legislative differences, which violate the systematicity and cause heterogeneity of legal regulation, determine the need to state the possibility of resolving the conflict by applying the Civil Code of Ukraine, considering its hierarchical superiority among other laws and its adoption after special legislation that corresponds to the Roman maxims “lex superior derogat inferiori” and “lex posterior derogat legi priori”. At the same time, corrective legislative activity should remain an integral part of establishing correspondence between provisions of the law, which, in our opinion, should be aimed at unification the reform process of legislation in the field of copyright and related rights with basic approaches to modernization of Ukraine’s legal system, in general, and the branch of civil law, in particular.

The development of the information society raises the issue in the matter of the features of proprietary intellectual property rights realization on the basis of license agreements in electronic form. Specifically, free public licenses (Creative Commons), which are de facto used in the legal field of Ukraine, but de jure they are not fixed, have assumed a special meaning. The lack of legislation on the concept of “free public license” and the mechanism of its use led to the elaboration of Recommendations on the implementation of free public licenses for the use of copyright and related rights⁴ and

---

¹ Civil Code of Ukraine from January 16, 2003, № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Law of Ukraine On Copyright And Related Rights from December 23, 1993, № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/3792-12#Text>

³ Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part from June 27, 2014. URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/4589a50c-e6e3-11e3-8cd4-01aa75ed71a1.0006.03/DOC_1

⁴ Recommendations on the implementation of free public licenses for the use of copyright and related rights. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=805c49ed-9f0d-4cb2-b7c4-8befb54c8b6f&title=RekomendatsiiSchodoZastosuvanniaVilnikhPublichnikhLitsenziiNaVikoristanniaObktivAvtorskogoPravaISumizhnikhPrav>

Recommendations on ensuring the legitimacy of the utilization of computer programs available for free use⁵ by the Ministry of Economy of Ukraine, according to which “a free public license is a publicly available association agreement that provides a person who has joined such an agreement with free permission to use the object of copyright and (or) related rights in certain ways under the conditions specified in the license”.

The remarks of the representatives of civil legal opinion on the legal nature of free public licenses, which, on the one hand, is defined as contractual and, on the other hand, is considered as an unilateral transaction, are not unfounded.

The legislator’s approach is obvious: in paragraph 1 of Part 1 of Article 1107 of the Civil Code of Ukraine, it is established that “intellectual property rights (IPR) shall be disposed based on the agreements, including a license for the use of the intellectual property right object”⁶. The similar understanding is provided by the Recommendations on the implementation of free public licenses for the use of copyright and related rights, which characterizes a public license as an agreement of adhesion. This position is reasonably confirmed by the findings of K. O. Zerov, who, taking into account the bilateral nature of CC licenses (Creative Commons), the limits of permitted actions and prohibitions on certain actions under free public licenses, believes that “free public licenses CC can be considered as a unilateral transaction”⁷.

The features of the license, in turn, point to understanding of the permission to use the object of intellectual property rights as a unilateral transaction. The opinion of I. E. Yakubivsky is appropriate in this regard. He claims that “a public license may be a unilateral transaction, even if the person who uses the work on the basis of a public license has an obligation to observe certain conditions determined by the right holder in cases established by the law”, guided by Part 3 of Article 202 of the Civil code of Ukraine, which provides that “a unilateral transaction may create obligations for other persons only in cases established by the law or by the agreement with these persons”⁸.

---

⁵ Recommendations of the Ministry of Economy of Ukraine on ensuring the legitimacy of the utilization of computer programs available for free use. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=ed96ce7f-d450-41ff-9b65-4bf03e08f71f&title=RekomendatsiiSchodoZabezpechenniaPravomirnostiVikoristanniaKompiuternikhProgramVilnogoKoristuvannia>

⁶ Civil Code of Ukraine from January 16, 2003, № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

⁷ Zerov K. O. (2014) Vilni publichni litsenziyi v Ukraini. Aktualni problemy derzhavy i prava. Vyp. 72., P. 200 (in Ukrainian)

⁸ Yakubivsky I. YE. (2015) Yurydychna pryroda publichnykh litsenziiy u sferi avtorskoho prava i sumizhnykh prav. Pravo ta innovatsiyi, № 2., P. 21 (in Ukrainian)

Furthermore, the confrontation of judgments within this issue at the dialectical level is also expressed with regard to the implementation of legal norms, an example of which is the originality of signing a transaction as a condition of its validity. The requirement of a mandatory written form of agreements to dispose the intellectual property right, and therefore the mandatory signing of transactions by its parties, in the context of their conclusion by digital (electronic) means of communication, seems vulnerable to violation, because the conclusion is actually carried out by implicit actions, rather than by an electronic signature.

These problematic aspects of legal regulation in the field of copyright and related rights are not exceptions. The questions of the correlation between the right to information and intellectual property rights; legal support for fixing objects of copyright and related rights in electronic form; identification of subjects of copyright and related rights on the Internet; settlement of infringements of copyright and related rights in the digital environment, etc. remain controversial.

And, besides, the situation characterized by the lack of legislative regulation of relations in the field of copyright and related rights, which are embodied through digital (electronic) means of communication, causes gaps in the mechanism for protection of intellectual property rights in the digital space. Among the determinants of the problems of protection of the rights of participants in legal relations – variability, formal impersonality, cross-border information environment. An important step towards ensuring an effective protection of individuals' rights on the Internet was the addition of Article 52¹ of the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights», which regulates the procedure for termination of infringements of copyright and/or related rights using the Internet, which applies, inter alia, to relations related to the use of computer programs.⁹ Legislative provisions are a reflection of the conceptual guidelines of the well-known American procedure for the protection of copyright and related rights «notice-and-takedown» in the Ukrainian legal system.

Therefore, it can be stated that the modification of relations in the field of copyright and related rights, their regulation and protection of individuals' rights leads to differences in doctrinal and legislative legal understanding, legal conflicts, gaps in the regulatory framework, heterogeneity of practice in protecting the rights of subjects of relations. It is important to identify and solve regulatory issues, due to the purpose of adequate legislative enforcement of the rights, freedoms or interests of individuals, rights and interests of legal entities, the interests of the state in the process of

---

⁹ Law of Ukraine On Copyright And Related Rights from December 23, 1993, № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/3792-12#Text>

implementing of the legal prescriptions for copyright and related rights through digital (electronic) technologies, as well as their effective protection in case of violation, non-recognition or disputing.

ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ НА МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ

Давидова Н. О.

*доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник
Відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Особисте немайнове право на місцезнаходження юридичної особи, що одночасно є засобом індивідуалізації та впливає на широке коло правових питань, нечасто привертає увагу доктрини. Зв'язок з контрагентами, засновниками, контролюючими органами забезпечується через прозорість і доступність інформації про місцезнаходження суб'єкта права. Місцезнаходження має важливе значення для багатьох галузей права: податкового, банківського, фінансового, процесуальних галузей права, складно перебільшити значення цього інституту і для цивільного права. Хоча за загальним правилом у статуті, засновницькому договорі та установчому акті не вимагається вказівки на місцезнаходження юридичної особи, ЦК України вимагає внесення відомостей про місцезнаходження до єдиного державного реєстру. Відповідно до п. 10 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» місцезнаходження юридичної особи входить до переліку відомостей про юридичну особу, які містяться в Єдиному державному реєстрі.

Визначення поняття «місцезнаходження» є нормативно-правовим та міститься в ряді законів, зокрема в ст. 93 ЦК України. На момент прийняття ЦК України ця стаття мала наступну редакцію: «Місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації, якщо інше не встановлено законом. Місцезнаходження юридичної особи вказується в її установчих документах».

Ст. 93 ЦК України в редакції Закону № 2452-IV від 03.03.2005 звучить таким чином: місцезнаходженням юридичної особи є адреса
244

органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені. У даному випадку законодавець відмовився від використання місця державної реєстрації при визначенні місцезнаходження юридичної особи, акцент зроблено на адресі органів або осіб, що виступають від її імені. До речі, саме такий підхід було використано в ст. 30 ЦК УРСР. Таку редакцію не можна вважати вдалою, оскільки вона позбавлена визначеності. Можливі випадки, коли одноособовий та колегіальний представники юридичної особи знаходяться в різних місцях і буде виникати питання, яке саме вважати місцезнаходженням юридичної особи.

Третя редакція ст. 93 ЦК України (Закон № 2756-VI від 02.12.2010) викладена таким чином: місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво) та здійснення управління і обліку. Остання чинна редакція ст. 93 ЦК України спричинена внесенням змін через прийняття Податкового кодексу України, що додало в приватноправовий нормативний матеріал публічного вектору. Має місце неприпустима юридична техніка, коли через потребу регулювання публічно-правових відносин вносяться зміни до базового приватноправового документу держави.

Для аналізу еволюції змін підходів до тлумачення місцезнаходження юридичної особи пропонуємо звернутися до здобутків теорії міжнародного приватного права, яка детально розробила різні критерії визначення особистого закону, серед яких найпоширенішими є критерій інкорпорації, критерій реального місцезнаходження (або осілості), критерій центру експлуатації і критерій контролю. Ідея *доктрини інкорпорації* полягає у тому, що особистий закон юридичної особи визначається правом держави, згідно з яким вона заснована або зареєстровані її статутні документи, тобто на основі акту щодо надання правоздатності юридичній особі. Критерій *реального місцезнаходження* або осілості (нім. *Sitztheorie*, англ. *effective seat theory*) передбачає, що компетентним правопорядком при вирішенні питань правового статусу іноземної юридичної особи є право держави, на території якої розташовано адміністративний центр юридичної особи (наприклад, рада директорів, правління тощо) або реальне, фактичне місцезнаходження юридичної особи. Критерій *центру експлуатації* або місця здійснення основної діяльності має в основі ідею, згідно якої при визначенні застосовного права щодо правового статусу юридичних осіб має застосовуватися право держави, на території якої юридична особа здійснює основну комерційну або виробничу діяльність. Критерій *контролю* застосовується з метою виявлення державної (національної)

приналежності суб'єктів, якими здійснюється управління юридичною особою (фактично контролюється її діяльність або здійснюється фінансування).

Всі названі критерії можна екстраполювати на визначення місцезнаходження юридичної особи у внутрішньому національному законодавстві. Норма ст. 93 ЦК України на момент прийняття кодексу є втіленням критерію інкорпорації. Норма ст. 93 ЦК України в редакції Закону України № 2452-IV від 03.03.2005 р. та поточна редакція вказаної статті ЦК України, яка діє з 02.12.2010 р., є уособленням критерію реального місцезнаходження. Недоліки теорії реального місцезнаходження полягають у складності її застосування, а саме проблемою встановлення фактичного місцезнаходження адміністративного центру юридичної особи. Можливі ситуації, коли необхідно здійснити вибір з-поміж декількох центрів управління.

Можна констатувати, що ЦК України за період часу менш ніж 20 років положення щодо місцезнаходження національної юридичної особи «еволюціонували» від критерію інкорпорації до критерію реального місцезнаходження, а також уточнено ознаки, за якими визначається місцезнаходження юридичної особи.

Чинну редакцію ст. 93 ЦК України не можна вважати вдалою, оскільки «місце розташування офісу» є нестабільним поняттям, може бути легко змінено шляхом укладання численних договорів оренди приміщення, і, таким чином, може мати місце зловживання правами, уникнення юридичної відповідальності та інші небажані наслідки. Поняття «місце ведення діяльності» є ще менш визначеним, оскільки одна юридична особа може мати одночасно декілька таких місць і буде виникати логічне питання, де ж саме ця юридична особа знаходиться. Принцип правової визначеності краще забезпечується підходом, за яким місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації та фіксується в установчих документах.

Серед трьох історично відомих редакцій ст. 93 ЦК України найбільш бажаною є первісна редакція 2003 року: місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації. Саме такий підхід забезпечує прозорість та передбачуваність правовідносин, гарантує бажану стабільність цивільно-правового обігу. Важливою характеристикою місцезнаходження юридичної особи є сталість, тобто незмінність протягом тривалого періоду часу. Це не виключає можливості зміни місцезнаходження організації як прояву загального приватноправового принципу диспозитивності та вільного волевиявлення. Хоча дозволу з боку будь-яких органів державної влади не потрібно, необхідно повідомити про це реєстраційні органи та всіх кредиторів і дебіторів юридичної особи із вказівкою нового

місцезнаходження юридичної особи у вигляді точної поштової адреси задля захисту інтересів інших учасників цивільних правовідносин.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи. Для цілей цього Закону місцезнаходженням юридичної особи є держава, у якій юридична особа зареєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави.

Системний аналіз законодавства дозволяє виокремити кілька смислових значень терміна «місцезнаходження»:

1) *як територія держави*. Наприклад, особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи (ч. 1 ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право»);

2) *у значенні адміністративно-територіальної одиниці*. Зокрема, загальні збори акціонерів проводяться на території України, в межах населеного пункту за місцезнаходженням товариства (ч. 3 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства»);

3) *як розташування певного приміщення*. Наприклад, місцезнаходження включає в себе країну, поштовий індекс, найменування населеного пункту, району, області, найменування вулиці, номера будинку, квартири¹. Іншими словами має місце визначення поняття за філософським методом від загального до конкретного.

На підставі аналізу правового регулювання статусу юридичної особи на рівні міжнародного права та у внутрішніх відносинах можна зробити **висновки**:

1. На *рівні міжнародного приватного права* України місцезнаходження юридичної особи прив'язано до критерію інкорпорації. На *внутрішньому національному рівні* місцезнаходження наразі визначається критерієм реального місцезнаходження. 2. Серед трьох історично відомих редакцій ст. 93 ЦК України найбільш бажаною є первісна редакція 2003 року: місцезнаходження юридичної особи визначається місцем її державної реєстрації. Саме такий підхід характеризується передбачуваністю, легкістю і простотою визначення.

---

¹ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Том. 1. Загальні положення. Особи. За ред. І.В. Спаси́бо-Фатеєвої. Харків: ЕКУС, 2020. С. 600–601.

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ: УКРАЇНА ТА КРАЇНИ ЄС

Зелінська Стефанія Антонівна

аспірантка кафедри цивільного права та процесу,

асистентка кафедри міжнародного права

*Науковий керівник: **Феннич Василь Петрович***

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

З початку розбудови відносин між Україною та Європейським Союзом розпочалась гармонізація українського законодавства з правом ЄС. Так, 2017 року у Цивільному процесуальному кодексі України новелою стало запровадження процедури розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження та з'явилась категорія «малозначні справи». Однак, чинне законодавство недостатньо чітко сформулювало поняття «малозначних справ». У той самий час, у законодавстві європейських країн у цивільному судочинстві часто можна зустріти виокремлене спеціальне провадження з розгляду дрібних спорів (small claims). Це провадження є спрощеним відносно загального порядку розгляду судових справ.

У науковій літературі питання щодо розгляду малозначних справ або дрібних спорів досліджували такі вчені, як І. О. Ізарова, Д. А. Король, В. В. Комаров, О. О. Штефан та інші. Водночас ряд теоретичних та практичних питань в сфері розгляду малозначних справ залишаються відкритими, зокрема, чи відповідає категорія «малозначні справи» ЦПК України праву країн ЄС.

На думку І. О. Ізарової для учасника процесу справа не буде видаватись малозначною тільки через її ціну чи складність розгляду, а тому не надто доцільно розділяти справи на малозначні та немалозначні¹.

Як зазначає О. О. Штефан, процедура розгляду малозначних справ в Україні вводилась з метою розвантаження судів шляхом застосування процесуальних фільтрів, тобто для оптимізації

---

¹ Ізарова І. О. (2014). Майбутнє цивільного процесуального законодавства в Європі: проект М. Сторма. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. Т. 1, 29. С. 144–148.

цивільного судочинства². Малозначні справи розглядають у порядку спрощеного провадження, що суттєво здешевлює витрати на судовий розгляд та прискорює процес.

При дослідженні провадження з розгляду дрібних спорів у цивільному процесі, ряд науковців дійшли висновку, що основною метою запровадження такої процедури є бажання правових систем розвантажити суди та зменшити формально-бюрократичний підхід до вирішення спорів. Найпоширенішими є два шляхи розгляду дрібних спорів: через створення спеціальних судових інстанцій, уповноважених на розгляд відповідних справ, та через розгляд спору у тому самому суді, але за особливою, спрощеною процедурою. Відповідно до першого способу в Італії діють мирові суди³.

На думку Короля Д. А. в більшості країн критерій віднесення справ до малозначних чи дрібних є фінансовим – шляхом визначення розміру позовних вимог. Поряд з цим єдності у встановленні такого розміру немає у країнах ЄС⁴.

ЦПК України визначає два критерії визначення малозначних справ: як за розміром ціни позову, так і за категоріями справ. У ч. 6 ст. 19 ЦПК України сутність малозначних справ розкривається через їх перелік. Зокрема, до малозначних справ в Україні належать:

- справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплати додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства);
- справи про розірвання шлюбу;

---

² Штефан О. О. (2018). Малозначні спори та процедура ESCP: порівняльно-правовий аналіз. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 1. С. 54–59.

³ Маан Б., Ван Пі Р., Кравцов С. (2021). Проект звіту щодо особливостей розгляду «малозначних справ» у цивільному й господарському судочинстві у судах першої та апеляційної інстанцій в Україні. 37 с. <<http://surl.li/bquib>> (2022, квітень, 10).

⁴ Король Д. А. (2019). Малозначні справи в законодавстві та доктрині цивільного процесуального права європейських країн. *Університетські наукові записки*. Т. 18, 3 (71). С. 260–275.

- справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб⁵.

Фінансовий критерій віднесення справ до малозначних в Україні хоч і встановлюється на рівні ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, однак суд вправі визначити справу незначної складності малозначною, якщо ціна позову не перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Судді наділені широким колом повноважень з віднесення справ до категорії «малозначних».

Прожитковий мінімум для працездатних осіб у 2022 році встановлено на рівні 2481 гривень. Таким чином, до малозначних справ в Україні може бути віднесено справи, ціна позову яких складає 248100 грн., що з урахуванням офіційного курсу НБУ станом на 01.03.2022 року в еквіваленті 1 євро / 33,17 грн. не перевищує приблизно 7 480 євро⁶. Віднесення справи з такою граничною ціною важко назвати малозначною для середньостатистичного українця. А стосовно справ незначної складності, визнаних судом малозначними, гранична ціна позову складає 620250 грн., що становить приблизно 18 700 євро. Варто відзначити, що стосовно останніх у 2020 році в Україні було знижену ціну позову із 500 до 250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що є позитивною тенденцією⁷.

Значна частина країн-членів ЄС мають власні національні процедури вирішення дрібних спорів. Але у випадках наявності цивільних спорів із транскордонним елементом, з метою усунення можливих ускладнень при їхньому розгляді, було створено наднаціональну процедуру розгляду дрібних позовів – The European Small Claims Procedure (далі – ESCP) як альтернативу стандартному судовому розгляду справ у країнах ЄС. Метою запровадження такої процедури було забезпечення ефективного і безперешкодного доступу до правосуддя⁸. Процедура ESCP регулюється Регламентом Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 861/2007.

---

⁵ Цивільний процесуальний кодекс України, 18.03.2004 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>> (2022, квітень, 12).

⁶ Офіційний курс валют НБУ (Національний банк України). *Офіційний сайт НБУ*. <<https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/detail/currency?period=daily>> (2022, квітень, 11).

⁷ Цивільний процесуальний кодекс України, 18.03.2004 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>> (2022, квітень, 12).

⁸ Штефан О. О. (2018). Малозначні спори та процедура ESCP: порівняльно-правовий аналіз. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 1. С. 54–59.

Згідно ч. 1 ст. 2 Регламенту малозначною вважається справа, у якій ціна позову не перевищує 5 000 євро⁹.

Тобто за процедурою ESCP розглядаються вимоги майнового характеру із встановленою межею ціни позову, а якщо та вимоги не є грошовими, то вони повинні підлягати можливості встановлення рівноцінного грошового еквівалента¹⁰.

У Республіці Хорватія дрібні позови регулюються Главою 30, зокрема статтями 457-467а Цивільно-процесуального закону (Zakon o parničnom postupku). Ст. 458 Цивільно-процесуального закону відносить до дрібних позовів спори у сумі не більше 10 000 хорватських кун, що становить приблизно 1320 євро; спори, що стосуються передачі рухомого майна не більше, ніж на 10 000 хорватських кун; спори, що не відносять до грошових вимог, але позивач погоджується отримати грошову компенсацію у межах 10 000 хорватських кун для задоволення певних вимог. До того ж, до дрібних позовів відповідно до ст. 460 відносять справи, у котрих є заперечення проти платіжного доручення, якщо вартість спірної частини платіжного доручення не перевищує 10 000 хорватських кун¹¹.

У Цивільному процесуальному уложенні ФРН стаття 495а передбачає спрощену процедуру, коли спірна вартість становить до 600 євро. Схожий підхід і в Іспанії, де справи, ціна позову яких не перевищує 2 000 євро, віднесено до дрібних¹².

Згідно цивільного процесуального законодавства Литовської Республіки, а саме ст. 441, дрібними є спори з вимогами розміром менше, ніж 2 000 євро¹³, а у Республіці Польща відповідно до ст. 505-1 ЦПК – до 20 000 злотих¹⁴, що становить близько 4 290 євро.

---

⁹ Regulation under European Parliament and of the Council Establishing a European Small Claims Procedure, 11.07.2007 (European Parliament). *An official website of the European Union*. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32007R0861>> (2022, квітень, 12).

¹⁰ Ярошенко І. С. (2018). Малозначні спори: окремі аспекти тлумачення поняття. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення. Зб. наук. праць. Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (23-24 листопада 2018 р., м. Київ), С. 217–221.

¹¹ Zakon o parničnom postupku Republike Hrvatske, 01.09.2019 (Hrvatski sabor). *Službena stranica Hrvatskog sabora*. <<https://www.zakon.hr/z/134/Zakon-ornarni%C4%8Dnom-postupku>> (2022, квітень, 15).

¹² Маан Б., Ван Рі Р., Кравцов С. (2021). Проект звіту щодо особливостей розгляду «малозначних справ» у цивільному й господарському судочинстві у судах першої та апеляційної інстанцій в Україні. 37 с. <<http://surl.li/bquib>> (2022, квітень, 10).

¹³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 28.02.2002 (Lietuvos Respublikos Seimas). *Lietuvos Seimo oficiali svetainė*. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.162435>> (2022, квітень, 16).

¹⁴ Kodeks postępowania cywilnego Republike Poljske, 17.11.1964 (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej). *Oficjalna strona Sejmu RP*. <<https://lex.legel.pl/kodeks-postępowania-cywilnego/>> (2022, квітень, 16).

Отже, введення в цивільне процесуальне законодавство України поняття «малозначні справи» запровадило ефективний механізм судового захисту та суттєво розвантажило національну судову систему. Такі справи розглядають у порядку спрощеного провадження, що робить цю процедуру менш витратною та коротшою.

У більшості країн критерій віднесення справ до дрібних чи малозначних є фінансовим, однак в Україні діють два критерії – і фінансовий, і за категоріями справ, де можливість встановлення грошового еквіваленту не вимагається, як от справи про розірвання шлюбу. ЦПК України містить широкий перелік справ, віднесених до малозначних та велику граничну ціну позову. Для співставлення, у Республіці Хорватія встановлено фінансовий критерій, що складає не більше 10 000 хорватських кун (приблизно 1320 євро). Процедури ESCP також відносить справи до дрібних за ціною позову. За своєю суттю малозначні справи та дрібні спори є дуже подібними, однак перші є ширшими, оскільки включають не тільки фінансовий критерій.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Змикало Олександр Іванович

аспірант кафедри цивільного права та процесу

Науковий керівник: Заборовський Віктор Вікторович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри цивільного права та процесу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Однією з підстав виникнення цивільних прав та обов'язків згідно з ч. 2 ст. 509 Цивільного кодексу України є договори та інші правочини, які є чи не найбільш поширеним різновидом юридичних фактів, що впливають на динаміку зобов'язань як різновиду цивільних правовідносин¹. Для реалізації цивільних прав та виконання обов'язків у кожному конкретному випадку велике значення мають як теоретичні дослідження вчених-цивілістів, так і чітке нормативне регулювання відповідних інститутів цивільного права. Для електронних правочинів це не є винятком.

---

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

Характерною особливістю першого етапу процесу розвитку цивільного права та становлення цивільного законодавства незалежної України, як слушно відзначає В. В. Луць, була нагальна потреба в розробці нового Цивільного кодексу як основного акта цивільного законодавства України на зміну прийнятого у 1963 р. Цивільного кодексу УРСР, який уже не відповідав новим викликам часу – умовам переходу економіки на ринкові засади та демократизації усіх сфер життя суспільства². У 1996 р. фактично була завершена робота над проектом ЦК України, а після прийняття Конституції України 1996 р. була доопрацьована книга друга проекту «Особисті немайнові права фізичних осіб». Як зазначає В. В. Луць документ був готовий для передачі до Верховної Ради України³. Однак прийнятим був проєкт ЦК України (у першому читанні) тільки 5 червня 1997 р..

Паралельно з розробкою та прийняттям нового ЦК України відбувалось прийняття ряду законів, які стали фундаментом правового регулювання електронної форми правочину в Україні та для прийняття в майбутньому нормативних актів в сфері електронної комерції. Цей етап характеризується фрагментарним правовим регулюванням електронної форми правочину в окремих сферах.

Так, зокрема, Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» прийнятим 05 квітня 2001 року вперше було дано визначення електронного документа на законодавчому рівні в Україні. У п. 1.10 ст. 1 першої редакції цього Закону містилось наступне визначення електронного документа: «документ, інформація в якому представлена у формі електронних даних, включаючи відповідні реквізити документа, в тому числі і електронний цифровий підпис, який може бути сформований, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму чи на папері»⁴.

Згодом 22 травня 2003 року Верховна Рада України прийняла два важливі закони у сфері організації і функціонуванні електронного документообігу – це Закон України «Про електронні документи і електронний документообіг» (набрав чинність 28 грудня 2003 року) та Закон України «Про електронний цифровий підпис» (набрав чинність 1 січня 2004 року). З прийняттям цих законодавчих актів пов'язують етап становлення правого регулювання електронної форми правочину в Україні, який тривав з 2004 по 2015 рік. У зв'язку з прийняттям

---

² Луць, В. В.. До історії розробки та прийняття Цивільного кодексу України (2003 р.). *Право України*. 2019. № 1. С. 17

³ Там само. С. 18.

⁴ Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137.

законів України «Про електронні документи та електронний документо-обіг» у 2004 р. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» було змінено: з нього вилучили зазначені пп. 1.10 та 1.11 і суттєво відредагували ст. 18, вилучивши з неї всі пункти, які стосувалися загального визначення правового статусу електронного документа⁵.

З набранням чинності ЦК України виявилась неузгодженість термінології та визначень, які стосуються питань електронного цифрового підпису, що ускладнило його використання в цивільному обороті. Так, зокрема, ЦК України (ч. 3 ст. 207) оперував терміном електронний-числовий підпис⁶, в той час як Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» – електронний цифровий підпис⁷, а Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закон України «Про електронний цифровий підпис» – електронний підпис, електронний цифровий підпис^{8,9}. Як зазначає А. В. Левчун під час розробки і прийняття зазначених законодавчих актів допущено суттєву помилку – не встановлено функції електронного підпису в цивільному обороті і не визначено його властивості, тобто необхідного ступеня прояву властивостей, що забезпечує виконання таких функцій¹⁰.

На думку А. Шпірко та А. Прокопенко вирішення питання взаємоузгодженості термінів та визначень, а також запобігти обмеженням у використанні різноманітних технологій при використанні електронних документів та підписів, могло б врахування норм та визначень, що викладені у Директиві Європейського парламенту і Ради ЄС 1999/99ЄС «Про політику ЄС щодо використання електронних підписів» від 13.12.1999 р.¹¹. Однак тільки 18 вересня 2012 року до ч. 3

---

⁵ Про внесення змін до Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»: Закон України від 06.10.2004 р. № 2056-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 1. Ст. 23.

⁶ 1

⁷ 4

⁸ Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.

⁹ Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. № 852-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 276.

¹⁰ Левчун А. В. Особливості використання електронного цифрового підпису. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали міжнар. наук.-прак. конф., м. Донецьк, 25-26 жовтня 2013 р. / Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. С. 106-107.

¹¹ Шпірко А., Прокопенко А. Запровадження та ефективне використання електронного документообігу й електронного підпису в Україні: проблеми, нові можливості, шляхи розвитку. *Вісник Національного банку України*. 2005. 3 (109). С. 41.

ст. 207 Цивільного кодексу було внесено зміни, якими закріплено використання електронного підпису, а не лише його різновиду – електронно-числового підпису¹².

Початок нового етапу в сфері правового регулювання правочинів пов'язують з прийняттям 03 вересня 2015 року Закону України «Про електронну комерцію», який, відповідно до преамбули до даного Закону, визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції¹³. Метою прийняття Закону України «Про електронну комерцію», відповідно до пояснювальної записки, є: систематизація чинного законодавства України у сфері електронної комерції та забезпечення правового порядку дистанційного укладення й виконання правочинів із застосуванням електронних інформаційно-комунікаційних засобів і технологій¹⁴.

Прийняття Закону України «Про електронну комерцію» було обумовлено ратифікованою 16 вересня 2014 року Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка передбачала приведення у законодавства України у відповідність до нормативних актів Європейського Союзу. Зокрема, в основі Закону України «Про електронну комерцію» лежить імплементація норм Директивb 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» (далі – Директива «Про електронну комерцію»), яка була прийнята 8 червня 2000 року.

Особливістю Закону України «Про електронну комерцію» є те, що вперше на законодавчому рівні дано визначення поняття електронного правочину та електронного договору.

Як зазначає Л.Р. Катинська, хоч Закон України «Про електронну комерцію» в цілому імплементував положення Директиви «Про електронну комерцію», однак в той же час регулює значно ширше коло відносин, зокрема використання електронного підпису, укладення

---

¹² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків: Закон України від 18.09.2012 р. № 5284-VI. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 37. Ст. 488

¹³ Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. Ст. 410.

¹⁴ Пояснювальна записка до Закону України «Про електронну комерцію». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0957&skl=9 (дата звернення: 21.03.2021).

правочинів в електронній комерції, та входить в протиріччя з Директивою Європейського Союзу «Про електронні підписи» та Регламентом Європейського Союзу щодо електронної ідентифікації та довірчих послуг для цілей електронних трансакцій на внутрішньому ринку. Також авторка зазначає, що в Законі України «Про електронну комерцію» використовується термінологія, нехарактерна для Цивільного кодексу України та його положеннями створюється ряд юридичних колізій, зокрема із Законом України «Про електронний цифровий підпис», уникнути яких на думку авторки можна, якщо Закон України «Про електронну комерцію» буде приведено у відповідність із Директивою шляхом скасування та зміни ряду положень, а також приведений у відповідність із внутрішнім законодавством України¹⁵.

Крок до вдосконалення законодавства в цьому питанні був зроблений законодавцем 05 жовтня 2017 року, шляхом прийняття Закону України «Про електронні довірчі послуги», який набрав чинність 07 листопада 2018 року. Прийняття цього Закону дозволило привести у відповідність законодавство України в частині питання правового регулювання електронних правочинів, зокрема, привівши його у відповідність до Регламенту Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року № 910/2014 щодо електронної ідентифікації та довірчих послуг для цілей електронних трансакцій на внутрішньому ринку (далі – Регламент eIDAS).

Однак не дивлячись на прийняття Закону України «Про електронні довірчі послуги», так і не було приведено у відповідність Закон України «Про електронну комерцію». Так, зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 3 цього Закону термін «електронний підпис» вживається у значенні, наведеному в Законі України «Про електронний цифровий підпис» не дивлячись на те, що з набранням чинності 07 листопада 2018 року Закону України «Про електронні довірчі послуги», втратив свою чинність Закон України «Про електронний цифровий підпис». Тим самим цілком нівелюються правові конструкції Закону України «Про електронні довірчі послуги».

Також залишилися неузгодженими питання пов'язані з укладенням електронного правочину, зокрема, пов'язані із фіксацією волі особи та формою правочину, тобто зі способом, за допомогою якого волевиявлення було зафіксоване. У зв'язку з чим ускладнюється визначення правильності укладення електронного договору, коли останній вважається таким, що за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі відповідно до норм Закону

---

¹⁵ Катинська Л. Р. Питання відповідності Закону України «Про електронну комерцію» європейському законодавству. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Вип. 35(2.1). С. 163–164.

України «Про електронну комерцію». Так, зокрема, на думку Н. Ю. Голубева до письмової форми відносяться лише ті електронні договори, які укладені шляхом обміну електронними повідомленнями, підписаними відповідно до ст. 12 даного Закону, а до усних – всі інші електронні договори¹⁶.

На підставі проведеного аналізу можемо зазначити, що з появою нових способів укладення правочинів за допомогою електронних засобів зв'язку виникло ряд питань правового характеру, зокрема віднесення даних способів до письмової форми правочинів або відокремлення самостійної електронної форми, питання реквізитів електронного документа, його доказової сили, способів фіксації волевиявлення, зокрема, правового регулювання електронних підписів тощо. До проблем правового регулювання електронних правочинів у цивільному праві України можна віднести відсутність тривалий час кодифікованого акту законодавства, який би визначав правову природу правочину в цілому, вимоги до форми правочину та способу волевиявлення, умов необхідних для чинності правочину, випадки визнання правочинів недійсними та правові наслідки недійсності правочину, термінологічні неточності в правовому регулюванні електронних підписів і т.д. Також слід відмітити те, що в українському законодавстві тривалий час не відображалася електронна форма правочину, а лише закріплювався термін «волевиявлення вчинене за допомогою електронних засобів зв'язку», у зв'язку з чим українські науковці почали неоднозначно тлумачили поняття «електронний правочин» через поняття електронної форми правочину та її співвідношення з іншими формами правочину.

---

¹⁶ Голубева Н. Ю. Електронна комерція. IT-право: теорія та практика: навч. посібн. За ред. Є. О. Харитонової, О. І. Харитонової. О.: Фенікс, 2017. С. 247-248.

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Калько Анна Іванівна

*студентка II-го курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Науковий керівник: Булеца Сібілла Богданівна
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Об'єднання громадян з метою допомоги для тієї чи іншої верстви суспільства спостерігається протягом усього існування людства. У сучасній Україні волонтерська організація постає фундатором допомоги для військових, внутрішньо-переміщених осіб, дітей-сиріт, людей із фізичними та розумовими вадами, та цей перелік не є вичерпним. Таке об'єднання має власні характерні особливості, які виражаються в таких ознаках як: добровільність, безоплатність, неприбутковість, соціальна спрямованість¹.

Серед праць юридичного спрямування можна зустріти порівняння благодійної діяльності з волонтерською діяльністю. Так, Заборовський В. В. та Головей І. І. визначають, що таке порівняння визначають загальне та спеціальне, оскільки під час розгляду питання про їх ознаки звертається увага на те, що волонтерська організація характеризується також ознаками, які вказують на її особливості. Зокрема, у неї більш чітке регулювання, що реалізовується на основі «суворого» виконання закону (допуск волонтерів до допомоги Збройним Силам України, обов'язковість у певних випадках укладення договору про провадження волонтерської діяльності, необхідність включення до Реєстру волонтерів антитерористичної операції в разі здійснення допомоги в цьому напрямі)².

В Україні здійснює, досить-таки, багатогранну діяльність, Українська волонтерська служба, яка поширює культуру волонтерства серед української молоді. Вони створюють свої осередки у всіх куточках України, де є молоді люди, які хочуть розвивати рідний край

---

¹ Кривенко Ю. В. (2015). Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивільистики*. Випуск № 18. С. 41–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2015_18_11 (дата звернення – 18.03.2022 р.)

² Заборовський В. В., Головей І. І. (2015). Правова природа форм благодійної діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. Випуск № 6. С. 80–83.

та себе як особистість. Українська волонтерська служба створює різноманітні проекти: агенти волонтерства, волонтерський менеджмент, школа волонтерства і т. ін.³

Варто згадати і про здійснення волонтерських справ, які, принаймні поки, не регулюються нормативно-правовими актами, але мають місце в сучасному світі та як ніколи актуальні сьогодні в Україні. І ми говоримо про медіа-волонтерство, яке набуло поширення у час розвитку інформаційних технологій. Є компетенції, знання і навички, і людина готова їх застосувати для того, щоб розповісти про волонтерство іншим людям. Це фотографи, журналісти, люди, популярні в соціальних мережах, дизайнери. Вони не безпосередньо допомагають людям, які потребують, а організаторам волонтерської діяльності – волонтерська центрам, благодійним фондам, добровільним волонтерських рухам: збором коштів, надання гуманітарної допомоги, купівля товарів, які потребують люди, здійснюючи ту чи іншу діяльність⁴. Аналізуючи таку практику, постає питання, чи є така діяльність безпечною? Адже волонтерські організації документують всю свою діяльність, мають рахунки в банках, а «люди з медіа» можуть на своїй сторінці у соціальній мережі вказати номер картки (як це зазвичай і відбувається) та вказати, що є потреба, наприклад, зібрати гроші на корм тваринам або на тепловізори чи броніжелети для військових. Звичайні люди, побачивши це, ймовірно, надсилають гроші не задумовуючись, проте у цьому випадку єдине, що лишається – сподіватися на чесність особи, яка збирає кошти, та на те, що вона витратить їх на ті потреби, які вказала, та покаже звіт на своїй сторінці: чеки та фото з місця, куди була надана допомога.

Документувати ті чи інші дії при здійсненні такої масштабної роботи є важливим аспектом, та це варто робити від самого початку і до кінця. Тобто від реєстрації особи у волонтерській організації до здійснення безпосередньої діяльності. Загальноприйнятим є те, що для реалізації своєї діяльності, юридична особа, яка набула статусу волонтерської організації, повинна укласти цивільно-правові договори як для отримання допомоги від інших об'єднань, фондів, так і для надання допомоги особі (особам), які цього потребують. Так, наприклад, для того, щоб мати офіс, де буде безпосередньо здійснюватися діяльність організації: обговорюватися подальші дії

---

³ Українська волонтерська служба. URL: <https://volunteer.country/> (дата звернення 18.03.2022 р.).

⁴ Белишев О. В. (2019). Волонтерство у світі інформаційних технологій: поняття, характерні особливості, види. *Філософські обрії: наук.-теорет. журнал*. Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Випуск № 42. Полтава. с. 183.

організації, порядок використання коштів, шляхи здійснення тих чи інших задач і т. ін. Такий договір буде укладатися та мати гарантії захисту відповідно до статей 759-763, 773, 794, 795, 797 Цивільного кодексу України⁵.

Досить часто волонтерські організації створюють екскурсії або заїзди в інші міста, а для того, щоб це здійснити, потрібно знайти перевізника, та звісно ж, укласти договір про перевезення. Даний договір буде укладатися відповідно до ст. 908, 909, 919 Цивільного кодексу України. Аналогічне застосування згаданих статей може застосовуватися і у випадку, коли волонтерська організація потребує перевезти велику кількість вантажу, який не може передати самостійно⁵. Та ми вважаємо, що закріплення таких дій у договорах є гарантією якісного здійснення волонтерської діяльності, адже життєві ситуації є різні, а письмова угода стає гарантом законності у вчиненні тих чи інших дій.

Повертаючись до питання особи, яка має бажання долучитися до волонтерської спілки, то для здійснення волонтерської діяльності волонтер повинен підписати договір про провадження волонтерської діяльності. За договором про провадження волонтерської діяльності одна сторона (волонтер) зобов'язується за завданням другої сторони (організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів) особисто безоплатно надавати волонтерську допомогу її отримувачам протягом установленого в договорі строку, а зазначена організація чи установа зобов'язується забезпечити волонтеру можливості для здійснення волонтерської діяльності. У договорі може визначатися порядок відшкодування волонтеру витрат, пов'язаних з виконанням договору⁶. Ми вважаємо, що такий договір має укладатися виключно письмово без нотаріального посвідчення строком на 1 рік, так як волонтерські організації мають конкретну мету, а зазвичай, її можна досягнути протягом року, тому надання більш тривалого строку не має сенсу.

Договірні умови є обов'язковими для виконання сторонами, які уклали договір. Тож в разі порушення умов договору про волонтерську діяльність його сторонами можливе застосування засобів судового захисту. При цьому суд повинен виходити зі змісту договору (якщо він не суперечить закону). У разі, коли певні відносини не врегульовані в договорі про волонтерську діяльність, слід застосовувати аналогію закону, що допускається відповідно до ст. 6 Цивільного кодексу. Так, до договору про волонтерську діяльність і застосовані норми цивільного

---

⁵ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення – 19.03.2022 р.)

⁶ Закон України «Про волонтерську діяльність» від 03.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення – 19.03.2022 р.)

законодавства про зобов'язання за договорами про виконання робіт і надання послуг, що не суперечать її сутності. Для застосування цивільного законодавства до договору про волонтерську діяльність існують такі обмеження, а саме: до даного договору не застосовуються норми, що регулюють відносини щодо договорів про виконання робіт і надання послуг, виконавцем яких може бути лише юридична особа, оскільки волонтером може бути лише фізична особа ⁷.

Можна підсумувати, що волонтерською організацією виступає юридична особа, яка набула цього статусу, відповідно до закону, а члени такої організації (волонтери) здійснюють свою діяльність безоплатно та добровільно, відповідно до договору, який вони укладають при вступі в таку організацію. Цивілістика та волонтерська організація – невід'ємні речі, адже положення Цивільного кодексу, Закон України «Про волонтерську діяльність», містять фундаментальні норми безпосередньо для організації створення такого об'єднання громадян і до регулювання та здійснення їх діяльності. В сучасній Україні поширено медіа-волонтерство, де блогери, журналісти, фотографи, загалом особи, які є впливовими у «колах медіа», збирають кошти для допомоги внутрішньо-переміщеним особам, військовим Збройних Сил України, а також, що є важливим, поширюють підтверджену інформацію щодо подій, які охоплюють нашу державу.

---

⁷ Кривенко Ю. В. (2018). Цивільно-правовий договір як форма організації волонтерської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. № 9. С. 19–23.

ПРАВОВИЙ СТАТУС КРИПТОВАЛЮТИ В КРАЇНАХ АФРИКИ

Логойда Володимир Михайлович

*викладач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. було відзначено поступовим нарощуванням економічних можливостей країн Африки, частина яких демонструє вищі темпи економічного зростання, порівняно з розвинутими країнами Північної Америки та Європи. Завдяки значному проникненню інтернету, зростанню рівня освіти населення континенту та порівняно невеликому обсягу необхідних стартових інвестицій одним із драйверів економіки регіону стає ІТ-сектор і, зокрема, криптоіндустрія, що викликає до життя цікаві форми правового регулювання галузі. Взагалі, Африка є одним з лідерів процесу впровадження криптовалют з показником зростання 1200% в сезоні 2020–2021 року та 6 представниками в списку 20 країн світу з найбільшим проникненням криптовалют у суспільне життя, що почасти пояснюється нестабільністю фіатних валют цих країн¹. Втім, Африка дає нам приклади різноспрямованих підходів до регулювання криптовалют – від повністю ліберальних до жорстко рестрикційних, що пояснюється суттєвими культурними, економічними та політичними відмінностями країн, що знаходяться у різних частинах континенту.

Так, повна заборона на операції з криптовалютами введена в Алжирі, Марокко, Лівії, Намібії та Зімбабве. В Алжирі операції з криптовалютою навіть караються у кримінальному порядку. Аналогічно переслідувалися правочини з криптовалютою і в Тунісі, однак після значного суспільного резонансу у квітні 2021 року, що послідував за арештом 17-річного підлітка, який використав криптовалюту для оплати покупки в інтернеті, влада країни пообіцяла розглянути питання перегляду заборони на обіг криптовалют².

Рестрикційна політика щодо криптовалют сповідується і Арабською Республікою Єгипет, причому значну роль у її формуванні зіграли не тільки суб'єкти владних повноважень, але і релігійні організації країни, які мають тут значний традиційний вплив на

---

¹ The 2021 Global Crypto Adoption Index. URL: <https://blog.chainalysis.com/reports/2021-global-crypto-adoption-index>

² Chyenne Ligon. Tunisian Finance Minister Says Bitcoin Ownership Should Be Decriminalized. URL: <https://www.coindesk.com/policy/2021/06/14/tunisian-finance-minister-says-bitcoin-ownership-should-be-decriminalized/>

правозастосування. Так, у грудні 2017 року головний муфтії Єгипту шейх Шавкі Аллам видав фетву³, яка забороняє операції з криптовалютами з посиланням на їх заборону ісламом, оскільки криптовалюти «*супроводжують невігластво, обман та шахрайство*»⁴. Він назвав операції з криптовалютою «*харамом*», тобто гріховним діянням, яке заборонено ісламом.

В таких умовах, безперечно, розвиток наукових знань про криптовалюту і її місце в системі об'єктів цивільних прав у вищевказаних країнах явно не стимулюється і дати чітку оцінку правовому статусу криптовалюти в цих юрисдикціях не уявляється можливим через її нелегальність.

Одним з найбільших континентальних ринків криптовалют є Нігерія і це при тому, що на офіційному рівні Центральний банк Нігерії ще у 2017 році заборонив установам фінансового сектору працювати з ними або надавати будь-які фінансові послуги для полегшення операцій з криптовалютами, а 05.02.2021 здійснив нагадування фінансовим установам про вказані обмеження⁵. У зв'язку з цією заборонаю місцева Комісія з цінних паперів зупинила у лютому 2021 року міжвідомче узгодження проєктів регулювання криптовалютного ринку, втім вже у квітні 2021 року за допомогою представників місцевого законодавчого органу розпочала перемовини з центральним банком щодо можливості послаблення заборони.

Цікавим є відзначити, що Нігерія є єдиною країною, яка у вересні 2020 року висловила офіційну позицію (все тієї ж Комісії з цінних паперів), що будь-які криптовалюти для цілей правового регулювання будуть розглядатися як цінні папери (з відповідними обов'язками по реєстрації намірів їх створення, розкриттю регулярної та особливої інформації тощо), доки їх організатори не доведуть Комісії з цінних паперів, що той чи інший конкретний криптовалютний продукт не відповідає ознакам цінних паперів⁶. Тобто встановлена презумпція кваліфікації криптовалюти в якості цінних паперів, поки Комісією за зверненням зацікавленої особи не визначено інше.

---

³ богословсько-правовий висновок авторитетного ісламського вченого, що роз'яснює приписи шариату (прим. авт.)

⁴ Bitcoin trading is unlawful pursuant to Islamic Sharia, says Egypt's grand mufti. URL: <https://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/12/286399/Business/Economy/Bitcoin-trading-is-unlawful-pursuant-to-Islamic-Sh.aspx>

⁵ Letter of Central bank of Nigeria No. BSD/DIR/PUB/LAB/014/001 dated 05.02.2021. URL: <https://www.cbn.gov.ng/Out/2021/CCD/Letter%20on%20Crypto.pdf>

⁶ Statement On Digital Assets And Their Classification And Treatment. SEC Nigeria. 11/09/2020. URL: <https://sec.gov.ng/statement-on-digital-assets-and-their-classification-and-treatment/>

Цією ж заявою від 11.09.2020 Комісія з цінних паперів Нігерії дала визначення криптоактивів:

«Криптоактиви означають цифрове представлення вартості, яке може торгуватися електронним шляхом та функціонувати як (1) засіб обміну; та/або (2) одиниця обліку; та/або (3) засіб збереження вартості, але не мають статусу законного платіжного засобу у будь-якій юрисдикції».

Далі Комісія з цінних паперів наводить класифікацію віртуальних цифрових активів, до яких відносить криптоактиви (в т. ч. криптовалюти), утилітарні токени, токенизовані активи, та деривативи / фонди колективного інвестування на попередні три групи активів. При цьому криптоактиви розглядаються як фондові активи (товари), якщо торгуються на організованих ринках.

Натомість повністю дружньою до криптовалют вважається Південно-Африканська Республіка. Так, у ПАР центральний банк країни створив у 2018 році саморегулюючий орган, завданням якого було розробити нормативну базу для криптовалютної галузі. 16.01.2019 банк оприлюднив заяву щодо криптоактивів⁷, в якій зазначив:

«Загальновідомі як криптовалюти, криптоактиви – це цифрове представлення або токени, щодо яких спільнота користувачів отримує доступ, перевіряє, здійснює операції та торгує в електронному вигляді».

В свою чергу, Служба по управлінню фінансовим сектором ПАР (FSCA) у листопаді 2020 року представила проект змін до законодавства⁸, згідно з яким криптоактиви, включно з криптовалютами, повинні бути віднесені до фінансових активів (інструментів). Тим часом, регулятори фінансових ринків ПАР до затвердження профільного законодавства розглядають криптовалюту як нематеріальний актив. Це стало проблемою після двох мегаскандалів на крипторинку ПАР у 2020–2021 роках, які стали найбільшими криптошахрайствами світу, коли спочатку компанія MtGox Trading International завдала збитки інвесторам на 23000 BTC, а потім раптово закрилася криптобіржа Africrypt братів Каджи, де інвестори втратили 69000 BTC, що в еквіваленті на той момент складало близько \$4 млрд. Через недостатнє законодавче регулювання криптовалюти і некоректне визначення її правової природи (нематеріальний актив замість

---

⁷ Statement of the Central Bank of South Africa on crypto assets. URL: <https://www.fic.gov.za/Documents/Media%20Release%20-%20CONSULTATION%20PAPER%20ON%20CRYPTO%20ASSETS.pdf>

⁸ FSCA press-release. 20.11.2020. URL: <https://www.fsc.co.za/News%20Documents/FSCA%20Press%20Release%20FSCA%20publishes%20a%20draft%20Declaration%20of%20crypto%20assets%20as%20a%20financial%20product%20%20November%202020.pdf>

фінансового інструмента) від проведення розслідування вказаних шахрайств була змушена відмовитися Служба по управлінню фінансовим сектором ПАР, яка має відповідних фахівців та ресурси⁹.

Ще одна суттєва за розмірами економіка регіону – Кенія – не регулює криптовалюту, втім і не забороняє її, що дозволяє ринку досить вільно розвиватися. Як і в інших країнах, центральний банк Кенії зробив заяву, що криптовалюта не може розглядатися як законний платіжний засіб. Останні обговорення свідчать про намір влади країни підвести регулювання ринку криптовалют під законодавство про цінні папери¹⁰.

Як і Кенія, решта країн регіону зайняли переважно вичікувальну позицію і поки не вживають радикальних кроків по врегулюванню статусу криптовалют або їх забороні, крім використання стандартних практик боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, а також рекомендацій центральних банків громадянам та компаніям щодо утримання по можливості від операцій з криптовалютами з метою уникнення збитків та ризиків.

Таким чином, можна зробити висновок, що культурні (найперше, релігійні), політичні та економічні відмінності різних країн африканського континенту спричиняють суттєві відмінності у їх підходах до правової кваліфікації такого феномену як криптовалюта – від погляду на них як на цінні папери та нематеріальні активи, дозволені в цивільного обігу, до кваліфікації їх в якості технічного засобу шахрайства та легалізації активів, одержаних незаконним шляхом, і, відтак, заборони їх у цивільному обігу.

---

⁹ Шевченко М. Братья из Южной Африки провернули крупнейшую аферу с криптовалютой: похищено \$3,6 млрд. URL: <https://3dnews.ru/1042719/bratya-iz-yugnoy-afriki-provernuli-krupneyshuyu-afery-s-kriptovalyutoy-pohishcheno-36-mlrd>

¹⁰ Muthoni Njogu. Blockchain & Cryptocurrency Laws and Regulations 2021 / Kenya. URL: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-laws-and-regulations/kenya>

ЧИ МОЖУТЬ СМАРТ-КОНТРАКТИ ЗАМІНИТИ КОМЕРЦІЙНИХ ПОСЕРЕДНИКІВ?

Манзюк Василь Васильович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Зараз світ майже повністю став корпоративним. Одним із способів зберегти конкурентоспроможність є автоматизація якомога більше процесів¹.

Посередницька діяльність представляє собою сформовану традиційним способом та інституціоналізовану в процесі еволюції ринку відплатну форму конструювання ринкових транзакцій та обміну конфіденційною інформацією і є предметом спеціалізованої діяльності ринкових суб'єктів, які мають відповідні професійні навички та ресурси. Посередницька діяльність є однією з форм соціально-економічних відносин у суспільстві та реалізуючись у сфері товарного обігу, фінансів, нових технологій, продуктів інтелектуальної праці та багатьох інших сферах, серед такого виду послуг можна виділити: інформаційно-комерційні, комісійні, науково-консультативні (консалтингові), інжирингові, лізингові, рекламні, послуги з організації системи просування товарів (послуг) на ринку тощо².

Комерційний посередник (агент) в таких випадках є транзитним механізмом, використовуючи який, принципал розширює географію своєї діяльності та потенційний круг своїх споживачів³.

У ряді випадків агенту може бути доручено здійснення фактичних дій посередницького характеру, таких як: пошук контрагентів, вивчення ринку, пропозиція конкретних послуг або товарів, забезпечення взаємодії між принципалом та його можливим контрагентом тощо. Але даним діям обов'язково повинні супроводжувати дії юридичні.

---

¹ Лобач, А.В. (2019, апрель 10-25). *Чат-боти – новий тренд в бізнесі* [матеріали конференції]. *Економіка і маркетинг в промисловості*, Минск, Республіка Беларусь. С. 236-238. С. 236. <https://rep.bntu.by/handle/data/55629>

² Завьялова, Л.В., Китаева, Т.Н. (2011). К вопросу о роли и значении посреднической деятельности в рыночной экономике. *Вестник Омского университета. Серия «Экономика»*, 2, 188-196.

³ Спектор, Е.И. (2012). О правомерности осуществления агентом в интересах и от имени принципала (лицензиата) услуги по приему платежей и осуществления им выплат клиентам без получения лицензии на осуществление деятельности по организации и проведению азартных игр в букмекерских конторах и тотализаторах. *Законодательство и экономика*, 5, 51-57.

Безумовно, зазначені дії в результаті спрямовані на досягнення корисного результату та настання наслідків правового характеру. Тим не менш, вони представляють цінність лише у разі досягнення позитивного результату (а саме – здійснення будь-якої юридичної дії)⁴.

Бізнес-процеси, що виходять за межі організації, створюють низку серйозних проблем на рівні бізнесу та системи. Як тільки юридичні контракти між партнерами укладені, вони мають контролюватись, забезпечуватись та керуватися. Контракти зазвичай висловлюють права та обов'язки сторін договору одна перед одною, а також викладають керівні принципи для розгляду порушень договору, а також умови початку дії, продовження і розірвання договору. Дана модель може бути використана для виконання процесу, де розгорнуті смарт-контракти діятимуть як довірений координатор⁵.

Не звертаючись до історії виникнення термінології смарт-контрактів⁶, коротко зазначимо, що смарт-контракти представляють собою цифрові протоколи, які формулюють контракт, використовуючи мережу blockchain. Ключовою характеристикою смарт-контрактів є кодування юридичних термінів та процесів програмного забезпечення⁷.

Для використання смарт-контрактів не потрібні сторонні гарантії – всі ролі на себе бере комп'ютерний код. Він самостійно відслідковує дії учасників та видає потрібний результат тільки тоді, якщо все буде чітко відповідати прописаним умовам без яких би то не було двозначних формулювань⁸ («if ... then»).

Серед переваг також можливо вказати наступні:

- контракт можливо укласти з будь-якої точки світу без особистої присутності;
- всі дані про контрагентів зберігаються в blockchain, де особа самостійно встановлює, яка інформація буде загальнодоступною;
- у разі виконання контракту його оплата відбувається миттєво, оскільки транзакції проводяться за допомогою криптовалют;

---

⁴ Пузырева, А.Н. (2014). *Агентский договор и его виды: проблемы квалификации и правового регулирования* [диссертация кандидата наук, МГЮА]. Москва.

⁵ Butijn, B.J., van den Heuvel, W.-J., Kumara, I. (2019). Smart Contract-Driven Business Transactions. In K.-Ch. Li, X. Chen, H. Jiang, E. Bertino (Eds.), *Essentials of Blockchain Technology* (1st ed., pp. 81-98). Chapman and Hall/CRC. P. 81.

⁶ Szabo, N. (1997). Formalizing and Securing Relationships on Public Networks. *Focus and Scope*, 2(9). <https://doi.org/10.5210/fm.v2i9.548>

⁷ Mason, J. (2021). *Innovating Construction Law : Towards the Digital Age* (1st ed.). Routledge.

⁸ Смарт-контракты: создание, возможности, перспективы (2018). *Coin Post*. <https://coinpost.ru/p/263-vsya-pravda-pro-smart-kontrakty-sozdanie-vozmozhnosti-perspektivy>

- смарт-контракти програмуються таким чином, що окрім перевірки умов договору, вони накладають санкції, зокрема обмеження та штрафи⁹.

- оскільки смарт-контракт – це програма або транзакційний протокол, він пишеться на комп'ютерній мові, що виключає неправильне тлумачення договору;

- за наявності в технології реєстрів, спрощується процедура підтвердження наявності в сторони певних прав (наприклад, права власності)¹⁰;

- незмінність blockchain, яка гарантує, що жодна зі сторін не може змінити умов вже розгорнутого контракту. Дана перевага є одночасно і недоліком, оскільки незмінність робить неможливим виправлення або оновлення контрактів, навіть якщо у них виявлена некоректність, несправедливість або недоліки безпеки. Проте, до прикладу, у смарт-контракті Ethereum, якщо розробник включає до коду контракту функцію SELFDESTRUCT, то надалі він зможе видалити його та замінити на новий. І такі «оновлювані» контракти забезпечують розробникам доступ до змін коду, тим самим надаючи велику гнучкість порівняно з незмінними контрактами. Це надає можливість у разі необхідності поділити смарт-контракт на декілька невеликих контрактів, частина з яких може бути змінювана, частина – ні¹¹.

Примітно, що так звані смарт-контракти, що оновлюються, забезпечують розробникам доступ до змін коду, тим самим надаючи велику гнучкість у порівнянні з незмінними контрактами. І таким чином існує можливість створення смарт-контрактів різного ступеня складності. До прикладу, смарт-контракт ділиться на кілька невеликих контрактів. Деякі з них не можна змінити, в той час як інші можна видалити завдяки вищезазначеній функції. Це означає, що частину коду (n-ну кількість смарт-контрактів) можна видалити та замінити на інший, тоді як інші функціональні можливості залишаються незмінними.

Смарт-контракти мають і свої мінуси. Окрім тимчасової відсутності юридичного контролю над даним інструментом, смарт-контракти здатні «знівечити» більшість професій, серед яких і комерційні агенти, які виступають посередниками у класичних контрактах. В якості прикладу візьмемо обхід посередників в ланцюжку

⁹ Silvestre, L., Pires, P., Bernardino, J. (2019, Julie 26-28). *Learning Smart Contracts for Business Environment* [Conference presentation]. ICETE 2019 : Proceedings of the 16th International Joint Conference on e-Business and Telecommunications, Prague, Czech Republic. <http://dx.doi.org/10.5220/0007959301880195>

¹⁰ Русова, С., Рябых, А. (2019). *Как заработать на криптовалютах и блокчейне. объясняем на пальцах*. Питер.

¹¹ Что такое смарт-контракты? (2019). *Binance Academy*. <https://academy.binance.com/ru/articles/what-are-smart-contracts>

цінних паперів, так як виплата дивідендів та управління зобов'язаннями відбуватиметься автоматично.

В той же час, вони можуть спростити або навіть повністю автоматизувати юридичні процеси, які є вельми паперовими, тривалими і дорогими.

До прикладу, за даними Організації економічного співробітництва та розвитку, судноплавна галузь перевозить 90% товарів світового торгового ринку¹², а витрати на обробку торгових документів та інформації подвоюються порівняно з самим транспортуванням.

Можливість прозоро відслідковувати та безперешкодно перевіряти цілісність торгових операцій за допомогою постійного реєстру дозволить знизити посередницькі ризики, автоматизувати розрахунки за контрактами та вирішення спорів. Така ефективність надасть мікроефект в плані підвищення ефективності для споживачів та суб'єктів малого бізнесу, а також макроекономічний ефект у торгових перевагах для країн та окремих галузей¹³.

Кидаючи виклик традиційній бізнес-структурі, транзакції можуть проводитись із гарантіями підзвітності, прозорості та відстежуваності, так як програма, заснована на штучному інтелекті самостійно визначає, чи були дотримані умови контракту (до прикладу, інформаційна база для договору страхування) та виконує договір (передача коштів за договором)¹⁴.

Наразі пропонуються індивідуальні розробки смарт-контрактів в енергетичній сфері¹⁵, нафтогазовій промисловості¹⁶, електроенергетиці¹⁷, системі великих поставок¹⁸ тощо, що показує конформний напрямок розвитку промислового сектору економіки.

---

¹² Ocean shipping and shipbuilding (nd). *Organisation for Economic Co-operation and Development*. <https://www.oecd.org/ocean/topics/ocean-shipping/>

¹³ Aránguiz, M., Margheri, A., Xu, D., Tran, B. (2021). International Trade Revolution with Smart Contracts. In M. Sullivan, J. Kern (Eds.), *The Digital Transformation of Logistics: Demystifying Impacts of the Fourth Industrial Revolution* (pp. 169-184). Wiley-IEEE Press.

¹⁴ Hellwig, D., Karlic, G., Huchzermeier, A. (2021). Entwickeln Sie Ihre eigene Blockchain : Ein praktischer Leitfaden zur Distributed-Ledger-Technologie. Springer Gabler.

¹⁵ Wu, Z., Xue, W., Wang, X. (2021, December 10-11). *Research on Blockchain Smart Contract Optimization for Power Business Scenarios* [Conference presentation]. 2021 IEEE: Conference on Telecommunications, Optics and Computer Science, Shenyang, China. <https://doi.org/10.1109/TOCS53301.2021.9689013>

¹⁶ Jacobs, T. (2019). The Oil and Gas Chat Bots Are Coming. *Journal of Petroleum Technology*, 71(02), 34-36.

¹⁷ Endramanto, V., Wang, G., Zhao, M. (2020). The use of Smart Contract in Utility Business. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(3), 2673-2678.

¹⁸ Жаринов, И.О. (2021). Смарт-контракты в управлении логистикой бизнес-систем индустрии 4.0. *Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки*, 4(212), 102-108.

Таким чином, питання заміни людини комп'ютерним алгоритмом так чи інакше поставало у різних сферах життєдіяльності. Намагання не допустити інертного становища в бізнес-індустрії наштовхує на пошуки нових шляхів оптимізації виробництва, в тому числі, дозволяючи програмі напряду управляти цифровими активами, не покладаючись на третю особу в якості посередника.

ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА РЕАЛІЇ

Маркулинець Андрій Андрійович

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

24 лютого 2022 року Президентом України В.О. Зеленським було видано Указ, згідно з яким на всій території України проголошується воєнний стан¹. Відповідно до відміченого Указу у зв'язку із введенням воєнного стану можливим є обмеження наступних конституційних прав та свобод громадян, як-от: право на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, невтручання в особисте та сімейне життя, заборону збирання, зберігання та розповсюдження відомостей про особу без наявності її згоди, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, право на вільне вираження своїх поглядів та переконань, на свободу думки та слова, виборчі права, право на участь в управлінні державними справами, право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами інтелектуальної, творчої діяльності, заборону примусового відчуження об'єктів права приватної власності, право займатися підприємницькою діяльністю, захист добросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності, заборону зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція, право на працю, захист від незаконного звільнення, заборону використання примусової праці, право на своєчасне одержання заробітної плати, право на страйк, право на освіту, право на судовий захист, на професійну правничу допомогу і т.д.².

---

¹ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37.

² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141;

Своєю чергою, у сфері провадження підприємницької діяльності можуть бути застосовані наступні обмеження:

- примусове вилучення майна державних підприємств для потреб держави на основі складення відповідного акту;
- примусове відчуження майна підприємства, яке перебуває в приватній чи комунальній власності з попередньою повною або наступною повною виплатою вартості такого майна³;
- обмеження реалізації окремої групи товарів (спиртні напої, сильнодіючі засоби, зброя тощо);
- встановлення контролю над діяльністю підприємств, сфера впливу яких пов'язана із телекомунікацією та видавництвом;
- запровадження військово-квартирної повинності (за потреби, може встановлюватися повинність для фізичних та юридичних осіб з розквартирування військових);
- запровадження трудової повинності (запроваджується для працездатних осіб, які не мобілізовані та не заброньовані в межах певного підприємства, для суспільно-корисних, оборонних, ліквідаційних робіт)⁴;
- мобілізація відповідної категорії осіб для військової служби⁵.

Однак, як відомо, економіка держави становить собою хребет всіх суспільних процесів, які транслюються всередині такої. Відродження економіки в умовах воєнного стану є нагальним, надзвичайно актуальним та доцільним з огляду на замороження майже 80% економічних процесів по всій території України.

Принагідно відмітити, що держава всіляко намагається підтримати бізнес, який наважується продовжувати свою роботу у місцях, де мінімізується небезпека для працівників та майна відповідного підприємства. Зокрема, з початку повномасштабного вторгнення на територію України військ російської федерації, були реалізовані наступні кроки з підтримки національної економічної складової:

- звільнення від сплати ЄСВ фізичних осіб-підприємців першої та другої групи на час воєнного стану та протягом року після його завершення;
- звільнення підприємства та фізичних осіб-підприємців третьої групи від сплати ЄСВ за найманих працівників, які були призвані до лав

---

³ Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013 р. № 15. Ст. 800.

⁴ Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011. № 753. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 145.

⁵ Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022. № 65/2022. *Голос України*. 2022. № 47.

ЗСУ, інших збройних формувань (в т. ч. територіальної оборони). Зокрема, такий збір буде стягуватися за рахунок державних коштів;

- відстрочення сплати податків для всіх підприємств, які не мають змоги їх сплатити;

- відтермінування впровадження РРО для всіх фізичних осіб-підприємців;

- скасування Урядом майже всіх заходів із ринкового та споживчого нагляду у всіх питаннях, за винятком регулювання цін та питання ціноутворення;

- стабілізування цін на групи товарів першої необхідності (продукти, ліки, паливо);

- впровадження мораторію на проведення всіх видів перевірок господарюючих суб'єктів;

- максимальне спрощення митних процедур⁶;

- спрощення набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення (з метою їх раціонального використання у для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки України)⁷.

Отже, як бачимо, попри всі обмеження, які можуть бути реалізовані у зв'язку із введенням воєнного стану, урядом докладаються максимальні зусилля для підтримки діючих економічних процесів, що своєю чергою є також боротьбою, позаяк, злагоджена, зібрана та функціонуюча на повну силу економіка є тим, чого ворог боїться і намагається всіляко не допустити.

---

⁶ Проект Закону Про внесення змін до Податкового кодексу та інших законодавчих актів щодо дії норм на період воєнного стану № 7137-2 від 14.03.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73897 (дата звернення: 01.03.2022 р.).

⁷ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану № 7178 від 19.03.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73917 (дата звернення: 01.03.2022 р.).

УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Марчук Вікторія Олександрівна

студентка II курсу магістратури

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Прошло вже понад три тижні з початку війни Росії проти України. Тисячі людей загинули внаслідок злочинних дій країни-агресора, десятки тисяч людей втратили свої домівки, мільйони – виїхали на захід країни чи за кордон захищаючи своє життя. Серед тих, хто загинув – 108 дітей. Ще більше втратили не тільки дах над головою, але і батьків, свою сім'ю. Наслідки, які супроводжуватимуть цю війну важко навіть оцінити, ще важче – усвідомити, а забути – неможливо. І ми не забудемо. І не пробачимо.

Саме війна є однією з наймасштабніших причин виникнення і збільшення рівня сирітства. І ця війна не є виключенням.

Останнім часом активно розповсюджується інформація про те, що з регіонів, де відбуваються активні воєнні дії евакуйовано дітей, що потребують усиновлення і закликають владу до створення «спрощеної» процедури такого процесу. Тим не менш, пропоную розібратися чи є «спрощення» усиновлення доцільним, особливо в умовах воєнного стану.

Отож, згідно з ст. 207 Сімейного кодексу України (далі- СК України), усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. При цьому, таке усиновлення провадиться у найвищих інтересах дитини для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя¹.

Процедурі усиновлення підлягають діти, які є сиротами – діти, в яких померли чи загинули батьки, та діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують свої

---

¹ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р.

батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти². А також діти, нотаріальну згоду на усиновлення яких надали їй батьки, і які в обов'язковому порядку перебувають на обліку з усиновлення.

Отже, для усиновлення дитини є ряд необхідних умов, які повинні бути дотримані. Питання полягає в тому, чи є можливість їх реалізувати, при цьому дотримуючись найвищої якості при зменшеному терміні для забезпечення інтересів дитини. І лише відповівши на це питання, можна бути говорити про можливість «спрощеного» усиновлення.

Почнемо з першого і основного – хто може бути усиновленим. Частково відповідь вже надавалася у цій роботі – це діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, та діти, чий батьки дали згоду на таке усиновлення. Основною вимогою є те, що такі діти повинні перебувати на відповідному обліку з усиновлення, який ведуть служби у справах дітей та Національна соціальна сервісна служба. Отже у нас виникає дві групи дітей: перша – це ті діти, які набули статусу дитини-сироти чи такої, що позбавлена батьківського піклування до початку воєнних дій, а отже і перебувають на необхідному обліку, і друга група – діти, які можуть набути зазначений статус, у зв'язку з воєнними діями, і не перебувають на обліку, а отже і не можуть бути усиновленими.

По-друге, при усиновленні потрібно враховувати найвищі інтереси дитини – це перш за все, право дитини на виховання в сім'ї, або ж її родичами. Проте, в умовах, що існують сьогодні – не має можливості точно з'ясувати місцезнаходження та статус імовірних батьків чи родичів.

Так, за даними англомовного видання Об'єднаних націй – за 20 днів вже понад три мільйони людей покинули Україну, рятуючись від війни, починаючи з 24 лютого поточного року, з них – близько 1,5 млн дітей. «Тільки вдумайтеся – з початку війни щодня біженцями стають у середньому понад 70 тисяч дітей. Кожен день. Ще більш шокуюча цифра: щохвилини країну залишають 55 дітей», – наголосив прес-секретар ЮНІСЕФ Джеймс Елдер³.

Більше того – фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування, при цьому

---

² Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р.

³ <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113942>

оголошення фізичної особи померлою, внаслідок воєнних дій може бути здійснено лише через два роки від дня закінчення таких дій⁴.

Отже діти, які розлучилися з батьками під час війни, як мінімум рік (до оголошення безвісти відсутніми), а то і два не набудуть статусу дитини-сироти чи дитини, що позбавлена батьківського піклування – а отже і не підлягатимуть усиновленню. До того ж, при усиновленні не можна розлучати рідних братів та сестер, та в період війни, не виключено, що не тільки може бути невідоме їх розташування, а й сам факт наявності таких сімейних відносин.

По-третє, існує ряд процесуальних моментів, які підлягають вирішенню. Зараз в окремих регіонах, де відбуваються активні бойові дії, служби у справах дітей та суди тимчасово не здійснюють повною мірою своїх повноважень. Тому процес усиновлення в цих регіонах не можливо організувати із дотриманням всіх необхідних процедур. Усиновлення дітей, які перебувають на території України, буде провадитись лише в тих регіонах, де немає активних воєнних дій та в повній мірі працюють державні органи влади України і тільки по відношенню до тих дітей, обставини життя батьків яких або інших родичів вдалося встановити.

Крім цього, рішення про усиновлення дитини приймає суд за місцем проживання дитини. Тобто діти, яких евакуйовано з «гарячих точок» в безпечні місця не вважаються такими, що проживають в цій місцевості, а отже суд і не вправі приймати таке рішення. До того ж, не слід забувати, що документи цих дітей, можуть бути забуті, втрачені чи знищені, що не дає навіть змоги встановити особу дитини.

По-четверте, не слід забувати і про те, що особа усиновлювача також відіграє велику роль у дотриманні інтересів дитини. Така особа повинна відповідати вимогам, передбаченими сімейним законодавством, пройти відповідне навчання та перевірку органами опіки та піклування. І до цього процесу не можна ставитися легковажно. Адже саме від безпечного та благополучного середовища залежить рівень життя та здоров'я усиновленої дитини.

Таким чином, ми бачимо те, що «спрощену» процедуру усиновлення не тільки не можливо втілити через велику кількість взаємозалежних процесів, але і через недоцільність її впровадження, адже перш за все усиновлення повинно бути не пришивдшеним, а так би мовити «якісним» – тобто відповідати інтересам дитини, надавати їй все необхідне для відчуття сімейної турботи, поваги та любові.

Разом з тим, вважаю за можливе пришвидшення не процесу усиновлення, а саме роботи органів опіки і піклування та судів в тих

---

⁴ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р.

районах, де немає воєнних дій. Адже не слід забувати про тих осіб, які вже давно знаходяться в листі очікування на усиновлення дитини, і вже пройшли відповідні перевірки, можливо навіть контактували з дитиною, яка є на обліку, і чекають лише на початок судового розгляду. В цьому випадку доцільним вважаю, якщо не проведення процедури усиновлення через проблеми в роботі суду чи інших факторів, що унеможлиблюють поки такий процес, то хоча б влаштування дитини в дану сім'ю на умовах тимчасово прихистку для забезпечення інтересів обох сторін, якщо цього ще не було здійснено.

Підводячи підсумок, можна сказати, що питання усиновлення є як ніколи актуальним і важливим як для дітей, так і для майбутніх батьків. Разом з тим, такі рішення не можна приймати поспішно під впливом емоцій, і як би не хотілося в найкоротші терміни знайти люблячу сім'ю для дітей, які цього потребують, ми повинні розуміти, що процедура, яка б складна і довга вона не була, повинна бути дотримана, в першу чергу для захисту прав та інтересів самих дітей. Разом з тим, не слід забувати, що існує ряд інших форм влаштування дітей-сиріт, чи дітей, позбавлених батьківського піклування, які є так само важливими і сьогодні саме вони зберігатимуть баланс між наданням дітям відчуття сімейної турботи, і надією на те, що їхні сім'ї чи родичі обов'язково повернуться живими.

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Менджул Марія Василівна

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Одним із ключових принципів сімейного права є принцип найкращих інтересів дитини і в умовах війни РФ з Україною постало чимало проблем, щодо захисту життя, здоров'я, прав та інтересів дитини. Станом на 24 березня 2022 року від злочинних дій російських агресорів загинуло 135 дітей та понад 180 отримали поранення¹, вже на 30 березня кількість дітей, що загинула зросла до 145, а поранених – 222. Вочевидь кількість жертв буде зростати, у тому числі і серед дітей. З офіційної преси повідомляється про факти зникнення дітей без батьківського піклування та навіть незаконного їх вивезення до держави-агресора. Безперечно вказані злочини не тільки офіційно засуджуються міжнародною спільнотою, але отримують належну правову кваліфікацію.

Враховуючи військові дії питання значення принципу найкращих інтересів дитини набуває особливої актуальності. Вказаний принцип на міжнародному рівні був закріплений як у Декларації прав дитини ООН від 20 листопада 1959 р. (принцип 2)², так і в ст. 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. Крім того, стаття 6 Європейської конвенції про здійснення прав дітей визначає порядок прийняття рішення з гарантуванням принципу найкращих інтересів дитини³.

На жаль, в Конституції України не міститься принцип найкращих інтересів дитини, що, на нашу думку, не применшує його значення. Конституційний Суд України у рішенні по справі про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною від 3 лютого 2009 року № 3-рп/2009 також зауважує на принцип забезпечення найкращих інтересів дитини. Враховуючи важливість вказаного принципу, його необхідно закріпити на конституційному рівні.

---

¹ Дані Офісу генпрокурора: з початку війни від рук окупантів загинули 135 дітей, понад 180 отримали поранення. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vtorgnennya-gosiji-v-ukrajinu-skilki-ditey-zaginulo-za-misyac-viyni-novini-ukrajini-50228209.html> (дата звернення: 25 березня 2022 р.).

² Декларація прав дитини від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 25 березня 2022 р.).

³ Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 25 березня 2022 р.).

Пункт 8 статті 7 СК України встановлює, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. В інших нормах Сімейного кодексу України можна знайти ряд положень, як зобов'язують враховувати інтереси дитини не тільки батьків, але і органи опіки та піклування, а також суд. Так, інтереси дітей повинні враховуватися при здійсненні дружиною, чоловіком права особистої приватної власності (ч. 1 ст. 59 СК України), при укладенні, зміні та визнанні недійсним шлюбного договору (ст. 93, 100 та 103 СК України), при розірванні шлюбу (ч. 2 ст. 112 СК України), при зміні прізвища дитини (ч. 5 ст. 148 СК України), при здійсненні батьківських прав (ч. 2 ст. 155 СК України), при визначенні місця проживання малолітньої дитини (ч. 2 ст. 162 СК України) та ін.

На доповнення положень Сімейного кодексу України, Закон України «Про охорону дитинства» встановлює, що тільки в інтересах дитини може прийматися рішення про розлучення дитини з сім'єю (ст. 14), про участь одного з батьків, який проживає окремо, у вихованні дитини (ч. 3 ст. 15), а також закріплені додаткові інструменти захисту інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (ст. 23-1).

Таким чином, принцип найкращих інтересів дитини передбачає пріоритетне врахування батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами інтересів дитини при вчиненні дій або прийнятті ними рішень, які спрямовані на задоволення будь-яких індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я та особливостей розвитку. Військовий стан не є підставою для обмеження дії принципу найкращих інтересів дитини.

Більше того, в умовах війни принцип забезпечення найкращих інтересів дитини набуває особливого значення. На державу покладаються додаткові зобов'язання щодо гарантування не тільки життя та безпеки дітей, а і створення умов для реалізації кожною дитиною її основних прав, держава повинна створити спрощені та прозорі умови для державної реєстрації дітей, які народилися в укриттях та на території тимчасової окупації.

Відбулося часткове спрощення процедури реєстрації народження дитини. Батьки дитини, народженої на окупованих територіях чи в укриттях, можуть звернутися до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану України і подати або медичне свідоцтво про народження, або прирівняну до нього довідку, складену медичним працівником, яка оформляється на кожний випадок народження дитини і може бути складена без печатки⁴. Спрощення документального

---

⁴ Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: наказ МОЗ України від 04.03.2022 № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0407282-22#Text> (дата звернення: 30 березня 2022 р.).

оформлення факту народження дитини і надання права будь-якому медичному працівнику її оформити є вимогою сучасних реалій та викликів. Позитивним є і відсутність у наказі МОЗ темпоральних обмежень, тобто жінка може звернутися до медичного працівника за довідкою у той час, коли перебуватиме у безпеці з дитиною.

В умовах евакуації дітей саме на державу покладаються обов'язки по їх безпеці, належному догляді, створенні умов для возз'єднання з сім'єю. В рамках гарантування принципу найкращих інтересів дитини абсолютно вірним було прийнято на урядовому рівні рішення щодо можливості тимчасового влаштування дітей без піклування батьків на період воєнного стану до прийомних сімей чи дитячих будинків сімейного типу.⁵ Водночас, не відповідатиме найкращим інтересам дитини в умовах війни спрощення процедури усиновлення. Оскільки військові дії не дозволяють здійснити належну перевірку щодо дітей, які могли втратити батьків.

Крім того, можливі і зловживання окремими матерями своїми правами і вивезення ними дітей за межі України без згоди батька дитини. В інтересах дітей та для гарантування безпеки було надано право жінкам виїжджати в умовах військового стану закордон без нотаріально посвідченої згоди батька на виїзд та на підставі національного паспорту (для матерів) та свідоцтв про народження (для дітей). Вочевидь по завершенню війни, такі матері та діти повинні повернутися в Україну, у випадку відмови та відсутності згоди батька на перебування дітей за межами держави, можна говорити про порушення батьківських прав.

---

⁵ В Україні тимчасово спростили процедуру оформлення опіки над дітьми, які залишились без батьків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3437884-v-ukraini-timcasovo-sprostili-proceduru-oformlenna-opiki-nad-ditmi-aki-zalisilis-bez-batktiv.html> (дата звернення: 25 березня 2022 р.).

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ ПРАВочИНУ МАЛОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ ЗА МЕЖАМИ ЇЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ

Надьон Вікторія Валентинівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Правовим наслідком вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності та у разі відсутності його схвалення (батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким вона проживає або опікуном) є його недійсність.

У цьому аспекті Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) приділяє увагу питанню, хто є його контрагентом – особа з повною цивільною дієздатністю, особа з частковою цивільною дієздатністю чи особа визнана у судовому порядку недієздатною. Так:

- якщо правочин з малолітньою особою вчинила фізична особа з повною цивільною дієздатністю, то має місце двостороння реституція (лат. *restitutio* – відновлення). У разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути іншій стороні у натурі все, що вона отримала від виконання цього правочину. У разі неможливості повернути все отримане в натурі внаслідок вживання, використання майна, виконання роботи або з інших причин повинна відшкодуватися його вартість у грошовому еквіваленті за цінами, які існують на момент відшкодування, якщо інші особливі умови або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів не встановлені законом. Тобто при двосторонній реституції сторонами повертається все виконане ними відповідно до правочину. Обов'язок повернути один одному все отримане ґрунтується на факті передання майна за правочином, визнаного недійсним, та має на меті відновити становище, яке існувало до такого передання. Сенс реституції у цивільному праві Г.Ф. Шершеневич визначав так: «Все, що на підставі правочину було передано однією особою іншій, має бути повернуто за належністю»¹.

Інститут реституції отримав розвиток ще у римському праві в практиці преторської юстиції. У Римі претори дозволяли проблеми порочних правочинів, шляхом використання надзвичайних повноважень

---

¹ Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.). М.: Статут, 2005. С. 126.

для присудження *restitutio in integrum*, за допомогою якого повертали сторін в початкове становище.

Опис сучасного *restitutio in integrum* полягає у вказівці на три його ознаки: а) сторони за недійсним правочином повинні повернути все отримане за таким правочином (двосторонній характер); б) зобов'язання повернути отримане залишається, навіть якщо отримане майно не можна повернути в натурі (*in specie*); в) становище, що існувало до здійснення правочину, підлягає відновленню незалежно від вини сторін по ньому.

Отже, фізична особа з повною цивільною дієздатністю зобов'язана повернути батькам (усиновлювачам) або опікуну малолітньої особи все те, що вона одержала від останньої за таким правочином. У свою чергу, батьки (усиновлювачі) або опікун малолітньої особи зобов'язані повернути дієздатній стороні все одержане нею за цим правочином у натурі, а за неможливості повернути одержане в натурі – відшкодувати його вартість за цінами, які існують на момент відшкодування.

Слід мати на увазі, що поверненням у первісний стан відносини сторін вичерпуються у випадку, якщо дієздатна особа доведе, що не знала про вік другої сторони. Проте якщо буде встановлено, що у момент вчинення правочину дієздатна особа знала або могла знати про вік другої сторони, то вона зобов'язана також відшкодувати збитки, завдані укладенням недійсного правочину;

- якщо обома сторонами правочину є малолітні особи, ч. 5 ст. 221 ЦК передбачає двосторонню реституцію: кожна з сторін правочину зобов'язана повернути другій стороні все, що одержала за цим правочином, у натурі.

При цьому наявність чи відсутність вини самого малолітнього, його батьків (усиновлювачів) або опікуна до уваги не береться – достатньо самого факту укладення та виконання такого правочину. Але вина батьків (усиновлювачів) або опікуна набуває юридичного значення у тому разі, коли повернення майна неможливе. Тоді відшкодування вартості майна, переданого за правочином однією малолітньою особою другій, провадиться батьками (усиновлювачами) або опікуном, якщо суд встановить, що вчиненню правочину або втраті майна, яке було його предметом, сприяла винна поведінка цих осіб;

- якщо неповнолітня особа вчинила правочин з малолітньою особою, то має місце двостороння реституція, але з можливістю субсидіарного залучення до участі у відшкодуванні збитків батьків (усиновлювачів) або піклувальника (ч. 3 ст. 222 ЦК).

Однак, на вимогу заінтересованої сторони правочин, вчинений малолітньою особою, може бути визнаний судом дійсним, але за умови, що він вчинений на користь малолітньої особи. Вимоги про визнання

такого правочину дійсним можуть пред'являти батьки (усиновлювачі), опікуни особи, яка не досягла 14-ти років, або дієздатна сторона правочину.

Відповідно до п. 2 постанови Пленуму ВСУ від 06 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» судам необхідно враховувати, що згідно із статтями 4, 10 та 203 ЦК зміст правочину не може суперечити ЦК, іншим законам України, які приймаються відповідно до Конституції України та ЦК, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актам Президента України, постановам Кабінету Міністрів України, актам інших органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом, а також моральним засадам суспільства. Зміст правочину не повинен суперечити положенням інших актів, крім актів цивільного законодавства, нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до Конституції України (статті 1, 8 Конституції України). Відповідність чи невідповідність правочину вимогам законодавства має оцінюватися судом відповідно до законодавства, яке діяло на момент вчинення правочину.

Також необхідно враховувати й практику ЄСПЛ. Так, у справі «Preda and Dardari v. Italy» (1999)² зазначено, що метою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є запобігання використанню принципів, на яких ґрунтується Конвенція, для зловживання правами. У кількох справах, які стосувалися зловживань заявниками своїми правами, передбаченими ст. 10 Конвенції, ЄСПЛ постановив, що зловживання правом має місце і тоді, коли не лише порушуються важливі цінності демократії, а й власне дух Конвенції. Зокрема, у рішенні у справі «Witzsch v. Germany» (2005) було зазначено, що ця стаття має на меті запобігання поширенню таких ідей, які «суперечать тексту та духові Конвенції». Тому в юрисдикційній діяльності підлягає врахуванню те, що суд не є засобом сторін у досягненні їх інтересів, які не охороняються законом, і не повинен толерувати зловживання сторонами їх правами.

---

² Preda and Dardari v. Italy. UR : [http:// hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-5628#{{itemid}}:{{001-5628}}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-5628#{{itemid}}:{{001-5628}})}.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В ПЕРІОД ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Нечипорук Ганна Юрївна

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Право власності є одним із центрових інститутів цивільного права. Так, власність, на нашу думку є комплексною категорією, багатогранним пазлом, який становить собою частинку повного відображення держави.

Своєю чергою, згідно ст. 41 Конституції України: «кожна особа наділяється правом володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами власної інтелектуальної діяльності». Разом з тим, ст. 41 оперує також такими імперативами з приводу гарантування та реалізації права власності, як-от:

- непорушність права приватної власності;
- заборона протиправного позбавлення права власності;
- при реалізації права власності має нейтралізуватися будь-який негативний вплив на інших членів суспільства, обмеження їх прав чи інтересів;
- можливість примусового відчуження об'єктів права приватної власності допускається лише як виняток з мотивів суспільної необхідності та тільки після попередньої та повної виплати вартості таких об'єктів;
- можливість примусового відчуження об'єктів права приватної власності до повної виплати вартості таких об'єктів допускається тільки в умовах воєнного або надзвичайного стану;
- конфіскація майна застосовується виключно за рішенням суду, яке набрало законної сили, у випадках, які чітко передбачені законодавством¹.

24 лютого 2022 року стало переломним моментом українського право/ та державотворення. Так, 24.02.2022 р. Президентом України було підписано Указ «Про введення воєнного стану» № 64/2022². Вказаний Указ, серед інших обмежень, поставив під питання також

---

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141;

² Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37.

статтю 41 Конституції України. Відтак, під впливом нових реалій, доцільним видається окреслення випадків та умов, за яких можлива реалізація примусового відчуження або вилучення майна, а також ключових правил такого відчуження або вилучення.

В першу чергу, підкреслимо, що нормативно-правовою базою в даному випадку виступатиме наступний масив законодавства, а саме: Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР, Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV, Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 р. № 4765-VI, Порядок розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 998, Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022, затверджений Верховною Радою України та інші акти.

Насамперед, слід відмітити, що чинне законодавство оперує такими поняттями, як: «примусове вилучення майна» та «примусове відчуження майна». Зокрема, головна відмінність між зазначеними категоріями полягає в тому, що відчужується майно, яке перебуває у приватній чи комунальній власності з попереднім повним відшкодуванням вартості майна або наступним повним відшкодуванням вартості майна, а вилучається майно – державної власності, яке закріплено за підприємствами на праві господарського відання або управління без відшкодування вартості такого³.

Відтак, проаналізувавши наведену нормативно-правову базу, принагідно відмітити, що примусове відчуження/вилучення майна здійснюється з урахування наступних факторів:

- Рішення про примусове відчуження/вилучення майна приймається військовим командуванням;

- При примусовому відчуженні/вилученні майна складається акт, форма якого закріплюється вище відміченою Постановою Кабінету Міністрів України № 998 (в акті, зокрема, міститься наступна інформація: відомості про військове командування, яке погодило примусове відчуження/вилучення майна, або прийняло таке рішення; відомості (за наявності) про власника майна; відомості (за наявності) про посвідчувальний документ на майно; відомості, які містять опис майна, достатній для його можливої ідентифікації; відомості, які містять

---

³ Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013 р. № 15. Ст. 800.

інформацію про суму сплачених коштів (якщо така провадилася попередньо));

- Акт про примусове відчуження/вилучення майна підписується власником (-ами; законним представником) з однієї сторони та військовим командуванням з іншої та скріплюється печаткою відповідного органу військового командування. Право власності на відчужене майно набувається у момент засвідчення акту підписами сторін;

- У випадку здійснення примусового відчуження майна до акту додається також документ, який містить оцінку відчуженого майна;

- Питання компенсації за відчужене майно реалізуються у такому порядку:

а) компенсація за відчужене майно в умовах попереднього відшкодування вартості майна здійснюється військовим командуванням за рахунок коштів Державного бюджету до підписання акту;

б) компенсація за відчужене майно з умовою наступного відшкодування вартості такого здійснюється протягом п'яти наступних бюджетних періодів після скасування правового режиму воєнного стану за рахунок коштів державного бюджету.

Отже, як бачимо, українське законодавство детально та комплексно регулює питання обмеження права власності за умов воєнного стану. Незважаючи на, як здається на перший погляд, досить жорсткі умови відчуження чи вилучення об'єктів власності, громадянам у встановлених законодавством випадках гарантується виплата у вигляді компенсації за таке майно, що є однозначно позитивом та еталоном справжньої демократичної держави.

ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖЕНЬ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

Расько Юлія Олександрівна

аспірантка кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Норми Цивільного кодексу пронизані свободою договору, переважна частина норм зобов'язального права дозволяє сторонам на власний розсуд та згідно їх волі регулювати договірні відносини між собою, але при цьому свобода договору не є абсолютною і підлягає обмеженням, які сформувалися історично у процесі еволюційного розвитку самої свободи договору. На разі позиція про обмеженість свободи договору не викликає спорів у науковців, водночас ґрунтовного аналізу потребують правова природа та значення правомірних обмежень, що і є предметом нашого подальшого дослідження.

Насамперед слід з'ясувати етимологію понять та різницю між термінами «обмеження» і «межі». Академічний тлумачний словник зазначає, що «обмеження» означає певні правила, настанови, які обмежують які-небудь права та дії, а поняття «межі» розкривається через декілька значень: певна лінія, яка розподіляє територію, частину поверхні чи чого-небудь; обмежений простір; крайній ступінь.¹

При застосуванні термінів «обмеження» і «межі» до правових інститутів та явищ науковці виходять із позиції, що це різні поняття. «Межі права» розглядають як міру дозволеної поведінки у певних правових відносинах, яка надає можливість праву встановлювати певні рамки правомірної діяльності для учасника. Також обґрунтовується, що «межі права» та «обмеження прав» співвідносяться як загальна та спеціальна категорії, що пояснюється з позиції того, що межі є у кожному правовому акті та відносяться до кожного суб'єкта, а обмеження є «зменшенням матеріального змісту права» через належність окремому суб'єкту правовідносин².

Зустрічається і інший підхід, коли поняття «обмеження» та «межі» розглядаються у взаємозв'язку. Так, М. А. Комзюк вважає, що обмеження є встановленням меж свободи³. О. В. Осинська вважає, що

---

¹ Словник української мови: в 11 томах (1973) / Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка. Том 4. С. 666.

² Вікторія Кожевникова (2018). Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. № 1. С. 19.

³ Комзюк М. А. (2015) Поняття, зміст, види та форми обмеження особистої свободи громадян за адміністративним правом. *Європейські перспективи*. № 1. С. 54.

обмеження прав є звуженням їх змісту чи обсягу щодо можливості мати, володіти, а також користуватися соціальною цінністю, свободою поведінки задля захисту суверенітету, цілісності, громадського порядку, а також забезпечення захисту основних прав і свобод, є окрім того показником державного стандарту рівня життя⁴.

До тлумачення понять «обмеження» та «межі» вдається і Конституційний Суд України. При цьому, у переважній більшості випадків до понять права та свободи застосовується термін «обмеження». Конституційний Суд України при розгляді поняття «обмеження» прав виходить з позиції, що воно має узгоджуватися із принципом «пропорційності», тобто обмеження прав виправдане тільки у разі відповідності цілям, що є соціально обумовленими⁵.

Враховуючи вказане, вірним буде саме застосування терміну «обмеження свободи договору», що передбачає звуження обсягу правомочностей учасників зобов'язальних правовідносин шляхом визначення правових меж для вчинення ними правомірних дій.

Правову природу обмежень свободи договору розкривають ознаки. На думку, вчених обов'язковими ознаками правових обмежень є: те, що вони звужують обсягу і змісту прав (свобод) людини; формально визначені; встановлюються з певною метою та застосовуються державою⁶. Вказані ознаки властиві і обмеженню свободи договору.

Обмеження свободи договору законодавчо визначені нормами ЦК України та інших цивільно-правових актів, а також звичаями ділового обороту, обмеженнями є і засади справедливості і розумності, окремо виділено також необхідність врахування вимог законодавства про захист прав споживача. Враховуючи, норми ЦК України, у тому числі положення статей 6 та 627, стосовно обмеження свободи договору забезпечується правова визначеність.

Таким чином, обмеження свободи договору – це встановлені ЦК України чи іншим актом цивільного законодавства межі, які є обґрунтованими, справедливими, пропорційними, визначають правомірність дій з метою гарантування балансу публічних інтересів та інтересів учасників зобов'язальних відносин.

---

⁴ Осинська О. В. (2010) Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К. С. 6.

⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 22 березня 2022).

⁶ Човган В. О. (2017) Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування. Монографія. Харків: Права людини. С. 57.

НАУКОВІ ВИТОКИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДСТАВ СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

Ревуцька Ірина Емілівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та
процесу юридичного факультету*

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Сім'я – це не тільки досконала форма організації спільного життя людей, це також один із найвагоміших вимірів життя особи, у якому вона реалізує дуже важливі особистісні якості. Так, особистість може реалізувати свої потенції і задатки в сфері матеріального виробництва, у науці, мистецтві, підприємстві тощо. Але бути добрим чоловіком чи жінкою, дбайливим батьком чи мамою, дідом чи бабусею, бути хорошим сином, онуком, братом тощо – це теж особистісні якості і важливі складові життя людини. І людина, природно, прагне до цього. Нормальна людина не може жити, не усвідомлюючи себе у таких якостях. А тому сім'я – це не тільки суспільна, а й особистісна цінність. Без сім'ї, сімейного, родинного життя особа не може повною мірою реалізувати свою природу, особистісні якості і не може бути сповна щасливою.

Сім'я може бути з влєвненістю віднесена до найдавніших та найстійкіших суспільно-правових інститутів. Крім того, правове регулювання сімейних відносин неодмінно стикається з багатоплановістю інституту сім'ї, у якому тісно перетинаються культурні, звичаєві, моральні, релігійні, психологічні та інші аспекти, без врахування яких правове регулювання сімейних відносин ніколи не буде ефективним.

Якщо казати про підстави створення сім'ї в античному суспільстві, то відомий римський юрист Ульпіан, надаючи визначення сім'ї як невеликої групи або сукупності осіб, що підкоряються єдиної владі домоволодики, вказує, що така влада може виникати у зв'язку з природними або юридичними причинами, що надає нам якщо не конкретні підстави створення сім'ї, то принаймні дві групи таких підстав, причому більш правильним буде казати не про підстави створення сім'ї, а про підстави виникнення відносин влади. Можна казати про три види владних відносин за римським приватним правом: подружня влада, батьківська влада та панська влада. Як зазначає М.Х. Гарсія Гаррідо, згідно споконвічному розумінню стародавніх римлян, основою сім'ї була влада або цивільне споріднення (agnatio), або природне родство (cognatio), при неодмінному домінуванні першого. Він вказує, що до сім'ї належали всі особи, що підкорялися

владі домоволодики (*paterfamilias*) у зв'язку з тим, що вони народилися всередині такої групи осіб або були включені до неї через юридичні або релігійні процедури¹.

Підставою виникнення подружньої влади був шлюб, який поступово перетворюється з акта приватноправового характеру, а точніше – договору, на публічно-правовий та релігійний². Характеризуючи римський шлюб, Д. Азаревич вказував на те, що «римляни при різних формах укладення шлюбу розрізняли не стільки способи самого вступу до шлюбу, скільки способи встановлення чоловічої влади над жінкою, відомої спеціально під іменем руки (*manus*)»³. Як і в усякому традиційному суспільстві, марно шукати в шлюбі античного періоду будь-які романтичні засади. Дітонародження та економічні інтереси – ось те, що покладалося в основу шлюбу. Як зазначається в юридичній літературі, «призначення шлюбу полягало не у взаємних особистих відносинах подружжя.

Щодо кровного споріднення як підстави створення сім'ї, то воно тривалий період має другорядне значення. Так, одного лише народження дитини було недостатньо для виникнення сімейних відносин, оскільки батько ще мав визнати дитину своєю. Крім того, дитина мала бути передана під опіку домашніх богів. Наприклад, за давньогрецьким правом цьому слугував обряд «амфідромії». У цілому ж, досліджуючи місце дитини у суспільстві того періоду, І. Кон слушно звертає увагу на те, що ставлення до дитини скоріше нагадувало ставлення до власності. Дитина розглядалася як нижча істота, яку зазвичай просто не помічають. Само право розпоряджатися життям та смертю дитини проіснувало до кінця IV століття н.е. (приблизно до 318 року). І лише у 374 р. вбивство дитини починає розглядатися як вбивство людини⁴.

Другою значною віхою щодо зміни сутності підстав її створення став перехід до монотеїзму та поширення світових релігій, особливо християнства. Головним чином це торкнулося шлюбу, який продовжує залишатися основною підставою створення сім'ї. Так, у цей період економічні засади укладення шлюбу відходять на другий план і він починає розглядатися як союз чоловіка і жінки. При укладенні шлюбу починають казати про любов, емоційні відносини між подружжям. Як зазначається у юридичній літературі, у цей період «сім'я все більш

¹ Гарсія Гаррідо М.Х. Римское частное право : Казусы, иски, институт. М. : Статут, 2005. 812 с.

² Шумейко О.В. Історія формування сім'ї як соціального інституту в західно-європейському культурному контексті. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 93–100.

³ Азаревич Д. Брачные элементы и их значение. Ярославль: Вь типографіи Г. Фалькъ, 1879. 136 с.

⁴ Кон И. Ребенок и общество. М. : Наука, 1988. 336 с.

зосереджувалась на своєму внутрішньому житті, зростала роль внутрішньо-сімейних відносин. Основними принципами християнського шлюбу стають моногамність та нерозривність одруження.

Що стосується території сучасної України, то з прийняттям у 988 році християнства тут так само основною формою шлюбу стає саме церковний шлюб. Водночас, як зазначається в юридичній літературі, досить тривалий період паралельно існували і позацерковні форми шлюбу. Зокрема, співжиття нехристиян визнавалося таким, що є підставою створення сім'ї подібно до шлюбу, якщо таке було передбачено їх звичаями⁵. В цілому ж, як зазначається в юридичній літературі, «починаючи з XVI–XVII ст. церква взяла під свій контроль шлюбні відносини і, як наслідок, засуджувала і забороняла життя жінки та чоловіка без шлюбу. Життя без вінчання в українському народі називалося життям «на віру» або життям «на совість». Однак життя «на віру» не створювало для жінки та чоловіка жодних правових наслідків».

Черговий перегляд норм сімейного права припадає на XIX століття, яке в Європі характеризується прийняттям цілої низки нормативно-правових актів, що створили надійне правове підґрунтя для регулювання сімейних відносин. Насамперед слід назвати Австрійський цивільний кодекс 1811 р., Французький цивільний кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 р., Німецьке цивільне Уложення 1896р. Як слушно зазначає О.Б. Онишко, «норми сімейного права, які містяться у зазначених кодексах і досі, беруть за основу європейську правову традицію, яку для українського законодавця не буде зайвим адаптувати до вже існуючих законів»⁶. Крім того, починаючи з II половини XIX століття сім'я стає окремим предметом наукового дослідження таких суспільних наук як філософія, психологія, антропологія, етнографія, соціологія. Не залишилася осторонь і юридична наука.

Головною особливістю цього періоду щодо підстав створення сім'ї є зміна підходів до процедури укладення шлюбу. Головною тенденцією стає відхід від канонічного права у сфері регулювання сімейно-шлюбних відносин і запровадження світської процедури укладення шлюбу. Водночас це не можна вважати загальноєвропейською тенденцією. У деяких країнах, незважаючи на вплив зазначених кодексів, церковна форма шлюбу зберігалася ще тривалий період і навіть сьогодні ще існує паралельно зі світською. Таким чином,

---

⁵ Оспенников Ю.В. Признание брачно-семейных отношений: исторический аспект. *Современное право*. 2004. № 10. С. 72–73

⁶ Онишко О.Б. Правові наслідки позашлюбної спорідненості за сімейним правом Польщі (1918-1939 рр.). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 52–64.

доцільно казати про перші кроки у цьому напрямі, ніж про революційні зміни загальноєвропейського масштабу.

Так, кажучи про підстави створення сім'ї, слід підкреслити, що єдино можливою радянською владою визнавалася світська форма шлюбу. Церковний шлюб розглядався як приватна справа і жодних правових наслідків не мав. Більш «поблажливим» було ставлення навіть до фактичних шлюбних відносин, що також було спрямовано на боротьбу з церковним шлюбом, за принципом – аби як, тільки не в церкві. Зважаючи на значну кількість таких ситуацій, держава була змушена вживати заходів, спрямованих на їх визнання. Встановлювалося, що визнання фактичних шлюбних відносин має відбуватися або за спільною заявою обох співмешканців або судом за наявними ознаками фактичних обставин їх життя. Доказами у цьому випадку слугував факт спільного проживання, наявність спільного господарства та прояв подружніх відносин перед третіми особами, в особистому листуванні та інших документах, взаємна матеріальна підтримка, спільне виховання дітей тощо⁷. В останньому випадку, як зазначає Г.К. Матвеев, судові рішення нібито замінювало собою реєстрацію шлюбу, тобто робило те, що фактичні подружжя мали б зробити самостійно⁸. У разі наявності зареєстрованого шлюбу (навіть якщо він існував лише формально) фактичні шлюбні відносини не визнавалися. Наслідки фактичних шлюбних відносин фактично прирівнювались до наслідків офіційного шлюбу. Будь-яких вимог щодо тривалості фактичного проживання для виникнення правових наслідків не встановлювалося, більш того, у разі реєстрації фактичним подружжям шлюбу строк фактичного спільного проживання зараховувався у строк тривалості шлюбу.

У якості альтернативної підстави створення сім'ї і для одностатевих, і для різностатевих партнерів інститут зареєстрованого партнерства був запроваджений у французькому законодавстві. Він пов'язується з внесенням у 1998 році на розгляд французького парламенту так званого законопроекту про пакт цивільної солідарності (Pacte Civil de Solidarite, PACS), який зрештою був прийнятий 15 листопада 1999 року. Цей пакт являв собою договір, за допомогою якого як різностатеві, так і одностатеві партнери могли врегулювати свої відносини, пов'язані зі спільним співжиттям. Як зазначається у юридичній літературі, «система PACS покликана була заповнити юридичну порожнечу, яка виникла навколо неодружених пар, в тому

---

⁷ Постановление ВЦИК [от 19.11.1926] О введении в действие Кодекса законов о браке, семье и опеке (вместе с Кодексом) URL: http://www.lawrussia.ru/texts/legal_861/doc861a657x504.htm (дата звернення 17.12.2017).

⁸ Матвеев Г.К. Советское семейное право: Учебник. М.: Юрид. лит., 1985. 208 с.

числі гомосексуальних. Вона дає змогу забезпечити мінімальну юридичну безпеку, оскільки займає проміжне місце між простим співжиттям і шлюбом»⁹.

Сьогодні ми можемо говорити про настання чергового етапу у розвитку правового регулювання сімейних відносин. Адже не можна не помітити, що, по-перше, відбувається зміна моделі сім'ї в цілому. Причому іноді навіть висловлюється доволі спірна думка, що інститут сім'ї себе вичерпав. Водночас, на нашу думку, це лише закономірна зміна, зумовлена черговим етапом у розвитку людства. Як слушно зауважила О.В. Шумейко, «демократія змінює традиційну модель сім'ї на варіативну, таку, яка належить до сфери вибору людини, а не до зразків, шаблонів, які моделює і нав'язує суспільство (держава)»¹⁰.

По-друге, питання щодо створення сім'ї одностатевими партнерами набуло подальшого розвитку у вигляді запровадження деякими країнами можливості укладання шлюбу між ними, що стало істотною зміною у самому підході до розуміння шлюбу як союзу чоловіка та жінки.

По-третє, це гармонізація у сфері правового регулювання сімейних відносин. Як зазначається у юридичній літературі: «Тенденцією світового розвитку сучасних держав є глобалізація, в тім числі зближення правових систем. Не є винятком й Україна, яка шляхом підписання Договору про асоціацію з Європейським Союзом остаточно закріпила проєвропейську орієнтованість, та готовність до запровадження європейських стандартів у сфері права. Це зумовлює потребу зміни національного законодавства з метою врегулювання розбіжностей між правом України і правом Європейського Союзу»¹¹. У цьому контексті обговорюється також питання створення єдиного європейського сімейного права.

---

⁹ Дробінова І. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин у Франції: досвід для України. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 135–139.

¹⁰ Шумейко О.В. Історія формування сім'ї як соціального інституту в західно-європейському культурному контексті. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 93–100.

¹¹ Бурак С. Правовий статус працівників-мігрантів у Європейському Союзі. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2015. Випуск 36. С. 114–124.

ТЕНДЕНЦІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Тарасенко Леонід Леонідович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного
та корпоративного права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Правове регулювання відносин щодо використання об'єктів інтелектуальної власності у цифровому середовищі є недосконалим. Найбільше спеціальних норм щодо використання інтелектуальної власності у цифровому середовищі міститься у Законі України «Про авторське право і суміжні права». Так, у цьому законі наведено визначення понять «веб-сайт», «веб-сторінка», «власник веб-сторінки», «гіперпосилання», «електронна (цифрова) інформація», «обліковий запис» тощо (ст. 1 закону). Також закон унормовує порядок припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет в позасудовому порядку (ст. 52-1 закону) та містить ряд інших законодавчих норм, які можуть унормовувати авторські відносини в тому числі і у цифровому середовищі. Але цього є недостатньо.

Вдосконалення правового регулювання авторських правовідносин відбувається із врахуванням тенденцій розвитку права інтелектуальної власності загалом. Цифрові технології зумовлюють значний вплив на формування напрямків та засад розвитку інтелектуальної власності.

Зокрема, виділяємо наступні тенденції розвитку авторського права, зумовлені цифровими технологіями:

- перевага цифрової форми існування об'єктів авторського права;
- існування виключно цифрових об'єктів авторського права (зокрема, програмне забезпечення), а також об'єктів, які існують майже завжди у цифровій формі (і з часом також стануть виключно цифровими) – бази даних, аудіовізуальні твори, фотографії та ін.;
- створення більшості об'єктів авторського права у цифровій формі з подальшою можливістю переведення у паперову або іншу форму вираження;
- виникнення нових цифрових об'єктів авторського права (відеогра, мультимедіа тощо), які потребують чіткого визначення їх правового режиму;
- можливість швидкої оцифровки об'єктів авторського права. Йдеться про перетворення письмової форми у цифрову, зокрема у файл певного виду (текстовий, зображення тощо);

- швидкий обмін інформацією завдяки мережі Інтернет, що надає можливість поширювати, передавати, розповсюджувати об'єкти авторського права по всьому світу;

- множинність електронних примірників певного об'єкту авторського права, зумовлене можливістю копіювання і використання файлу різними особами в один і той самий час, але у різних місцях.

Коментуючи вказані тенденції, зазначаємо, що переважна більшість об'єктів авторського права зафіксовані та використовуються у цифровій формі. Зокрема, так звані «письмові твори», тобто статті, замітки, інші письмові матеріали, зазвичай розміщені в мережі Інтернет, на комп'ютерах (в широкому розумінні цього слова) тощо. Більше того, всі письмові документи (в тому числі і ті, які підпадають під поняття об'єкту авторського права і яких є більшість) створюються одразу в електронній формі шляхом їх набору на комп'ютері, ноутбучі, планшеті, телефоні тощо. В подальшому ці текстові матеріали можуть набути форму паперового документу, книги тощо. Водночас значна частина з них так і залишиться в електронному форматі та буде поширена засобами електронного зв'язку, збережена на комп'ютері, розміщена в мережі Інтернет тощо.

Аналогічно у цифровій формі створюються фотографії, відеограми (фільми) шляхом фотографування (знімання) на цифрові фотоапарати, телефони, інші пристрої. Ці фото- та відеоматеріали існують практично стовідсотково виключно у цифровій формі, і розповсюджуються у такий же спосіб. Друк фотографій в умовах сьогодення – це виняток з правил.

Аудіовізуальні твори також створюються у цифровій формі використанням сучасного технологічного обладнання. В подальшому вони існують у цифровій формі у формі файлу відповідного типу (виду). Музичні твори теж фіксуються у цифрового формі запису (фонограми), з використанням новітніх звукозаписуючих приладів.

Окрім того, поширеним є оцифрування вже існуючих об'єктів авторського права, – старих фотографій, фільмів, картин, книг тощо. Оцифруванню можуть підлягати майже всі об'єкти авторського права. Оцифрування здійснюється доволі легко станом на сьогодні шляхом використання мобільних телефонів (смартфонів), сканерів, інших подібних пристроїв. Водночас оцифрування є формою використання, та повинно здійснюватися за згодою суб'єкта авторського права, крім випадків вільного використання твору, які передбачені законом (наприклад, ст. ст. 21-25 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Завдяки сучасним цифровим технологіям здійснення авторських прав набуває нових форм реалізації. Зокрема, відзначаємо:

– спрощення можливості відтворювати об'єкти авторського права шляхом копіювання файлів, на яких зафіксовані такі об'єкти;

– спрощення можливості для різних осіб, які перебувають у різних країнах, використовувати твори, які розміщені в мережі Інтернет (при цьому зазвичай можливе неодноразове використання творів);

– спрощення можливості розповсюджувати твори шляхом їх прямого пересилання через засоби електронної пошти, месенджери, інші засоби, доступні із використанням мережі Інтернет;

– надання додаткових можливостей зберігати та/або використовувати різні об'єкти авторського права з використанням сучасних цифрових технологій (хмарні сервіси типу SaaS, PaaS, IaaS, та інші, Peer-2-Peer, стрімінг, Interactive Video on Demand, IVoD тощо);

– збільшення можливостей щодо зміни, переробки, адаптації твору, який існує у цифровій формі, переважно завдяки наявному комп'ютерному обладнанню (в тому числі йдеться і про смартфони, планшети, ноутбуки тощо) і відповідному комп'ютерному забезпеченню;

– можливість зберігати велику кількість творів (різного виду, типу, обсягу тощо) на електронних матеріальних носіях, зокрема, як стаціонарних – типу комп'ютера, так і на флеш-накопичувачах, дисках тощо.

Висновки. Цифрове середовище зумовлює створення нових об'єктів авторського права, правовий режим яких не до кінця визначений. Майже всі об'єкти авторського права створюються, існують та використовуються у цифровій формі, яка є або єдиною формою використання таких творів, або переважаючою.

Існування об'єктів авторського права у цифровій формі змінює (краще сказати, збільшує) можливості автора, інших осіб щодо використання таких об'єктів, а саме щодо зберігання, відтворення та модифікації.

ПРИНЦИП БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Феннич Василь Петрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Принципи цивільного процесу – це основні правила, які характеризують цивільне судочинство загалом, що базуються на визначальних правових ідеях стосовно того, як має відбуватися розгляд і вирішення цивільних справ. Принципи визначають вихідні засади цивільного процесуального права, навколо яких будується все цивільне судочинство. Невипадково стародавні римляни говорили: «Principium est potissima pars cuiusque rei», тобто «принцип є важливою частиною всього».

Проблема принципів цивільного процесу досліджується в юридичній науці тривалий проміжок часу, починаючи з XIX ст. Вони привертають увагу дослідників тому, що принципи цивільного процесу відображають ті корінні зміни, які відбулися в суспільстві під час його подальшого розвитку.

Принцип безпосередності серед основних засад цивільного судочинства в ст. 2 ЦПК не названий. Тим не менше, існує окрема стаття ЦПК, яка називається «Безпосередність судового розгляду. Перерви в судовому засіданні», де визначається зміст даного принципу та умови його реалізації. Правила, що визначають зміст принципу безпосередності, також закріплені в ст. 229 ЦПК.

Принцип безпосередності направлений на регламентацію дослідження доказів та встановлення обставин цивільної справи, визначаючи способи та методи сприйняття доказової інформації судом. Відповідно до ч. 1 ст. 213 ЦПК «суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі». Безпосереднє дослідження доказів у справі означає, що суд повинен особистого ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази (ч. 1 ст. 229 ЦПК). Той склад суду, який виносить судові рішення, має в судовому засіданні вилучити з доказів інформацію по фактичним обставинам справи. «Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення» (ч. 2 ст. 229 ЦПК). Отже, рішення буде вважатися необґрунтованим, якщо буде базуватися на доказах, які не були досліджені в судовому засіданні (ч. 5 ст. 263 ЦПК). Тому, порушення принципу безпосередності приводить до скасування судового рішення в цивільній справі.

Таким чином, з принципу безпосередності цивільного процесу впливає таке: а) дослідження доказів відбувається, як правило, в залі судового засідання. Члени суду повинні особисто ознайомитися з усіма доказами, вивчивши їх з точки зору форми та змісту, вислухати пояснення учасників справи щодо таких доказів; б) рішення повинно бути постановлено тільки тими суддями, які безпосередньо досліджують докази, тобто були присутні під час допиту свідків, під час огляду речових доказів, під час оголошення висновку експерта тощо. Тому склад суду повинен бути незмінним при судовому розгляді. Якщо змінюється склад суду (навіть якщо змінюється один суддя зі складу суду), розгляд справи починається з початку (ч. 2 ст. 213 ЦПК).

Як із будь-якого принципу, з нього є ряд винятків, які чітко передбачені ЦПК та не підлягають розширеному тлумаченню: а) деякі докази, через їх віддаленість, суд не може сприймати особисто. Саме тому існує інститут судового доручення, при якому один суд доручає іншому суду провести певні процесуальні дії (допитати свідків, оглянути речові докази тощо), а потім зафіксувати отриману інформацію в судових протоколах і направити для її зачитання до суду, що розглядає цивільну справу; б) до початку розгляду справи можливе виникнення небезпеки знищення доказів у майбутньому. В такому випадку, суддя приймає заходи щодо забезпеченню доказів, тобто їх дострокового дослідження, а потім зібрані матеріали використовуються в цивільному процесі тим судом, що здійснює розгляд цивільної справи (протокол огляду речових доказів, протокол допиту свідків тощо). Отже, у даних випадках передбачена можливість дослідження судових доказів тим судом, який не буде виносити судові рішення в цивільній справі. Ці випадки прямо зазначені в ЦПК і тому не можна розглядати їх як правопорушення у сфері безпосереднього дослідження доказів.

Сучасні технологічні можливості допомагають нівелювати негативний вплив указаних винятків з принципу безпосередності. Наприклад, якщо віддаленими доказами є докази, які мають бути досліджені в усній формі, тобто шляхом допиту (допит свідка, допит експерта, допит сторони справи тощо), існує можливість провести відеоконференцію між особою, яку треба допитати, та судом, що розглядає цивільну справу. В такому разі, принцип безпосередності порушений не буде, оскільки той суд, що має винести судові рішення, зробить особисте дослідження доказів у справі за допомогою програмно-апаратних засобів, які здатні забезпечити якісний прийом і передачу зображення і звуку у вигляді прямої трансляції без фізичної присутності конкретної особи безпосередньо в залі судового засідання.

ЧАСОВІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Юраш Іван Іванович

*аспірант юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Як випливає із ч. 7 ст. 49 та ч. 2 ст. 207 ЦПК України мирова угода може бути укладена «на будь-якій стадії судового процесу». Поняття «стадія судового процесу» чинним ЦПК України не визначається, але його норми говорять про «стадію відкриття провадження у справі» (ч. 6 ст. 277), «стадію підготовчого провадження» та «стадію розгляду справи по суті» (ч. 12 ст. 33), «стадії перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку» (ч. 2 ст. 142), «стадії виконання судового рішення» (ч. 2 ст. 183). Звертання до навчальної літератури з цивільного процесу показує, що під стадією судового процесу, про яку говорить ЦПК України, розуміється стадія цивільного процесу. Як зазначають П.Ф. Немеш та В.П. Феннич стадія цивільного процесу – це частина розгляду та вирішення цивільної справи, у межах якої вчиняється група процесуальних дій судом органами (особами) примусового виконання та учасниками процесу, об'єднані найближчою метою та пов'язані з механізмом захистом прав, свобод та інтересів. Далі, указані науковці, виходячи з найближчої процесуальної мети, процесуальної форми стадії, характеру процесуальних дій та особливостей її суб'єктного складу, відособленості судовими рішеннями, виділяють вісім стадій цивільного процесу: 1) стадія відкриття провадження у справі; 2) стадія підготовки справи до судового розгляду; 3) стадія врегулювання спору за участі судді; 4) стадія розгляду справи по суті; 5) стадія перегляду судових рішень в апеляційному порядку; 6) стадія перегляду судових рішень в касаційному порядку; 7) стадія перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами; 8) стадія виконання судових рішень у цивільних справах¹. Указаний підхід є доволі поширеним у юридичній літературі, а тому будемо його притримуватися в контексті визначення часового моменту, коли можна укласти мирову угоду в цивільному процесі.

Аналіз норм ЦПК України та судової практики їх застосування дає підстави стверджувати, що мирова угода може бути укладена на стадії

---

¹ Немеш П.Ф., Феннич В.П. (2020). Курс цивільного процесу: Загальна частина. Підручник. Ужгород: Вид-во РІК-У, 2020. С. 27.

підготовки справи до судового розгляду², стадії врегулювання спору за участі судді³, стадії розгляду справи по суті⁴, стадії перегляду судових рішень в апеляційному порядку⁵, стадії перегляду судових рішень в касаційному порядку⁶, стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами⁷, стадії виконання судових рішень у цивільних справах⁸. Неможливість укладення мирової угоди на стадії відкриття провадження у цивільній справі, тобто хронологічно першій стадії цивільного процесу зумовлено тим, що перед цією стадією стоїть ціль винести юридичний спір на офіційний розгляд перед судом, а тому в ній контактують тільки особа, що подає позовну заяву (майбутній позивач) та суд. Протилежної сторони, яка б могла взяти участь у рамках цієї стадії не має, оскільки вона довідується про початок провадження проти неї тільки з моменту винесення ухвали суду про відкриття провадження в цивільній справі. Дана ухвала завершує першу стадію та стає точкою відліку для іншої стадії цивільного процесу: стадії підготовки цивільної справи до судового розгляду (ч. 2 ст. 189 ЦПК України) або для стадії розгляду цивільної справи по суті, якщо проведення підготовчого провадження по закону не передбачено (ст. 275 ЦПК України). Отже, об'єктивно не можливо здійснити укладення мирової угоди на стадії відкриття провадження в цивільній справі із-за того, що на цій стадії формально не можуть бути присутні обидві сторони чи особи, які їх представляють одночасно. Хоча п. 3 ч. 4 ст. 185 ЦПК України серед підстав для повернення позовної заяви на стадії відкриття провадження у цивільній справі

---

² Ухвала Печерського районного суду м. Києва в цивільній справі № 2-4619/11 від 28 листопада 2011 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/19370000> (дата звернення: 21.03.2022)

³ Ухвала Нетішинського міського суду Хмельницької області в цивільній справі № 679/896/19 від 30 вересня 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85259240> (дата звернення: 21.03.2022)

⁴ Ухвала Київського районного суду м. Одеси в цивільній справі № 520/18756/18 від 28 січня 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79495304#> (дата звернення: 21.03.2022)

⁵ Постанова Апеляційного суду Черкаської області в цивільній справі № 708/622/18 від 17 жовтня 2018 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77284565#> (дата звернення: 21.03.2022)

⁶ Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в цивільній справі №496/1900/17 від 8 грудня 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101990490> (дата звернення: 21.03.2022)

⁷ Ухвала Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області в цивільній справі № 401/1102/18 від 26 липня 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83274175> (дата звернення: 21.03.2022)

⁸ Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова в цивільній справі № 638/17205/20 від 22 квітня 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96445683> (дата звернення: 21.03.2022)

називає надходження від позивача заяви про врегулювання спору. Дана підстава не свідчить про укладення сторонами мирової угоди за правилами цивільного процесу, оскільки для цього потрібно подавати письмову заяву, підписану обома сторонами, а не тільки позивачем. Проте, дана підстава цілком вказує на примирення сторін, яке відбулося за межами інституту мирової угоди в цивільному процесі (добровільне, шляхом медіації тощо).

Можливість укладення мирової угоди на будь-якій стадії цивільного процесу (окрім стадії відкриття провадження у цивільній справі) потребує уточнення, враховуючи те, що кожна стадія має свій початок та кінець. Уточнення зводиться до того, коли дана можливість може бути реалізована. З цього приводу свого часу висловив правову позицію Верховний Суд. Зокрема, він в одній цивільній справі зазначив наступне: «системний аналіз зазначеної норми дозволяє дійти висновку, що укладення мирової угоди є правом сторін, яким вони можуть скористатися у будь-який момент судового розгляду, тобто після відкриття провадження у справі судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції та до ухвалення судового рішення за результатами такого розгляду»⁹. Отже, з точки зору часового аспекту мирова угода сторонами та іншими суб'єктами може бути укладена тільки після відкриття провадження в цивільній справі судом певної інстанції та до моменту винесення підсумкового судового рішення по справі. Якщо, наприклад, сторони захотіли укласти мирову угоду після завершення розгляду цивільної справи по суті в суді першої інстанції, що засвідчує винесене рішення суду, можливість втрачена, так як провадження у справі вже припинено, процесуальні дії судом не вчиняються. Для того щоби таку можливість реалізувати, потрібно відкрити провадження в наступній інстанції: апеляційній. Оскільки такі стадії як врегулювання спору за участі судді та підготовка цивільної справи до судового розгляду в суді першої інстанції не завжди завершуються винесенням підсумкового судового рішення, можливість укладення мирової угоди зберігається і в наступній стадії, бо провадження в суді першої інстанції загалом ще йде.

Цікавим виглядає ситуація при заочному розгляді цивільної справи. Заочне провадження не дає можливості укласти мирову угоду в суді першої інстанції, через те що одна сторона фактично відсутня у всіх засіданнях суду та не вступає з ним в переписку по справі, яка її стосується. Нагадаємо, однією з умов заочного розгляду цивільної справи є неподання відповідачем відзиву до суду. У зв'язку з цим суд

---

⁹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в цивільній справі № 753/16296/14-ц від 30 вересня 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566561> (дата звернення: 21.03.2022)

вносить рішення по суті справи заочно, тобто у відсутності однієї зі сторін. Проте, винесення заочного рішення суду не завжди означає завершення процесуальних дій в суді першої інстанції, бо відповідач наділяється правом на подання заяви про перегляд заочного рішення. Якщо дана заява буде прийнята судом та призначено її до розгляду в судовому засіданні вийде так, що процес ще не припинився і судовий розгляд цивільної справи триває в суді першої інстанції далі. Проте, *вже* ухвалене підсумкове рішення суду, про яке згадує в своїй вищевказаній постанові Верховний Суд. Тут наявна тільки одна із двох умов, необхідних для реалізації права на укладення мирової угоди: триває судовий розгляд. Якщо слідувати логіці правової позиції Верховного Суду, в цій ситуації можливість укладення сторонами мирової угоди виникне за умови скасування заочного рішення суду тим судом, що його виніс. Тоді буде наявна друга умова, що необхідна для укладення мирової угоди: відсутнє підсумкове судове рішення. Якщо підстав для задоволення заяви про перегляд заочного рішення не має сторони не можуть примиритися, подавши до суду спільну заяву про укладення мирової угоди. З формальної точки зору за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення суду можуть бути винесені дві ухвали: ухвала про залишення указаної заяви без задоволення або ухвала про скасування заочного рішення і призначення справи до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 287 ЦПК України). Щоби сторони могли укласти мирову угоду при незадоволенні заяви про перегляд заочного рішення потрібно вносити до ЦПК України необхідні нормативні правки. Цікаво те, що в судовій практиці мають місце випадки, коли суд, розглядаючи заяву про перегляд заочного рішення, не скасувавши його, затвердив мирову угоду сторін¹⁰, що є явним порушенням не тільки норм закону, але і правової позиції вищого судового органу країни.

Ситуацію із заочним провадженням та можливістю укладення мирової угоди при винесенні заочного рішення можна екстраполювати на інші випадки, коли підсумкове рішення в суді певної інстанції вже винесене, але процес по справі у даній інстанції може тривати. Наприклад, винесення додаткового рішення суду, виправлення описок та арифметичних помилок в судовому рішенні, роз'яснення рішення суду, відновлення втраченого судового провадження. Фактично перед нами субсидіарні процедури, які обслуговують інститут судового рішення. Вважаємо, що у всіх цих випадках неможливе затвердження мирової угоди, оскільки за результатами процедури, що мають місце під

---

¹⁰ Ухвала Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області в цивільній справі № 401/1075/20 від 8 червня 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97776348> (дата звернення: 21.03.2022)

час реалізації вищевказаних правових інститутів не передбачено скасування підсумкового рішення в цивільній справі.

Разом із тим, редакція ЦПК України в 2017 році дозволяє тепер винести так зване часткове рішення суду. Зокрема, «якщо в одному провадженні об'єднані кілька взаємопов'язаних самостійних вимог, суд може ухвалити щодо будь-якої вимоги часткове рішення та продовжити провадження в частині невирішених вимог» (ч. 3 ст. 259 ЦПК України). У цьому випадку, вважаємо, можливість укласти мирову угоду зберігається, так як провадження продовжується та не має по справі підсумкового судового рішення. Причому, умови мирової угоди можуть стосуватися також тих вимог, які були вже вирішені частковим рішенням суду.

НАПРЯМ 5. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТРУДОВОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Абдель Фатах Анна Станіславівна

*викладач кафедри цивільного та господарського права
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Захист дітей є одним із пріоритетів світової спільноти. Діти відносяться до більш вразливих верств суспільства, потребують особливого захисту, постійної уваги та турботи.

Міжнародна спільнота завдяки діяльності міжнародних організацій постійно працює над створенням правових інструментів, що забезпечують дітям підвищений захист як у мирний час, так і у період збройних конфліктів. Система міжнародних угод, протоколів та інших інструментів «м'якого права» продовжує розвиватися та надавати рекомендації щодо запровадження стандартів, які нададуть змогу розширити захист і дотримання прав дитини під час збройних конфліктів.

Але не зважаючи на усі зусилля, діти у XXI столітті залишаються жертвами таких конфліктів, що призводять не тільки до смертей, а також до таких наслідків як: голод, проблеми зі здоров'ям, раннє сирітство, праця неповнолітніх та інші соціальні втрати, що мають тривалі негативні ефекти.

Після Першої світової війни Лігою Націй у 1924 році прийнято Декларацію про права дитини¹, яка передбачала особливе ставлення, турботу та захист дітей незалежно від раси та національності. Але, вже після Другої світової війни, під егідою Організацією Об'єднаних Націй було прийнято низку міжнародних актів які визнають необхідність захисту та турботи про дитину, серед яких: Конвенція ООН про права

---

¹ Geneva declaration of the rights of the child. Adopted 26 september, 1924, league of Nations. URL: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

дитини (1989 року)²; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році)³; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949)⁴; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права⁵ (статті 23 та 24) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (стаття 10)⁶.

Національне законодавство кожної держави, як важлива частина правової системи, у першу чергу, повинна забезпечувати дієвий механізм захисту дітей, як у мирний час так особливо під час воєнного конфлікту. Одним із таких нормативно-правових актів є Закон України «Про охорону дитинства», який надає законодавчого визначення поняття «дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту». До такої дитини вищезазначений Закон відносить дитину, що «отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні»⁷.

До того ж, держава повинна розробити різні підходи та програми допомоги відносно соціального захисту дітей переміщених на небезпечні території, так і дітей які залишаються в епіцентрі конфлікту, або знаходяться на окупованих територіях. Соціальні програми повинні включати комплексні підходи, забезпечуючи добробут як самої дитини так і її родини за місцем їх фактичного перебування.

Війна не лише загрожує життю дітей, порушує їхній матеріальний комфорт але й руйнує сімейні зв'язки. Осиротілі діти або тимчасово розлучені зі своїми сім'ями в результаті війни, не повинні бути надані самим собі. Тому держава повинна створити соціально-правові механізми возз'єднання сімей, розлучених у результаті збройних конфліктів, враховуючи довгострокові інтереси дитини, такі як аспекти добробуту. У тому числі шляхом забезпечення їх права на виховання у

---

² Конвенція про права дитини: Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

³ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Протокол, Міжнародний документ від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text

⁴ Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁶ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

⁷ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

сім'ї та надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, з дотриманням принципів забезпечення найкращих інтересів дитини.

Завдяки тому, що у 2016 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми»⁸ наразі у період перебування нашої держави у воєнному конфлікті, є можливим окрім традиційних способів влаштування дітей у сім'ю (приймозна родина, будинок сімейного типу, тощо), з'явилась можливість тимчасового влаштування дітей за допомогою влаштування дитини у сім'ю патронатного вихователя. Однак, з огляду на воєнний стан, та нестабільну ситуацію у багатьох регіонах країни, забезпечити реалізацію права кожної дитини на сім'ю є надскладною задачею, вирішення якої можливе лише завдяки поєднанню зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування та недержавних інституцій.

Говорячи про фундамент гармонійного розвитку дитини, не можливо не зачепити питання забезпечення дитині можливості реалізації її права на освіту. У 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл⁹. Прийняття цього документу та імплементація його положень в національне законодавство дозволить створити механізми організованої освітньої системи, яка надасть змогу допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації.

Окрім того, Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» гарантується право внутрішньо переміщеної особи має право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів, а діти з числа внутрішньо переміщених осіб чи діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, та які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах забезпечуються безкоштовним харчуванням¹⁰.

Наразі, Постановою Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 року «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та

---

⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми: Закон України від 26.01.2016 № 936-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text>

⁹ Safe Schools Declaration (2015). URL: chrome-extension://efaidnbmnmbpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fprotectingeducation.org%2Fwp-content%2Fuploads%2Fdocuments%2Fdocuments_safe_schools_declaration-final.pdf&clen=28780&chunk=true

¹⁰ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

пілг на період введення воєнного стану»¹¹ визначено порядок виплати державної соціальної допомоги протягом дії воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування. Зокрема, це стосується і таких виплат як: допомоги малозабезпеченим сім'ям; допомоги на дітей одиноким матерям; допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність; тимчасової державної допомоги дітям, батьки, яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме. Вищезазначені програми соціальної допомоги дітям під час воєнного стану стають важливою підтримкою, але нажаль не достатньою.

У зв'язку з війною, яку розв'язала Росія проти України, у якій народжуються та зростають діти, було б доречним затвердження статусу «діти війни» і для них, шляхом або внесення змін до Закону України «Про соціальний захист дітей війни»¹² від 18.11.2004 року, або прийняттям нового нормативно-правового акту, що у подальшому надасть змогу на законодавчому рівні забезпечити надання та гарантування соціальних пілг та виплат дітям.

---

¹¹ Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пілг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>

¹² Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004 № 2195-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text>

ВІДПУСТКИ, ЇХ ВИДИ ТА ПОРЯДОК НАДАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ванюшкін О. О.

*студент III курсу юридичного факультету
Науковий керівник: Менджул Марія Василівна
докторка юридичних наук, професорка,
заступник декана юридичного факультету
ДВЗН «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Право на відпочинок є правом, яке гарантується і охороняється законодавством. За статтею 2 Закону України «Про відпустки»¹ право на відпустки мають громадяни України, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи.

Право кожного працівника на відпочинок передбачене у параграфі другому ст. 31 Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 року², згідно з яким право кожного працівника на відпочинок забезпечується наданням щотижневих вихідних днів і оплачуваних щорічних відпусток, тривалість яких повинна бути поступово зрівняна в усіх країнах ЄС.

Правове регулювання часу відпочинку здійснюється з урахуванням дії різного роду економічних законів, зокрема законів економії робочого часу та закономірності скорочення тривалості робочого дня. За Конвенцією про оплачувані відпустки Міжнародної організації праці від 24 червня 1970 року № 132³, ратифікованою Законом України від 29 травня 2001 року, кожна особа, яка працює за наймом, має право на щорічну оплачувану відпустку встановленої мінімальної тривалості, але така відпустка в жодному разі не може становити менше трьох робочих тижнів за один рік роботи.

Законом України «Про відпуски» встановлено, що щорічні відпустки складаються з основної та додаткових відпусток. Відповідно

---

¹ Про відпустки : Закон України від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4.

² Хартія основних прав Європейського Союзу: Міжнародний документ від 07.12.2000 року. № 994-524 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 12.03.2022).

³ Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 132 (переглянутої) 1970 року про оплачувані відпустки : Закон України від 29 травня 2001 року № 2481-III . *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 31. Ст. 156. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_022#Text (дата звернення: 12.03.2022).

до вищевказаного закону встановлюються такі види щорічних відпусток: основна відпустка; додаткова відпустка за роботу з шкідливими умовами праці; додаткова відпустка за особливий характер праці; інші додаткові відпустки, передбачені законодавством.

Основна відпустка – це такий вид відпустки, право на яку мають всі працівники. Це є винятковою відмінністю основної відпустки від усіх інших. Для одержання інших видів відпусток необхідні спеціальні підстави для їх одержання, основна ж відпустка гарантовано надається кожному працівнику, залежно від часу роботи на підприємстві.

В проєкті змін до трудового законодавстві тривалість щорічної відпустки планується збільшити до 28 календарних днів. Збільшення щорічної основної відпустки вважається доцільним з метою адаптації українського трудового законодавства до Європейської соціальної хартії та інших міжнародно-правових актів. В країнах ЄС тривалість щорічної оплачуваної відпустки коливається від двадцяти робочих днів – Німеччина, Бельгія, Болгарія, Кіпр, Греція, Ірландія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Італія тощо) до двадцяти восьми робочих днів – у Великобританії, тридцять днів – у Франції, Іспанії⁴.

В багатьох зарубіжних країнах тривалість щорічної оплачуваної відпустки більшою мірою, ніж за законодавством України, пов'язана з трудовим стажем працівників. Так, яскравим прикладом виступає близька Україні Австрія, в якій питання часу відпочинку визначені збільшенням щорічної відпустки на п'ять робочих днів після двадцяти п'яти років зайнятості.

Таким ж чином побудована система надання щорічної відпустки працівникам у Китаї: протягом перших п'яти років роботи працівникам надається п'ять днів відпустки, потім – 10, а через 20 років – 15 днів.

В деяких країнах на визначення тривалості відпустки впливає вік людини. Наприклад, в Угорщині працівникам передпенсійного віку щорічна основна відпустка збільшується до тридцяти днів. Такі норми трудового права передбачають соціальний захист осіб передпенсійного віку та заохочення досвідчених працівників до трудової діяльності. В країнах, де тривалість відпустки складає 5–6 тижнів, законодавство передбачає особливий порядок її використання. Так, у Фінляндії п'ятий тиждень відпустки працівник може використати лише в осінньо-зимовий період (між 30 вересня та 2 травня)⁵.

---

⁴ Урбанович В.А. (2017) Правове регулювання відпусток в Україні та міжнародний досвід. *Вісник Мукачівського державного університету*. С. 13.

⁵ Дмитрієва К.І. Правове регулювання часу відпочинку за законодавством України та зарубіжних країн. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1705/%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D1%96%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%D0%9A.%20%D0%86..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 12.03.2022).

Також чинним законодавством України визначено і види професій, яким надається більша кількість днів щорічної відпустки.

Щорічна додаткова відпустка за особливий характер праці надається: окремим категоріям працівників, робота яких пов'язана з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням або виконується в особливих природних географічних і геологічних умовах та в умовах підвищеного ризику для здоров'я, – тривалістю до 35 календарних днів.

Відпустки без збереження заробітної плати надаються працівникові на його прохання за угодою сторін у зв'язку із сімейними обставинами та з інших поважних причин, проте тривалість відпустки не може перевищувати п'ятнадцять календарних днів на рік.

В цілому чинне законодавство України про час відпочинку відповідає міжнародним трудовим стандартам, встановленим в актах ООН і МОП. Проте існують неузгодженості актів національного трудового законодавства з європейськими трудовими стандартами щодо тривалості щорічної основної оплачуваної відпустки, встановленої частиною третьою ст. 2 Європейської соціальної хартії про деякі аспекти організації робочого часу⁶.

У чинному законодавстві України недостатньою мірою реалізується стимулююча функція часу відпочинку, яка є однією з провідних у правовому регулюванні часу відпочинку у розвинених країнах.

В цілому, чинне законодавство України про час відпочинку відповідає міжнародним трудовим стандартам у цій сфері. Водночас Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права у право кожного на справедливі та сприятливі умови праці включено винагороду за святкові дні Європейська соціальна хартія також рекомендує встановлювати оплачувані святкові дні. Однак за чинним законодавством України святкові та неробочі дні не оплачуються.

У деяких аспектах регулювання часу відпочинку Україна дещо поступається розвиненим країнам, в інших питаннях вітчизняне законодавство залишається більш сприятливим для працівника. Не дивлячись на особливості правової регламентації часу відпочинку у зарубіжних країнах, можна виявити деякі загальні риси й тенденції з національним законодавством, а саме: збільшення розмірів відпусток спеціального цільового призначення, які оплачуються; збільшення загальної тривалості соціальних відпусток; поширення навчальних відпусток, у тому числі з метою підвищення кваліфікації працівників.

---

⁶ Європейська соціальна хартія : Міжнародний документ від 03.05.1996. № 994_062. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 12.03.2022).

ЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Василенко Е. Е.

*студентка III курсу юридичного факультету
Науковий керівник: Менджул Марія Василівна
докторка юридичних наук, професорка,
заступник декана юридичного факультету
ДВЗН «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Право на працю на сьогоднішній день є одним з фундаментальних прав людини, яке встановлено міжнародно-правовими актами і є визнаним всіма державами сучасного світу. Воно відіграє ледве не найважливішу роль у нашому суспільстві, оскільки економіка, наш добробут, міжнародна співпраця і порядок в загальному сенсі залежать саме від праці. Абсолютно кожна професія є дуже важливою, а особи, які виконують покладені на них обов'язки, схожі на шестерні дуже складного механізму. І якщо одну шестерню прибрати або замінити на таку, що не підходить до загальної «картини», сам механізм не зможе адекватно працювати, як не зможе існувати і суспільство без праці. Разом з тим, право на таку працю, яка найбільш підходить певній особі, має бути загальнообов'язковим і непорушним. Таким чином, право на працю слід відносити до групи соціально-економічних прав, оскільки воно тісно пов'язане не тільки зі світовою економікою, а й виражає в собі потребу людини створювати і здобувати джерела існування для себе та своєї сім'ї, а також реалізовувати власні творчі здібності і знаходити спосіб показати, реалізувати себе як особистість і повноцінного члена суспільства. Право на працю й умови його реалізації, за словами О. Процевського, визначають зміст усіх норм трудового права як правової галузі¹.

Перш за все може постати логічне питання: а що слід розуміти під працею? З юридичної точки зору визначення цього поняття існує в двох розуміннях: вузькому та широкому. У широкому розумінні праця є життєво необхідною, суспільно корисною, інноваційною, доцільною, цілеспрямованою, особистою, вольовою оціночною діяльністю, яка тісно пов'язана з реалізацією унікальних властивостей людини – фізичних та розумових здібностей – шляхом її творчого і фізичного самоствердження, свідомої і цілеспрямованої зміни навколишнього середовища з метою створення (нових) матеріальних і духовних

---

¹ Процевський О. І. (1999) Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України. *Право України*. 1999. № 6. С. 101.

цінностей та задоволення на цій основі потреб і інтересів людини, суспільства, держави і така, що породжує особливий вид суспільних відносин та потребує у зв'язку із цим правового регулювання². У вузькому розумінні праця представляє собою певну діяльність людини, яка спрямована на створення матеріальних і духовних благ, а метою такої діяльності є задоволення власних потреб та інтересів особи. Саме за допомогою праці створюються важливі для нас матеріальні цінності, без яких ми вже не можемо уявити своє існування. Проте праця дозволяє реалізувати не тільки власні фінансові інтереси, хоча вони зазвичай й лежать в основі людської мотивації, а й показати свої певні таланти, здібності і хобі, які притаманні абсолютно кожній особі. Через це дуже важливо, щоб людина обирала професію згідно власних здібностей і бажань, оскільки якість виконаної праці напряму залежить від зацікавленості в ній особи.

О.О. Конопельцева стверджує, що право на працю є невід'ємним правом людини, а держава відповідальна за його реалізацію. Саме тому право на працю перебуває в центрі уваги науки трудового права як одне з найважливіших соціально-економічних прав, оскільки з правом на працю пов'язані всі інші права та обов'язки працівника³. Конституція України 1996 р. у ст. 43 проголосила: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Стаття 23 Загальної декларації прав людини визначає, що кожна людина має право на працю, а також вільний вибір роботи, справедливий й сприятливий умови праці й захист від безробіття. Це підтверджує, що навіть закони, як в Україні, так і міжнародного рівня, закріплюють в собі важливість права людини на працю, вільний вибір роботи і гідні умови для праці. І за дотриманням таких вимог напряму слідкує МОП – Міжнародна організація праці, що представляє собою спеціалізовану установу Організації Об'єднаних Націй (ООН). Конвенція МОП № 122 «Про політику в галузі зайнятості» від 9 липня 1964 р. (яка була ратифікована Україною 29 травня 1968 р.) проголосила, що кожна держава, яка членом даної організації, має здійснювати активну політику, що має напряму сприяти повній, продуктивній і вільно обраній зайнятості задля покращення і прискорення економічного розвитку і зростання, а також підвищення рівня життя, задоволення потреб у новій робочій силі і поліпшення ситуації з безробіттям (або повної ліквідації безробіття як такого).

---

² Гетьманцева Н.Д. (2016) Поняття і сутність праці як правової категорії. *Підприємництво, господарство і право*. № 7. С. 65.

³ Конопельцева О.О. (2016) Юридична характеристика права на працю: поняття і зміст. *Право і суспільство*. № 6. Ч. 2. С. 76.

Таким чином, на міжнародному рівні закріплено певний «стандарт» права на працю, визначено його основні складники, заходи, які мають вживати держави для його ефективної реалізації, при цьому важливим є акцент на забороні примусової праці та навіть перераховано випадки, коли працю не можна вважати «примусовою чи обов'язковою». Загальна декларація прав людини і Конституція України зазначають лише про саме право людини на працю, але не обов'язок працювати, тобто це повністю залежить від самої особи.

Отже, проаналізувавши досвід міжнародного та українського законодавства, ми можемо зробити декілька висновків: право на працю є правом кожної особи, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується, і закріплення цього права здійснюється як на міжнародному рівні, так і на національному; хоча держава і зобов'язана заохочувати громадян до праці, але ця діяльність є суто добровільною і кожна особа вільна сама вирішувати, чи хоче вона взагалі працювати, а примус до праці або покарання за відсутність в особі зайнятості є суто незаконними; право на працю в системі прав людини є таким же невід'ємним, як і право на життя, здоров'я, самовизначення тощо. На мою думку, право на працю слід внести до переліку основоположних прав і свобод кожної людини, оскільки його роль як в житті людей, так і в існування суспільства в цілому, занадто важлива і потребує більш широкого розповсюдження.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВОЇ ВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гордіснко Тетяна Олександрівна

*старший викладач кафедри цивільного,
трудового та господарського права*

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Право на оплату праці є одним з головних прав особи в трудових правовідносинах, оскільки заробітна плата переважно виступає основним джерелом доходу працівника та членів сім'ї. У зв'язку із запровадженням воєнного стану державою встановлено додаткові гарантії забезпечення права працівника на оплату праці протягом терміну його дії. Аналіз таких новацій вбачається актуальним як з точки зору поточної ситуації, так і щодо можливості збереження відповідних механізмів після припинення воєнного стану.

Відповідно до ст.43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом⁴.

Зазначені конституційні засади реалізовані в актах законодавства, що регламентують трудові правовідносини. Зокрема, в главі VII «Оплата праці» Кодексу законів про працю України надано визначення заробітної плати, розкрито поняття мінімальної заробітної плати, окреслено системи оплати праці, регламентовано інші питання оплати праці залежно від характеру діяльності підприємств, джерел фінансування тощо. Законом України «Про оплату праці» запроваджено економічні, правові та організаційні засади оплати праці, визначено умови, строки та порядок виплати заробітної плати, її структуру, а також встановлено гарантії захисту прав працівника.

Особливої уваги слід приділити приписам ч. 5 ст. 97 Кодексу законів про працю України, якою встановлено, що оплата праці працівників здійснюється в першочерговому порядку. Всі інші платежі здійснюються власником або уповноваженим ним органом після виконання зобов'язань щодо оплати праці⁵. Наведений підхід характеризує соціальну спрямованість держави, пріоритет прав людини і громадянина в трудових відносинах.

На практиці реалізація норм ч. 5 ст. 97 Кодексу законів про працю України може бути ускладненою через неузгодженість актів законодавства, при цьому найбільш дискусійним вбачається питання першочергової виплати заробітної плати у разі накладення арешту на кошти на рахунку роботодавця в ході виконавчого провадження.

Як відомо, правовою основою здійснення виконавчого провадження є конституційні засади обов'язковості судових рішень, закріплені в п. 9 ч. 2 ст. 129 Основного Закону, які відтворені в актах процесуального законодавства (Господарському процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України). Порядок здійснення виконавчих дій регламентовано Законом України «Про виконавче провадження».

Згідно з ч. 1 ст. 48 Закону України «Про виконавче провадження» звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні (списанні коштів з рахунків) та примусовій реалізації.

---

⁴ Конституція України від 28.06.1996р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁵ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971р. №322-VIII / Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

В ч. 2 ст. 48 даного закону визначено, що стягнення за виконавчими документами звертається в першу чергу на кошти боржника у національній та іноземній валютах, інші цінності, у тому числі на кошти на рахунках боржника у банках та інших фінансових установах⁶.

В ч. 2 ст. 48 Закону України «Про виконавче провадження» встановлено заборону звернення стягнення та накладення арешту на кошти на рахунках із спеціальними режимами використання (рахунки платників податків у системі електронного адміністрування ПДВ, електронні рахунки платників акцизного податку, поточні рахунки, відкриті відповідно до ст. 15-1 Закону України «Про електроенергетику», ст. 19-1 Закону України «Про тепlopостачання», ст. 26-1 Закону України «Про тепlopостачання», ст. 18-1 Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», інші рахунки боржника, накладення арешту та/або звернення стягнення на які заборонено законом). Також не підлягають арешту кошти на рахунках, визначених ч. 3 ст. 52 Закону України «Про виконавче провадження».

Слід зазначити, що поточні рахунки підприємства-роботодавця, на які надходять кошти в результаті здійснення господарської діяльності і з яких в подальшому здійснюється виплата заробітної плати, не належать до рахунків із спеціальним режимом використання, а відтак прямої заборони накладення арешту на наявні на них кошти Закон України «Про виконавче провадження» не містить. Крім того, Закон України «Про виконавче провадження» жодним чином не регламентує порядку виплати заробітної плати при накладенні арешту на кошти підприємства-роботодавця, незважаючи на пріоритетний характер цих виплат відповідно до ч.5 ст.97 Кодексу законів про працю України. Зазвичай органи державної виконавчої служби (приватні виконавці) накладають арешт на кошти на таких рахунках в загальному порядку. Як наслідок, навіть за наявності достатніх сум підприємство не має можливості виплачувати заробітну плату, що зумовлює порушення трудових прав працівників.

Як свідчить практика, серед можливих варіантів вирішення даної проблеми розглядають отримання дозволу органу державної виконавчої служби на виплату заробітної плати з коштів, на які накладено арешт, або судове оскарження постанови про накладення арешту на грошові кошти з підстав порушення прав громадян на оплату праці. Варто зазначити, що Закон України «Про виконавче провадження» не надає державному (приватному) виконавцю права дозволяти витратити кошти, на які накладено арешт (зокрема, на виплату заробітної плати),

---

⁶ Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016р. № 1404-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

а тому у разі його надання відповідні дії цілком обгрунтовано можуть бути оскаржені стягувачем. Підстави самостійного зняття арешту органом державної виконавчої служби (приватним виконавцем) в порядку ст. 59 Закону України «Про виконавче провадження» за викладених обставин також відсутні.

Аналіз матеріалів судової практики вказує на відсутність єдиного сформованого підходу до вирішення відповідних спорів. Заслугує на увагу правова позиція Верховного Суду, згідно з якою виплата підприємством працівникам заробітної плати має пріоритет перед погашенням заборгованості іншим кредиторам підприємства. Накладення ж арешту на рахунок боржника, який призначений також і для виплати заробітної плати та інших виплат працівникам боржника, унеможлиблює своєчасне здійснення таких виплат, що невідворотно призводить до порушення конституційних прав громадян, які працюють на підприємстві відповідача, на оплату праці⁷. Судом зазначено про необхідність відокремлення органом виконавчої служби рахунків, з яких проводиться виплата заробітної плати, та про неприпустимість накладення арешту на відповідні кошти для забезпечення конституційного права працівників на оплату праці. Аналогічна правова позиція викладена у Постанові Верховного Суду від 27.06.2019 р. у справі № 916/73/19.

В той же час, в інших судових рішеннях за аналогічних обставин зазначено про відсутність підстав скасування (припинення) арешту грошових коштів у зв'язку з тим, що відповідні рахунки не є рахунками із спеціальним режимом використання і їх відокремлення від інших поточних рахунків не представляється можливим.

В умовах воєнного стану, запровадженого на підставі Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022, питання забезпечення першочергової виплати заробітної плати отримало достатньо ефективне вирішення. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про забезпечення здійснення розрахунків підприємств, установ, організацій умовах воєнного стану» від 11.03.2022р. № 212-р дозволено юридичним особам-боржникам в умовах воєнного стану здійснювати видаткові операції з рахунків, на грошові кошти на яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, виключно для виплати заробітної плати в розмірі не більше 5 мінімальних розмірів заробітної плати в місяць на одного працівника юридичної особи-боржника, а також

---

⁷ Постанова Верховного Суду від 10.10.2019 р. по справі № 916/1572/19 / Верховний Суд. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/8484773>

для сплати податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування⁸.

З метою створення належних умов першочергової виплати заробітної плати після припинення воєнного стану вбачається доцільним внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» шляхом включення до його тексту норм щодо права підприємства-роботодавця здійснювати виплату заробітної плати за рахунок належних йому коштів (навіть тих, на які накладено арешт) з одночасним запровадженням механізмів контролю за цільовим використанням відповідних сум та встановленням заходів відповідальності за порушення такого порядку.

На думку автора, відповідні зміни сприятимуть ефективній реалізації конституційного права громадян на оплату праці в сукупності із засадами обов'язковості судових рішень, а також забезпечать збереження трудових ресурсів підприємства для подальшого провадження господарської діяльності.

---

⁸ Про забезпечення здійснення розрахунків підприємств, установ, організацій в умовах воєнного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.03.2022р. № 212-р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212-2022-%D1%80#Text>

ОХОРОНА ПРАЦІ ЖІНОК У ЗВ'ЯЗКУ З ВАГІТНІСТЮ

Ільчук А. В.

*студентка III курсу юридичного факультету
Науковий керівник: Менджул Марія Василівна
докторка юридичних наук, професорка,
заступник декана юридичного факультету
ДВЗН «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

В ХХІ столітті розвиток суспільства набрав надзвичайно швидких обертів в наслідок чого значно поширилась роль жінки в трудових відносинах, саме тому на законодавчому рівні держава має закріпити такі умов праці жінок які б допомогли не тільки забезпечити повне відтворення свого трудового потенціалу та позитивно вплинули на рівень зайнятості жінок на ринку праці, а й знизили ризик завдання шкоди їхньому здоров'ю та життю, тобто ті, які б забезпечили найкомфортніші умови для відтворення праці. Саме тому безумовно актуальним є питання стосовно охорони трудових прав вагітних жінок. Дане твердження впливає з того, що на сьогодні правове становище жінки законодавець тісно пов'язує його з особливостями жіночої статі, мається на увазі те, що жінки є носіями однієї з найважливіших функцій суспільства – материнства. Тому важливим, є те, щоб при правовому регулюванню охорони прав на працю вагітних жінок враховувався той факт, що жінки, на відміну від чоловіків, мають низку фізіологічні особливостей організму. Мається на увазі те, що вона виконує функцію народження та виховання дітей, тому жінці постійно доводиться виконувати подвійні функції – працювати та буди матір'ю.

Оскільки дане проблемне питання було завжди актуальним, то воно висвітлювалося в працях багатьох вчених зокрема, таких як: В.Г. Рогань, Н.Н. Шептуліна, В.М. Толкунова, М.М. Грекова, Л.В. Котова, О.А. Абрамова, І.А. Ветухова, І.В. Шульженко, О.М. Ярошенко та багатьма іншими. Звісно ж праці даних вчених внесли великий вклад стосовно дослідження даного питання, але враховуючи той факт, що в ХХІ столітті сфера праці розвивається дуже швидкими темпами, дане питання вимагає оновленого погляду.

Беручи до уваги зарубіжний досвід стосовно правового регулювання трудових прав вагітних жінок можна поміти таку тенденцію, що країни ніби розділились на два табори одні з них наприклад скандинавські країни, Іспанія, Великобританія та США вважають, що в сучасних умовах надання вагітним жінкам особливих

прав у зв'язку з вагітністю є проявом певної дискримінації¹. Але в даному випадку не варто звинувачувати законодавця та роботодавців у відмові надання жінкам під час вагітності особливих прав, оскільки в цих же країнах сучасні жінки самі влаштовують протести та говорять, що наданням їм особливих прав є ніщо іншим, як яскравим проявом дискримінації в їх сторону. Саме через це утворюється тенденція стосовно різкого скорочення прав та всіляких пільг для вагітних жінок, які суперечать принципам гендерної рівності. Інші ж країни відносять себе до тих, що вважають надання жінці додаткових прав у зв'язку з вагітністю цілком нормальним явищем яскравим позитивним прикладом є такі країни, як: Угорщина та Німеччина вагітні жінки самостійно вирішують, працювати їм під час вагітності чи ні, а за місцем роботи роботодавець в обов'язковому порядку забезпечує вагітним жінкам спеціальне місце для відпочинку та надає можливість робити перерви під час роботи за необхідності.

Щодо України до безперечно її сміливо можна віднести до числа тих країн, які дбають про вагітних жінок та по мірі можливостей забезпечують їх переліком особливих прав тим самим покращають життя жінки. Саме тому згідно зі статтею 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» не вважаються дискримінацією за ознакою статі спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини та особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їхнього репродуктивного здоров'я².

На час вагітності жінкам надаються такі правові гарантії, як: заборона та обмеження залучення жінок, пов'язаних із материнством, до певних видів робіт: нічних, над урочних, робіт у вихідні дні, а також направлення їх у відрадження, можливість переведення жінок на легшу роботу під час вагітності та виховання дитини до трьох років, також на окремі види важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці встановлено заборону на застосування праці жінок, також заборонено залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них Граничні норми за прохання майбутньої матері власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень, надання жінкам особам додаткової відпустки та перерви на

---

¹ Котова Л.В. (2001) Значення ознаки статі при характеристиці трудової правосуб'єктності працівників. *Проблеми права на зламі тисячоліть*: матеріали міжнар. наук. конференції. Дніпропетровськ. С. 491–493.

² Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.08. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 12.03.2022).

годування дитини, за потреби надання жінці відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами власник або уповноважений ним орган зобов'язаний за заявою жінки приєднати до неї щорічні основну і додаткову відпустки незалежно від тривалості її роботи на даному підприємстві, в установі, організації в поточному робочому році. гарантії під час прийняття на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей, матеріальну допомогу, путівки до санаторію тощо³.

Також ратифікована Конвенція № 103 1952 року «Про охорону материнства», встановлює надання оплачуваних відпусток як до, так і після пологів та надання перерв протягом робочого часу для годування дітей⁴.

Саме тому вагітним жінкам надається відпустка тривалістю 70 календарних днів до пологів та 56, а у випадку народження двох і більше дітей чи у разі ускладнення пологів цілих 70 календарних днів після пологів, починаючи з дня самих пологів. Хоч ст. 184 КЗпП України встановлює заборону на звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей. Заборонено відмовляти жінкам у прийнятті на роботу та знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю в жінки дітей віком до трьох років, та самотнім матерям за наявності в них дитини віком до чотирнадцяти років чи дитини інваліда⁵.

Попри те на практиці на сьогоднішній день все частіше трапляються випадки дискримінації вагітної жінки, найчастіше це відбувається в формі відмову прийому на роботу чи коли роботодавець безпосередньо звільняє жінку у зв'язку з вагітністю, лиш через те, що тримати такого працівника економічно не вигідно.

Стосовно цього Верховний Суд України в постанові від 21.10.2020 р. по справі № 640/11441/17 (провадження № 61-9019св19) зробив такий висновок: звільнення на підставі пункту 2 статті 36 КЗпП України, зокрема, вагітних жінок провадиться з обов'язковим працевлаштуванням. Не може бути визнано, що власник або уповноважений ним орган виконав цей обов'язок по працевлаштуванню, якщо звільненій працівниці не була надана на тому ж або іншому підприємстві (в установі, організації) інша робота або запропонована робота, від якої вона відмовилась з поважних причин (наприклад, за станом здоров'я). Таким чином, частиною 3 статті 184 КЗпП України

---

³ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1001> (дата звернення 10.03.2022).

⁴ Міжнародний захист прав і свобод людини: збірник документів. М.: Юрид. літ., 1990. 672 с.

⁵ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1001> (дата звернення 10.04.2021).

встановлено гарантії для окремих категорій працівників, а саме: заборонено звільнення, зокрема, вагітної жінки та передбачено обов'язкове працевлаштування у випадках її звільнення після закінчення строкового трудового договору. У разі якщо працівника звільнено обґрунтовано, з додержанням процедури звільнення, підстав для поновлення працівника немає. Однак, при невиконанні власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом протягом трьох місяців обов'язку по працевлаштуванню звільненого працівника за пунктом 2 статті 36 КЗпП України, зокрема вагітної жінки, за заявою такої особи може вирішуватися спір не про поновлення на роботі, а про виконання зобов'язання по працевлаштуванню. Невиконання підприємством (установою, організацією), яке провело звільнення, обов'язку по працевлаштуванню протягом трьох місяців є підставою для покладення на нього відповідно до частини 2 статті 232 КЗпП України обов'язку надати на цьому або іншому підприємстві роботу, яку може виконувати працівниця, а не про поновлення на попередній роботі⁶.

На мою думку, враховуючи той факт, що на сьогоднішній день для нашої держави такі соціальні функції жінки, як материнство та виконання трудового потенціалу є однаково важливими, то Україну можна віднести до числа провідних країн світу з надання особливих прав та пільг вагітним жінкам. Хоч законодавством визначене досить широке коло гарантій трудових прав вагітних жінок, та як би це сумно не звучало наразі на практиці широко розповсюджена штучність, щодо дотримання роботодавцями законодавства у сфері прав та свобод вагітних жінок, дотримання якого має бути обов'язковим, враховуючи спеціальний та надзвичайно важливий статус жінки в суспільстві. Зважаючи на вище сказане, дане питання потребує детальнішого законодавчого регулювання, стосовно створення необхідних механізмів та ефективної системи заходів, які будуть направлені на більш детальне регулювання відносин між роботодавцем та вагітними жінками та завдяки низці цих правових заходів будуть створені максимально комфортні умови, без будь-яких проявів дискримінації зі сторони роботодавця для сприятливої участі вагітних жінок безпосередньо у трудовому процесі.

---

⁶ Постанова Верховного Суду України від 15.10.2013 р. по справі № 21-303а13, та у постанові Великої Палати Верховного Суду від 16.05.2018 р. по справі № 759/19440/15-ц (провадження № 14-105ц18).

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРІОРИТЕТИ

Карпенко Роман Валерійович

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Зибіна Анастасія Сергіївна

*студентка IV курсу
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Проблеми розвитку ринку праці України, різноманітні аспекти зайнятості населення, удосконалення механізму її державного регулювання та діяльність державної служби зайнятості є об'єктом наукових досліджень вітчизняних вчених, зокрема С. Бандура, Д. Богині, І. Бондар, О. Грішньої, Ю. Маршавіна, В. Петюха, А. Колота, Е. Лібанової, А. Казановського, Л. Фокас. Проте сьогодні під впливом умов анексії частини території країни та ведення воєнних дій аналіз основних показників стану ринку праці в Україні, а також визначення проблем розвитку є особливо актуальними.

На сьогодні проблемою для України є погіршення процесів відтворення населення та його структури, що свідчить про поглиблення депопуляційних тенденцій у майбутньому. Відтворення трудових ресурсів – процес безперервного поновлення кількісних і якісних характеристик економічно активного населення. Оскільки трудові ресурси є частиною населення, то їх відтворення відображає стан і характер відтворення населення як частини цілого. Динаміка кількості всього населення впливає на динаміку чисельності економічно активного населення, але під дією різноманітних причин зміни відбуваються неодноразомно і не в однаковому масштабі.

Склад населення України характеризується суттєвою гендерною диспропорцією. Значна перевага жінок над чоловіками спостерігається з 36 років і з віком збільшується¹. Коефіцієнт координації (чисельність чоловіків на 1000 жінок) для усіх вікових груп становить 863 особи і є майже незмінним протягом двох десятиліть (мінімальне значення 855, максимальне 864). При цьому, за даними Державної служби статистики України, кількість зайнятих жінок віком 15-70 років у 2017 р. становила

---

¹ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7,8 млн осіб, чоловіків – 8,4 млн осіб. Коефіцієнт координації для усіх вікових груп становить 1079 зайнятих чоловіків на 1000 зайнятих жінок. З 40 до 70 років кількість зайнятих жінок перевищує кількість зайнятих чоловіків. Найвища питома вага чисельності зайнятих спостерігається у віковій групі 40-59 років – 44,2% та 50,5% серед чоловіків та жінок відповідно, близько 30% – особи від 30 до 39 років, кожен п'ятий віком від 15-29 років.

У структурі безробітного населення з причин незайнятості частка осіб, звільнених за власним бажанням, становила 34,5%, вивільнених з економічних причин – 23,2%, тих, хто не зміг працевлаштуватися після закінчення навчальних закладів, – 12,2%, у 10,1% безробітних робота мала сезонний характер². Серед безробітних третину становили особи віком від 15 до 29 років і третину – від 30 до 39 років, кожен четвертий безробітний – віком 40-49 років. Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»³ до молоді належать громадяни України віком від 14 до 35 років. Протягом 2017 р. статус безробітного у державній службі зайнятості мали 431,0 тис. осіб віком до 35 років. Серед безробітних у віці до 35 років 82% до реєстрації у службі зайнятості мали професійний досвід, з них 24% раніше працювали у сільському, лісовому та рибному господарстві; 18% – у торгівлі та ремонті; 15% – у сфері державного управління та обов'язкового соціального страхування і 12% – у переробній промисловості. Решта громадян з різних причин не працювали більше 1 року або належали до випускників навчальних закладів різних типів, що не мали професійного досвіду. Серед випускників, які отримували послуги державної служби зайнятості, більше 20% – випускники вищих навчальних закладів та близько 20% – професійно-технічних навчальних закладів). Із тих, хто вчився у ВНЗ, третина отримали освіту в галузі соціальних наук, бізнесу та права, 13% – здобули інженерну спеціальність, 12% – у галузі охорони здоров'я та 11% – гуманітарних наук і мистецтва. Серед випускників ПТНЗ 37% становлять кваліфіковані робітники з інструментом, 31% – працівники сфери торгівлі та послуг.

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що до основних актуальних проблем у сфері зайнятості, що негативно впливають на ринок праці, належать: кризова демографічна ситуація, дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, проблеми забезпечення роботою молоді та сільських мешканців.

---

² Державна служба зайнятості. URL: www.dcz.gov.ua/analytics/68

³ Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Карпенко Роман Валерійович

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Входження України до глобальної системи соціально-трудових відносин, масштабна трудова міграція, довготривала соціально-економічна нестабільність, епідемія коронавірусу, військові дії на території України, тіньова зайнятість належать до вагомих чинників, які впливають на зайнятість населення. У свою чергу остання не тільки соціальна, а й найважливіша виробнича категорія, оскільки вона відбиває економічні та правові умови, за яких здійснюється праця як найважливіший чинник будь-якого виробництва. Лише продуктивна зайнятість населення забезпечує зростання валового внутрішнього продукту, підвищення добробуту населення, формування фінансово-економічних підвалин розвитку країни. На макрорівні саме зайнятість є тим засобом, який забезпечує окремій особі отримання доходу і певний рівень доходу для працівника і членів його сім'ї, поліпшення якісних характеристик людського капіталу⁴.

Характерною рисою розвитку зайнятості населення в сучасних умовах є абсолютне скорочення чисельності зайнятих. Якщо у 2012 р. вона становила 20354,3 тис. осіб, у 2014 р. – 18073,3 тис. осіб, 2 у 2019 р.⁵ – 16578,3 тис. осіб, тобто зменшилась на 18,9%⁶. Таке скорочення зайнятості населення спричинене падінням обсягів виробництва продукції у провідних галузях вітчизняної економіки, зокрема в промисловості. За даними Міністерства фінансів України індекс промислової продукції з 95,3% у 2018 р. скоротився у 2019 р. до 91,7%⁷. Основною причиною цього явища стало те, що у вітчизняній промисловості зникли такі її галузі, як верстатобудування, виробництво

---

⁴ Чепурко Г.І. Зайнятість населення України: зміни і тенденції. К.: Інститут соціології НАНУ, 2007. 411 с.

⁵ Verner, I.Y. (2018), *Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2017* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017], Derzhavna sluzhba statystyky, Kyiv, Ukraine.

⁶ State Statistics Service of Ukraine (2020), «Employed population by type of economic activity and region in 2019», available at: [https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ/\\$2013/rp/zn_ed_reg/zn_ed_reg_u/zn_ed_reg_2019k_u.htm](https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ/$2013/rp/zn_ed_reg/zn_ed_reg_u/zn_ed_reg_2019k_u.htm) (Accessed 10 April 2021).

⁷ minfin (2021), «Index of industrial production», available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/industrial/> (Accessed 10 April 2021).

роботів та засобів автоматизації, що зруйнувало виробництво та, відповідно, зайнятість їх персоналу. Негативно впливає на зайнятість населення епідемія коронавірусу, коли внаслідок локдаунів представники вітчизняного бізнесу, втрачаючи доходи, а працівники заробіток, змушені припиняти підприємницьку діяльність. У звіті Центру Разумкова «Україна 2020–2021: невинуваті очікування, неочікувані виклики» зазначається, що Коронакриза посилила проблему зайнятості населення. Рівень безробіття зріс з 8,5% до 9,9%. Чисельність безробітного населення становила 1,6 млн осіб. Зокрема, 17% робочої сили на піку карантину перебували у стані прихованого безробіття – зайнятість цих людей була зменшена або вони перебували в неоплачуваній відпустці⁸. Невід’ємною складовою заходів щодо стимулювання створення нових робочих місць є розробка сукупності податкових і кредитних інструментів стимулювання роботодавців, які створюють нові робочі місця та мають ефективні.

Підтримку фінансової стабільності підприємств, що забезпечують реорганізацію робочих місць, можна стимулювати шляхом пільгового оподаткування, створення спеціального страхового фонду за рахунок відрахувань від прибутку. З огляду на те, що створення робочих місць потребує не тільки реалізації ряду заходів техніко-технологічного та організаційного плану, а й наявності робочої сили належної якості, то складовою модернізації інституту зайнятості населення об’єктивно необхідним є створення державної системи моніторингу та прогнозування розвитку професій, а також вдосконалення інституційно-правового забезпечення її функціонування, перегляд концептуальних засад професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації незайнятого населення і встановлення пріоритетів державної політики в цій сфері, визначення теоретико-практичних засад науково-методичного та фінансового забезпечення професійного навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації в кризових і посткризових умовах. Під час створення нових робочих місць перевагу слід надавати галузям з вищими технологічними укладами, які можуть дати максимальний конкурентний ефект і забезпечити реалізацію національних інтересів України. Останнє зумовлює участь у цих процесах патріотично налаштованих українських підприємців, а роль економічного цілепокладання має належати державі. Адже лібералізація міжнародних економічних відносин дає нині змогу транснаціональним компаніям вилучати основну частину прибутку за межі країни перебування, похижацькому використовуючи ресурси та мало дбати про розвиток її

---

⁸ Ukrinform (2021), «In Ukraine, the unemployment rate has risen to almost 10%», available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3210897-v-ukraini-riven-bezrobitta-zris-majze-do-10-centrazumkova.html> (Accessed 10 April 2021).

людського капіталу. У контексті цього реальною загрозою для української економіки стає обслуговування транснаціональних корпорацій і постіндустріальних економік Західної Європи та США.

Утвердження сучасних технологічних укладів під час виробництва товарів і наданні послуг та одночасне вирішення проблем зайнятості можливі в разі інноваційного розвитку економіки. У зв'язку з цим необхідне формування дієвого механізму державної підтримки ефективних робочих місць на базі розробки відповідних програм, котрі зорієнтовані на забезпечення адекватності змін у зайнятості населення та структурних зрушень в національній економіці. Водночас слід враховувати, що досягнення продуктивної зайнятості можливе лише за рахунок формування ефективної структури робочих місць, збереження висококваліфікованої робочої сили, сприяння розвитку малого і середнього бізнесу.

ЗАБОРОНА ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ЯК ПРИНЦИП ТРУДОВОГО ПРАВА

Крічфалушій В. В.

студент III курсу юридичного факультету

Науковий керівник: Менджул Марія Василівна

докторка юридичних наук, професорка,

заступник декана юридичного факультету

ДВЗН «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Право на працю є основою трудового права, оскільки з ним пов'язані всі інші права та обов'язки працівника. Адже, наскільки вони його дотримуються залежить не тільки їх добробут, але й фінансове становище всієї родини. Примусова праця – є переченням законодавства України, адже не тільки порушуються права на працю, а й страждає гідність людини. Боротьба з примусовою працею є однією з найскладніших проблем 21 століття. Порушення принципу заборони примусової праці позбавляє особу права щодо свідомого та добровільного вступу до трудових правовідносин.

Заборона примусової праці як принцип трудового права не підлягала багаторазовому дослідженню, тому інформації про неї дуже мало. Існують публікації, які досліджують дане питання як прямо, так і

опосередковано, але вони відображають лише окремі аспекти проблеми, не вказуючи на її глобальність. В цілому, питанню примусової праці, присвячені роботи таких вчених: С. М. Прилипка, О. І. Процевського, В. В. Жернакова, А. М. Юшко, О. М. Ярошенка, В. І. Прокопенка та інші.

В. І. Прокопенко пов'язує принципи трудового права з трудовими правами й обов'язками суб'єктів, вказуючи на те, що економічні закономірності організації праці та розподілу знаходять своє вираження в основних правових принципах.¹ В. С. Венедиктов займає протилежну позицію, обґрунтовуючи свою думку тим, що принципи суспільної організації праці й трудового права не можна визначати як основні трудові права та обов'язки громадян, якими є право на працю, право на відпочинок, право на матеріальне забезпечення та ін. Оскільки право як сукупність норм не може бути одночасно і його принципом, то й право на конкретно визначене соціальне благо не може бути керівною ідеєю правового регулювання трудових правовідносин².

На мою думку, слід погодитися з В. С. Венедиктовим, оскільки принципи права є підґрунтям для формування норм, у яких закріплюються трудові права та обов'язки сторін трудових правовідносин. Принципи визначають зміст норм, у тому числі й тих, якими закріплено правовий статус суб'єктів трудових правовідносин.

Заборону примусової праці в Україні закріплено на конституційному рівні. Відповідно до ст. 43 Конституції України вказується, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно собі обирає або на яку погоджується. Використання примусової праці забороняється. Отже, право на працю має кожна людина і воно пов'язане з самостійним вибором професії, а також розподілом своїх професійних навичків. Реалізація особою своєї здатності до праці через укладення трудового договору забезпечує працівникові свободу та захищеність, та виключає примусову працю.

При визначенні сутності примусової праці слід розмежувати такі поняття, як «примусова» та «обов'язкова» праця, які використовуються в змісті Конвенції МОП № 29. Конституція, як і інші нормативно-правові акти України, не містить визначення поняття примусової праці. Характеризуючи примусовість як ознаку підневільної праці, слід звернутися до формули, яку пропонує В. В. Жернаков: «Необхідна або вимушена праця – це праця, мотиви до якої знаходяться зовні щодо “его” людини і які з необхідністю та закономірністю підводять її до виконання

---

¹ Прокопенко В. І. (1969). Основные принципы трудового права. Киев. С. 126.

² Венедиктов В. С. (1998) Конспект лекций по трудовому праву Украины. Харьков: *Консум*, Ч. 1. С. 45.

роботи. Її примусовий характер не залежить від ступеня легкості, з якою суб'єкт відгукується на зовнішні обставини та виконує роботу»³.

На думку О. І. Процевського, не можна ототожнювати примусову працю з поняттям необхідної праці. Примусова або обов'язкова праця, як це сформульовано у Конвенції МОП № 29, – та робота, виконання якої вимагається від будь-якої особи під загрозою покарання за відмову від її виконання⁴. Необхідна праця – вкрай потрібна, закономірна праця. Коли ж мова йде про обов'язкову працю, то відразу з'являється відтінок повинності, примушування, приневолення⁵.

Примусова праця відрізняється від необхідної за такими ознаками: 1) в примусовій праці завжди є суб'єкт примусу (особа або орган, в компетенцію якої входить організація праці в широкому розумінні), а в необхідній праці – це об'єктивні обставини; 2) в примусовій праці обов'язковим елементом є примус, що характеризується наявністю юридичного зв'язку між «повноважним» та «зобов'язаним» суб'єктами, необхідна праця відбувається в результаті усвідомлення особою її необхідності і корисності; 3) примусова праця в більшості випадків виконується в інтересах держави, суспільства, підприємства, роботодавця. 4) примусова праця характеризується меншим ступенем збігу зовнішніх факторів та внутрішнього переконання людини, а необхідна праця, навпаки, характеризується значним ступенем збігу зовнішніх та внутрішніх факторів щодо її виконання.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, причиною необхідної праці людини є її внутрішнє переконання та особисте бажання щодо реалізації свого права на працю. Натомість для примусової праці характерною є наявність примусу (тиску) від суб'єкта, що не виконує роботу.

Стаття 43 Конституції України встановила заборону примусової праці та визначила види трудової діяльності, які не вважаються примусовою працею. Це, зокрема: військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Встановлення такої конституційної гарантії цілком відповідає проголошеним принципам права.

Трудовий договір є однією з основних форм реалізації конституційного права громадян на працю, який дозволяє особі

---

³ Жернаков В. В. (1997) Поняття примусової праці за законодавством України. *Право України*. № 10. С. 35–39.

⁴ Конвенція № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю»: рат. 09.06.56. *Відомості Верховної Ради України*. 1956. № 5. Ст. 75.

⁵ Процевський О. І. (1999) Новий зміст права на працю як основа реформування трудового законодавства України. *Право України*. № 6. С. 101–105.

визначити своє правове положення на конкретному підприємстві, установі чи організації. Свобода укладення трудового договору передбачає, що сторони добровільно вступають у трудові відносини та за взаємною згодою визначають його умови. Тобто свобода трудового договору означає, що: 1) суб'єкти трудових правовідносин вільно обирають трудову діяльність або вільно на неї погоджуються, виключаючи примусову працю; 2) вступаючи в трудові відносини, добровільно укладають трудовий договір і в будь-який момент можуть його розірвати; 3) укладаючи трудовий договір, прагнуть до тривалих трудових відносин.

Свобода праці для працівника передбачає можливість у виборі роботодавця (фізичної або юридичної особи), місця роботи, робочого місця, трудової функції, оплати праці за свою роботу; а для роботодавця – право самостійно обирати працівника, визначати розмір заробітної плати, вести колективні переговори та укладати колективні договори, приймати локальні нормативні акти в межах своєї компетенції, створювати об'єднання роботодавців.

Свобода праці, включаючи право на працю є несумісна з примусовою працею, оскільки при цьому свобода праці та право на працю, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується не може фактично й існувати. Тому спираючись на вищенаведені факти, можемо виділити примусовій праці такі ознаки примусової праці: 1) відсутність добровільного бажання особи надати свої послуги для виконання певної роботи (наприклад, наказ про виконання роботи, що здійснюється під загрозою покарання у разі невиконання); 2) можливість застосування покарання чи насильства у випадку відмови від виконання такої роботи.

Реалізація права на працю здійснюється шляхом укладення трудового договору, що найбільш повно відповідає принципу свободи праці та виключає примусову працю. Добровільність вступу до трудових відносин дозволяє задовольнити не тільки інтереси самого працівника у виборі роду й місця трудової діяльності, але й потребу роботодавця у підборі кваліфікованих працівників з урахуванням виробничих потреб і специфіки роботи, оскільки договірний характер праці у поєднанні з можливостями вибору професії дозволяє гарантувати свободу й добровільність праці.

Трудові відносини виникають на підставі укладення трудового договору між працівником і роботодавцем, за яким перший зобов'язується виконувати роботу, відповідно за договором, також додержуватися правил внутрішнього трудового розпорядку, а другий у свою чергу, зобов'язаний виплачувати працівнику заробітну плату й забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи,

передбачені законодавством про працю, колективним договором або угодою сторін. З цього випливає, що роботодавцві заборонено вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором (ст. 31 КЗпП України). Доручення роботодавцем працівникові виконання роботи, не обумовленої трудовим договором, як виняток із загальної заборони допускається і, як правило, лише за згодою працівника та називається переведенням.

Заборона переводити працівника на іншу роботу без його згоди забезпечує реалізацію працівником свого права на працю, і в її основу покладено заборону примусової праці, оскільки «без волі і волевиявлення працівника будь-яка зміна змісту трудового договору є не що інше, як примусова праця»⁶.

Законодавство України не визначає, що таке переведення на іншу роботу, а містить лише основні принципи його правового регулювання, а саме: заборонено вимагати від працівника роботи, не зумовленої трудовим договором; за загальним правилом, переведення допускаються тільки за згодою працівника.

На підставі проведеного дослідження, можна зробити висновок, що примусова праця є й досі актуальною і глобальною проблемою, яка продовжує існувати в Україні та світі. Водночас доводиться констатувати, що, незважаючи на визнання прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю, примус до праці є реальністю ХХІ ст. У даний час таке явище як «примусова праця» існує й активно еволюціонує як в країнах, які розвиваються так і в промислово розвинених державах. На мою думку, для того, щоб подолати випадки примусу до праці для законодавця важливо не тільки встановити певні правила поведінки щодо праці, а й забезпечити відповідними засобами і методами до їх виконання і тим самим спонукати суб'єктів трудового права до належної поведінки і зменшити прояви шкідливої поведінки. Таким чином, нормативне закріплення принципу заборони примусової праці є надзвичайно важливим в законодавстві будь-якої країни.

---

⁶ Жернаков В. В. (1997) Поняття примусової праці за законодавством України. *Право України*. № 10. С. 35–39.

ПЕРСПЕКТИВИ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Рошканюк Вадим Михайлович

*завідувач кафедри господарського права юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Тривалий час в Україні гальмуються як економічні так і соціальні реформи. Наприклад, минуло 24 роки з прийняття Основ законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, 18 років з часткового набуття чинності Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Однак ситуація в царині пенсійного забезпечення докорінним чином не змінилася. Ми пишаємося багатоманітністю видів соціального забезпечення, однак розмір багатьох з них критеріально не відповідає вимогам Закону України «Про державні соціальні стандарти і гарантії» та іншим нормативним актам. Однією з причин є популізм при прийнятті законів у сфері соціального забезпечення, відсутність економічного аналізу щодо спроможності держави виконувати свої позитивні зобов'язання. Про негативні явища такого підходу для правової системи неодноразово вказували як вітчизняні науковці, так і зарубіжні, наприклад Карл Санстейн у відомій публікації «Against positive rights».

Україна на сьогоднішній день сплачує дуже високу ціну за свої прагнення побудувати справедливую, соціальноорієнтовану європейську державу. Натомість ми маємо на сьогоднішній день реальну можливість стати повноправним членом ЄС. Попереду нас чекають перемога і економічна відбудова. Руйнація соціальної інфраструктури внаслідок російської агресії негативно впливає на економіку, порушуються логістичні ланцюги та паралізується діяльність частини підприємств, тощо. Це на сьогоднішній день. Але в найближчій після воєнній перспективі Україні слід очікувати колосальних економічних вливань, як за рахунок заарештованих активів країни агресора, так і за рахунок інвестицій світового бізнесу. Адже багато країн захочуть мати справу з сильною країною. На місці зруйнованих підприємств будуть побудовані абсолютно нові за усіма сучасними технологіями, які відповідатимуть повністю вимогам директив ЄС, що містяться в Угоді про асоціацію. Оскільки розвинуте соціальне забезпечення може існувати виключно як зворотня сторона потужної економічної системи, в такому контексті в Україні з'являються реальні можливості для втілення соціальних реформ, і в першу чергу проведення повноцінної пенсійної реформи, як ядра правовідносин по соціальному забезпеченню.

Спробуємо висловити деякі аргументи на захист такої тези.

Реальне запровадження цієї системи надасть можливість акумулювати щорічно десятки мільярдів гривень. В багатьох країнах кошти накопичувальних пенсійних фондів є одним з вагомих джерел довгострокового інвестування. Запровадження такого досвіду дало б можливість інвестувати значні фінансові ресурси в стратегічні економічні проекти України без зовнішніх запозичень, про що неодноразово згадувалося в юридичній літературі.

Розглянемо потенційну ефективність запровадження накопичувальної системи у поєднанні з економічною стратегією. Наприклад, за один рік в накопичувальній системі може акумулюватись 30-60 млрд. грн. (1-2 млрд. євро) із тенденцією до зростання цієї суми. Цієї суми достатньо для побудови сміттепереробних заводів у кожній області. Близько 6% території України зайнято сміттєзвалищами. За один рік можна вирішити цю проблему власними силами без зовнішніх запозичень. Ми маємо у підсумку робочі місця на десятиліття, поповнення бюджету, транспортну логістику, тощо. Очевидно, що такий підхід є прикладом ефективної економічної стратегії, яка в тому числі сприяє і вирішенню питання щодо підвищення соціальних стандартів, адже прибуток від діяльності сміттепереробної галузі буде враховано у складі інвестиційного доходу накопичувальної системи і в кінцевому рахунку пенсіонери отримають додатково до існуючих пенсій реальні гроші, так як це відбувається в розвинутих країнах.

До нової економічної стратегії повинні бути включені такі пункти, як енергетична незалежність держави, ринок землі, автомобілебудування, космічна та авіаційна галузь, військова промисловість, тощо. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» досить велику увагу приділив правовій регламентації пасивних операцій. Натомість, акцент мав би бути зроблений на економічні проекти, які мають багаторічну перспективу.

На даному етапі більша частина електроенергії генерується на атомних станціях, побудованих за часів СРСР. Їх термін експлуатації близько 50 років і він неминуче збігає. Не потрібно бути футурологом, щоб зрозуміти, що з розвитком цивілізації потреба в електроенергії буде тільки зростати. Наразі існуюча енергосистема – це корупційна машина по збагаченню декількох олігархічних сімей, відомих кожному українцю. Але чи відповідають такі реалії економічній стратегії? Відповідь є очевидною. Виріток електроенергії на існуючих АЕС не має віддаленої перспективи. Чи потрібно інвестувати кошти в побудову нових АЕС є дискусійним. Досвід Чорнобильської трагедії і Фукусіми свідчать не на користь такого шляху. Неправильне поводження з ядерними матеріалами може обернутися трагедією

для усього людства. Можливим виходом для атомної енергетики є вивчення питання по побудові реакторів, в яких можуть використовуватися як хімічні елементи із швидким терміном періоду напіврозпаду, такі як дейтерій і трітій, так і з великим періодом напіврозпаду, наприклад торій, що є більш безпечним, порівняно з ураном і плутонієм. Такі технології були ще в 60-х роках минулого сторіччя у США, однак не набули популярності, оскільки не мали цінності для міліарних цілей, оскільки в торієвому циклі неможливо зробити ланцюгову реакцію. В даному напрямку потрібні консолідовані зусилля групи країн. Це може бути і в рамках ЄС – Україна, оскільки обі дві сторони мають серйозний досвід в атомній енергетиці. Для прикладу, влітку 2021 року в Китаї вже анонсовано запуск пілотного проекту на торієвому циклі потужністю близько 1 мегавату. Після успішних випробувань та вдосконалення технічних аспектів, потужність буде збільшено до промислових об'ємів.

Паралельно з цими дослідженнями мають проводитися дослідження і розробки екологічних джерел видобутку електроенергії. Мається на увазі і вдосконалення існуючих, наприклад сонячні панелі є витратними, мають низький ККД, займають велику площу. Відповідно слід збільшити наукоємність існуючих екологічних способів видобутку електроенергії, як вітрогенераторів, сонячних панелей, гідросистем, тощо. На правах наукової гіпотези зазначу, що слід було б більш ретельно переглянути існуючі патенти і корисні моделі, які вже знайшли своє втілення в існуючих електрогенеруючих установках, про що також згадується в науковій літературі. У минулі роки Україна на порядок більше втрачала від корупційних схем, ніж потрібно було б витратити на наукові розробку в енергетичній галузі. При чому, це потрібно робити швидко, в межах 5-10 років та інвестувати фінансові ресурси в перспективні проекти. Це було б вигідно і Україні і Європі на фоні стрімкої азійської економічної експансії. Збільшення об'єму електрогенерації, здешевлення її собівартості є чинником економічного росту (зменшення собівартості енергоносіїв завжди тягне за собою зменшення собівартості товарів, робіт, послуг і призводить до більш швидкого обігу фінансових ресурсів, оскільки населення починає більше купляти) і зменшує енергозалежність України від російського газу, що є стратегічно важливим для нашої країни. Оскільки тимчасово вільні кошти пенсійних фондів у розвинених країнах ЄС та США є основним джерелом довгострокових інвестицій, запровадження пенсійної реформи одночасно з новими економічними проектами буде дуже вдалою, адже запровадження накопичувального пенсіонування буде означати, що перші виплати відбудуться не раніше 10 років. Відповідно, пенсійні активи потрібно інвестувати у високорентабельні проекти.

Реалізація проектів в сфері енергетики могла б дати поштовх до розвитку автомобільної галузі, а саме екологічного електротранспорту. Деякі колишні радянські країни (наприклад Узбекистан, Азербайджан) випереджають нас у процесі запуску у серійне виробництво легкового електротранспорту. В Україні це лише перспективні плани. Однак, ми маємо більший потенціал з оглядом на наявність родовищ літію та титанових руд. (Для довідки, літій титанатні акумуляторні батареї є найбільш безпечними та найбільш витривалими з точки зору кількості циклів заряду-розряду і успішно були випробувані корпорацією Mitsubishi). Тенденції світового автомобілебудування свідчать про стабільне зростання сегменту електротранспорту. Вигідність інвестування фінансових ресурсів, у тому числі пенсійних активів є очевидною. Паралельно може розвиватися індустрія переобладнання в першу чергу громадського транспорту на електротягу. На сьогоднішній день витрати електротранспорту на 1 км шляху приблизно в 4-5 разів є нижчими за традиційне паливо. Це призведе як до здешевшення проїзду у населених пунктах, так і до суттєвого покращення екології.

До перспективних напрямів інвестування слід віднести і аерокосмічну галузь. У першу чергу – це формування парку маломоторної та середньомоторної авіації. В Україні майже відсутнє міжобласне авіа сполучення, відсутні вітчизняні лоукостери. Ця незайнята економічна ніша може бути забезпечена вітчизняними АНами. Це і розвиток вітчизняного авіабудування, і нові робочі місця і покращення внутрі-державного сполучення, логістики, тощо. Аналогічно щодо відносно короткого закордонного авіасполучення в радіусі 500 км. Наприклад, для такого міста як Ужгород лоукостери на напрямки Будапешт, Бухарест, Вена, Варшава, Братіслава будуть користуватися стабільним попитом. Це також незайнята економічна ніша, яку може заповнити вітчизняний АН.

Перспективним напрямом є також розвиток космічної техніки. Наприклад, виведення на орбіту супутників або космічних челноків після відбудови нашої національної гордості – літака АН 224 «Мрія», що є набагато дешевшим, ніж використання ракет епохи Фон Брауна і Корольова.

Ідея вкладення пенсійних активів у земельні сертифікати не знайшла своє втілення. Однак, інвестування у агро холдинги є досить перспективним. Більшість українців до сих пір проти земельної реформи і відкритого ринку землі, оскільки мають побоювання що це буде використано для розкрадання земельних ресурсів. Якщо би населення було впевнено в тому, що їхні заощадження будуть дійсно інвестовані в земельний бізнес і вони будуть отримувати свій інвестиційний дохід від результатів господарської діяльності у аграрній

сфері, то акценти суспільної думки могли б бути зміщені у сторону земельної реформи.

Це лише окремі і далеко не вичерпні напрями потенційного інвестування. Але для повноцінної реалізації вищезгаданих ідей потрібно реальне завершення реформ соціального страхування і, зокрема, пенсійної реформи. Для її законодавчого завершення потрібно скасувати окремі пункти перехідних положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», внести зміни до розділу «гарантії» і негайно вводити їх в дію разом з новою продуманою економічною стратегією.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Сятиня Н. В.

*студентка III курсу юридичного факультету
Науковий керівник: Менджул Марія Василівна
докторка юридичних наук, професорка,
заступник декана юридичного факультету
ДВЗН «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У кожній країні є свої особливості з вирішення трудових спорів. Зарубіжний досвід свідчить про три способи врегулювання трудових спорів: через спеціальні суди із питань праці та соціального забезпечення, через цивільний процес у загальних судах, а також за допомогою примирних і арбітражних процедур. У багатьох країнах Європи трудові спори вирішуються спеціалізованими трудовими судами, функціонування яких представляє інтерес для України. Такі суди створено в Австрії, Бельгії, Великобританії, Норвегії, Фінляндії, Франції, ФРН, Швейцарії, Швеції та деяких інших країнах¹.

Трудові суди можуть входити до єдиної судової системи, або мають автономну систему судів, наділених широкою юрисдикцією. У Франції, Великобританії і ФРН є три варіанти організації трудових судів. Такі суди відрізняються формуванням, складом, компетенцією, порядком оскарження рішень.

---

¹ Чанишева Г. І. Спеціалізована трудова юстиція у країнах Європи: досвід для України. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik02_10.pdf (дата звернення: 12.03.2022).

У Франції з 1806 року діють прюдомінальні суди. Такі суди розглядають індивідуальні спори між працівником і роботодавцем, позови про відшкодування шкоди, заподіяної в результаті нещасних випадків на виробництві. Справи розглядаються спеціалізованими відділами, що створюються для промисловості, торгівлі, сільського господарства, а також для вищих посадових осіб та інших працівників.

Суди з трудових справ розглядають спори, керуючись нормами Цивільно-процесуального кодексу. Також для трудових справ встановлено низку особливостей: безкоштовна, проста, швидка, в основному усна процедура. Індивідуальні трудові спори розглядаються звичайними цивільними чи адміністративними судами, коли прюдомінальний суд не створено або спір не входить до його юрисдикції².

При вирішенні трудових спорів великого значення набуває саме досудова система. Так у США у 1947 році була створена Федеральна служба посередництва і примирення. Директор вказаної служби призначався президентом та затверджувався Конгресом. Після створення Служба доволі ефективно врегульовувала спірні трудові відносини у період страйків.

Через 30 років від моменту заснування Федеральна служба посередництва і примирення отримала статус незалежності. На даний час, вона навчає мистецтву ведення переговорів і ефективного вирішення проблемних питань. Служба також організує чергування арбітрів, що надають перевагу арбітражу³.

В Японії для вирішення трудових спорів діє Комісія з трудових відносин. До її складу входять представники профспілок, громадськості та роботодавців. Характерним є те що до складу Комісії не входять представники влади. Метою діяльності Комісії є вирішення трудових спорів за допомогою примирення сторін шляхом посередницьких переговорів та арбітражу.

У ФРН поширеною є практика вирішення трудових спорів через посередництво погоджувального органу. Трудовий конфлікт за допомогою погоджувального органу законодавством не регулюється, вирішальна роль належить голові органу примирення. Кандидатура голови схвалюється обома сторонами. Голова стежить за дотриманням норм законодавства та принципів правосуддя, забезпечує можливість для обох сторін детально викласти свої позиції з обґрунтуванням своєї точки зору. Заслуховування позицій сторін відбувається за участі усіх членів примирювального органу.

---

² Сівчук І. П. Зарубіжний досвід вирішення конфліктних ситуацій. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_2_1/092-095.pdf (дата звернення: 12.03.2022).

³ Зарубіжний досвід залагодження трудових конфліктів за допомогою примирних і арбітражних процедур URL: <http://pidruchniki.com> (дата звернення: 12.03.2022).

Якщо домовленість між сторонами не досягнена, то голова висловлює свою думку, після чого відбувається голосування.

Рішення органу примирення, прийняте за наслідками голосування є обов'язковим для сторін спору, у разі якщо вони заздалегідь домовилися про це, а також у разі, якщо обидві сторони погоджуються з прийнятими рішеннями після проведення примирної процедури⁴.

У Великій Британії, Франції та Італії посередництво погоджувального органу є першою стадією при врегулюванні трудових спорів. В Іспанії на підставі королівського Указу за № 5 від 26 січня 1979 р. судам не дозволено приймати до розгляду справи по трудових спорах, якщо не було спроби примирення сторін місцевими органами Інституту посередництва, арбітражу й примирення. В Угорщині для вирішення трудових спорів діє Служба посередництва та арбітражу соціально-трудових відносин. Посередники призначаються міністром праці Угорщини за погодження з соціальними партнерами. Фінансується Служба за рахунок коштів державного бюджету. Також Служба щорічно звітує про свою діяльність до тристоронньої Національної ради з примирення інтересів. У Польщі для вирішення трудових спорів залучаються (запрошуються) посередники із шанованих і відомих людей, наприклад, міністрів, депутатів, видатних релігійних діячів, сенаторів. Сторони повинні протягом п'яти днів досягти домовленості щодо кандидатури посередника, якщо згода не була досягнута, то його призначає Міністерство праці зі списку посередників на пропозицію однієї зі сторін.

У разі якщо згоди між сторонами не було досягнуто, то складається протокол розбіжностей із переліком позицій сторін. Суб'єкт, який веде колективний спір в інтересах працівників, може спробувати вирішити спір шляхом передачі його до колеги арбітражу.

У Чеській Республіці та Словаччині передбачений мировий посередник, який розглядаючи трудовий спір має протягом 15 днів надати письмові пропозиції щодо врегулювання трудового спору. Сторони трудового спору можуть прийняти або відкинути пропозицію мирового посередника.

У Румунії посередника призначає Міністерство праці. Таке призначення відбувається на протязі 24 годин з моменту виникнення конфлікту. Посередник зобов'язаний провести процедуру примирення між сторонами спору. У разі, якщо згоди не було досягнуто, то трудовий спір передається на розгляд арбітражній комісії. У Хорватії для вирішення трудових конфліктів створюється «Рада посередників».

---

⁴ Організація та функціонування служб із врегулювання колективних трудових спорів. Зарубіжний огляд. URL: <http://nspp-cernivci.at.ua> (дата звернення: 12.03.2022).

До складу ради посередників входять: представник працівників, роботодавець та «посередник». Посередник призначається зі списку, складеного Економічною і соціальною радою. Посередництво є обов'язковим при вирішенні конфліктів, пов'язаних із підписанням, внесенням доповнень або пролонгацією колективного договору. Також можуть підлягати обов'язковій процедурі посередництва трудові спори, якщо сторони не знайшли альтернативних методів урегулювання спору. Посередництво повинне бути завершено протягом п'яти днів.

У Білорусі від 18 січня 1994 року діє «Акт про процедури врегулювання колективних трудових конфліктів», який встановлює порядок проведення примирення й посередництва. Профспілка може надавати роботодавцеві письмову пропозицію щодо створення комітету з примирення. У такому випадку, роботодавець на протязі трьох днів має запропонувати таку саму кількість представників до комітету, яку запропонувала профспілка. Представники працівників і роботодавців у комітеті обирають більшістю голосів нейтрального члена, такий член може бути призначений Радою Міністрів. Пропозиції комітету приймаються шляхом ухвалення рішення більшістю голосів і передаються у письмовому вигляді сторонам конфлікту. Сторони трудового конфлікту можуть їх прийняти або відхилити⁵.

В Україні першим законодавчим актом в якому закладені способи вирішення трудових спорів, стала Конституція України. У ст.44 КУ встановлено, що порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Складовою частиною для вирішення трудових спорів є міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною. З березня 1998 року в Україні прийнято Закон «Про порядок вирішення трудових спорів». За цим законом було створено Національну службу посередництва і примирення. Вона передбачає можливість залучення незалежного посередника до роботи у примирній комісії, а також з'являється додатковий механізм регулювання взаємодії сторін трудового конфлікту, вимагає створення відповідних навчальних програм та забезпечення навчального процесу посібниками й методичною літературою.

Отже, при врегулюванні конфліктів необхідно враховувати: механізм формування конфліктної ситуації, визначити всі складові діяльності. Зокрема, управління конфліктами повинно ґрунтуватись на вивченні необхідної інформації. Враховуючи їх класифікацію,

---

⁵ Гірник А. М. Зарубіжний досвід залагодження трудових конфліктів за допомогою примирних і арбітражних процедур. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/78440-612-zarubjnyi-dosvd-zalagodjennya-trudovih-konflktv-za-dopomogoyu-primirnih-arbjrajnih-protsecur.html> (дата звернення: 12.03.2022).

інтенсивність стадій і фаз розвитку, а також аналіз динаміки. Саме на цьому повинна бути побудована схема дій щодо врегулювання конфліктів. Для врегулювання конфлікту потрібно визначити правильні шляхи вирішення, підходів та методів прийняття рішень у конфліктній взаємодії. Аналізуючи міжнародний досвід врегулювання колективних трудових спорів, можна сказати, що в Україні вирішення таких спорів відповідає міжнародній практиці. Практика організації процедури примирення і посередництва в зарубіжних державах схожа на практику в Україні. В більшості країн трудові суди виконують важливі завдання із застосування трудового права, їх діяльність побудована на принципах тристороннього співробітництва. Судові справи розглядає колегія у складі професійного судді і двох непрофесійних суддів, які обрані профспілкою та організаціями роботодавців. Такий склад суду забезпечує всебічно неупереджений розгляд спору і прийняття справедливого рішення.

АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ ПО РОЗІРВАННЮ КОНТРАКТІВ

Тиха К. І.

*студентка III курсу юридичного факультету
Науковий керівник: Менджул Марія Василівна
докторка юридичних наук, професорка,
заступник декана юридичного факультету
ДВЗН «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін¹. Системний аналіз законодавства про працю дозволяє визначити особливості трудового контракту, серед яких: 1) виключно строковий характер; 2) наявність додаткових підстав для припинення контракту, передбачених у самому контракті; 3) можливість передбачити умови, що збільшують обсяг

---

¹ Кодекс законів про працю: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-8. Відомості Верховної Ради УРСР. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.03.2022).

відповідальності працівника за невиконання трудових обов'язків;
4) обмежена сфера застосування, яка визначається законами України².

Чинне законодавство України досить детально врегульовує укладання контракту, його умови, при цьому питанню припинення та розірвання трудового контракту законодавець не приділив достатньої уваги. Хоча на практиці саме з приводу цього виникає найбільше спорів, зокрема судових³.

Ми розглянемо рішення Верховного Суду, які дають відповіді на найпоширеніші запитання, що виникають під час розірвання контрактів:

Чи є відсутність провини за порушення умов контракту підставою для звільнення працівника від відповідальності, передбаченої контрактом?

Рішення Касаційного цивільного суду від 30.08.2018 р у справі № 463/3091/15. Верховний Суд вирішив, є відсутність провини підставою для незастосування до працівника відповідальності, передбаченої контрактом.

Директора було звільнено з посади, яку він обіймав, через заборгованість підприємства перед Пенсійним фондом України, що було підставою для звільнення, передбаченою в контракті. Позивач просив суд визнати незаконним і скасувати наказ про його звільнення, оскільки заборгованість підприємства виникла через незалежні від нього причини, а саме, у зв'язку з тривалим і безпідставним блокуванням рахунків підприємства. У даній справі Верховний суд прийняв рішення залишити без змін рішення першої та апеляційної інстанції, які відмовили в задоволенні позову, мотивуючи це тим, виходячи з специфіки контракту, наявність чи відсутність вини не є визначальним для припинення дії контракту, оскільки визначальним в даному випадку є сам факт недотримання вимог, визначених в контракті, що є підставою для звільнення, тому встановлення вини керівника лише додатково підтверджує законність оскаржуваного наказу.

Чи допускається звільнення без дотримання процедури звільнення та умов, передбачених трудовим контрактом?

В рішенні Касаційного цивільного суду від 19 серпня 2019 р у справі № 711/7311/16-ц суд дав відповідь на питання чи має значення порушення процедури звільнення для визнання незаконним рішенням про звільнення працівника.

---

² Сімутіна Я. Контракт у трудовому праві: аналіз судової практики. *Юридична газета online*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/kontrakt-u-trudovomu-pravi-analiz-sudovoyi-praktiki.html>

³ Белицька І. Правові аспекти припинення та розірвання контракту з керівником підприємства. *Правовий тиждень*. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?show=news&newsid=120241> (дата звернення: 12.03.2022).

Позивачка, яка обіймала посаду генерального директора звернулася до суду оскільки вважає, що її було незаконно звільнено з посади в зв'язку з припиненням повноважень за пунктом 5 статті 41 Кодексу законів про працю України. Суд першої інстанції задовольнив позов та наказом від 22 липня 2016 року її було поновлено на роботі на посаді генерального директора. Проте вже 25 липня 2016 року на загальних зборах учасників прийнято рішення про розірвання трудового контракту з нею. Позивачка вказувала, що згідно з пунктом 11 контракту його можна достроково розірвати одностороннім рішенням роботодавця, за умови попередження працівника не менш як за 2 місяці до такого розірвання. Відповідач повторно проігнорував вимогу щодо завчасного попередження, чим повторно порушив її права.

Суд першої інстанції прийняв рішення яким поновив позивачку на посаді генерального директора та призначив виплатити їй середньомісячний заробіток за час вимушеного прогулу та моральну шкоду. Суд мотивував своє рішення тим, що звільнення проведено без дотримання процедури звільнення – без завчасного повідомлення про звільнення, відповідно до пункту 11 контракту. Суд апеляційної інстанції частково змінив рішення суду першої інстанції в частині виплат, проте погодився з думкою суду першої інстанції щодо недотримання процедури звільнення.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанції та залишив без змін рішення судів нижчих інстанцій. Отже, саме по собі рішення про звільнення було б правомірним, як би була дотримана процедура звільнення, а саме обов'язкове завчасне повідомлення не менше як за 2 місяці до моменту звільнення. А оскільки процедура не було дотримана, то наказ про звільнення є неправомірним.

Чи можуть трудові відносини, що виникли на підставі контракту, перетворитися на безстрокові внаслідок неодноразового переукладення контракту?

Рішення Касаційного цивільного суду від 22 січня 2020 р. у справі № 607/18964/18 містить відповідь на питання, чи можуть строкові трудові відносини перетворитись не безстрокові.

Методист звернувся до суду з позовом про скасування наказу щодо його звільнення та визнання контракту, укладеного з ним, безстроковим трудовим договором. Він вважав своє звільнення неправомірним, оскільки він працював на посаді методиста 16 років і кожного року роботадавець перукадав з ним контакт, а 31 серпня 2018 року його було звільнено роботодавцем у зв'язку із закінченням строку дії контракту. У позовній заяві він вказував, що у керівник відповідно до Закону України «Про освіту» мав можливість укласти з ним безстроковий трудовий договір або визнати контракт безстроковим.

Суд першої інстанції відмовив в задоволенні позовних вимог, оскільки вважав, що працівник кожного року знав, про те, що контракт укладається з ним на 1 рік і погоджувався з цими умовами підписуючи контракт. Тому звільнення працівника не є ініціативою роботодавця, а наслідком закінчення строкових трудових відносин, передбачених укладенням ним з роботодавцем контрактом.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, оскільки вважає, що сама специфіка сфери роботи позивача, а саме навчально-виховний процес обумовлює постійне переукладання контрактів з працівниками, які хоч і працюють по контракту, проте, по-суті, працюють на постійній основі, тому суд вирішив задовольнити вимоги позивача, а саме поновити його на роботі та стягнути середній заробіток за час вимушеного прогулу.

Верховний Суд погодився з позицією суду першої інстанції, оскільки закінчення строку трудового договору (контракту) припиняє трудові відносини тоді, коли вимогу про звільнення заявила одна з сторін трудового договору – працівник чи власник або уповноважений ним орган. При такому волевиявленні однієї зі сторін друга сторона не може перешкодити розірванню контракту. Власник не повинен був повідомляти працівника про закінчення строку дії трудового контракту та переукладати з ним контракт.

Тож, переукладення строкового трудового договору (контракту) чи продовження строку його чинності не передбачає набуття трудовим договором характеру безстрокового, укладеного на невизначений строк.

Контракт, на мою думку, є поєднанням цивільно-правового і трудового договору, він поєднує в собі як імперативні елементи законодавчого регулювання трудових відносин так і диспозитивні елементи цивільно-правового договору які дають можливість врегулювати строкові трудові відносини найбільш зручним для сторін способом, оскільки за допомогою контракту сторони можуть може врегулювати положення, які не врегульовані законодавством та положення які мають для значення для сторін. Тож, проаналізувавши норми чинного законодавства щодо укладання контрактів, можна дійти висновку, що укладання контрактів дозволяє роботодавцю більш раціонально регулювати кількісний та якісний склад персоналу, а працівнику отримати підвищені соціальні гарантії, додаткові пільги тощо.

Отже, контракт, як особлива форма трудового договору має свою специфіку, оскільки він дозволяє сторонам урегулювати певні моменти трудових відносин іншим чином, ніж це передбачено КЗпП при укладанні звичайного трудового договору. Трудовий контракт може бути розірваний як з загальних підстав припинення трудового договору визначених в КЗпП так і з додаткових підстав, визначених сторонами в контракті.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА РОБОТИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Цибик І. В.

*студентка III курсу юридичного факультету
Науковий керівник: Менджул Марія Василівна
докторка юридичних наук, професорка,
заступник декана юридичного факультету
ДВЗН «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У наш час, питання працевлаштування та роботи неповнолітніх є досить актуальним, так як ця група населення є особливо вразливою та незахищеною саме тому, особлива увага повинна приділятися створенню сприятливих умов для її повноцінного розвитку та праці.

Правове регулювання працевлаштування та роботи неповнолітніх в Україні здійснюється Кодексом законів про працю, Законами України «Про зайнятість населення», «Про охорону праці», «Про охорону дитинства», міжнародних документах, таких як Європейська соціальна хартія (ст. 7 встановлює право дітей на підлітків на захист)¹, Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників(п. 22 захист дітей та підлітків)², Хартія основних прав Європейського Союзу (ст. 32 про заборону використання дитячої праці та охорони праці молоді)³, Конвенція Міжнародної організації праці та інших нормативно-правових документах норми яких, стосуються праці неповнолітніх.

Згідно з чинним законодавством, неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України. Відповідно до КзпП не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років, але за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років.

---

¹ Європейська соціальна хартія : Міжнародний документ від 03.05.1996. № 994_062. Відомості Верховної Ради. Ст. 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 12.03.2022).

² Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників: Міжнародний документ від 09.12.1989. № 994_044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text (дата звернення: 12.03.2022).

³ Хартія основних прав Європейського Союзу : Міжнародний документ від 07.12.2000 року. № 994-524. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 12.03.2022).

Також, для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює⁴.

Законодавець встановлює обмеження щодо часу роботи неповнолітніх осіб: особам від 16 до 18 років – до 36 годин на тиждень; особам від 15 до 16 років – до 24 годин на тиждень; учні у віці від 14 до 15 років, які працюють під час канікул, можуть працювати не більше 24 годин на тиждень. Важливим є те, що для учнів всіх цих вікових категорій, які працюють протягом навчального року – тривалість робочого часу не може перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу, зазначеного вище для осіб відповідного віку, залучення неповнолітніх осіб до нічних (з 10:00 вечора до 6:00 ранку), надурочних робіт і робіт у вихідні дні є незаконним.

Для неповнолітніх працівників, котрі не досягли вісімнадцятирічного віку, тривалість щорічної основної відпустки становить 31 календарний день. Щорічна основна відпустка повної тривалості надається неповнолітньому працівникові за його бажанням у зручний для нього час. Неповнолітньому працівникові може надаватися щорічна відпустка повної тривалості в перший рік його роботи на підприємстві, навіть якщо він ще не відпрацював шість безперервних місяців на цьому підприємстві, для цього неповнолітньому працівникові потрібно подати заяву.

Існують обмеження при використанні праці неповнолітніх, а саме: заборонено залучати неповнолітніх працівників до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні; застосовувати працю неповнолітніх осіб на важких роботах та на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах; залучати неповнолітніх осіб до підіймання та переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Хімченко С.В. відзначає, що в Україні існує проблема працевлаштування неповнолітніх, так як роботодавці прагнуть брати на роботу досвідчених та дисциплінованих працівників зі стажем. Також, основними проблемами працевлаштування неповнолітніх є: 1) фактична відсутність гарантій забезпечення роботою; 2) недотримання роботодавцями вимог щодо юридичного оформлення неповнолітніх під час працевлаштування; 3) відсутність реального контролю за

---

⁴ Кодекс законів про працю: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-8. *Відомості Верховної Ради УРСР*. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.03.2022).

забезпеченням неповнолітніх працівників відповідними пільгами; 4) неналежне стимулювання неповнолітніх до працевлаштування, що призводить до підвищення рівня злочинності⁵.

Але, як слушно зауважує М.І. Іншин, держава своїми нормами, проявляє особливу турботу по відношенню до випускників професійно-технічних і вищих навчальних закладів, тому і наділяє освічену молодь особливим правовим статусом – молодий спеціаліст. Молодим фахівцям (випускникам державних навчальних закладів) надається робота відповідно до отриманої спеціальності та кваліфікації на строк не менше трьох років, забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби. Першим робочим місцем, згідно з чинним законодавством, вважається місце роботи молодих громадян після закінчення будь-якого навчального закладу або припинення навчання в ньому, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби⁶.

В інших країнах, як зазначає М. Бакаєва існують свої особливості працевлаштування та праці неповнолітніх. Наприклад, у Німеччині неповнолітні можуть працювати з 13 років (за згодою батьків), правда не більше 3 годин на день допомагати в збиранні врожаю і не більше 2 годин, якщо розносить газети або збирають м'ячі на тенісному корті. У 15 років можна працювати 4 тижні поспіль за умови канікул. Відповідно до закону Німеччини регулярна, постійна і щоденна робота протягом повної робочої зміни дітей і підлітків, які зобов'язані відвідувати школу протягом повного навчального дня, забороняється. Тому закон про охорону праці молоді та окреме положення для дітей допускає виключення лише для короткострокової, легкої і придатною для дітей роботи. Підлітки, що працюють, зобов'язані відвідувати школу протягом повного навчального дня, дозволяється періодично виконувати протягом не більше 2–3 годин на день роботу, яка не чинить негативного впливу на здоров'я (доставка газет, журналів). У Німеччині під час шкільних канікул учні старше 15 років можуть виконувати

---

⁵ Хімченко С. В. (2017). Проблемні аспекти працевлаштування та роботи неповнолітніх. *Проблеми трудового права та права соціального забезпечення*. С. 42–49. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/1/14.pdf> (дата звернення: 12.03.2022).

⁶ Іншин М.І. (2009). Особливості правового регулювання прийняття на роботу молоді. *Форум права*. № 1. С. 231–235.

постійну, регулярну роботу на підприємствах і в установах протягом не більше 4 тижнів у календарному році⁷.

Отже, неповнолітні є особливою категорією працівників, які відрізняються віком, соціальним, правовим статусом та для яких, встановлюються окремі умови праці. Тому існують нормативні акти, що регулюють правовідносини між роботодавцем та неповнолітнім працівником, які покликані забезпечити гідні умови праці та захистити їх.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ НА РОБОТУ ПРОКУРОРІВ

Шимончинець Р. А.

*студент III курсу юридичного факультету
Науковий керівник: Менджул Марія Василівна
докторка юридичних наук, професорка,
заступник декана юридичного факультету
ДВЗН «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Прокурори займають важливе місце серед суб'єктів, котрі покликані забезпечувати права, свободи і інтереси людини та громадянина, захист державних і суспільних інтересів, в результаті чого актуальним питанням є висвітлення особливостей прийняття їх на роботу в контексті трудового права.

У ст. 2 Кодексу законів про працю України закріплено, що право громадян України на працю, а саме право на отримання роботи із оплатою праці не нижче визначеного державою мінімального розміру та право на вільний вибір професії, роду занять та роботи, забезпечується державою⁸.

Як зазначає В. В. Луцик, кадрове забезпечення органів прокуратури України полягає у належній організації роботи із підготовки, добору, розстановки і виховання кадрів, підвищення професійної компетентності, формування в прокурора високих моральних якостей під час здійснення ним своїх посадових обов'язків⁹.

---

⁷ Бакаєва М. (2018). Особливості працевлаштування та нормування праці неповнолітніх осіб за трудовим законодавством України та зарубіжних країн. Кадровик. URL: <https://www.kadrovik.ua/novyny/yaki-osoblyvosti-pracevlashtuvannya-i-normuvannya-praci-nerovnolitnih-osib-za-trudovym> (дата звернення: 12.03.2022).

⁸ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. (дата звернення: 12.03.2022).

⁹ Луцик В. В. (2019). Прокурорське право: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС. С. 372.

Реалізація кадрового забезпечення органів прокуратури здійснюється на основі не тільки загальних принципів трудового права, а й на основі спеціальних. А. В. Бабінська до останніх відносить: принцип демократичного добору кадрів; принцип просування по службі за діловими якостями; принцип постійного навчання та заохочення до службової кар'єри; принцип систематичного оновлення кадрів¹⁰.

На основі положень Закону України «Про прокуратуру», можна сформулювати такий порядок прийняття на роботу прокурорів:

1) прийняття відповідним органом рішення щодо здійснення добору кандидатів на посаду прокурора;

2) подання особами, котрі вирішили стати прокурором, до відповідного органу, конкретного переліку документів;

3) проведення відповідним органом на базі поданих кандидатами документів перевірки відповідності таких осіб вимогам, котрі встановлені до кандидата на посаду прокурора;

4) складання особами, документи яких пройшли перевірку, кваліфікаційного іспиту;

5) оприлюднення відповідним органом на офіційному веб-сайті списку кандидатів, котрі успішно склали кваліфікаційний іспит;

6) організація відповідним органом спеціальної перевірки кандидатів, котрі успішно склали кваліфікаційний іспит;

7) встановлення відповідним органом рейтингу кандидатів на посаду прокурора серед осіб та зарахування їх до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів;

8) проходження кандидатом на посаду прокурора спеціальної підготовки у Тренінговому центрі прокурорів України;

9) оголошення відповідним органом у випадку відкриття вакантних посад прокурорів конкурсу на зайняття таких посад;

10) проведення відповідним органом конкурсу на зайняття вакантних посад прокурорів на основі рейтингу кандидатів;

11) направлення відповідним органом подання керівнику окружної прокуратури щодо призначення кандидата на посаду прокурора;

12) призначення особи на посаду прокурора;

13) складення особою присяги прокурора¹¹.

Я вважаю, що цей порядок відображає особливості, які характеризують працевлаштування такого суб'єкту трудових відносин як прокурор.

---

¹⁰ Бабінська А. В. (2019). Принципи кадрового забезпечення органів прокуратури. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 3 (28) Т. 2. С. 14.

¹¹ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>. (дата звернення: 12.03.2022).

Окрім того, варто зазначити, що Закон України «Про прокуратуру» не містить положень про укладення трудового договору з особою, яка хоче працювати прокурором. Таким чином, можна вважати, що до таких правовідносин застосовуються загальні положення, які закріплені у Кодексі законів про працю України.

Отже, до особливостей прийняття на роботу прокурорів можна віднести наступне: спеціальний порядок прийняття на роботу, котрий містить в собі більше етапів, а ніж загальний порядок прийняття на роботу працівника; спеціальне правове регулювання порядку прийняття на роботу (не Кодексом законів про працю України, а Законом України «Про прокуратуру»); здійснення прийняття на роботу на основі спеціальних принципів.

НАПРЯМ 6. ПОСТПАНДЕМІЧНА ЕКОНОМІКА ТА ПРАВО

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «ДОБРОСОВІСНІСТЬ» ТА «ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ» ПРИ ВИЗНАЧЕННІ МЕЖ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ

Греца Світлана Михайлівна

*доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного права і
порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Греца Ярослав Васильович

*доктор юридичних наук, професор кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Одним із найбільш важливих і складних завдань при дослідженні податкового планування є визначення його правових меж, тобто тих рамок, при виході за які діяльність платника податків щодо оптимізації свого податкового навантаження втрачає ознаки податкового планування, завдає шкоди суспільним інтересам.

Більшість науковців пов'язують межі податкового планування з оцінкою правомірності чи протиправності дій, спрямованих на зменшення податкових платежів. Б. Мишкін констатує, що до тих пір, поки мінімізація не виходитиме за межі законності, її не можна визнати такою, що суперечить цілям держави щодо оптимізації оподаткування, а, отже, протиправною в зв'язку з відсутністю суспільної шкоди¹.

Однак у правозастосуванні менше проблем виникає при розмежуванні правомірної та протиправної поведінки платників податків. У зв'язку з тим, що сучасні інструменти податкового планування стають усе більш витонченими та складними, дії платника податків дуже часто формально не входять у пряму суперечність з буквою закону, однак концептуально вони не відповідають критеріям добросовісної поведінки та мають ознаки зловживання правом. Оцінка саме таких дій платника податків викликає найбільше проблем, адже

---

¹ Мишкін Б.В. Налоговая оптимизация как проявление налоговой право-субъектности: дис...канд. юрид. наук. М., 2004. 173 с.

тут, як правило, відсутні чіткі законодавчі критерії кваліфікації таких дій та визначення їх правових наслідків. Як наголошує Т. Гусєва, діаметрально протилежні інтереси підприємців і держави (зниження податків, що підлягають сплаті та забезпечення надходжень до бюджету відповідно), а також відсутність формальних критеріїв, які дозволяють розмежувати податкову оптимізацію і ухилення від оподаткування, призводить до великої кількості конфліктів у цій сфері².

Визнаючи право платників податків на оптимізацію своїх податкових платежів при здійсненні податкового планування, ми вважаємо за необхідне закріпити межі реалізації таких прав, критерії розмежування правомірної та протиправної поведінки, встановити недопустимість зловживання правом.

Р. Юрмашев наголошує, що єдиним надійним критерієм відмежування використання наданих платнику податків легальних інструментів оптимізації від податкових правопорушень є добросовісність³. Ми вважаємо, що межі податкового планування не слід занадто звужувати або розширювати, оптимально в якості таких меж слід визначити правомірність та добросовісність діянь платника податків.

Зрозуміло, що держава повинна мати інструменти протидії зловживанню правом з боку платників податків та мати можливість захистити свій інтерес та інтерес суспільства, однак тут важливо правильно визначити допустиму межу правомірного й недобросовісного податкового планування, правильно підібрати необхідні інструменти і застосувати наслідки, які відповідатимуть закону та загальним принципам права. При цьому необхідно знайти відповідь на питання, як правильно розмежувати добросовісну поведінку платника податків і зловживання правом, а також які податкові наслідки повинні бути застосовані, якщо буде встановлена недобросовісна поведінка з боку платників податків. Для цього важливо мати розуміння сутності таких категорій, як «добросовісність» і «зловживання правом».

Слід констатувати, що норми податкового законодавства практично не оперують такими категоріями, а їх згадки в нормах ПК України мають епізодичний і несистемний характер. Тому ми змушені звернутися до загальних засад категорій «добросовісність» та «зловживання правом», які визначені теорією права, а також до концепцій, які визначені в інших галузях права.

---

² Гусєва Т. А. Налоговое планирование в предпринимательской деятельности: правовое регулирование: моногр. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Вольтерс Клувер, 2007. 432 с.

³ Юрмашев Р.С. Понятие налогового правонарушения по российскому финансовому праву / Р.С. Юрмашев. М.: Юрлитинформ, 2006. 192 с.

Досліджувана категорія «добросовісність», на наше переконання, повинна розглядатися не стільки як правова, а, насамперед, як категорія моралі. Розмежовуючи категорії права та моралі, С. Савсерис наголошує, що основна відмінність права від моралі полягає в тому, що воно має набагато більш високу ступінь формальної визначеності. Дія норм права забезпечується примусовою силою держави. Моральність, регулюючи часом ті ж відносини, що і право, має більш невизначений характер саме в силу своєї всеосяжності. Якщо в суспільстві існує необхідність заборони будь-якого явища, що порушує моральні норми, то, на думку вказаного науковця, законодавець повинен формалізувати моральну норму і таким чином ввести її в право⁴.

В. І. Даль тлумачить добросовісність як добру совість, чесність, правдивість у вчинках⁵. А. В. Ігнатов вважає, що поняття «добросовісність» («недобросовісність») є питанням громадянської позиції і філософського світогляду⁶.

Дослідники вказують на те, що категорія добросовісності є морально-етичною та оціночною, тому намагатися жорстко визначити її в законі, договорі чи рішенні суду практично неможливо, а в окремих випадках і не варто. Її використання пов'язане зі сформованим у суспільстві ставленням до базових морально-етичних категорій добра і зла, добросовісності-вини-недобросовісності. Важливість визначення категорії «добросовісність» виявляється не тільки з точки зору юридичної техніки, а й з точки зору суспільної моралі, яка, розвиваючись в умовах постійної невизначеності та втрати пріоритетів, втрачає базовий цивілізаційний зміст⁷.

Разом з тим, ми вважаємо, що морально-етичні категорії, такі як «добросовісність», не однаковою мірою самодостатні для застосування в різних сферах суспільних відносин, у деяких із них вони повинні і можуть вирішити ті завдання, які необхідні суспільству, однак в інших мають бути поєднані з правовими приписами.

Н. Вороніна зазначає, що поняття «добросовісність» має оцінний характер, воно конкретизується та індивідуалізується в процесі застосування норм закону⁸. У науці цивільного права, де

⁴ Савсерис С.В. Категория недобросовестность в наголовом праве: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. М., 2006. 22 с.

⁵ Даль В. И. Большой толковый словарь русского языка / В. И. Даль. М.: Изд-во АСТ, 2010. 815 с.

⁶ Ігнатов А. В. К вопросу о добросовестности налогоплательщиков. *Налоги и налогообложение*. 2005. № 5. С. 75–76.

⁷ Бакаліньська О.О. Категорія «добросовісність» у цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 200–203.

⁸ Вороніна Н.В. Понятие «недобросовестность налогоплательщика» в практике Конституционного Суда Российской федерации. *Бухгалтер и закон*. № 10 (82). 2005. С.25–44.

категорія «добросовісність» досліджена чи не найглибше, під принципом справедливості, добросовісності та розумності науковці розуміють одну з керівних ідей цивільного права, відповідно до якої здійснюється цивільно-правове регулювання суспільних відносин і яка визначає характер поведінки учасників цих відносин з погляду необхідності сумлінного виконання ними своїх обов'язків, вияву турботи й обачності про права та інтереси інших учасників, передбачення можливості завдання таким правам та інтересам шкоди з метою її недопущення, а у випадку її завдання пов'язана з необхідністю відшкодування такої шкоди і застосуванням до винної особи заходів цивільно-правової відповідальності, пропорційних вчиненню правопорушення⁹. Разом з тим, Т. Гусева наголошує на різниці категорії «добросовісність» у цивільному та податковому праві. На її думку, добросовісність у цивільному праві розуміється як певний стан особи, незнання нею деяких обставин, з якими закон пов'язує ті чи інші правові наслідки. Навпаки, категорія «добросовісність» у податковому праві передбачає певне суб'єктивне відношення платника податку до дій, які він вчиняє¹⁰.

Таким чином ми приходимо до висновку, що при визначенні меж податкового планування, з огляду на наявні інструменти та можливості, критерій оцінки правомірності дій платників податків, який може застосовуватися податковими органами, видається недостатнім. Ми пропонуємо додатково передбачити використання критеріїв «добросовісність» і «зловживання правом», при цьому вважаємо за необхідне надати їм достатню формальну визначеність, закріпити на рівні закону, передбачити їх ознаки та чіткі правові наслідки, враховуючи публічний характер податкових правовідносин та застосування методу владних приписів для їх регулювання. Така правова регламентація буде сприяти правовій визначеності, бо суб'єктам податкових правовідносин будуть зрозумілі відповідні обмеження, а наявність чітких правил – краще, ніж правовий вакуум, заповнений суб'єктивними позиціями податкових органів та судів. Вона необхідна і з огляду на конституційні основи правового порядку, закріплені в статті 19 Конституції України, яка, з одного боку, не допускає примусу для платника податку робити те, що не передбачено законодавством, а з іншого боку, дії податкових органів жорстко обмежує рамками закону. Без чіткого законодавчого закріплення поняття, ознак та наслідків недобросовісної поведінки

---

⁹ Тобота Ю.А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук. :12.00.03. Х., 2011. С. 21.

¹⁰ Гусева Т. А. Налоговое планирование в предпринимательской деятельности: правовое регулирование: моногр. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Вольтерс Клувер, 2007. 432 с.

платника податків, намагання податкових органів протидіяти заподіянню шкоди публічним інтересам унаслідок зловживання правом з боку платників податків не наділені достатньою легітимністю. Натомість, відсутність належної правової регламентації породжує на практиці надмірну дискрецію податкових органів при оцінці дій платників податків і така ситуація призводить до численних конфліктів і спорів.

ОБОВ'ЯЗКОВА ВАКЦИНАЦІЯ ВІД COVID-19: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Доді Коріна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет КРОК
м. Київ, Україна*

Згідно ст. 40 Закону України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ «Основи законодавства України про охорону здоров'я»: «Відомості про факт звернення громадянина за наданням медичної допомоги, стан його здоров'я і діагнози, інші відомості, отримані при його медичному обстеженні та лікуванні, складають лікарську таємницю»¹.

Збереження лікарської таємниці гарантується державою і забезпечується законодавчо шляхом закріплення певних заборон і юридичної відповідальності за її розголошення.

Юридичні основи захисту лікарської таємниці закладені в ст. ст. 23, 24 Конституції України², відповідно до яких кожен громадянин має право на особисту таємницю, а використання і поширення інформації про приватне життя особи без її згоди не допускаються.

На сьогоднішній день вакцинація проти коронавірусної інфекції викликаной вірусом SARS-CoV-2, є примусовим медичним експериментом над громадянами України, оскільки відповідно до ЗУ

---

¹ ЗАКОН УКРАЇНИ Основи законодавства України про охорону здоров'я (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст. 19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

² КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

№ 4613 «Про лікарські засоби»³, який спрощує процедуру реєстрації та використання вакцин від COVID-19 в Україні, від 29.01.2021 року, допущена прискорена процедура реєстрації вакцин від коронавірусу, при якій дозволено в надзвичайних ситуаціях (або для їх запобігання) реєструвати препарати на основі неповних даних клінічних досліджень та до завершення клінічних випробувань. Без цього закону уряд не мав би права реєструвати вакцини від коронавірусу, тому що жодна з них не пройшла четвертої фази досліджень – вивчення побічних ефектів і протипоказань.

Наказ МОЗ⁴ «Про проведення клінічного випробування та затвердження суттєвих поправок до протоколів клінічних випробувань лікарських засобів, призначених для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню, локалізацію та ліквідацію коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 6.10.21 р. передбачає також, що так-звані «вакцини від коронавірусної інфекції» проходять клінічні випробування; п. 1 Наказу: «Дозволити проведення клінічного випробування лікарського засобу, призначеного для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню, локалізацію та ліквідацію коронавірусної хвороби (COVID-19), згідно з додатком 1»; п. 2: «Внести суттєві поправки до протоколів клінічних випробувань лікарських засобів, призначених для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню, локалізацію та ліквідацію коронавірусної хвороби (COVID-19), згідно з додатками 2-3».

27.01.2021 на 5-му засіданні ПАРЕ було прийнято Резолюцію 2361 (2021) «Вакцини проти COVID-19, етичні, юридичні та практичні аспекти». Підпунктом 7.3.1 пункту 7.3 частини 7 Резолюції Асамблея наполегливо закликала держав-членів і Європейський союз забезпечити, щоб громадяни були проінформовані про те, що вакцинація не є обов'язковою, і що ніхто не повинен знаходитися під політичним, соціальним чи іншим тиском з ціллю вакцинації, якщо вони не хочуть цього робити⁵.

---

³ ЗАКОН УКРАЇНИ Про лікарські засоби (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 22, ст. 86) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁴ МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ НАКАЗ № 2701 Про проведення клінічного випробування та затвердження суттєвих поправок до протоколів клінічних випробувань лікарських засобів, призначених для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню, локалізацію та ліквідацію коронавірусної хвороби (COVID-19). URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-03122021--2701-pro-provedennja-klinichnogo-viprobuvannja-ta-zatverdzhennja-suttevih-popravok-do-protokoliv-klinichnih-viprobuvannikarskih-zasobiv-priznachenih-dlja-zdijsnennja-zahodiv-sprjamovanih-na>

⁵ Resolution 2361 (2021) Covid-19 vaccines: ethical, legal and practical considerations. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29004/html>

Таким чином, будь-який натяк, будь-яка дія, пряма чи опосередкована, будь-якої особи та у будь-якій формі, направлена на будь-яке примушування до вакцинації від COVID-19, натяк на вакцинацію від COVID-19 у поєднанні із будь-якими діями, в будь-якому вигляді, в будь-якій формі, вчинені будь-якою особою, погроза звільненням чи відстороненням від роботи працівників закладів освіти, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, є катуванням та прямою дискримінацією.

Пунктом 7.1.1 пункту 7 частини 7 Резолюції 2361 (2021) «Вакцини проти COVID-19, етичні, юридичні та практичні аспекти» Асамблея наполегливо закликала держав-членів і Європейський союз забезпечити якісні випробування, які мають бути надійними і проводитися з дотриманням етичних норм у відповідності до чинних положень Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину та Додаткового протоколу до неї, який стосується біомедичних досліджень (СДСС № 195).

Статтею 2 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини⁶ передбачено, що інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки.

Статтею 5 цієї ж Конвенції встановлено, що будь-яке втручання у сферу здоров'я може здійснюватися тільки після добровільної та свідомої згоди на нього відповідної особи. Такій особі заздалегідь надається відповідна інформація про мету і характер втручання, а також про його наслідки та ризики. Відповідна особа у будь-який час може безперешкодно відкликати свою згоду.

Стаття 23 цієї ж Конвенції, каже, що Сторони забезпечують належний судовий захист з метою негайного запобігання незаконному порушенню прав і принципів, визначених у цій Конвенції, або припинення такого порушення.

Частиною 1 статті 14 Додаткового протоколу до неї, який стосується біомедичних досліджень (СДСС № 195) встановлено, що виключається проведення дослідів над людиною, при виконанні положень глави 5 і статті 19, без отримання обізнаної, недвозначної, чіткої та документально підтвердженої згоди особи. Особа може на свій розсуд змінити своє позитивне рішення на будь-якій стадії досліджень.

---

⁶ Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину, Ов'єдо, 4 квітня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text

В той же час, частиною 6 статті 9² Закону України «Про лікарські засоби» передбачено наступне. Після державної реєстрації вакцин або інших медичних імунобіологічних препаратів для специфічної профілактики коронавірусної хвороби (COVID-19) під зобов'язання для екстреного медичного застосування центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, за рішенням Кабінету Міністрів України має право брати зобов'язання від імені України, пов'язані із закупівлею, застосуванням вакцин або інших медичних імунобіологічних препаратів для специфічної профілактики коронавірусної хвороби (COVID-19), державна реєстрація яких здійснена відповідно до вимог цієї статті, у тому числі щодо відмови від суверенного імунітету щодо таких зобов'язань, а також звільнення від відповідальності виробника та/або власника реєстраційного посвідчення, включаючи їх працівників, медичних працівників, якщо застосування таких вакцин або інших медичних імунобіологічних препаратів здійснювалось відповідно до інструкції, затвердженої центральним органом виконавчої влади України, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, та інших осіб, які залучені до здійснення заходів, пов'язаних із вакцинацією, за будь-які наслідки, спричинені застосуванням таких вакцин або інших медичних імунобіологічних препаратів для специфічної профілактики коронавірусної хвороби (COVID-19).

Згідно ст. ст. 1, 8, 9 Нюрнберзького кодексу 1947 року⁷: Абсолютно необхідною умовою проведення експерименту над людиною є добровільна згода останньої. В ході проведення експерименту випробовуваний повинен мати можливість зупинити його. Ніякі національні закони або підзаконні акти не можуть применшувати чи скасовувати гарантії, викладені в даному кодексі.

Конституцією України гарантовано: «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям» (ст. 28); «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність» (ст. 29); «Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» (ст. 27).

Про добровільну згоду йдеться в «ДОРОЖНІЙ КАРТІ з впровадження вакцини від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 і проведення масової вакцинації у відповідь на пандемію COVID-19 в Україні у 2021–2022 роках» (затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я

---

⁷ Нюрнберзький кодекс 1947 р. URL: <http://www.psychopravo.ru/law/int/nyurnbergsjij-kodeks.htm>

України від 24 грудня 2020 року № 3018): розділ «Мета та цілі впровадження вакцини від коронавірусної хвороби COVID-19»: вакцинація від коронавірусної хвороби COVID-19 в Україні буде добровільною для усіх груп населення та професійних груп.

В тій же «ДОРОЖНІЙ КАРТІ»⁸ прописано, що «Водночас, ефективність кандидатів у вакцини від коронавірусної хвороби COVID-19, які зараз проходять клінічні випробування та знаходяться на II/III стадіях випробувань, вимірюється у здатності запобігти розвитку тяжкої форми коронавірусної хвороби COVID-19 та смертності внаслідок ускладнень, спричинених коронавірусною хворобою COVID-19. Також, наразі достеменно невідомо чи вакцинація від коронавірусної хвороби COVID-19 зменшує ризики передачі інфекції між тими, хто отримав вакцину і тими, хто її не отримав».

---

⁸ НАКАЗ МОЗ від 24 грудня 2020 року N 3018 Про затвердження Дорожньої карти з впровадження вакцини від гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, і проведення масової вакцинації у відповідь на пандемію COVID-19 в Україні у 2021–2022 роках. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ32580>

УРОКИ ПАНДЕМІЇ АБО ЯК МИТНИЙ ПОСТАУДИТ ДОПОМОЖЕ РОЗВ'ЯЗАТИ ПРОБЛЕМИ

Дорофєєва Лілія Максимівна

*доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Бадов Євеліна Аттілівна

*студентка III курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Головним завданням Державної митної служби України на найближчу перспективу державою було визначено створення митної служби європейського зразка, прискорений перехід на міжнародні засади здійснення митного контролю шляхом його спрощення, адаптації до вимог міжнародних конвенцій, зокрема Кіотської конвенції. На сьогоднішній день митна служба нашої держави особливо рішуче повинна прагнути до співробітництва з учасниками зовнішньої торгівлі з метою вдосконалення митного контролю шляхом спрощення й гармонізації відповідних процедур задля забезпечення прозорості та прогнозованості суб'єктів ЗЕД. І через це, безумовно, актуальності набуває питання модернізації контрольної-перевірної функції митних органів у напрямі проведення виїзних документальних перевірок – митного постаудиту як сучасної форми митного контролю в цивілізованих, передових країнах світу.

Постмитний контроль – це система заходів, методів та прийомів, які використовують посадові особи митних органів під час організації та проведення на основі методів аудиту контролю законності, повноти й достовірності відображення зовнішньоекономічних операцій у системі бухгалтерського обліку і звітності, правильності нарахування та своєчасності сплати митних податків і платежів підприємствами-суб'єктами ЗЕД до державного бюджету¹. Якщо спробувати надати більш лаконічне визначення, то його можна сформулювати наступним чином: митний аудит – це комплекс взаємопов'язаних заходів, які здійснюються митними органами з метою проведення перевірок діяльності учасників ЗЕД після завершення митного оформлення.

---

¹ Вакульчик О. М., Кнішек О. О. Концептуальні засади діяльності митних органів з постмитних перевірок суб'єктів ЗЕД. *Вісник академії митної служби України*. 2009. № 2. С. 46–54.

Навіть у Митному кодексі ЄС передбачено саме термін «постмитний контроль», який здійснюється на основі методів аудиту. Тобто одним з основних елементів, за допомогою якого він проводиться, є саме аудит. Унаслідок створення Державної фіскальної служби з 2013 року по 2019 рік проведення постмитного контролю було покладено на Департамент податкового та митного аудиту, а з 2020 року аудит є завданням відокремленої Держмитслужби, оскільки до цього спостерігалось очевидне поглинання податковою такої форми митного контролю, як постмитний контроль. Основним міжнародним документом, яким у митну практику запроваджено здійснення митного контролю шляхом проведення митного пост-аудиту, є Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур, що була прийнята Радою митного співробітництва (з 1994 р. Всесвітня митна організація) 18 травня 1973 р. у м. Кіото (далі – Кіотська конвенція)².

До Кіотської конвенції Україна приєдналася у 2006 р.³, проте через порушення відповідних процедур вона фактично не отримала статусу договірної сторони. Лише 15 лютого 2011 р. Верховною Радою України були прийняті зміни до Закону України «Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур», чим наша держава ліквідувала певні процедурні непорозуміння⁴.

У чому ж переваги пост-аудиту? Використання митного пост-аудиту надає переваги для суб'єктів ЗЕД, адже суттєво зменшує затримки при перетині кордону, дозволяє спростити експортно-імпорتنу діяльність при взаємодії з митними органами. Окрім цього, використання митного пост-аудиту дозволяє виявити правопорушників, адже документальна перевірка стає реальною перешкодою для «тіньового бізнесу»⁵. Пост-аудит відкриває додаткові резерви

---

² International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures (revised Kyoto Convention, 1973). URL: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-andtools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx

³ Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у зміненій редакції згідно з Додатком 1 до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур: Закон України від 05.10.2006 р. № 227-V. *Офіційний вісник України*. 2006. № 43. Ст. 2865.

⁴ Про внесення змін до Закону України «Про приєднання України до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур»: Закон України від 15.02.2011 р. № 3018-VI. URL: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3018-17>

⁵ Вакульчик О. М. Використання досвіду ЄС в побудові системи законодавчого та методичного забезпечення митного постаудиту в Україні. О. М. Вакульчик, Т. С. Єдинак, О. О. Книшек. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Економіка»*. 2013. № 2 (50). С. 11–23.

надходження коштів до Державного бюджету, оскільки на законних підставах наповнює дохідну частину Державного бюджету, дозволяє здійснювати контроль дотримання митного законодавства України суб'єктами ЗЕД, а особливо з питань достовірності, повноти та своєчасності сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), визначення митної вартості та коду товару, сприяє учасникам міжнародної торгівлі. Наразі проведення пост-аудиту в зв'язку із введенням воєнного стану призупинено, проте, опісля його скасування, коли відновиться ця процедура контролю, разом із виявленням порушень, здійснюватиметься і відновлення права, наприклад, як згадувалося вище, у вигляді надходження грошових коштів до бюджету. Це як ніколи актуально в кризові моменти, в яких перебуває наша держава сьогодні, особливо якщо врахувати той рівень економіки, котрий прогнозується. Річ в тому, що податки є основним засобом державного впливу на соціально-економічний стан і розвиток, тому це допоможе підвищити рівень життя населення, зокрема шляхом розподілу та перерозподілу національного доходу відповідно до потреб фінансування державних витрат.

Реорганізація Державної фіскальної служби України шляхом її поділу на дві служби: Державну податкову службу України та Державну митну службу України (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1200⁶) сприяє вирішенню цієї проблеми шляхом закріплення на законодавчому рівні повноважень зі здійснення митного пост-аудиту за Державною митною службою України.

Щодо практики іноземних держав, то заслуговує уваги тема тривалості строків проведення документальної перевірки в Україні в порівнянні з іншими країнами. Так, у середньому тривалість перевірки у країнах-членах Європейського Союзу складає близько 6 місяців та може продовжуватись на необхідний для аудитора час. У Литві, наприклад, допустимий строк перевірки складає 90 календарних днів та може бути продовжений до 180 календарних днів. У Словенії, в свою чергу, допустимий строк перевірки складає 6 місяців та може бути продовжений до 9 місяців. При цьому, важливо зауважити, що дні, проведені аудиторами не в приміщенні підприємства, не зараховуються до цього строку⁷. Водночас в Україні, згідно із законодавством,

---

⁶ Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України: постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 року № 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2018-%D0%BF>.

⁷ Костенко А.О. *Механізми розбудови митного контролю після випуску товарів в Україні. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2017. № 1. С. 153–171.

максимальний строк документальної перевірки складає 30 робочих днів та може продовжуватися лише на 15 робочих днів (частини восьм'ятого статті 346 та частина шоста статті 351 МК України).

Висновки. Функціонування інституту постмитного контролю є однією з умов, поставлених Україні для вступу України в ЄС, також це є одним з елементів гармонізації та спрощення митних процедур. Держава має виконувати запит суспільства на спрощення формальностей та зменшення адміністративного й фіскального тиску на бізнес, особливо в кризові часи.

Більшість зовнішньоторговельних відносин інкорпорована у глобальні мережі та ланцюги постачань, тож безперешкодне і своєчасне оформлення товарів є запорукою забезпечення національних економічних інтересів країн. Ефективність системи такого виду аудиту в Україні не буде достатньою без належного врахування як міжнародних вимог, розробленні документів нормативного характеру, методичних рекомендацій щодо здійснення та забезпечення якості документальних перевірок з питань дотримання митного законодавства тощо.

Україна перебуває на етапі впровадження дієвого інституту постмитного контролю. Саме тому дослідження даного питання має велике як практичне, так і наукове значення. Спираючись на вивчену практику іноземних держав, варто, на мою думку, внести зміни до Митного кодексу України з тим, аби запровадити можливість у виняткових випадках (найбільш складних кейсах) за дозволом центрального апарату Держмитслужби продовжити на 2-3 місці допустимий строк пост-аудиту, оскільки наразі в Україні цей строк складає 30 робочих днів, а продовжений може бути лише на 15 робочих днів.

Цей аспект набуває особливої актуальності, окрім всього іншого, й тому, що людство знов зіштовхнулося з таким викликом, як пандемії. Незважаючи на те, що масштаби коронавіруси спали, треба абсолютно точно і відповідально усвідомлювати, що віруси є одвічними супутниками людства, тож необхідно створювати нові інструменти (чи користуватися наявними з урахуванням висновків попереднього досвіду) задля забезпечення належного розвитку суспільства.

Митні органи повинні переходити від тотального митного контролю за переміщенням товарів до митного контролю, заснованого переважно на процедурах аудиту, так як це відбувається в передових демократичних державах. Такий контроль дозволить проводити фінансовий аналіз, що здійснюється на основі даних бухгалтерської звітності, призначений для отримання ключових, найбільш інформативних параметрів, котрі в перспективі дають об'єктивну та точну картину фінансового стану зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта.

ВІДТВОРЕННЯ ТА СТРУКТУРНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: ЦІЛІ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Калініченко Зоя Дмитрівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Економіка України – це ринкова економіка, що інтенсивно розвивалась, та за розміром ВВП за ПКС – 527,2 млрд. дол. займала донедавна 41 місце в світі. Основу української економіки становлять багатогалузева промисловість, сільське господарство і сфера послуг. Економічний розвиток відбувається одночасно з підвищенням загального добробуту. Якісне покращення рівня життя і надалі є кінцевою метою трансформацій, а тому шлях для досягнення мети має бути комплексним, а методи – ефективними.

Структурна модернізація економіки, відчутне покращення умов ведення бізнесу, імпульс для розвитку вітчизняної промисловості – ось життєво важлива база для динамічного зростання, яке маємо забезпечити низкою реформ.

Перерахуємо ключові завдання, що можуть бути визначеними для досягнення економічного розвитку країни:

- створити сприятливе середовище для розвитку та ведення бізнесу і;
- зменшити регуляцію ринкового середовища до необхідного мінімуму та зробити ринок максимально чесним та прозорим;
- створити сприятливі умови для розвитку сильного та конкурентоспроможного сектору малого і середнього підприємництва, забезпечуючи зниження податків, доступ до фінансів, ринків, інфраструктури розвитку малого та середнього бізнесу;
- забезпечити глибоке реформування енергетичного сектору, створивши умови для досягнення Україною енергетичної незалежності;
- позбутися обтяжливого баласту для бюджету країни – збиткових державних підприємств, забезпечити управління стратегічними активами;
- забезпечити прозоре та ефективне управління земельними ресурсами, формування спроможних територіальних громад шляхом передачі в їх розпорядження сільськогосподарських земель державної власності, як основного засобу виробництва та економічного розвитку територій;

– побудувати дороги, зробити транспортні послуги в Україні якісними та доступними, а інфраструктуру – сучасною та інтегрованою до міжнародних транспортних мереж.

Виконання комплексу цих завдань та кожного з них окремо призведе до зміцнення державного бюджету, забезпечить умови для модернізації виробництва, включення України до регіональних та глобальних ланцюгів створення доданої вартості, прискорить залучення інвестицій в українську економіку та створення нових робочих місць. Все це відкриє нові можливості для громадян України та у результаті позитивно вплине на якість життя кожного в Україні¹.

Процес змін та зрушень поряд зі сферою економіки має відноситися до політичної, соціокультурної та духовної сфер. В житті практично всіх держав світу центральне місце посідають глобальні економічні, фінансові та валютні проблеми. Сама логіка розвитку світового ринку визначає доцільність участі кожної країни світу в процесах глобалізації та інтеграції у світове господарство. Для того щоби підприємства могли брати участь у формуванні міжнародної економічної структури та бути конкурентоспроможними, вони просто зобов'язані перебувати під постійним впливом конкуренції на міжнародному рівні, відчувати сучасні ринкові вимоги.. Вплив глобалізації на економіку в значній мірі виявляється в дії великих транснаціональних корпорацій.

Домінантою економічних перетворень сучасного українського суспільства має стати широкомасштабна, всеохоплююча модернізація всіх сфер суспільного та економічного життя як консолідуюча основа розбудови незалежної, суверенної держави, в якій гармонійно поєднуються інтереси громадян українського суспільства та світової спільноти. Місце й роль України в глобалізаційних процесах буде залежати від багатьох факторів, серед яких визначальними є її природний, ресурсний та людський потенціали, рівень економічного та науково-технологічного розвитку, напрямки спеціалізації, стан інституціональної системи та зовнішньоекономічної інфраструктури.

Повноцінна участь України у глобалізаційних процесах стане можливою лише за умови якісного вдосконалення всіх складових, що визначають становище країни у світовій економіці та міжнародних економічних відносинах, зокрема євроінтеграційних процесах, виборі оптимальної моделі взаємодії економіки України зі світовим господарством в таких вимірах, як геостратегічний, ринково-товарний, фінансово-інвестиційний, інституційний, культурний. Внаслідок

---

¹ Бандур С., Заяць Т., Куценко В. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи: монографія. Черкаси: Брама – Україна, 2016.

глобалізації світова економіка стає єдиним ринком та виробничою зоною з національними та регіональними секторами, а не простою сукупністю національних економік, що розгортають економічне співробітництво².

Міжнародними організаціями, консалтинговими компаніями та фахівцями розроблена значна кількість різноманітних методів розрахунку індексів глобалізації економіки. Найбільш відомими є такі індекси глобалізації: KFP-індекс глобалізації (A.T. Kearney/ Foreign Policy Magazine); KOF-індекс глобалізації; індекс глобалізації CSGR; соціологічний індекс глобалізації Global Index; індекс глобалізації «Ернст енд Янг» та Economist Intelligence Unit; індекс CEIP; індекс GIndex; індекс MGI; індекс NGI. Індекс глобалізації KOF є найбільш універсальним. Згідно з даними 2017 року Україна посідає 45 місце в рейтингу серед 193 країн. Відповідно до оприлюднених показників Індексу глобалізації, Україна останніми роками трохи втратила власні позиції, але країна може мати значний потенціал.

Необхідно в процесі модернізації враховувати, що на характер розвитку економіки нашої держави впливають глобальні процеси, серед яких можна виділити наступні:

1. Розвиток багатополосної системи економічного домінування, поява нових центрів впливу, а саме Китаю та Індії. Згідно з прогнозами дослідників у 2050 році Китай значно випередить США за економічними показниками, виробляючи понад 30,6 трлн. дол. В четвірку передових держав також увійде Бразилія, а Мексика та Індонезія посядуть сьоме та восьме місця відповідно³.

2. Зменшення ступеня впливу міжнародних організацій. Згідно з оцінками експертів поступово послабне роль Європейського Союзу. Його місце посядуть країни Великої вісімки (Великобританія, Німеччина, Італія, Канада, Росія, США, Франція, Японія) та Група двадцяти (форум міжнародних нарад міністрів та глав центральних банків, які презентують 20 найбільших економік світу).

3. Збільшення потреби в коштах. Дефіцит ресурсів приводить до боротьби за них, зокрема збройних конфліктів.

4. Акцент виробничих потужностей на країни, що розвиваються.

5. Боротьба за ринки збуту продукції.

6. Перехід до ресурсозберігаючого та екологічного способу виробництва.

---

² Горник В. Оцінка ролі та місця України у міжнародних економічних відносинах. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 125–127.

³ Грішнова О. Трансформація зайнятості в Україні у перехідний період. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Вип. 1. С. 14–18.

Вказані чинники, глобальна фінансова криза та велика необхідність створити нову економіку України приведуть до інтенсивного процесу модернізації нашої держави та подолання рівня технічної відсталості, зроблять її надзвичайно привабливою для зовнішніх ринків. Україна матиме достатньо ресурсів, щоби забезпечити конкурентоспроможність своєї економіки.

Необхідно створити всі умови для того, щоб Україна із сировинного додатку перетворилась на країну, що здатна сама створювати кінцеві продукти споживання з тієї самої сировини. Державні програми необхідно спрямовувати на розвиток внутрішнього ринку, реалізацію ефективних проектів розвитку вітчизняного виробництва, підтримку вітчизняних товаровиробників, імпорто-заміщення, енергозбереження, модернізацію сфер суспільного життя.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Ковальчук Інна Валентинівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
декан соціально-гуманітарного факультету
Білоцерківського національного аграрного університету
м. Біла Церква, Київська область, Україна*

Сфера дії державних нормативних актів велика і охоплює всі галузі економіки та всі аспекти нашого повсякденного життя. Регулювання є основним способом впливу уряду на ринкову економіку. При цьому одним з основних питань залишається визначення меж такого регулювання.

Словник Merriam-Webster надає дуже загальне і просте визначення регулювання: офіційне правило або закон, який говорить, як щось має робитися¹.

Всесвітньо визнані дослідники регуляторної політики Сьюзен Дадлі та Джеррі Бріто² пропонують розуміти регулювання економіки, як нормативні положення, також звані адміністративними законами або правилами, що є основними засобами, за допомогою яких уряд реалізує

---

¹ Merriam-Webster. Regulation. Retrieved from URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/regulation>

² Former Office of Management and Budget (OMB) Office of Information and Regulatory Affairs (OIRA) Administrator.

закони та досягає потрібних цілей. Це конкретні стандарти чи інструкції щодо того, що можуть або не можуть робити окремі особи, підприємства та інші організації.

Ринкова економіка потребує чітких правил для ефективного функціонування. Без законодавчої бази, яка встановлює та забезпечує беззаперечний захист права власності та «правила гри» в ринковій економіці, система вільного підприємництва не може існувати. Нормативні акти, видані виконавчою владою, покликані здійснювати вплив на всі аспекти життя суспільства і економічна сфера не є виключенням³.

Нещодавно Міжнародна організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) провела значне дослідження регуляторної політики. Їх загальна точка зору полягає в тому, що регулювання часто є необхідним для добре функціонуючого, ринкового капіталістичного суспільства, але вони не завжди відповідають суспільним очікуванням або досягають своїх соціальних цілей. Іншими словами, норми на практиці не завжди покращують ситуацію, хоча норми є незамінними для належного функціонування економіки та суспільства. Вони створюють «правила гри» для громадян, бізнесу, влади та громадянського суспільства. Вони підтримують ринки, захищають права та безпеку громадян і забезпечують доставку суспільних товарів і послуг.

У той же час нормативні акти не є беззаперечними та упорядкованими. Підприємці та громадяни скаржаться на те, що бюрократизм стримує конкурентоспроможність і вимагає окремих затрат часу і фінансових ресурсів на обов'язкові бюрократичні процедури. Крім того, розробка та виконання нормативно-правових актів також вимагає ресурсів для уряду та державних органів управління. Процес виконання нормативних актів також може мати непередбачувані труднощі, коли вони стають застарілими або створюють колізії в процесі їх реалізації⁴.

Справді, хоча державне втручання у ринкові процеси часто виправдане, воно не завжди досягає свого «ідеального» результату. Сама по собі система ринкових цін є досить ефективною, що дозволяє фінансовим ресурсам надходити природним шляхом для найбільш активного використання, як постачальниками так і виробниками; але уряд все ж таки відіграє свою роль там, де ринки не в змозі

---

³ Susan E. Dudley and Jerry Brito, opening paragraphs of chapter 1, "What is Regulation?" in *Regulation: A Primer* (second edition), Fairfax, VA: Mercatus Center At George Mason University, August 14, 2012 Retrieved from URL: <http://mercatus.org/publication/regulation-primer>.

⁴ OECD, «Regulatory Policy and Governance: Supporting Economic Growth and Serving the Public Interest», Paris: OECD Publishing, 2011 (from executive summary).

встановлювати ціни на товари та послуги відповідно до соціальних зобов'язань держави. Там, де державне втручання може допомогти «коригувати» ціни, чи то за допомогою регулювання чи фіскальної (податкової та видаткової) політики, уряд покращує економічні та соціальні результати. Однак це не повне схвалення державного втручання, оскільки державна політика часто є недосконалими «виправленнями», які можуть погіршити, а не покращити результати⁵. Гідна роль уряду не означає, що необхідно передати повний контроль над ринками уряду. Вільний ринок все ще може бути кращим за урядове регулювання у визначенні більшої частини цін і перерозподілу ресурсів.

Звідси випливає, що державні нормативні акти, швидше за все, покращують, а не перешкоджають ефективності економіки, якщо вони дотримуються широких економічних принципів, а не нав'язують вузькі законодавчі правила.

Підходи до регулювання, засновані на принципах ринкової економіки, мають перевагу в тому, що вони краще адаптуються до змін економічних умов та економічних можливостей, оскільки в економіці постійними є трансформаційні процеси, розвиваються нові ринки, а окремі підприємства нарощують або скорочують виробництво у відповідь на відповідні цінові сигнали. Правда, відсутність конкретності в нормативних актах, заснованих на ринкових принципах, може дозволити ненавмисну поведінку охарактеризувати як «відповідну». З іншого боку, в той час як підхід, що ґрунтується на суворих директивних принципах, ускладнює підприємствам і регуляторним органам контроль за їх дотриманням, такі чіткіші норми можуть стати настільки специфічними та пристосованими до поточної ситуації, що можуть легко стати застарілими або навіть контрпродуктивними – особливо з суспільних інтересів або суспільної точки зору – у міру розвитку економіки. Вони також можуть бути спеціально розробленими для окремих підприємств чи галузей, щоб надавати перевагу їм неринкову перевагу, на шкоду створенню нового бізнесу, інноваційному зростанню та зростанню продуктивності економіки в цілому⁶.

Справа в тому, що система регулювання, заснована на дуже специфічних ринкових правилах, полягає в тому, що в суспільстві закони та правила повинні повністю охоплювати всі непередбачувані

---

⁵ Committee for Economic Development, *Modernizing Government Regulation: The Need for Action*, 1998, p. VII Retrieved from URL: <https://www.ced.org/reports/single/modernizing-government-regulation-the-need-for-action>

⁶ OECD, *Regulatory Policy and Governance: Supporting Economic Growth and Serving the Public Interest*. Paris: OECD Publishing, 2011, p. 98.

обставини, щоб максимально ускладнити або унеможливити процеси маніпулювання системою, з метою отримання неконкурентних переваг.

Цілком очевидно, що навіть зрозумілі та добре продумані правила можуть залишити величезну та виснажливу невизначеність, доки всі ці непередбачувані ситуації не будуть вирішені – можливо, навіть у судовому порядку.

Рішення уряду більш схильні до упередженості через вплив грошей та політики, пов'язаних із спеціальними інтересами, тоді як результати вільного ринку є неупередженими до всіх учасників ринку, які чітко сигналізують про можливості розвитку та конкуренції через ціни, які готові платити кінцеві споживачі⁷.

Таким чином, виправданим є такий підхід до державної політики, який визнає приватні ринкові ціни все ще основним сигналом для управління ресурсами, але нормативні акти чи інші державні політики доповнюють (або «коригують») сигнали, щоб більш повно відобразити державні можливості впливу на механізми правового регулювання економіки.

Регулювання – це лише один із способів втручання уряду в ринкову економіку. Ще два основних шляхи – фіскальна та монетарна політика. Ці три типи важелів державної політики взаємодіють і перекриваються і можуть працювати для досягнення одних і тих же цілей, але також (на жаль) перетинаються. На жаль, уряд не планує та не вивчає ефекти регуляторної політики так само, як це робить для впливу фіскальної та монетарної політики.

Існує кілька причин цієї невідповідності. По-перше, вплив регулювань важче виміряти – як з боку користі, так і з боку витрат, але, особливо, вимірюючи обидва на загальних умовах (зазвичай у грошовій оцінці), щоб вони були порівнянними. По-друге, нормативно-правові акти зазвичай не впливають на державний бюджет (у підсумку) так прямо чи чітко, як фіскальна політика, тому це важче, а сам уряд має менше стимулів вимірювати витрати, які часто зміщуються на нижчі рівні економіки⁸. Будь-які оцінки витрат, вироблені тими самими суб'єктами, які непропорційно несуть витрати на регуляторну політику, зазвичай розглядаються політиками зі скептицизмом і припущенням перебільшення, враховуючи, що вони виходять з точки зору власних інтересів, а не суто суспільних інтересів.

---

⁷ Kovalchuk, I. (2021). Legal Regulation of Agricultural Taxation. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10, № 1. pp. 479–494. Doi: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p479>

⁸ Kovalchuk, I. (2019). Regulatory and legal support of the concept of sustainable rural development policy. *Agrarian policy of the European Union: challenges and prospects*: monograph Kyiv: Center for Educational Literature

– Отже, теоретично основні економічні обґрунтування та роль держави у процесах регулювання ринкової економіки є досить чіткими:

– з метою усунення недоліків ринку, коли справжні витрати та прибутки неправильно відображені в ринкових цінах;

– зменшити бар'єри для входу суб'єкта на ринок, заохочувати більшу конкуренцію та інновації та боротися з недалекоглядністю – усе для підвищення економічного зростання;

– забезпечити безпеку споживачів, працівників та інвесторів, прозорість інформації про продукти та послуги та справедливий розподіл чистого прибутку. Цю категорію часто називають «соціальним регулюванням», але ця політика також має економічні виправдання та наслідки.

Однак, на практиці, теорії «захоплення ринків» (захист особистих інтересів або «кумівство») конкурують з обґрунтуванням суспільних інтересів, що викликає невдоволення у суспільстві методами державного регулювання економіки.

Міжнародна практика реалізації урядової «політики регулювання» стосується того, як нормативні акти на практиці створюються, підтримуються та оцінюються учасниками ринку. Світова політика регулювання за останні кілька десятиліть прогресувала від концепцій регуляторної реформи або дерегуляції до управління регулюванням, а останнім часом до регуляторного управління. Україна лише шукає свій шлях правового регулювання ринкової економіки, тому вивчення міжнародного досвіду є надзвичайно важливим для уникнення власних помилок.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ

Хохлова Ірина Валеріївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Освітній простір схильний до змін, пов'язаних з економічними, культурними та політичними факторами. Сьогодні освіта дедалі більше орієнтується на вільний розвиток учнів, творчий розвиток, нарощування необхідних компетенцій та їхнє практичне застосування, здійснення певної соціальної ролі. Виникнення потреб у спеціалістах різних профілів, поява професій, що відповідають часу, вимагають підготовку фахівців іншого профілю, доступності освіти для різних категорій населення, постійної перепідготовки працівників.

Трендом сучасності, особливо в епоху цифровізації, є безперервна освіта, що забезпечує зростання та розвиток потенціалу протягом усього життя. Безперервна освіта забезпечується системою державних та громадських інститутів та відповідає потребам особистості.

Основними принципами освіти в Україні є: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, які надаються державою; рівність умов кожної людини для реалізації її здібностей; гуманізм; пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (окрім навчальних закладів заснованих релігійними організаціями); науковий характер освіти; інтеграція з наукою; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; єдність системи освіти; різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті. Право на освіту гарантується великою кількістю нормативно-правових актів, зокрема, статтею 26 Загальної декларації прав людини, статтею 53 Конституції України, низкою інших законів та нормативно-правових актів.

В 6 березні 2010 році в Україні набула чинності ратифікована Верховною радою України Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї¹. Саме ратифікація цього документа стала підставою для реалізації прав осіб з інвалідністю

---

¹ Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) ООН; від 13.12.2006 ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009}

в багатьох сферах в тому числі і у сфері освіти. Цей документ базується зокрема на принципах, що кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби і відповідно варто розбудовувати систему освіти в напрямі створення «школи для всіх»-школи, де особи з особливими освітніми потребами зможуть реалізувати своє право на освіту, зокрема в умовах інклюзивного навчання. Школи з такою інклюзивною орієнтацією дадуть змогу створити належні умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їх індивідуальних потреб, а також мають стати ефективним засобом забезпечення права таких осіб на освіту, сприяння розвитку її особистості, поліпшення стану її здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади. Це і було передумовою внесення змін до нормативних правових актів відчизняного законодавства.

Ще в 2010 році були внесені зміни тоді ще чинного Закону України «Про загальну середню освіту», в якому діти з ООП отримали можливість здобувати загальну середню освіту дистанційно, а також у спеціальних і інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти. Також в цей період були затверджені перші нормативно-правові документи щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні, серед яких: розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009); постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (2011); накази Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010); інструкційно-методичні листи МОН України «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням» (2012), «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2012).

У вересні 2017 р. Верховна рада прийняла новий на заміну застарілому діючому Закону України «Про освіту» (надалі Закон).

У частині першій статті 3 Закону України «Про освіту» встановлено, що повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою основною складовою безперервної освіти. Також в законі підкреслено що в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти у випадках,

визначених законодавством, а також забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення. Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти². Також пропонується врегулювати питання доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг у навчальних закладах. зокрема, передбачається: закріпити право на освіту осіб з особливими освітніми потребами і надати їм можливість отримувати освіту в усіх навчальних закладах, у тому числі безоплатно в державних і комунальних навчальних закладах, незалежно від «встановлення інвалідності»; запровадити дистанційну та індивідуальну форми навчання; визначити поняття «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне навчання»; надати можливість особам з особливими освітніми потребами отримати психолого-педагогічну та корекційно-розвиткову допомогу, створити для таких осіб інклюзивні та спеціальні групи (класи) у загальноосвітніх навчальних закладах.

В Законі зазначено, що держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти³.

В загальних положеннях Закону визначає інклюзивне навчання - як систему освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Наразі подальший розвиток інклюзивної освіти насамперед пов'язаний з необхідністю розробки відповідних навчальних програм та методик навчання, підвищення кваліфікації педагогів у галузі інклюзивної освіти, формування гуманного ставлення до людей з особливими можливостями здоров'я

---

² Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст. 380.

³ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст. 380.

НАПРЯМ 7. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЕРЖАВ ЄВРОПИ ТА АЗІЇ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ

Андрушко Андрій Васильович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Як відомо, завдяки вивченню кримінального законодавства зарубіжних держав можна виявити як переваги, так і недоліки національного законодавства, запозичити кращий досвід для удосконалення чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України. Повною мірою сказане стосується й доцільності вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії насильницькому зникненню – діянню, відповідальність за яке у КК України встановлено 12 липня 2018 р. з огляду на приєднання до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.

Вивчення кримінального законодавства держав Європи та Азії засвідчило, що кримінально-правові заборони насильницького зникнення на сьогодні містяться у законодавстві Австрії (§ 312b, п. 5 ч. 3 § 321a), Азербайджану (ст. 110), Албанії (ст. 109/с, ст. 74), Бельгії (ст. 136ter), Боснії та Герцеговини (ст. 172), Вірменії (ст. 392), Киргизстану (ст. 404), Литви (ст. 100-1), Монголії (ст. 13.4), Словаччини (§ 420a), Франції (ст. ст. 221-12–221-17), Чорногорії (ст. 427) та Швейцарії (ст. 185bis, п. «е» ч. 1 ст. 264a).

Місце насильницького зникнення в системі Особливої частини кримінальних законів держав Європи та Азії визначається по-різному. Переважна більшість законодавців (Азербайджану, Бельгії, Боснії та Герцеговини, Вірменії, Киргизстану, Литви, Словаччини, Чорногорії) розглядуване діяння визнала злочином проти міжнародного правопорядку. Так, у КК Азербайджану і КК Вірменії відповідна кримінально-правова заборона включена до розділу (глави) «Злочини

проти миру і безпеки людства», у КК Киргизстану – до розділу «Злочини проти міжнародного правопорядку», у КК Литви – до розділу «Злочини проти людяності та воєнні злочини», у КК Боснії та Герцеговини і КК Чорногорії – до розділу «Злочини проти людяності та інших цінностей, захищених міжнародним правом», у КК Словаччини – до глави «Злочини проти миру, проти людяності, злочини тероризму, екстремізму та воєнні злочини», у КК Бельгії – до розділу «Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права».

В кримінальних кодексах Албанії (ст. 109/с) та Швейцарії (ст. 185bis) насильницьке зникнення визнано злочином проти особистої свободи. Водночас албанський (ст. 74) і швейцарський (п. «е» ч. 1 ст. 264а) законодавці вказують, що насильницьке зникнення може бути визнано злочином проти людяності у разі, якщо вчинятиметься у контексті широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. Злочином проти особистої свободи насильницьке зникнення визнавав також грецький законодавець, який статті 322А–322Г, що раніше передбачали відповідальність за вказане діяння, нещодавно виключив з кримінального закону. Подібним до зазначеного є підхід, що його займають монгольський та французький законодавці, котрі насильницьке зникнення визнали посяганням на людину, її права та свободи. Натомість у КК Австрії стаття про відповідальність за вказаний злочин (§ 312b) включена до глави 22 «Злочинні порушення службових обов'язків, корупція та пов'язані з ними злочинні діяння». Разом з тим, подібно до албанського та швейцарського, австрійське кримінальне законодавство передбачає, що насильницьке зникнення може бути визнано злочином проти людяності у разі, якщо вчинятиметься у рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення (п. 5 ч. 3 § 321а).

Вказуючи на потерпілого від насильницького зникнення, одні законодавці (Австрії, Азербайджану, Албанії, Литви, Словаччини, Франції, Швейцарії) зазначають, що ним є одна людина (особа), інші ж (Бельгії, Боснії та Герцеговини, Вірменії, Киргизстану, Чорногорії) вказують на множину потерпілих від цього діяння.

У ст. 2 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень зазначено, що насильницьким зникненням вважається арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, внаслідок чого цю особу залишено без захисту закону. У своїй більшості законодавці держав Європи та Азії (зокрема, Азербайджану, Албанії, Боснії та Герцеговини,

Киргизстану, Литви, Словаччини, Франції, Швейцарії) дослівно або ж майже дослівно відтворили конвенційне визначення насильницького зникнення у національних кримінальних законах. Водночас здійснений порівняльно-правовий аналіз засвідчив також існування певних відмінностей, що мають місце при формулюванні відповідних кримінально-правових заборон. Так, описуючи об'єктивну сторону розглядуваного посягання, австрійський законодавець з-поміж усіх наведених у конвенції форм позбавлення волі окремо згадав лише про викрадення людини, вказавши, утім, що можливим є й позбавлення її особистої свободи іншим чином. Законодавець Чорногорії вказав тільки на такі форми позбавлення волі, як затримання та викрадення людей. Законодавці Азербайджану, Боснії та Герцеговини, Киргизстану і Монголії виходять з того, що арешт, затримання та викрадення людини (людей) становлять вичерпний перелік можливих форм позбавлення волі, тоді як законодавці Албанії, Литви, Словаччини та Франції вказують, що можуть мати місце й інші форми. Швейцарський законодавець вказав загалом на позбавлення людини волі, жодної з наведених у конвенції форм не згадавши.

На відміну від законодавців інших держав Європи та Азії, які вслід за конвенційним визначенням розглядуваного діяння виходять з того, що позбавлення волі може бути як законним, так і незаконним, монгольський законодавець вказав, що насильницьке зникнення утворює лише незаконне позбавлення свободи.

Невід'ємною ознакою насильницького зникнення є подальша відмова визнати факт позбавлення волі людини або приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування. Водночас у § 312b КК Австрії сказано лише про приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи (тобто не згадано про подальшу відмову визнати факт позбавлення волі). Аналогічним є підхід швейцарського законодавця (ст. 185bis, п. «е» ч. 1 ст. 264а КК Швейцарії). Натомість законодавець Чорногорії у ст. 427 КК, навпаки, згадав тільки про подальшу відмову визнати факт позбавлення волі людини.

Бельгійський та вірменський законодавці, визнавши насильницьке зникнення різновидом злочинів проти людяності, у відповідних статтях КК сутнісних ознак вказаного діяння фактично не навели. Так, у ст. 392 КК Вірменії злочином проти безпеки людства визнається «викрадення людей, якому слідує їх зникнення», у ст. 136ter КК Бельгії зроблено відсилку до Римського статуту Міжнародного кримінального суду і підкреслено, що насильницьке зникнення людей як злочин проти людяності має бути вчинене у рамках широкомасштабного чи систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення. У цьому контексті варто зауважити, що більшість законодавців, котрі розглядуване діяння визнали

злочином проти міжнародного правопорядку, не вказує, що насильницьке зникнення має бути вчинене у рамках широкомасштабного чи систематичного нападу проти цивільного населення. Таку позицію займають, зокрема, законодавці Азербайджану, Вірменії, Киргизстану, Литви та Словаччини (натомість законодавці Бельгії, Боснії та Герцеговини і Чорногорії займають протилежну позицію, підкреслюючи що для визнання цього діяння злочином проти людяності потрібно, аби воно було вчинене у рамках широкомасштабного чи систематичного нападу проти цивільного населення).

Одні законодавці (Албанії, Монголії, Словаччини, Франції) вказали на такий конвенційний наслідок насильницького зникнення, як залишення потерпілої особи без захисту закону, інші (Азербайджану, Боснії та Герцеговини, Киргизстану, Чорногорії, Швейцарії), вслід за положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, визнали вказану ознаку не наслідком, а метою розглядуваного посягання, треті (Австрії, Бельгії, Вірменії, Литви) – не згадали про цю ознаку у тексті відповідних кримінально-правових заборон.

У дефініції насильницького зникнення людей, наведеній у п. «і» ч. 2 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, вказано на обов'язковість мети залишення потерпілої особи без захисту закону протягом тривалого часу. Як зазначалося, деякі законодавці віддали перевагу цьому визначенню насильницького зникнення, а не тому, яке наводиться у Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. Якщо законодавці Азербайджану, Боснії та Герцеговини, Киргизстану і Швейцарії підкреслили, що мета розглядуваного діяння спрямована на залишення особи без захисту закону протягом тривалого часу, то чорногорський законодавець про тривалість залишення особи без захисту закону не згадав.

На виконання положень п. «б» ч. 1 ст. 6 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень законодавці Албанії (ч. 2 ст. 109/с), Словаччини (ч. 2 § 420а) та Франції (ст. 221-13) передбачили відповідальність не лише за вчинення акту насильницького зникнення, а й за поведінку керівника, який знав, що підлеглі, котрі знаходяться під його реальною владою та контролем, скоювали або мали намір вчинити злочин насильницького зникнення, або свідомо проігнорував очевидну інформацію, що свідчить про це; ніс реальну відповідальність та здійснював реальний контроль стосовно діяльності, з якою був пов'язаний злочин насильницького зникнення, а також який не вжив усіх необхідних і розумних заходів у рамках його повноважень з метою недопущення або припинення вчинення акту насильницького зникнення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування.

Вище зазначалося, що відповідно до конвенційного визначення насильницького зникнення його суб'єктами визнаються представники держави чи особи або групи осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави. Законодавці Литви, Словаччини та Франції, формулюючи диспозиції відповідних кримінально-правових заборон, дослівно або ж майже дослівно відтворили вказане положення конвенції. Законодавці Боснії та Герцеговини і Киргизстану вказали, що суб'єктом розглядуваного посягання є держава чи політична організація або ж особа, що діяла з їх дозволу, за їх підтримки чи за погодженням з ними, тобто віддали перевагу тому визначенню кола суб'єктів насильницького зникнення, яке наведено у п. «і» ч. 2 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Законодавці Австрії, Азербайджану, Албанії та Швейцарії дещо модифікували перелік кола суб'єктів вказаного діяння, наведений у згаданих міжнародних актах. Так, у § 312b КК Австрії сказано про будь-яку особу, котра діє від імені або за згодою держави чи політичної організації, у ст. 110 КК Азербайджану – про особу, що діє за завданням, за підтримки чи за згодою держави або політичної організації, у ст. 109/с КК Албанії – про державних посадових осіб або осіб, які діють з їх дозволу, за їх підтримки чи за їх схваленням, у ст. 185bis і п. «е» ч. 1 ст. 264a КК Швейцарії – про будь-яку особу, яка діє за наказом або за згодою державної чи політичної організації, а також про особу, що діє від їх імені. Монгольський законодавець суб'єктом насильницького зникнення визнав службову особу, прокурора чи суддю, уповноважених на проведення розслідування. Французький законодавець встановив, що кримінальній відповідальності за насильницьке зникнення підлягають не лише зазначені вище фізичні особи, а й юридичні особи (ст. 221-17). У кримінальному законодавстві Бельгії, Вірменії та Чорногорії жодної конкретизації характеристик суб'єкта аналізованого посягання немає.

Переважає більшість законодавців (Азербайджану, Бельгії, Боснії та Герцеговини, Вірменії, Киргизстану, Литви, Франції, Чорногорії) не диференціює кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення. Обтяжуючі відповідальність за розглядуване діяння обставини передбачають законодавці Албанії, Монголії та Словаччини. При цьому законодавці вказаних держав виокремили не лише кваліфікуючі, а й особливо кваліфікуючі ознаки насильницького зникнення.

Австрійський законодавець не диференціював відповідальність за вказане діяння як за службовий злочин, однак зробив це за насильницьке зникнення як за злочин проти людяності, виокремивши у п. 5 ч. 3 § 321a КК Австрії таку кваліфікуючу ознаку, як спричинення цим злочином смерті особи. Так само швейцарський законодавець не диференціював відповідальність за зазначене діяння

як за злочин проти особистої свободи, однак зробив це за насильницьке зникнення як за злочин проти людяності. У ч. 2 ст. 264а КК Швейцарії посилена відповідальність передбачена за вчинення злочину проти людяності (у т.ч. й насильницького зникнення) щодо великої кількості людей, а також за жорстоку поведінку винного. Крім того, у частині 3 зазначеної статті вказано, що у менш тяжких випадках вчинення даного злочину винному може бути призначено менш суворе покарання (ув'язнення на строк не менше одного року), однак про які саме випадки йдеться – не уточнено.

Вчинення насильницького зникнення щодо дитини обтяжуючою відповідальністю обставиною визнали законодавці Албанії, Монголії та Словаччини. Албанський та монгольський законодавці посилили відповідальність за вчинення вказаного діяння щодо вагітної жінки та щодо кількох осіб. Окрім зазначених вище, албанський законодавець виокремив такі кваліфікуючі ознаки насильницького зникнення, як вчинення вказаного діяння щодо осіб, котрі з різних причин не можуть себе захистити, вчинення його повторно, у співучасті, а також якщо воно супроводжувалось заподіянням тяжких фізичних страждань.

Спричинення смерті потерпілій від насильницького зникнення особі особливо кваліфікуючою ознакою вказаного діяння визнали законодавці Албанії, Монголії та Словаччини; при цьому зазначена ознака албанським законодавцем визнана єдиною особливо обтяжуючою обставиною розглядуваного посягання.

У ч. 4 ст. 13.4 КК Монголії та у ч. 4 § 420а КК Словаччини максимальне покарання передбачено за спричинення насильницьким зникненням тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого. Крім того, монгольський законодавець виокремив таку особливо кваліфікуючу ознаку розглядуваного діяння, як вчинення його організованою злочинною групою, а словацький – вчинення його щодо вразливої особи.

Небезпечність поведінки керівника, пов'язаної із насильницьким зникненням особи, законодавці Албанії, Словаччини та Франції оцінюють по-різному. Законодавець Албанії за відповідні діяння керівника передбачив менш суворе покарання (ув'язнення на строк від 3 до 7 років, тоді як за акт насильницького зникнення – від 7 до 15 років), законодавці Словаччини і Франції – покарання, аналогічне тому, яке встановили за вчинення акту насильницького зникнення.

Здійснений порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що законодавці держав Європи та Азії за насильницьке зникнення здебільшого передбачають суворе покарання (ув'язнення на тривалий строк або ж довічне позбавлення волі). Так, у КК Австрії за цей злочин передбачено ув'язнення на строк від 1 до 10 років (а як за злочин проти людяності – від 5 до 15 років), у КК Азербайджану – від 10 до 20 років

або довічне позбавлення волі, у КК Албанії – від 7 до 15 років (а як за злочин проти людяності – ув'язнення на строк понад 15 років або довічне позбавлення волі), у КК Боснії та Герцеговини – на строк не менше 10 років або довгострокове ув'язнення, у КК Вірменії – від 7 до 15 років або довічне позбавлення волі, у КК Киргизстану – від 12 до 15 років, у КК Литви – від 3 до 15 років, у КК Монголії – від 1 до 5 років, у КК Словаччини – від 7 до 12 років, у КК Франції – довічне позбавлення волі, у КК Чорногорії – на строк не менше 5 років або довгострокове ув'язнення, у КК Швейцарії – на строк не менше 1 року (а як за злочин проти людяності – на строк не менше 5 років). Французький законодавець, окрім довічного позбавлення волі, за розглядуваний злочин передбачає також додаткові покарання у виді позбавлення політичних, громадянських і сімейних прав; заборони обіймати державну посаду або займатися професійною чи громадською діяльністю, під час здійснення якої або у зв'язку з виконанням якої було вчинено насильницьке зникнення, або здійснювати комерційну чи промислову діяльність, очолювати, керувати чи контролювати комерційну організацію або промислове підприємство; заборони перебування у певних місцях, визначених судом; конфіскації майна; заборони зберігання чи носіння зброї, що підлягає дозволу; конфіскації однієї чи кількох одиниць зброї, яка є власністю засудженого чи якою він вільно користується. Крім того, у ст. 221-15 КК Франції вказано, що винні у вчиненні насильницького зникнення особи підлягають також соціально-судовому нагляду. У ст. 221-16 КК Франції передбачено вислання з території Франції будь-якого іноземця, визнаного винуватим у вчиненні насильницького зникнення, на строк не більше десяти років або ж безстроково.

За кваліфіковані види насильницького зникнення австрійський законодавець (як за злочин проти людяності) передбачив ув'язнення на строк від 10 до 20 років або довічне позбавлення волі, албанський – ув'язнення на строк від 10 до 20 років, монгольський – від 2 до 8 років, словацький – від 10 до 15 років, швейцарський (як за злочин проти людяності) – довічне позбавлення волі. За особливо кваліфіковані види вказаного діяння у КК Албанії передбачено ув'язнення на строк не менше 30 років або довічне позбавлення волі, у КК Монголії – позбавлення волі на строк від 5 до 12 років, у КК Словаччини – позбавлення волі на строк від 15 до 20 років.

Таким чином, порівняльно-правовий аналіз законодавства держав Європи та Азії про кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення засвідчив значне різноманіття підходів до криміналізації та пеналізації вказаного діяння. Як видається, проаналізований досвід може знадобитися при удосконаленні вітчизняної кримінально-правової

заборони, присвяченої відповідальності за розглядуване посягання. Зокрема, на серйозну увагу заслуговує віднесення переважною більшістю законодавців насильницького зникнення до злочинів проти міжнародного правопорядку, а не до посягань на особисту свободу.

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР)

Глинська Наталія Валеріївна

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка відділом дослідження проблем кримінального процесу та
судустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної Академії
правових наук України
м. Харків, Україна*

В умовах триваючої з 24 лютого цього року повномасштабної збройної агресії Російської Федерації перед кримінальним судочинством постало багато нових викликів. З одного боку, це виклики щодо мобілізації усіх можливих міжнародних та національних інструментів для притягнення до відповідальності країни-агресора та її вищого керівництва, розслідування вчинених на території України воєних злочинів. З іншого боку, об'єктивною стала потреба вимушеного прискорення та спрощення певних процедур та порядків, зокрема, щодо збирання доказів, з метою забезпечення дієвості кримінального процесуального механізму розслідування та судового розгляду усіх кримінальних правопорушень.

З огляду на ці потреби та виклики законодавець оперативно зрагував у спосіб прийняття низки змін до кримінального процесуального законодавства. В результаті внесених нещодавніх змін певного корегування зазнав не лише порядок кримінального судочинства на час дії воєного стану, а й взагалі кримінальна процедури на перспективу (й в умовах нормальної життєдіяльності). В контексті зазначеного корегування кримінальної процедури наріжним є питання дотримання оптимального балансу суспільних інтересів щодо розслідування злочинів та забезпечення дотримання прав і законних інтересів особи як найвищої соціальної цінності в правовій державі.

Пріоритетність забезпечення прав та свобод людини як аксіологічний посыл діяльності державних органів в правовій демократичній державі,

закріплена у ч. 1 ст. 3 Конституції України (КУ) й підкреслена у Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р., стає ще більш актуальним предметом забезпечення у час надзвичайних ситуацій. Втім під час воєного стану можливим не лише обмеження прав та свобод людини з огляду на саму природу кримінального провадження, а й з огляду існуючої загрози порушення таких прав та свобод через надзвичайну ситуацію, вимушеної необхідності певного спрощення кримінальної процедури.

В контексті концепції верховенства права, що базується на повазі до визнаних міжнародних та конституційних прав людини, в царині кримінального провадження непорушними мають залишатися такі ключові права особи як право на справедливий судовий розгляд, право на ефективний правовий захист, зокрема від свавільного арешту чи затримання, що є фундаментальними гарантіями справедливого судового розгляду у розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ). Як влучно зазначено розробниками посібника, присвяченого особливостям функціонування судів в умовах пандемії Covid-19¹, верховенство права полягає не лише у формальному забезпеченні законності, а в справедливості, заснованій на визнанні та повному прийнятті вищої цінності людської особистості, що має бути гарантоване інституціями, які забезпечують основу для його повноцінної реалізації. Навіть в умовах надзвичайної ситуації слід забезпечити загальну повагу до принципів верховенства права². Зокрема, посилення на стан надзвичайної ситуації «не може використовуватися для підриву демократичного конституційного ладу, а також не має бути спрямоване на знищення міжнародно визнаних прав людини та основних свобод» а «фактичне запровадження або продовження надзвичайного стану, що не відповідає положенням закону, є неприпустимим», а держави-учасниці «намагатимуться забезпечити, щоб юридичні гарантії, необхідні для підтримання верховенства права, залишалися чинними під час надзвичайного стану»³.

---

¹ Особливості функціонування судів в умовах пандемії Covid-19: Базовий посібник. Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. 2020.

² Див., наприклад, Комісія з питань прав людини, ССР/С/21/Rev.1/Add.11, Загальний коментар №29, Надзвичайні ситуації (стаття 4), 31 серпня 2001 року, п. 2. // Цитовано за : Особливості функціонування судів в умовах пандемії Covid-19: Базовий посібник. Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. 2020.

³ Конференція з питань безпеки та співробітництва в Європі (КБСЄ), Документ Московської зустрічі Конференції з людського виміру КБСЄ, Москва, 3 жовтня 1991 року, п. 28.1., 28.4, 28.8 // Цитовано за : Особливості функціонування судів в умовах пандемії Covid-19: Базовий посібник. Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. 2020.

Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), статті 15 КЗПЛ держави можуть тимчасово обмежувати певні права в умовах надзвичайної ситуації. Однак, певні права мають залишатися непорушними навіть у таких ситуаціях. До прав, відхилення від забезпечення яких не дозволяється, належать, зокрема, заборона катувань та жорстокого поводження, заборона рабства і примусової праці, право на життя та заборона зворотної дії кримінального законодавства (стаття 4.2 МПГПП та стаття 15.2 КЗПЛ); право на ефективний правовий захист, оскільки воно є невід'ємним для здійснення інших прав, які не можуть бути обмежені; основоположні принципи справедливого суду, що передбачають право на розгляд справи незалежним та неупередженим судом, презумпція невинуватості та право на доступ до адвоката; а також право заарештованих або затриманих осіб бути негайно переданими до (незалежного та неупередженого) судового органу для негайного вирішення питання щодо законності затримання та видання розпорядження про звільнення у разі незаконного затримання/реалізації права на перегляд рішення про правомірність утримання під вартою⁴.

Застосування державою при надзвичайному стані заходів, що пов'язані із порушенням інших прав у царині кримінального судочинства, не може бути свавільним. Відповідні обмеження мають запроваджуватись законом, бути необхідними, пропорційними та недискримінаційними. Обмеження не повинні застосовуватись таким чином або такою мірою, що порушує саму суть права на справедливий суд. Відповідно до п. 70 Сіракузьких принципів щодо обмеження та звуження положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (Сіракузькі принципи) «відмова у реалізації певних прав, що є основоположними з точки зору людської гідності, ніколи не може бути суворою необхідною у будь-якій можливій надзвичайній ситуації. Повага

---

⁴ Зазначені імперативи цілком корелюють із статтею 64 КУ, відповідно до якої навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені такі ключові для царини кримінального провадження права і свободи, як рівність перед законом (ст.24 КУ), право особи на повагу до його гідності (ст.28 КУ), право на свободу та особисту недоторканність (ст.29 КУ), право на судовий захист (ст.55 КУ), принцип «Non bis in idem» (ст.61 КУ), презумція невинуватості (ст.62 КУ), право не свідчити щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів та право на захист (ст. 63 КУ). З огляду на важливість дотримання належної кримінальної процедури як однієї з суттєвих гарантій справедливого судового розгляду, важливим є акцентування уваги Верховним Судом у листі «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 1/0/2-22, зокрема, на тому, що Суди, здійснюючи правосуддя в умовах воєнного стану, мають зважати на те, що згідно зі ст. 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи й установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України й законами України, а також на те, що відповідно до ст. 26 цього Закону *скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється*.

до цих основоположних прав є надзвичайно важливою для забезпечення реалізації прав, що не можуть бути обмежені»⁵. Варто акцентувати увагу на вирішальну роль забезпечення державою ефективного судового контролю в разі встановлення певних екстраординарних обмежень прав та свобод особи під час будь-якого надзвичайного стау. Як зазначає Управління Верховного комісара з прав людини (ОНЧР), має існувати «цілеспрямований судовий нагляд за надзвичайними заходами або надзвичайним станом, аби забезпечити їхню відповідність обмеженням», передбаченим міжнародним правом⁶.

Отже, з огляду на викладені положення та загальні засади кримінального провадження сформулюємо основні аксіологічні стандарти, які мають бути дотриманні в царині кримінального провадження при унормуванні кримінальної процедури під час воєного стау:

1) В контексті концепції верховенства права, що базується на повазі до визнаних міжнародних та конституційних прав людини, в умовах воєного часу непорушними мають залишатися такі ключові для царини кримінального провадження права особи, як право на свободу та особисту недоторканність, право на ефективний правовий захист, право на розгляд справи незалежним та неупередженим судом, презумпція невинуватості, право заарештованих або затриманих осіб бути негайно переданими до (незалежного та неупередженого) судового органу для вирішення питання щодо законності затримання та видання розпорядження про звільнення у разі незаконного затримання/реалізації права на перегляд рішення про правомірність утримання під вартою; рівність перед законом, право особи на повагу до його гідності, право не свідчити щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;

2) застосування в умовах воєного стау екстрених заходів, що обмежують права людини та основні свободи, не може бути свавільним. Відповідні обмеження мають запроваджуватись законом, бути необхідними, пропорційними та недискримінаційними, їх застосування допускається лише у такій мірі, що не порушує саму суть права на справедливий суд;

---

⁵ Сіракузькі принципи щодо обмеження та звуження положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, (1985) (Сіракузькі принципи). У міжнародному документі визначені мінімальні стандарти щодо застосованих державою обмежень громадських та політичних права, а саме, обмеження щонайменше повинні: бути передбачені законом та здійснюватися відповідно до нього; бути спрямовані на досягнення законної мети у загальних інтересах; бути суворо необхідними в демократичному суспільстві для досягнення цілі; передбачати найменше втручання та обмеження для досягнення цілі; базуватись на наукових доказах та не застосовуватись у свавільний або дискримінаційний спосіб; та мати обмежену тривалість, передбачати повагу до людської гідності та підлягати перегляду.

⁶ Надзвичайні заходи та COVID-19: Керівництво, БДПЛ, 27 квітня 2020 року, стор. 3.

3) вирішальна роль у забезпеченні правомірності застосування в разі встановлених під час будь-якого надзвичайного стану екстраординарних обмежень прав та законних інтересів учасників кримінального провадження належить «ефективному контролю, який зазвичай має здійснюватись судовим органом, щонайменше як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження забезпечення державою ефективного судового контролю»;

4) в разі певного спрощення порядку прийняття та процесуального оформлення рішень, ухвалення яких взмозі обмежувати права та законні інтереси учасників провадження, обов'язковою компонентою відповідної належної правової процедури реалізації компетентною особою дискреційних повноважень, передбачених законом, зокрема, має бути прийняття обґрунтованого та вмотивованого рішення із наведенням у його змісті правових та фактичних підстав його прийнятого та сукупності необхідних й достатніх аргументів, що висвітлюють правильність усіх висновків, відображених у змісті відповідного процесуального акту.

Визначені стандарти виступають, з одного боку, аксіологічними векторами нормоутворення в царині кримінального провадження під час воєного стану, з іншого боку – критеріями, під кутом зору яких може бути надана оцінка нещодавним змінам національної кримінальної процедури.

Не претендуючи на вичерпність, лише проілюструємо це на окремому аспекті. Так, зокрема, законодавець, на час воєного стану у статті 615 КПК визначив перелік повноважень слідчого судді, які у разі об'єктивної неможливості їх виконання, делегуються керівнику органу прокуратури: привід, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, дозвіл на затримання з метою приводу, клопотання про проведення обшуку у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, обшук, отримання зразків для експертизи, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, продовження строку досудового розслідування, а також повноважень щодо обрання запобіжних заходів. З огляду на потенційний правообмежувальний характер зазначених заходів, виведення компетенції щодо ухвалення відповідних рішень з кола судового контролю має супроводжуватися прийняттям керівником органу прокуратури вмотивованої та обґрунтованої постанови із наведенням: по-перше, причини факту неможливості здійснення повноважень слідчим суддею, по-друге, правових та фактичних підстав суто прийнятого рішення (про застосування конкретного заходу забезпечення, проведення певної негласної слідчої (розшукової) дії тощо) із дотриманням необхідних стандартів щодо меж його обґрунтування.

КОНВЕНЦІЙНІ ПРОЦЕДУРИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Демура Марина Ігорівна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Покарання – це основний спосіб, яким суспільство та спеціально уповноважені органи засуджують особу за вчинення злочинного діяння як прояву порушення норм, що встановлені у відповідній державі. Покарання застосовується від імені та інтересах держави і, як правило, пов'язано із відбуванням у спеціалізованих державних установах. Проте, слід звернути увагу на загальносвітову тенденцію – посилення ролі жертви у кримінальному судочинстві, надання переваги інтересам потерпілої від кримінального правопорушення особі. Мова йде про врахуванням інтересів потерпілого, вплив його волевиявлення на подальший рух провадження. Щодо кроків у цьому напрямку в загальносвітовому масштабі, слід навести Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (2011 р.), Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005 р.), а також Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (2007 р.), Рекомендацію рекомендації Комітету міністрів державам – членам Ради Європи Rec(2002)5 про захист жінок від насильства, Рекомендацію CM/Rec(2007)17 про стандарти та механізми гендерної рівності тощо.

Щодо національних кроків забезпечення інтересів потерпілого у кримінальному провадженні, на нашу думку, слід виділити наділення потерпілого процесуальними права, реалізація яких у кримінальному провадженні, надасть можливість здійснення ефективної участі у кримінальному судочинстві. Також до цих кроків слід віднести розширення переліку справ приватного обвинувачення у КПК 2012 р., порівняно із законодавством 1960 р., тим самим волевиявлення потерпілого має вирішальне значення у більшій кількості кримінальних проваджень. Окремо слід зазначити про внесення змін до КПК 2012 р., якими встановлено заборону закриття кримінального провадження коли потерпілий або його представник відмовилися від обвинувачення у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством (зміни 2017 р.).

Тенденція до розширення прав потерпілого і забезпечення його активної участі у кримінальному провадженні прийшла на зміну каральній функції, яка разом із силовими методами не завжди забезпечує виконання завдань кримінального та кримінального процесуального права. Посилення ролі потерпілого у кримінальному провадженні стало поштовхом до вироблення нових підходів щодо застосування відповідальності до винуватих осіб. Мова йде про виникнення альтернативних способів врегулювання кримінально-правового конфлікту – застосування медіації або відновного правосуддя. Головною метою відновного правосуддя є не притягнення винної особи до відповідальності, а застосування заходів та методів, за яких до правопорушника будуть застосовані менш суворі засоби аніж покарання, а потерпілий отримає задоволення власних інтересів у кримінальному процесі. При цьому інтереси потерпілого можуть бути пов'язані із різними аспектами: отримання відшкодування шкоди, публічні вибачення правопорушника перед потерпілим тощо.

Головним підтвердженням розвитку відновного правосуддя в Україні є прийняття 16.11.2021 р. Закону України «Про медіацію», який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. При цьому дія Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим)¹.

В основі альтернативних способів врегулювання кримінально-правового конфлікту лежить договір, компроміс, домовленість між учасниками провадження щодо здійснення взаємовигідних поступок в рамках дозволених законом варіантів. Сторонами, які є учасниками такого договору, можуть бути державні органи та їх посадові особи, а також особи із власним процесуальним інтересом – підозрюваний, потерпілий та інші. Звісно вживання терміну «договір» тут має умовне значення і означає добровільну домовленість між сторонами. В спеціалізованій літературі як синонім прикметника «договірний» вживаються терміни «конвенційний», «компромісний». Враховуючи таке розуміння цього прикметника, можна сказати, що альтернативні способи врегулювання кримінально-правового конфлікту становлять собою окремі конвенційні процедури кримінального провадження.

---

¹ Про медіацію, Закон України № 3504 (2020).

В юридичній літературі можна знайти декілька визначені процедур, пов'язаних із диференціацією кримінальної процесуальної форми, застосування її особливих порядків – консенсуальні, конвенційальні, компромісні, погоджувальні, конвенційні, договірні процедури. Не вдаючись до юридичних суперечок, вбачається, що в українській мові варто вживати термін «конвенційні процедури» і як його синоніми компромісні, договірні, консенсуальні процедури.

По суті, конвенційність (компроміс, домовленість, погодження сторонами) представляє собою обставину, яку враховує законодавець при створенні диференційованих форм кримінального провадження². Безумовно, законодавець врахував конвенційність як обставину виділення в особливий порядок кримінального провадження факт домовленості між сторонами в провадженнях щодо угод (як угод про визнання винуватості, так і угод про примирення) тощо. Отже, конвенційність є одним із критеріїв диференціації кримінальної процесуальної форми.

Науковці звертають увагу, що розуміння критеріїв диференціації кримінальної процесуальної форми як обставин, які враховує законодавець при створенні диференційованих форм кримінального провадження, дозволяє відмежувати їх від обставин, що слугують умовою обрання того чи іншого виду провадження у тій чи іншій процесуальній формі, які має враховувати правозастосовник. Розвиваючи висловлену науковцями тезу, зазначимо, що конвенційність може бути не тільки критерієм диференціації кримінальної процесуальної форми на особливі порядки кримінального провадження, але й обставиною, що є підставою для здійснення провадження у певній формі, здійснення процесуальних дій в певний спосіб. Мова йде про конвенційні процедури у формі надання учасником кримінального провадження згоди, тобто критерій диференціації кримінальної процесуальної форми за наявності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні або згоди потерпілого на підтримання обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення або зменшення його обсягу тощо.

Отже, на наше переконання, конвенційність слід розглядати як критерій диференціації кримінальної процесуальної форми, а також як критерій для здійснення провадження у певній формі, здійснення процесуальних дій в певний спосіб. При цьому можна виділити конвенційні процедури у формі домовленостей та у формі надання учасником кримінального провадження згоди. До процедур у формі

---

² Трофименко В.В. (2017) Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України. Харків, 2017. С 132.

домовленостей нами відносяться такі: 1) домовленості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) на здійснення конвенційних процедур кримінального провадження; 2) домовленості між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) на здійснення конвенційних процедур кримінального провадження. Під конвенційними процедурами у формі надання учасником кримінального провадження згоди нами розуміються: 1) згода підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні; 2) згода потерпілого на підтримання обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення або зменшення його обсягу; 3) згода підозрюваного на звільнення від кримінальної відповідальності; 4) згода особи, яка володіє житлом чи іншим володінням на проникнення до житла чи іншого володіння; 5) згода власника предметів, що є речовими доказами на передачу для реалізації / знищення; 6) згода заставодавця на звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень; 7) згода особи, яка освідчується на проведення освідчування, яке супроводжується оголенням; 8) згода учасників кримінального провадження та інших осіб на надання пояснень стороні кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; 9) згода особи, яка затримана у зв'язку з її розшуком компетентним органом іноземної держави для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку на видачу (екстрадицію) для застосування процедури видачі (екстрадиції) тощо.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОЇ ПРОТИДІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Кузнецов Віталій Володимирович

*доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності*

*Навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Сийплові Микола Васильович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Відкрита та повномасштабна агресія Російської Федерації проти України призвела до криміналізації колабораціонізму в Україні. Як нам відомо, Верховна Рада України сім разів намагалася вирішити цю проблем у відповідних проектах законів України. І лише початок відкритої широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України спонукав Верховну Раду України реалізувати один з таких варіантів криміналізації колабораційної діяльності. Предметом нашого дослідження став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» від 3 березня 2022 року № 2108-ІХ, яким внесено зміни до КК України та, зокрема передбачено в статті 111-1 «Колабораційна діяльність» певні форми такої протиправної діяльності. Вказана стаття складається з 8 частин та примітки з 4 пунктами. Кожна частина ст. 111-1 КК України передбачає окремі форми колабораційної діяльності. Примітка ст. 111-1 КК України передбачає чотири норми – дефініції, які визначають терміни «публічні заклики», «заходи політичного характеру», «здійснення інформаційної діяльності» та «тяжкі наслідки». Вказані норми є актуальними та практично важливими, але потребують, на нашу думку, певного вдосконалення.

Встановлення відповідальності за колабораціонізм потребувало комплексного та системного підходу. Однак, очевидно, за браком часу, народні депутати України не врахували всі обставини. По-перше, вимагає легалізації стратегія (концепція) перехідного правосуддя, яка,

зокрема, має збалансувати амністію та кримінальне переслідування винних. По-друге, слід передбачити політичну складову реалізації зазначених законодавчих змін, оскільки це не сприятиме мирному врегулюванню війни.

Визначені ступені суспільної небезпеки колабораційної діяльності (частини 1, 2 – кримінальні проступки, частини 3, 4 – нетяжкі злочини, частина 5 – тяжкий злочин, частини 6, 7, 8 – особливо тяжкі злочини) не зовсім відповідають назві Розділу 1 «Злочини проти основ національної безпеки» Особливої частини КК України. Отже, запрошуються такий варіант вирішення проблеми: змінити назву Розділу 1 Особливої частини КК України на «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки» та передбачити в санкціях частин 1 та 2 альтернативне основне покарання, наприклад у виді позбавлення волі.

Окремі форми кримінального колабораціонізму вимагають можливого уточнення або виключення.

По-перше, зазначені форми колабораціонізму потребують уточнення. Оскільки такі форми вчинення кримінального правопорушення фактично дублюють форми державної зради. Не випадково в законодавстві більшості зарубіжних країн колабораціонізм охоплюється складом державної зради, крім Литовської Республіки¹.

По-друге, така форма колабораційної діяльності («... дії громадян України, спрямовані на впровадження освітніх стандартів держави-агресора у таких навчальних закладах»), яка передбачена у частині третій ст. 111-1 КК України можуть бути розширено тлумачитися судовою практикою. Безперечно, такий підхід має певну наукову основу². Проте, слід погодитися з Є. Письменським, що такі пропозиції недостатньо справедливі, гуманні та порушують принцип пропорційності (порушення балансу публічних та приватних інтересів)³. На нашу думку, такі законодавчі зміни призведуть або до вибіркового правосуддя, або незастосування цієї форми скоєння кримінального правопорушення взагалі.

По-третє, такі форми колабораційної діяльності, які передбачені у частині четвертій ст. 111-1 КК України, потребують можливого уточнення. При доведенні вини таких підприємців потрібно буде встановити, що вони провадили таку діяльність добровільно, але як це зробити органам досудового розслідування – автори нормативного акту

---

¹ Criminal Code of Lithuania (2000, amended 2017) (English version). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf

² Ілларіонов О.Ю. (2017) Суспільний запит на заборону колабораціонізму. *Юридичний вісник України*. № 13 (1133). С. 4.

³ Письменський Є.О. (2020) Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Северодонецьк: СПД Румянцева Г.В., 2020. С. 97.

не пояснюють. До того ж будь-яка підприємницька діяльність на тимчасово окупованій території стає протиправною. Такою криміналізацією ми можемо відвернути від України тих громадян, які опинилися на окупаційній території та для того, щоби вижити займаються власним бізнесом на умовах, визначених окупаційною владою.

По-четверте, зважаючи на певну подібність складів державної зради та колабораціонізму є проблема можливого ухилення зрадників від більш суворого покарання, оскільки покарання за більшість форм колабораціонізму є менш суворим, ніж покарання за державну зраду. У цьому контексті цікавить ідея Є. Письменського, який пропонує в межах ст. 111 КК України встановити відповідальність за колабораціонізм як за привілейований склад державної зради⁴. Проте об'єктивна сторона модельного кримінального правопорушення, на нашу думку, не дозволяє чітко відмежувати його від складу державної зради.

По-п'яте, окремі форми колабораціонізму, які передбачені в частинах 4, 7 ст. 111-1 КК України фактично дублюють форми іншого кримінального правопорушення – «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» (ст. 260 КК України). На думку окремих фахівців при такій конкуренції слід застосовувати ст. 260 КК України⁵. На нашу думку, склади кримінальних правопорушень, які передбачені в частинах 4, 7 ст. 111-1 КК України, є спеціальними по відношенню до відповідних складів, передбачених частинами 1–3 ст. 260 КК України. Як відомо, при конкуренції загальної та спеціальної норм, слід застосовувати спеціальну. До того ж санкції норм, що передбачають спеціальні склади кримінальних правопорушень містять більш суворі покарання.

Вказівка на «добровільність співпраці» в частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України вважаємо зайвим, оскільки вчинення примусових дій, очевидно, змінює кримінально-правову оцінку скоєного. Як відомо, будь-яке діяння, вчинене під впливом фізичного чи психічного примусу (ст. 40 КК України) може мати різну кримінально-правову оцінку: від пом'якшення відповідальності до її виключення.

Визначення суб'єкта колабораційної діяльності, на нашу думку, передбачає наявність фізичної осудної особи, якій виповнилося 16 років

---

⁴ Письменський. Є.О. (2020) Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Северодонецьк: СПД Румянцева Г.В., 2020. С. 101.

⁵ Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 5144 від 24.02.2021 р.) : проект вноситься народними депутатами України Черневим Є.В., Кравчук Є.М., Потуравим М.Р. та ін. / Апарат Верховної Ради України № 04-27/3-2022/54331 від 02.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243571>.

і яка є громадянином України. Аналіз відповідних частин ст. 111-1 КК України дозволяє визначити громадянина України суб'єктом (частини 1, 2, 3, 5, 7) колабораційної діяльності. Виникає питання, а чи може бути суб'єктом колабораційної діяльності (частини 4, 6 ст. 111-1 КК України) іноземець або особа без громадянства? Відповідні редакції норм закону про кримінальну відповідальність дають підстави для позитивної відповіді на таке питання. На нашу думку, зважаючи на відому спорідненість колабораційної діяльності з державною зрадою, слід визнавати суб'єктом відповідних кримінальних правопорушень саме громадянина України. Отже, напрашується логічний висновок щодо визначення такого суб'єкта в усіх складах кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1–7 ст. 111-1 КК України.

На нашу думку, стаття 111-1 за аналогією до ст. 111 КК України має передбачати заохочувальну норму. Оскільки особа, яка вчинила державну зраду, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, а менш тяжке кримінальне правопорушення не дає винному таку можливість.

На підставі викладеного, ми можемо зробити такі загальні **висновки**: законодавець, нарешті, вирішив проблему правової протидії колабораціонізму через встановлення кримінальної відповідальності; досить широкий опис окремих форм колабораційної діяльності буде мати більш превентивний характер ніж каральний; ефективність кримінально-правової протидії колабораційній діяльності залежить від легалізації стратегії (концепції) перехідного правосуддя, чіткого опису ознак об'єктивної сторони (що дозволить відмежувати колабораційну діяльність від державної зради) та політичної реалізації зазначених законодавчих змін; пропонуємо певні зміни до КК України (змінити назву Розділу 1 Особливої частини КК України на «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки»; передбачити в санкціях частин 1 та 2 ст. 111-1 КК України альтернативне основне покарання; визначити громадянина України суб'єктом в усіх складах кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1–7 ст. 111-1 КК України; виключити вказівку на «добровільність співпраці» в частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України; в частині 3 ст. 111-1 КК України виключити таку форму злочину як: «дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти»); такі форми колабораційної діяльності, які передбачені у частині четвертій ст. 111-1 КК України, уточнити за рахунок опису конкретних наслідків для національної безпеки; передбачити заохочувальну норму в новій ч. 9 статті 111-1 КК України за аналогією до ст. 111 КК України).

ДЕТЕРМІНАНТИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Маслюк Оксана Василівна

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Тероризм як загальне явище на даний час ставить виклик всьому світовому правопорядку та безпеці людства. Терористична діяльність є одним із найнебезпечніших чинників, що включає в себе всю різновидність злочинної діяльності, котра спрямована на порушення громадського порядку та безпеки, спричинення негативних чинників на суспільне життя, залякування населення, а також в цілому створення потенційної загрози національній безпеці країни. З'ясування детермінації тероризму дозволяє спрогнозувати тенденції розвитку цього явища й планувати систему попереджувальної роботи. Саме тому, ключовим для з'ясування є детермінація (причини та умови) вчинення злочинів терористичного спрямування.

А. М. Бойко під детермінуючим комплексом групи злочинів розуміє складну багатоланкову структуру соціальних чинників, які формуються на різних соціальних рівнях, у різних просторово-часових межах, мають різні детермінуючі властивості та задіяні в механізмі спричинення, опосередковування й обумовлення окремого різновиду злочинності¹.

Саме принципи динамічної ієрархії та структурної цілісності дозволяють з'ясувати ряд чинників, що обумовлюють злочини терористичної спрямованості в Україні, а також визначають їх впровадження у «мережу» суспільних відносин.

Детермінуючий комплекс терористичної діяльності включає в себе зовнішньополітичні, внутрішньополітичні, ідеологічні й інформаційні, соціально-економічні, організаційно-управлінські, нормативно-правові, соціально-психологічні криміногенні чинники².

Необхідно наголосити, що діяння, пов'язані зі створенням терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою

---

¹ Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретично-кримінологічне дослідження): монографія. Львів: вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. С. 170.

² Мокляк В.В. Протидія терористичній діяльності в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 Право). Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2020. С. 112.

організацією, участь у терористичній організації, матеріальне, організаційне чи інше сприяння у створенні або діяльності терористичної групи чи терористичної організації, за змістом збігаються з аналогічними діями щодо злочинних організацій та організованих груп, передбаченими ст. 28 і 255 КК України.³ Таким чином, вважаємо, що створення та діяльність терористичної групи чи організації необхідно розглядати саме як вид організованої злочинності.

Для організованої терористичної злочинності характерна наявність об'єднання осіб для вчинення саме терористичних злочинів, стійкість групи (організації), налагоджена система зв'язків учасників терористичних формувань, розподіл між ними ролей тощо. Їхня головна відмінність від організованих злочинних груп і організацій – це те, чому підпорядкована і на що спрямована здійснювана ними злочинна діяльність. Так, за вчинення злочинної діяльності організованими групами та організаціями, – це придбання, нагромадження, збільшення кримінальних доходів, установа контролю над владними структурами з використанням значного, нажитого злочинним шляхом, капіталу, налагодження і розвиток корумпованих зв'язків. Терористичні ж формування мають такі головні цілі, як вказані в ст. 258 КК України⁴, – пов'язані з впливом на прийняття рішень органами державної влади, юридичними особами, провокації збройного конфлікту, погіршення міжнародних відносин тощо.

Канцір В. та Серкевич І. аналізуючи думки вчених (М. І. Мельника та М. І. Хавронюка), зазначають, що відмінність між терористичною групою і терористичною організацією полягає в тому, що терористична група створюється для вчинення конкретного терористичного акту чи кількох таких актів, а терористична організація має діяти невизначений час, займатися терористичною діяльністю постійно, до досягнення певної мети. Тобто терористична група є певною мірою тимчасовим формуванням, що створюється для виконання визначених завдань⁵.

КК України не містить визначення терористичних груп та/чи організацій, які ознаки їм притаманні, також із його змісту не зрозуміло, у чому полягають відмінності між ними, – таке і є певною прогалиною законодавства, що ускладнює кваліфікацію злочинів, вчинених вказаними терористичними формуваннями.

---

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131.

⁴ Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження: монографія / М. В. Семикін ; за заг. ред. В. П. Смельянова. Національний університет внутрішніх справ, Донецький національний університет. Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 145 с.

⁵ Канцір В., Серкевич І. Детермінанти виникнення та діяльності організованих терористичних об'єднань. 2017. С. 450.

Терористична група або організація можуть бути власне терористичними або змішаними (терористичними і загальнокримінальними). Інакше кажучи, у другому випадку терористична група (організація) може бути спрямована на вчинення не тільки терористичних, але й інших злочинів, спрямованих проти особистості, власності тощо. Якщо ж спочатку група (організація) створюється для вчинення злочинів терористичної спрямованості (з метою здійснення терористичної діяльності) або вибирає собі цю мету як основну на пізніших етапах свого існування, вона є винятково терористичною⁶.

Необхідно відзначити той факт, що існує загальна ознака, що притаманна як організованим злочинним групам (організаціям), так і терористичним формуванням – це подібність за якісним складом. Зазвичай, членами зазначених злочинних формувань є професіонали, тобто люди, основним доходом яких є засоби, одержувані від здійснення своєї злочинної діяльності впродовж тривалого часу.

Безперечно, категорії детермінації містять причини, умови й фактори, які є загальними для злочинності загалом, а не лише для злочинів терористичного спрямування. Але тероризм як багатоаспектне антисоціальне явище і складна узагальнена сукупність злочинів терористичного спрямування, що відрізняються крайніми формами застосування насильства, зумовлюється власним причинно-наслідковим комплексом детермінантів, серед яких такі: глибокі суперечності потреб суб'єктів злочину терористичного спрямування і терористів; неможливість прямого впливу винних (терористів) на сторону, від якої залежить виконання висунутих вимог; готовність представників певних соціальних прошарків, або окремих етнонаціональних, релігійних або політичних об'єднань до застосування такого високо агресивного способу насильства, як тероризм⁷.

Ковальчук В.П. звертає увагу на те, що деякі учені відзначають, що причинний комплекс тероризму складається з трьох груп⁸:

- Перша група представлена сталими причинами (історичні, етнокультурні, конфесійні тощо). Зазначена група є стабільною та фундаментальною впродовж усього існування такого явища, як тероризм. Існуючи завжди, вона лише на деякий час не виступає як джерело терористичної активності за умови стабільної соціально-економічної й політичної ситуації, а проявляється за виникнення будь

---

⁶ Канцір В., Серкевич І. Детермінанти виникнення та діяльності організованих терористичних об'єднань. 2017. С. 451.

⁷ Рибачук М. В. Запобігання тероризму органами внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2010. С. 68.

⁸ Ковальчук В.П. Причини та умови вчинення злочинів терористичного спрямування. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 4. С. 233–234.

яких несприятливих, криміногенних умов, таких як політичні кризи, економічні й соціальні потрясіння і т. д.

- Друга група складається з так званих тимчасових причин, якими є різні ускладнення під час переформування політичних, економічних та ідеологічних підвалин суспільства. Цій групі притаманні видозміни, але, незважаючи на це, вона становить реальний фундамент для тероризму. Її елементами є економічна криза, політична нестабільність, криза влади та її інститутів, нівелювання духовності та основних людських цінностей – життя, здоров'я, гармонійного розвитку особистості, зайнятості у суспільно корисній праці і т. д., що виражається у політичних конфліктах, гострій міжпартійній боротьбі, негативізмі у соціальній структурі, маргіналізації населення, зниженні життєвого рівня, психологічному дискомфорті, неспокої і безпорадності, втраті істинних ідеологічних орієнтирів, кризі інститутів влади, зокрема правоохоронних органів і збройних сил.

- Третя група – це безпосередні причини тероризму. Їх можна охарактеризувати як поточні, тому що вони постійно змінюються й нерозривно пов'язані з причинами другого рівня, оскільки є похідними від них. Серед них можна вирізнити демографічну кризу, відсутність ефективного державного контролю за торгівлею зброєю, культурологічну і духовну кризи, міжнаціональні та етнонаціональні відносини й конфлікти, законодавчі перетворення основ державотворення і формування нормального соціально-психологічного клімату у країні. Вони виражаються у: фактах розкрадання та безконтрольного розповсюдження зброї; появи вбивць-професіоналів і розвитку інституту найманців, як наслідок – кризовому стані в армії та інших силових структурах; масовій міграції громадян з інших країн під будь-яким приводом; загостренні міжнаціональних відносин; низькому рівні забезпечення захисту кордонів; пропаганді насильства у ЗМІ; зниженні рівня загальної правової культури населення і безлічі інших обставин.

Норвезьким оборонним дослідницьким закладом також досліджуються теорії причин тероризму, а також теорії пояснення тероризму на міжнародному/світовому рівні.

Дискусії про причини тероризму є вкрай суперечливими, хоча дослідження носять системний характер, та досі не існує всебічного огляду на той факт, які саме детермінанти спричиняють злочини терористичного спрямування та чому деякі країни відчують тероризм більше, ніж інші.

Як відзначають у своєму дослідженні Б. Лія і К. Ськьолберг⁹, норвезькі вчені визначають психопатологічні пояснення тероризму, чим, як правило, позбавляють тероризм соціально-економічних і

---

⁹ B. Lia and K. Skjøberg Causes of Terrorism: An Expanded and Updated Review of the Literature. Norwegian Defence Research Establishment, Kjeller. 2004. URL: <https://gsdrc.org/document-library/causes-of-terrorism-an-expanded-and-updated-review-of-the-literature/>.

політичних мотивів. Хоча дослідники і погоджуються з тим, що однією з характеристик терориста є нормальний характер, а психопатологічні фактори серед лідерства групи можуть відігравати значну роль. Аналізують також інші теорії щодо причин тероризму, що включають:

- Сприйняття нерівності, особливо що стосується культурно визначених груп. Це може призвести до громадянського насильства, частиною якого може бути тероризм. Тероризм являє собою соціальний контроль знизу, оскільки атаки спрямовані на цілі, що символізують центральний уряд або вищу спільноту.

- Відсутність політичної легітимності та спадкоємності, а також відсутність інтеграції політичної, що заохочує ідеологічний тероризм. Потенціал посилюється етнічною різноманітністю.

- ЗМІ можуть впливати на моделі тероризму, покращуючи порядок денний, підвищуючи летальність та розширюючи транснаціональний характер.

- Вікна можливостей, коли терористичне насильство може впливати на думку та ресурси. У разі мирних угод радикальні члени коаліційних груп відновлюють та ескалюють бойові дії, щоб підірвати довіру та запобігти компромісу, таким чином відновлюючи ініціативу.

- Гегемонія в міжнародній системі одного або двох акторів спричинить високий рівень транснаціонального антисистемного тероризму в міру розвитку війни за посередництвом. Тому тероризм може бути негативною реакцією на глобалізацію та модернізацію.

Як бачимо, визначені детермінанти мають досить загальний характер, відтак навряд чи їх перелік можна вважати вичерпним. Наведене свідчить також про подібність механізму детермінації організованої злочинності та діяльності організованих терористичних об'єднань.

Таким чином, відзначаємо, що передумови тероризму створюють певну цілісну систему і не можуть розглядатися окремо одна від одної. Як динамічні явища, вони пов'язані процесами, що тривають у суспільстві на певному етапі його розвитку. Існує три взаємозалежних групи причин тероризму: постійна, тимчасова та поточна, які, своєю чергою, мають як внутрішній, так і зовнішній характер; в основі сучасної детермінації тероризму – криза економічного занепаду й руйнування сформованої соціально-економічної і політичної системи; з огляду на подолання цього виду злочинної діяльності, нинішня терористична ситуація має доволі несприятливий і непередбачуваний характер.

ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Навроцька Віра Вячеславівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Стосовно неповнолітнього правопорушника мало припинити кримінальне провадження, необхідно застосувати заходи перевиховання. Особливості несформованої психіки неповнолітнього дозволяють стверджувати, що у разі залишення його без якогось впливу, виправлення неможливе.

Одним із аспектів проблеми встановлення віку неповнолітнього є віковий період, що охоплює поняття «неповнолітній, котрий може бути виправлений шляхом застосування примусових заходів виховного характеру». Застосуванням примусових заходів виховного характеру (далі- ПЗВХ), який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, можливе за умови встановлення можливості його виправлення шляхом застосування цих заходів (ч.1 ст.97 КК України). Із змісту закону випливає, що для застосування ПЗВХ потрібно, аби особа не досягла повноліття на момент вчинення кримінального проступку чи необережного нетяжкого злочину і до моменту розгляду провадження судом (до моменту виправлення шляхом застосування примусових заходів виховного характеру).

Це положення закону потребує уточнення, оскільки особа повинна бути неповнолітньою і на час виконання зазначених заходів впливу. Видається очевидним, що не може бути передана під нагляд батьків чи осіб, котрі їх замінюють, особа, яка уже повноліття досягла. Отож, застосування ПЗВХ неможливе до особи, котра є неповнолітньою як на момент вчинення кримінального правопорушення, так і на момент застосування ПЗВХ. Лише таке тлумачення відповідає цільовому призначенню примусових заходів виховного характеру. Стосовно особи, яка досягла повноліття на момент розгляду справи в суді, правильно застосовувати інший вид звільнення від кримінальної відповідальності (якщо, звісно ж, є підстави від неї звільняти)

Основне значення для прийняття рішення про закриття провадження із звільненням неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ є доведення тих обставин, що

підтверджують можливість його виправлення без застосування покарання. Ця можливість встановлюється (як видно із ст.91 та 485 КПК України) виходячи із обставин провадження та даних, що характеризують особу неповнолітнього.

Обставини провадження є відомостями про тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, наслідки його вчинення, ролі підлітка у скоєнні кримінального проступку чи злочину. Водночас, встановлення обставин провадження неможливе без встановлення особи дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Суспільна небезпечність – це основна ознака, що характеризує правопорушника. Цієї властивістю така особа відрізняється від особи, яка не вчиняла кримінального правопорушення. Суспільною небезпечністю визначається і вид застосовуваних заходів впливу на особу, котра вчинила кримінальне правопорушення.

Висновок про можливість перевиховання, та, як наслідок, виправлення особи без застосування кримінальної відповідальності тісно пов'язаний з висновком про незначну суспільну небезпеку особи та невисокий ступінь ймовірності вчинення нею нового кримінального правопорушення. Суспільна небезпечність особи, котра вчинила протиправне діяння, встановлюється на основі даних, що характеризують її особу на момент вчинення нею кримінального правопорушення. Предмет кримінального правопорушення, спосіб його вчинення, наслідки, характер дій, мотиви вчинення кримінального правопорушення (які проявилися у вчиненому діянні) певним чином характеризують правопорушника. Але не завжди характер та ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення відповідає справжній характеристиці особи. Бо і однакові за ступенем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення можуть бути вчинені людьми різного ступеня суспільної небезпеки, так і правопорушення різної суспільної небезпечності не обов'язково свідчать про справжню ступінь небезпеки тих, хто їх вчинив.

До прикладу, дитина, потрапивши під негативний вплив дорослого і яка разом з ним вчинила тяжкий злочин, може становити меншу небезпеку для суспільства, аніж підліток, котрий неодноразово вчиняє, приміром, злочини невеликої тяжкості, діючи умисно, самостійно та зухвало.

Відтак, суспільна небезпека особи не обов'язково відповідає суспільній небезпеці вчиненого кримінального правопорушення. Цей висновок можна зробити у зв'язку з тим, що як, до прикладу, тяжкий злочин може бути наслідком несприятливого впливу обставин, так і злочин невеликої тяжкості не завжди вчиняються «випадковим» злочинцем.

Для встановлення справжнього ступеня суспільної небезпеки особи та отримання об'єктивної та повної її характеристики, потрібно

проаналізувати поведінку особи до вчинення кримінального правопорушення, так і після цього. І лише внаслідок такого аналізу можна стверджувати, чи було кримінальне правопорушення в житті людини випадковою помилкою чи воно є логічним фіналом її поведінки.

Особа правопорушника до вчинення кримінального правопорушення характеризують такі дані:

- чи вперше було вчинено кримінальне правопорушення;
- якщо не вперше, то чи є судимість;
- чи звільняли цю особу раніше від кримінальної відповідальності;
- чи притягали особу раніше до адміністративної відповідальності;
- чи були застосовані до цієї особи примусові заходи виховного характеру раніше;
- як дитина характеризується в побуті, за місцем навчання, яким є її ставлення до роботи, навчання, ровесників тощо.

Особу неповнолітнього правопорушника після вчинення кримінального правопорушення характеризує позитивна посткримінальна поведінка дитини.

Така поведінка може полягати у:

- сприянні розкриттю кримінального правопорушення;
- відшкодування завданої шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- розкаяння у вчиненому та повне визнання своєї вини;
- примирення із потерпілим тощо.

КК України (ст.97 цього Кодексу) не вимагає для вирішення питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ оцінки зазначених вище позитивних посткримінальних дій. Іноді що поведінка неповнолітнього після вчинення кримінального правопорушення в ході досудового розслідування не враховується. У кінцевому процесуальному документі, направленому до суду (клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності) деколи не відображено аналіз поведінки неповнолітнього. Це ж, своєю чергою, звужує можливості суду оцінити ситуацію об'єктивно та призначити адекватні заходи впливу. Водночас, наявність (або ж, навпаки, відсутність) позитивних посткримінальних вчинків повинно істотно впливати на можливість звільнення від кримінальної відповідальності (позаяк саме на основі цих матеріалів можна судити про можливість виправлення неповнолітнього шляхом застосування до нього примусових заходів виховного характеру).

З-поміж обставин, що мають бути встановлені у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, законодавець називає «умови життя та виховання неповнолітнього» (п. 3 ч. 1 ст. 485 КПК України).

Вивчення умов життя та виховання неповнолітнього, котрий вчинив кримінальне правопорушення, переслідує 3 мети:

– профілактичну – отримання органами, що ведуть кримінальний процес інформації для вжиття заходів стосовно ліквідації (чи мінімізації) виявлених обставин;

– процесуальну – її суть полягає у вирішенні питання про застосуванні до підлітка відповідного заходу процесуального примусу;

– кримінально-правову – визначення міри покарання із урахуванням пом'якшуючих та обтяжуючих.

Згідно ч. 3 ст. 285 КПК України неповнолітній підозрюваний, обвинувачений, що може бути звільненим від кримінальної відповідальності (зрештою, як і повнолітній зазначений учасник кримінального процесу) вправі заперечувати проти закриття провадження з будь-якої із передбачених законом підстав¹.

Тут слід звернути увагу на два моменти: при звільненні від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру згода неповнолітнього означає :

– незаперечення проти закриття кримінального провадження з nereабілітуючої підстави;

– згода як усвідомлення підлітком можливості виправлення без застосування до нього покарання.

Згода дитини на закриття кримінального провадження з цієї підстави є, передусім, обіцянкою не вчиняти кримінальних правопорушень знову та дотримуватися призначених йому примусових заходів виховного характеру. Фактично, така згода – це певна гарантія виправлення неповнолітнього.

---

¹ Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 90–91.

ОБ'ЄКТ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ВЛАДИ У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Надосв Артур Автонділович

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету*

*Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Важливим елементом складу військових злочинів, одним з яких є бездіяльність військової влади, виступає об'єкт. Адже саме об'єкт допомагає з'ясувати соціальну сутність даного кримінального правопорушення, зрозуміти його суспільно небезпечні наслідки, допомагає здійснити вірну кваліфікацію вчиненого діяння та, відповідно, провести відмежування від суміжних складів злочинів і суспільно небезпечних посягань.

Мета роботи. Провести огляд літератури та ознайомитися з об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 426 Кримінального кодексу України. Проводився огляд навчальних та наукових праць вітчизняних авторів, науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України. Структурну основу об'єкта кримінального правопорушення утворюють належні суб'єктам суспільних відносин блага, предмети, на які посягає винна особа¹. У вітчизняній теорії кримінального права загальноприйнятою є чотирьох ступенева класифікація об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі» (загальний, родовий, видовий та безпосередній) та двоступенева класифікація об'єктів «по горизонталі», сутність якої полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення розрізняють основний та додатковий об'єкти². Загальний об'єкт кримінального правопорушення доцільно визначати через суспільні відносини в сфері життєдіяльності людини, суспільства, держави³. При цьому, загальним об'єктом (кримінального правопорушення) є не постійна система суспільних відносин, а динамічна система, цілком залежна від кримінального закону (наприклад, у зв'язку з криміналізацією або декриміналізацією суспільно небезпечних діянь),

---

¹ Мойсик, В. Р. (2002). Про об'єкт і предмет шахрайства з фінансовими ресурсами. *Вісник Верховного суду України*, 1, 34–41.

² Климченко, В. А. (2003). Кримінальне право в запитаннях і відповідях. Загальна частина: посібник для підготовки до іспитів. Київ : Атіка.

³ Бугаєв, В. А. (2001). Воинские преступления и наказания : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08; Одесская нац. юрид. акад. О. ; Симферополь, 190 с.

зі зміною якого змінюється і система суспільних відносин, що створює у своїй сукупності загальний об'єкт кримінально-правової охорони. Родовий (груповий) об'єкт бездіяльності військової влади охоплює визначене коло тотожних або однорідних по своїй соціально-політичній і економічній сутності суспільних відносин, які охоплюються в силу цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм щодо порядку проходження та несення військової служби. Так, родовим об'єктом кримінальних правопорушень, пов'язаних із бездіяльністю військової влади, є суспільні відносини, які забезпечують порядок організації та здійснення (проходження та несення) публічної служби, додержання високої дисципліни у поєднанні з дотриманням прав і свобод військовослужбовців та громадян, що підвищує авторитет органів публічної влади, суб'єктів публічного права, обороноздатність держави, тощо. У даному контексті варто з'ясувати сутність термінопонять «проходження служби» та «несення служби». З огляду на це, вбачається за доцільне апелювати до довідкової та наукової літератури. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття «несення» роз'яснює як виконання певних обов'язків, доручень тощо⁴. Таким чином, до порядку несення служби слід відносити порядок виконання певних обов'язків, доручень тощо в ході служби. Загалом, у літературних джерелах щодо встановленого порядку несення військової служби можна віднайти твердження, що ними є суспільні відносини: 1) з встановленого законодавством України порядку несення або проходження військової служби⁵; 2) з встановлення чинними законами та іншими нормативно-правовими актами України порядку несення військової служби^{6;7}; 3) що виникають і функціонують у процесі проходження військової служби всіма військовослужбовцями, їх службової й бойової діяльності та регламентуються правовими нормами чинного законодавства й правилами співжиття у військових колективах⁸.

У свою чергу термін «проходження» Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає, як: «пройти, крокувати, переміщатися, ідучи, минаючи кого-небудь, проходити військово

---

⁴ Бусел, В.Т. уклад. ред. (2003). Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь : ВТФ «Перун».

⁵ Коржанський, М. Й. (1998). Кримінальне право України: Особлива частина. Київ : Генеза.

⁶ Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. (1998). Київ : Правові джерела.

⁷ Магішевський, П. С. ред. (1999). Кримінальне право України: Особлива частина : підручник для студентів юрид. вузів і фак. Київ : Юрінком Інтер.

⁸ Бойко, І. Й. (2013). Кримінальні покарання в Україні (IX – XX ст.) : Львів : ЛНУ ім. І. Франка.

службу»⁹. Отже, керуючись етимологією розглянутих понять можна дійти висновку, що порядок проходження військової служби охоплює дещо іншу сферу військової служби, ніж несення військової служби. Слід відзначити, що порядок несення спеціальних служб, обов'язки осіб, які залучаються до її несення, визначаються Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України¹⁰, положеннями, інструкціями й наказами відповідних командирів та начальників. Він є важливою складовою частиною військового правопорядку. Порядок проходження військової служби суворо регламентований Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» (у редакції від 4 квітня 2006 р.)¹¹, Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України¹², іншими законами України, а також прийнятими відповідно до них указами Президента України та іншими нормативно-правовими актами щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов'язку, проходження військової служби та статусу військово-службовців, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Однак попри те, що порядок несення військової служби регулюється дещо іншими нормативно-правовими актами, а ніж порядок проходження військової служби, розглядати ці два порядки необхідно виключно у їх взаємозв'язку. Зокрема, з огляду на те, що суворе й точне дотримання порядку проходження та несення військової служби складають суть військової дисципліни та є необхідною умовою забезпечення боєздатності військових формувань. Видовий об'єкт можливо умовно (штучно) розглядати в якості відносно самостійного виду суспільних відносин, який виступає структурним елементом більш широких за своїм обсягом суспільних відносин (родового об'єкта)¹³. Цей об'єкт конкретизує та уточнює відповідну сферу суспільних відносин, які в сукупності утворюють зміст родового об'єкта і на які посягає

---

⁹ Бусел, В. Т. уклад. ред. (2003). Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь : ВТФ «Перун».

¹⁰ Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 року №548-XIV. (1999). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 12.03.2022)

¹¹ Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року №2232-XII. (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2232-12> (дата звернення: 12.03.2022)

¹² Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 року №548-XIV. (1999). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 12.03.2022)

¹³ Панов Н. И., Гуторова Н. А. (2010). О методологии научного исследования проблем Особенной части уголовного права. *Известия вузов. Правоведение*, 1, 86–97.

відповідна група суспільно небезпечних діянь¹⁴. Інакше кажучи, видовий об'єкт відіграє роль, як би, перехідного містка між родовим об'єктом – порядком несення (проходження) військової служби й об'єктами безпосередніми, тими конкретними суспільними відносинами, проти яких прямо й безпосередньо спрямовано кримінально-протиправне діяння і які охороняються кримінальним законом¹⁵. Так, зокрема, видовим об'єктом бездіяльності військової влади є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з виконанням військовою службовою особою владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, покладених на неї відповідним апаратом управління (командування, начальник, органи державної влади тощо). При визначенні безпосереднього об'єкта за основу слід брати функціональну ознаку та правовий статус відповідного суб'єкта, а також зміст діяльності (повноваження) військових посадових осіб. Отже, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 426 Кримінального кодексу України (далі – КК України), є правильна (нормальна) діяльність військових органів управління, територіальних об'єднань та/чи угруповань, окремих військових частин, організацій, установ, підприємств, а також військових посадових осіб, які виконують на постійній або тимчасовій основі посадові обов'язки, зміст яких визначається законодавством України або відомчими наказами, розпорядженнями¹⁶. При цьому, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 426 КК України, є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з виконанням військовою службовою особою на постійній або тимчасовій основі владних, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій покладених на неї відповідним апаратом управління (командуванням, начальником, органом державної влади тощо) та направлені на припинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим, або направленням військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також виконання інших обов'язків, які встановлені посадовими або функціональними обов'язками та була реальна можливість їх виконати у конкретних умовах. Факультативним безпосереднім об'єктом буде встановлений військовий порядок, належне виконання обов'язків військової служби, військова дисципліна,

---

¹⁴ Панов М. І., Панов М. М. (2010). Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. *Юридична Україна*, 5, 13–20.

¹⁵ Тацій, В. Я. (1994). Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник. Харків: УкрЮА.

¹⁶ Чорний, В. (2010). Військова організація і держава в контексті трансформації українського суспільства: проблеми і перспективи. *Українознавство*, 3, 134–139.

авторитет військового командира, авторитет військової організації, демонстрація безумовного додержання вимог чинного законодавства, під час виконання обов'язку проходження та несення військової служби, які безпосередньо впливають на стан бойової готовності військової організації. Як додатковим обов'язковим (альтернативним), так і додатковим факультативним об'єктом цього кримінального правопорушення можуть бути особисті права та свободи людини і громадянина, інтереси військової служби, безпека військового формування, обороноздатність та безпека держави.

Висновки. Таким чином, підоб'єктом кримінального правопорушення кваліфікованого кримінальним законодавством України як бездіяльність військової влади слід розуміти належні суб'єктам суспільних відносин блага, предмети, які охороняються положеннями статті 426 КК України та на які посягає своєю бездіяльністю наділена військовою владою винна особа. Розглядати питання об'єкта бездіяльності військової влади варто через призму поділу на загальний, родовий, видовий, безпосередній основний та безпосередній додатковий об'єкти.

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЯК СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТУ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Нестерова Ірина Анатоліївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Софілканич Олександр Васильович

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Правоохоронна діяльність не дарма вважається ризиковою та стресовою роботою, «критичним» видом діяльності. При цьому суспільство очікує, що, незважаючи на широкий спектр стресорів, поліцейські будуть здатні до ефективного функціонування в будь-якій час.

Показниками професійної придатності до правоохоронної діяльності є високий рівнем загального розвитку особистості та особистісної відповідальності, високий рівень професійної адаптації, емоційної стійкості, комунікабельність. Визнання одним з найважливіших професійних якостей нервово-психічної, емоційної стійкості вимагає певного рівня сформованості стресостійкості, що у свою чергу сприяє успішному професійному та особистісному розвитку.

Дослідники визначають, що мало які професії вимагають, щоб співробітники щодня стикалися з такою кількістю небезпечних і стресових ситуацій, як співробітники поліції¹. Всесвітні дослідження доводять, що робота поліцейського входить до шістьох найбільш стресових видів діяльності². Так, у Сполучених Штатах Америки в період з 2005 по 2014 рік більш, ніж півмільйона поліцейських зазнали нападу, а більше півтисячі полісменів загинуло³. Показники самогубств у поліції

---

¹ Queirós, C., Kaiseler, M., & da Silva, A. L. (2013). Burnout as a predictor of aggressivity among police officers. *European Journal of policing Studies*, 1(2), 110–135.

² Johnson S., Cooper C., Cartwright, S., Donald I., Taylor, P., & Millet. C. (2005). The experience of work-related stress across occupations. *Journal of managerial psychology*, 20(2), 178–187.

³ Tuttle, B. M., Giano, Z., & Merten, M. J. (2018). Stress spillover in policing and negative relationship functioning for law enforcement marriages. *The Family Journal*, 26(2), 246–252.

США перевищують аналогічні серед цивільного населення: 17 проти 11 самогубств на 100 тис. відповідно (результати дослідження *Badge of Life*, 2015 наводять Tuttle зі співавторами). Інші науковці зазначають, що лише в 2012 році 126 американських правоохоронців наклали на себе руки. За оцінками американських фахівців, 12-35% співробітників поліції в будь-який момент часу відповідають діагностичним критеріям ПТСР⁴.

Фахівці визначають основні чинники розвитку стресу у працівників правоохоронних органів: тривожність особистості, особистісний адаптивний потенціал, нервово-психічна стійкість, комунікативні здібності, моральна нормативність; інтелектуальні, поведінкові, емоційні, фізіологічні ознаки стресу та комплексна оцінка прояву стресу; загальна ерудиція, широта інтересів, стабільність і сталість поведінки, прояв уваги до інших та продуктивність поведінки; самоаналіз особистості.

Стресори, що чинять негативний вплив на працівників правоохоронних органів, можуть бути як пов'язані зі службовою діяльністю, так і не пов'язані з безпосереднім виконанням своїх повноважень, тобто ті, які містять проблеми, що мають побутовий характер, або пов'язані внутрішніми особистими переживаннями⁵.

Стресостійкість – це загальна якість особистості, яка характеризується здатністю протистояти стресовим факторам за період часу, який необхідний для організації нових умов, в яких даний стресор не буде загрозовим. Феномен «стресостійкість» здебільшого пов'язують з умінням контролювати емоції в складних емотивних або екстремальних стресових ситуаціях, результатом чого є успішне виконання службових завдань (Г. Лапшинська, В. Корольчук, В. Маришук, Є. Мілерян, Я. Рейковський та ін.)⁶. Стресостійкість буде забезпечувати високу ефективність діяльності й сприятиме збереженню здоров'я людини, якщо вона буде креативно мислити у вирішенні своїх проблем⁷.

Вчені О. Кочарян, В. Мозговий запропонували структурний підхід до аналізу феномену стресостійкості. Вони розглядали стресостійкість як особистісний симптомокомплекс, що має певну структурну організацію, яка розвивається в онтогенезі, та виявляє девіації при різноманітних патологічних станах. Специфічними ознаками відсутності стійкості

---

⁴ Chopko, B. A. (2010). Posttraumatic distress and growth: An empirical study of police officers. *American journal of psychotherapy*, 64(1), 55–72.

⁵ Бардин Н., Жидецький Ю., Когут Я., Пряхіна Н., Ясінський В. (2020). Стрес та стресостійкість в діяльності працівників правоохоронних органів: Навчально-методичний посібник. Львів, С. 29–30.

⁶ Кудінова М. С. Порівняльний аналіз понять «стресостійкість» та «емоційна стійкість» (2016). *Теорія і практика сучасної психології*. С. 22–28. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2016/7.pdf.

⁷ Наугольник Л. Б. (2013). Психологія стресу: курс лекцій. Львів: Ліга-Прес, С. 72.

до стресів є: низька диференційованість, зниження адаптаційного потенціалу, збереження біполярної структури організації факторів тощо.

Людина може часто перебувати в стресових та конфліктних ситуаціях, що призводить до збільшення психічних навантажень, порушення рівноваги нервових процесів та супроводжується зниженням стресостійкості. Для виокремлення основних компонентів стресостійкості потрібно розглянути структуру конфліктостійкості, яка складається з наступних компонентів:

- емоційний – полягає в умінні людини контролювати свій емоційний стан у перед конфліктних і конфліктних ситуаціях, у здатності відкрито виявляти свої емоції без приниження особистості опонента, не переходити в депресивні стани в разі затяжного конфлікту чи програшу в ньому (відображає рівень і характер збудливості психіки та її вплив на успішність спілкування в складних ситуаціях);

- вольовий – це здатність до свідомого контролю й оволодіння собою, терпимості до інших, самовладання й самоконтролю, несприйнятливості щодо провокаційних дій опонента;

- пізнавальний – це стійкість функціонування пізнавальних процесів особистості; цей компонент включає вміння визначати початок перед конфліктної ситуації, здійснювати об'єктивний аналіз причин її виникнення, прогнозувати розвиток конфлікту й можливі наслідки, швидко приймати правильні рішення;

- мотиваційний – забезпечує адекватність прагнень у конфлікті, їх спрямованість на пошук шляхів розв'язання суперечностей, здатність коригувати інтереси залежно від зміни обставин і конкретної ситуації;

- психомоторний – забезпечує правильність дій, їх чіткість і відповідність ситуації. Полягає в умінні володіти своїм тілом, контролювати свої жести, міміку.

Таким чином, конфлікт може бути оптимально вирішеним тільки тоді, коли індивід перебуватиме в стані активного напруження, пошуку, виявлятиме прагнення виходу з кризи. Основними особистісними причинами конфліктів виступають низька конфліктостійкість, конфліктність особистості, система мотивів, неадекватна самооцінка, недостатній розвиток емпатії тощо. Вище вказані компоненти можна віднести і до основних компонентів стресостійкості, оскільки основним елементом конфліктостійкості є вміння людини протистояти стресовим чинникам⁸.

---

⁸ Набиуллина Р. Р.(2003). Механизмы психологической защиты и совладания со стрессом (определение, структура, функции, виды, психотерапевтическая коррекция) / Р. Р. Набиуллина, И. В. Тухтарова: учеб. пособие. URL: <http://www.twirpx.com/file/316761/>

Про суттєве значення стресостійкості для працівників правоохоронних органів та її вплив на ефективність їх роботи свідчить той факт, що в системі Національної поліції та інших органів правоохоронної сфери створено систему психологічного забезпечення їх діяльності.

Серед основних функцій системи психологічного забезпечення в органах, підрозділах Національної поліції України слід виділити психопрофілактичну роботу, яка полягає, наприклад, у забезпеченні проведення сеансів психологічної релаксації в кімнатах психологічної саморегуляції для профілактики наслідків впливу несприятливих стрес-факторів професійної діяльності⁹.

Отже, стресостійкість є професійно значимою якістю, яка має позитивний вплив в діяльності правоохоронців. Професійний стрес, який супроводжує діяльність поліцейських, зумовлений підвищеною відповідальністю, високою складністю, ризиком, необхідністю швидкого прийняття рішень, роботою в екстремальних умовах.

З метою розвитку стресостійкості в процесі професійно-психологічної підготовки правоохоронців необхідно розвивати навички саморегуляції та оцінювання свого психологічного стану, вивчати прийоми психологічного відновлення, вміти оцінювати ступінь емоційного напруження під час виконання службових обов'язків.

---

⁹ Бардин Н., Жидецький Ю., Когут Я., Пряхіна Н., Ясінський В.(2020). Стрес та стресостійкість в діяльності працівників правоохоронних органів: Навчально-методичний посібник. Львів. С.36.

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ І БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Ступник Ярослав Валерійович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У сучасних умовах корупція становить реальну загрозу національній безпеці не лише України, а й більшості країн світу. В Україні корупція існує практично в усіх сферах суспільних відносин і стала однією з фундаментальних причин кризи української державності. Відтак нагальною потребою є створення ефективної й дієвої системи запобігання та протидії корупції на всіх рівнях¹.

Тотальна корупціогенна політична культура призвела, з одного боку, до звикання громадян до корупції у владних структурах, а з іншого – «державна» корупціогенна культура породила масову «побутову» корупціогенну культуру. Саме корумпованість суспільства є сьогодні основною перешкодою ефективною реалізації реформ та євроінтеграції країни. Водночас відбувається трансформація корупції як загрози національній безпеці, обумовлена дією внутрішніх та зовнішніх чинників. При цьому вплив зовнішніх чинників в умовах складної геополітичної ситуації навколо України набуває особливої небезпеки².

Не потребує додаткових доказів той факт, що корупція негативно впливає на систему державного управління, принципи її здійснення, породжує зневагу населення до апарату державної служби та довіру до державних службовців, сприяє занепаду авторитету державної влади, адже існування корупції можливе лише серед осіб наділених владними повноваженнями. Слід погодитись із думкою А.Француза про те, що основна загроза корупції полягає у руйнації політичної системи. Коли держава не виконує своїх функцій, у ній не дотримуються принципи законності та верховенства права, коли інтереси окремих осіб панують над інтересами суспільства і держави, тоді стрімко падає рівень довіри громадян до влади та держави, настає так звана «криза легітимності»

---

¹ Трепак В. М. (2015). Ідентифікуючі ознаки корупції: визначення й характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 35. С. 109.

² Машлякевич Д.С., Литвинов О.М. (2016). Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія. Харків: ТОВ «В деле». С. 4.

і внаслідок цього руйнується політична система, як заснованих на праві зв'язків між державою і суспільством³.

Крім зазначених негативних фактів впливу корупції на державно-суспільні відносини, доречно звернути увагу на думку І.П. Голосніченка, який зазначає, що корупційні діяння негативно впливають на права і свободи людини і громадянина. Державні послуги надаються не за їх законом, а за правилами організованої злочинної діяльності.⁴ Тобто за таких умов невелика категорія населення нашої країни має необмежений доступ до забезпечення своїх прав і свобод, а точніше, своїх особистих приватних інтересів, або інтересів наближених до себе осіб. Інша, переважна більшість населення, таку змогу має тільки у формальному вигляді, а практично, можливості пересічного громадянина значно обмежені або максимально ускладнені за зазначених обставин⁵. Тому сьогодні корупція в Україні набуває все більше політичного забарвлення. Величезний криміногенний потенціал ми пов'язуємо з діяльністю державного апарату і таким соціальнонегативним феноменом як політична корупція, яка становить особливу загрозу національній безпеці. О. М. Литвинов з цього приводу зазначає: «Корупційна криміналізація політичної сфери життя суспільства відбувається в усіх напрямках. Найбільше активно криміналізуються державні структури як носії владних повноважень з розпорядження державними фінансовими, матеріальними, природними, інформаційними та іншими ресурсами. Не в меншому обсязі відбувається криміналізація інститутів громадянського суспільства – політичних партій, блоків, об'єднань та інших громадських організацій, суб'єктів господарювання різних форм власності. Криміногенні фактори сфери політичної діяльності, перш за все, виявляються в тенденції використання демократичних інститутів на користь окремих економічно впливових груп, що прагнуть до фактичної узурпації державної влади шляхом корупції державних структур»⁶.

Результатом дій, пов'язаних із корупцією став великий роздріб соціального становища суспільства, в результаті чого створюється так

---

³ Француз А. (2005). Правові аспекти боротьби з корупцією у контексті становлення політичної системи сучасної України. *Юридична Україна*, 4, С. 14–19.

⁴ Голосніченко І.П. (2001). Подолання корупції як нівелювання прав і свобод людини і громадянина. *Міжнародне право і національне законодавство*: Збірник наукових праць. Міжнар. ін-т лінгвістики і права, 1, С. 39–48.

⁵ Ткаченко О. В. (2006). До питання про визначення поняття «корупція». *Університетські наукові записки*, 2, С. 192.

⁶ Литвинов О. М. (2003). Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів: монографія. Херсон: Оддіплюс, С. 25.

звана «олігархізація» влади в Україні⁷, що йде в розріз із загальними засадами конституції та європейськими цінностями, що прищеплюються державою. Активними політичними діячами стали вже навіть не партії, а олігархічні групи, які протягом багатьох років структурно змінилися і набули легітимізації. За оцінками західних експертів, за дослідженням М. І. Карліна, економіку України контролюють близько десяти кланів або 100 «олігархів». Між ними йдуть постійні «змагання» за наближеність до представників верхніх щаблів влади. Деякі з олігархів претендують на вищі посади в державі. Таке становище змушує приймати політичні рішення щодо використання бюджету, які завжди будуть неефективними, якщо є більше двох альтернатив його використання⁸.

Слід констатувати, що, на жаль, в українському суспільстві сформувалося толерантне ставлення до корупції, нерідко має місце втягнення в корупційні відносини широких верств населення. Як справедливо відмічає М. І. Мельник, корупція – не просто соціальне, але і психологічне та моральне явище. Адже вона не існує поза людей – їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя.⁹ Підтвердженням цьому положенню є той факт, що нерідко корупція використовується пересічними громадянами як «рушійна сила» для позитивного вирішення та врегулювання різного роду проблем. Для багатьох підприємців, посадових осіб, громадян незаконна винагорода за дії службового характеру на їх користь стала нормою поведіння, повсякденним явищем. Таке ставлення суспільства до корупції дозволяє їй безперешкодно розповсюджуватись по всім сферам життєдіяльності держави. Загалом, корупційна злочинність вийшла далеко за межі загальнокримінального феномену і перетворилася на фактор, що створює реальну загрозу національній безпеці, основам державного устрою. Вона набуває організованих, транснаціональних форм із корумпованими зв'язками. Безсумнівно, корупція, як окремий вид злочинності, видозмінюється, вона існує в суспільстві і нерозривно взаємопов'язана з ним, з'являються її нові ознаки, які виникають знову ж таки в залежності від змін суспільного

---

⁷ Сутність «залізного закону олігархії» Р. Міхельса і специфіка його прояву в незалежній Україні. URL: http://viz.at.ua/news/1_sutnist_zaliznogo_zakonu_oligarkhiji_r_mikhelsa_i_specifika_jogo_projavu_v_nezalezhnij_ukrajini/2013 (дата звернення: 25.03.2022).

⁸ Карлін М. І. Фінансова система України. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/102819132osnovnnapryamizabezpechennyafnansovobezpekiukrani.html> (дата звернення: 25.03.2022).

⁹ Мельник М. І. (2001). Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка. С. 27.

життя. Одноактні, фрагментарні спроби протидіяти цьому виду злочинності не мали і не будуть мати позитивних результатів¹⁰.

Як слушно зауважує Ю. Ю. Орлов, у точці біфуркації (початок 1990х рр.) корупції в Україні можна було не допустити її виникнення відносно легко, задіявши фактори альтернативної структуризації – оптимізацію чисельності держапарату, підвищення посадових окладів, посилення виконавської дисципліни, активізацію правоохоронної практики тощо. Сьогодні комплекс таких заходів уже не може принести очікуваних результатів, оскільки подолання сучасної корупційної соціальної «пухлини» передбачає не лише необхідність вибудовування альтернативних управлінських структур, вільних від корупції, а й, насамперед, демонтаж сталих корупційних зв'язків. Виходячи із «занедбаності» ситуації, такий демонтаж потребує застосування:

– на першому етапі – радикальних («хірургічних») заходів: скорочення корупціогенних посад, люстрації чиновників, якісного вдосконалення правоохоронної практики, усунення економічних умов для корупції, формування механізмів громадського контролю, показових судових процесів, використання можливостей засобів масової інформації тощо;

– на другому етапі – тривалої системної реабілітаційної та профілактичної роботи, до проведення якої мають бути залучені церква, установи освіти, а також структури громадянського суспільства – політичні партії й рухи, громадські організації й об'єднання, профспілки, трудові колективи, засоби масової інформації. Таким чином, Україна потребує об'єднання двох підходів у національній антикорупційній стратегії – стратегії «війни» та стратегії системного усунення причин корупції¹¹.

Слід погодитись з думкою О.М. Бандурки та О.М. Литвинова, які виділяють принаймні шість елементів, особливо важливих для ефективного подолання корупційної злочинності. По-перше, країна повинна мати дієві чіткі закони й нормативні акти, прості та надійні для виконання. Це у свою чергу вимагає наявності судових органів, належним чином фінансованих і незалежних від політичного тиску, а також чесних, добре підготовлених і адекватно оплачуваних працівників регулятивних органів, суддів, прокурорських працівників і працівників правозастосовчих органів. По-друге, слід виключити

---

¹⁰ Веприцький Р.С. (2017). Характерні риси сучасної корупційної злочинності в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : Збірник тез доповідей. V Міжнар. наук.-практ. конф., ХНУВС. С. 50.

¹¹ Орлов Ю. Ю. (2013). Деякі закономірності самоорганізації в соціально-правових системах (на прикладі корупції). *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*, 3. С. 3–24.

необов'язковий контроль над економікою та скоротити обсяг державного втручання в економіку. Скорочення обсягу втручання й адміністрування з боку держави зменшує потенціал для корупції. Наприклад, чим менше ліцензій потрібно надати та чим менше дозволів потрібно одержати, тем менше залишається можливостей для вимагання й давання хабарів. По-третє, потрібно створити належним чином контрольовану, чітко регульовану та конкурентоспроможну фінансову систему, яка функціонує на комерційній основі й не піддану впливу рішень, що стосуються надання кредитів і що засновані на особистих або політичних зв'язках. По-четверте, підвищити прозорість і підзвітність діяльності уряду та процесу ухвалення рішень. Потужний засіб протистояння корупції полягає в тому, щоб висвітлювати діяльність уряду, публікуючи інформацію про його роботу й ухвалені рішення, підключити громадськість до ухвалення таких рішень. Сюди слід також додати вільну й резонуючу пресу, яка може внести свій неоціненний внесок. По-п'яте, розробити надійну систему державних служб із суворими правилами щодо «конфлікту інтересів» (тобто використання посадового положення в особистих інтересах), що відповідають санкціями за посадові злочини й адекватною компенсацією працівникам. Останній момент може викликати найбільші складнощі в країнах, що розвиваються та зазнають нестачі коштів для виплати своїм державним службовцям адекватного жалування. У деяких країнах може виявитися необхідність скоротити кількість чиновників, що дозволило б виплачувати їм більш високу заробітну плату. І, нарешті, реформа етичних норм включає в себе прийняття кодексу поведінки для урядових і судових посадових осіб, а також прийняття правил розкриття фінансової інформації, вкрай необхідних щоб вселити людям довіру до державних чиновників і демократичних інститутів¹².

Отже, поширення корупційних проявів є значною перешкодою на шляху становлення України як демократичної, соціальної і правової держави. Корупція – це відображення суспільства, його політичного, економічного та соціального стану. Вона породжує відповідні соціальні процеси, які негативно впливають на свідомість громадян, підриває авторитет держави, завдаючи шкоди функціонуванню в Україні принципу законності та верховенства права.

---

¹² Бандурка О.М., Литвинов О.М. (2017). Про критерії оцінки заходів протидії корупції. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : Збірник тез доповідей. V Міжнар. наук.-практ. конф., ХНУВС, С. 16.

**НАПРЯМ 8. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
(XX–XXI СТОЛІТТЯ):
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЧИТАННЯ,
ПРИСВЯЧЕНІ ПАМ'ЯТІ ГЕОРГІЯ ДИНИСА**

**МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У СОТ ЯК СПОСІБ
ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ**

Панасенко Данило Віталійович

*студент факультету міжнародної торгівлі та права
Науковий керівник: Бабаджянн Гаяне Бабаджанівна
асистент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету/
Київського національного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Актуальність: Створення Світової організації торгівлі (далі СОТ), стало ефективним кроком на шляху до вирішення торговельних конфліктів та спорів між країнами, адже дозволяє всім країнам, розвиненим і що розвиваються, брати участь у цьому процесі. Проте країни, що розвиваються стикаються з багатьма труднощами, щоб брати активну участь у цьому процесі. Ця причина штовхає СОТ на забезпечення спеціальних правил та юридичних консультацій для них.

Виклад основного матеріалу: Головним документом, за допомогою якого можна врегульовувати різні питання, які стосуються економіко-правового напрямку так і інших правових аспектів щодо відносин держав-членів Світової організації торгівлі є Генеральна угода з тарифів та торгівлі 1947 року (ГАТТ 1947 р.). Ціллю цього документа є не тільки, встановлення стандартів в політичних рамках СОТ, а й заснування чітких механізмів, щодо врегулювання торговельних конфліктів між країнами-членами організації.

Механізм врегулювання спорів – це успішний процес, який керує всіма суперечками між членами СОТ. Після створення СОТ, усі країни погодились використовувати такий тип резолюції, оскільки був великий досвід його використання протягом багатьох років. Саме цей процес вирішення спорів та конфліктів створює офіційний і обов'язковий метод, який регулює невирішені торговельні суперечки між країнами

без шкоди міжнародній торгівлі. Даний механізм є одним з найбільших досягнень Уругвайського раунду, оскільки він значною мірою використовується більшістю членів СОТ.

На думку Гужви І.Ю., механізм вирішення суперечок СОТ залишається однією з фундаментальних основ багатосторонньої торговельної системи, і зростаюче число суперечок підтверджує значущість цього механізму для членів організації. Однак ускладнення сучасної практики торговельно-економічного співробітництва і відповідне ускладнення у зв'язку з цим суперечок щодо нього вимагають вдосконалення процедури урегулювання суперечок в СОТ¹.

З цією думкою варто погодитись, адже сучасна правова система, потребує вдосконалення, за для вирішення складних конфліктів щодо країн.

Не менш цікавим є питання, що стосується Органу з вирішення спорів (далі – ОВС). ОВС спеціалізується саме на розв'язанні питань, які виникають між країнами-членами СОТ. Тобто, якщо фізична особа звернеться для розв'язання особистих питань, їй буде відмовлено.

Процес вирішення спорів в СОТ складається з чотирьох основних етапів, до яких входить: етап консультацій, стадія експертної групи, стадія апеляційного розгляду та виконання, також етап впровадження. Важливо, що існують спеціальні положення і привілеї на всіх етапах процесу підтримки країн, що розвиваються.

Шумілов В.М., виділяє наступні процесуальні стадії механізму вирішення спорів у СОТ:

- спочатку, як правило, використовуються загальноприйняті в міждержавній практиці засоби вирішення спорів: консультації, добрі послуги, погоджувальні процедури або посередництво Генерального директора СОТ (термін – до 2 місяців);

- якщо на першій стадії спір не вирішено, на прохання сторони спору може бути встановлена спеціальна група експертів, яка повинна підготувати доповідь для подання Органу по вирішенню спорів (термін 45 днів + 6 місяців і більше);

- на наступній стадії відбувається подання доповіді спеціальною групою і затвердження (прийняття, схвалення) його Органом по вирішенню спорів (термін – 2 місяці);

- в процесуальне право СОТ була введена нова стадія – апеляційна. Сторона спору має право оскаржити прийняте по спору рішення в органі, що спеціально створюється, Органі по апеляціях (термін – 2–4 місяці);

---

¹ Гужва І. Ю. Механізм вирішення торговельних суперечок в СОТ: теоретичні аспекти і сучасна практика в Україні та світі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2015. Вип. 13. С. 8-13.

– наступна стадія відводиться для виконання державою членом СОТ адресованої йому в доповіді рекомендації;

– якщо рекомендація не виконується, постраждала від цього сторона спору робить запит на здійснення контрзаходів, тобто запрошує дозвіл на застосування санкції у відповідь (термін на процедуру – 20 днів);

– у відповідь на прохання постраждалої сторони спору Органом по вирішенню спорів приймається рішення, що надає дозвіл на контрзаходи (реторсії) проти держави правопорушника (термін – 1 місяць);

– починаються і діють контрзаходи проти держави правопорушника. Загальний термін процесу може продовжитися від 420 до 670 днів².

Слід зауважити увагу на тому, що перш за все, щоб ситуація вважалась конфліктною, в рамках СОТ, країна ініціатор заяви повинна звернутись до іншої країни з консультацією щодо розв'язання цього питання. Тим самим, якщо дві країни розв'яжуть питання без участі самої організації, зможуть зекономити що фінансові ресурси, що людські. З іншої сторони, якщо справа виходить вже з під контроль, слід обов'язково звертатися до СОТ з проханням про застосування механізму щодо вирішення міжнародної торговельного конфлікту або суперечки.

Мазаракі Н. та Гончарова Ю., зазначають те що, з того часу як було створенно Механізм з вирішення спорів у рамках СОТ було розглянуто більш ніж 600 скарг. Всі процедури було зроблені для того, щоб покращити стосунки між країнами, але досить часто можна побачити як лунає критика щодо певних питань:

Довгоочікуване вирішення конфліктних ситуацій у межах Домовленості. Було проаналізовано те, що при вирішенні спору або конфлікту процедура розв'язання справи може тривати до трьох років та навіть більше. Цей процес має залежність від того, на скільки швидко винувата сторона буде здійснювати певні вимоги, які надані Органом з вирішення спорів.

Було відмічено слабку дієздатність передбачених Домовленістю заходів. Мова йшла про тимчасову зупинку поступок та інших зобов'язань за певними угодами³.

---

² Шумілов В.М. Вирішення спорів у світовій організації торгівлі (СОТ). Інституційний репозитарій Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». ISSN 2411-4383. 2004. С. 122–132.

³ Мазаракі Н. Гончарова Ю. Діяльність органу вирішення спорів СОТ: подолання невідповідностей. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1. С. 5–13.

Висновок: Отже, створення Світової організації торгівлі (СОТ), є ефективним кроком на шляху до розв'язання торговельних операцій та конфліктів з країнами. Це проявляється в тому, що між країнами доволі часто виникають конфліктні ситуації. Можна зазначити, що головним механізмом врегулювання конфліктів у СОТ виступають третейські групи експертів, а другорядним, кому можна оскаржити винесене рішення є Апеляційний орган. Взагалі, весь механізм з вирішення конфліктів являє собою так зване узгодження інтересів, які виникають у міжнародній торгівлі.

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
XIV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

«ЗАКАРПАТСЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ.
ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ПРАВОВИХ СИСТЕМ КРАЇН
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ»

(м. Ужгород, 28–29 квітня 2022 р.)

Підписано до друку 03.05.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 24,41. Наклад 100. Замовлення № 0422-070.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.